

অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক
বিভাৰ

আৰু

সাহিত্যৰ চিনাকি।

২য় সংস্কৰণ (পৰিবৰ্দ্ধিত)

ৰচোঁতা—শ্ৰীদেৱানন্দ ভৰালি, বি, এ
যোৰহাট।

ইং ১৯৩২ চন।

প্ৰকাশক—শ্ৰীদেৱানন্দ ভৰালি

All right reserved)

মূল্য—২।

যোৰহাট, দৰ্পণ প্ৰেছত—

শ্ৰীটুনিৰাম শৰ্মা বৰুৱা দ্বাৰা ছপা ক'ল।

Introduction.

The Assamese language is the Easternmost member of that family of speeches which sprang from the common source called Aryan, Indo-German or Indo-European. At present it is the vernacular of about twenty lacs of people inhabiting the Brahmaputra-Valley and a few isolated villages in Cachar and Sylhet. But in ancient times it spread over a much wider area. It was not only the language of the ancient Kingdom of Kamrupa which was almost identical with the once famous province of Eastern Bengal & Assam together with Bhutan, but also it was the language of the whole of Bengal as shown in this book. The boundary of Kamrupa as given in the Yoginitantra is as follows :—

“উত্তৰাংশং কজ্জাগিৰি কবতোয়া তু পশ্চিমে ।
তীৰ্থ শ্ৰেষ্ঠা দিক্ক্ষু নদী পূব্বাংশং গিৰিকণ্ঠকে ॥
দক্ষিণে ব্ৰহ্মপুত্ৰাংশ লক্ষায়াঃ সঙ্গমাবধি ।”

The indigenous people who inhabited this land were the Kirâtas * They most probably belonged to the Austro-Asiatic race that overran Northern

* The ‘ Kiratas ’ have been mentioned in the Mahabharata and many other Sanskrit works including the Yujur and Atharvaveda. The Ramayana describes them as कर्णचूडाः (with hairs tied into knots above the ears) हेमाङ्गाः प्रियदर्शनाः—

India. The first band of Aryans who invaded Kamrupa came under the leadership of some Nāraka King. They were Non-Vedic and styled themselves 'Asuras'. * They subjugated and intermarried with the indigenous people some of whom in order to escape extinction retired either to Nepal or the Khâsi Hills where up to this day their descendants (the Khâsias) speak the old language of the race.

The tradition that a great King called 'Naraka' once ruled in Kamrupa was so strong in ancient times that every king from Bhâskarvarma to Dharmapal claimed descent from him. The tradition was prevalent even at the time when the Mahâbhârata was written. But there we find Prâgjyotisha instead of Kamrupa as the name of the country. On the other hand, the Ramayana points to Pragjyotisha with its King Naraka as a country or city situated in the western part of India (Vide Ramayana Kishkindhya kanda chap 42 Bombay Edtn.) N. N. Basu the author of the Biswakosha states in his Social History of Kamrupa, that the tradition of Naraka having once ruled in Sindh and Cutch is strongly prevalent in those countries. This supports the author of the Ramayana who was evidently a man of Western India and did not know that the same tradition prevailed also in the East. While the author of the Mahabharata who was

* 'Asura' was the Assamese as well as early Vedic way of pronouncing the word 'Sura'. Both meant 'god' in the old days.

probably a man of Eastern India knew of the tradition as was prevailing in Eastern India. The conclusion necessarily follows that a race of Non-Vedic Aryans who came to settle in India being unable to enter the midland which had been occupied either by the Vedic-Aryan or some other powerful race divided themselves into two parties; one migrating down the Indus as far as Sindh and the other party marching Eastward along the foot of the Himalayas till they reached and settled in Kamrupa (a). It was these Non-Vedic Asura-Aryans who carried with them the traditions of the legendary Naraka and Bāna both to Sindh and to Kamrupa and localised these traditions in the respective countries of their adoption. These traditions were subsequently woven into the great Epics by their authors. Some very striking points of resemblance in phonetic & vocabulary which of all the Indo-Aryan languages, Assamese alone bears to the languages of N-W and W. India, lends strong support to the above theory. There are also some peculiar points in the Assamese language which may be characterised as Extra-Indian. No other explanation of these peculiarities can be given except that these Non-Vedic Aryans or at least some other Aryans settled in Assam under circumstances in which they some how had escaped the Indian influence.

(a) Rhys Davids also postulates these two lines of Aryan migration in his 'Buddhist India'.

After these Non-Vedic Aryan people, came the Vedic Aryans. N. N. Basu in his Hist of Kamrup states that Videgha Mathava carried the torch of Vedic culture up to and across the Sadanira (ie the karatoya) in the age of the Satapatha Brahmana (b) We cannot aver anything as to the date. But the fact that a large number of Assamese words are derived from Sanskrit directly and in a line quite different from the Indian Prakr.ts proves that at least some Indo-Aryans had settled in Assam before the Indian Prakr.ts raised their heads, ie while Sanskrit was still the standard spoken language of India. So Assam developed her own Prakrit which was different from Magadhan and other Indian Prakr.ts in some vital points as shown in this book. But the migration of people from Northern India to Assam continued ever after. (c) They introduced the vocabulary of the Indian Prakrts which replaced the local Prakrt to a little extent. The fertile soil of Assam and especially the persistence of Hindu domination there, till the beginning of the 19th century have always attracted foreigners from Bengal and Northern India who came either in search of empolyment or to seek

(b) Vide S. History K. page 24, 102.

(c) Brahmins (and probably other easte Hindus) came to Assam in order to escape the persecution of Buddhistic India and were granted lands by the Hindu monarchs of this country.

shelter from the oppression of Mohamedan rulers. They brought with them some new words which gradually filtered down to the masses. The present Assamese language is thus made up of the following elements.

(1) The Primary Prakrt of the Non-Vedic Aryans. (2) The Sanskrit of the Vedic Aryans. (3) The Indian Prakrts of the middle age. (4) The contribution made by the modern languages of Northern India which consists generally of new 'tatsamas' and words of Arabic origin. (5) Some words from surrounding Non-Aryans races who also gave an analytical character more to this than to the other Indian languages.

Bengal owing to her lower level naturally attracted the attention of the Aryan settlers after Assam. North Bengal became the meeting ground of the Kamrupi and Magdhan Prakrits. Hienchang the Chinese traveller of the seventh century while recognising the language of Kamrupa as something different from that of Mid India by which he meant the seat of the monarch of Behar, made no mention of the language of any part of Bengal. Evidently a separate language did not evolve in Bengal at that time. That what was prevalent was very much similar to Assamese, can be well guessed from the subsequent literature of that place viz. The "Srikrishna-kritan", and the "Carya-padas", if we leave out of account in the latter work the artificialities of Hindi origin. In vocabulary, grammar, pronunciation, nay, even in accentuation the language that prevailed in Bengal

up to the sixteenth century was same as that of Assam. But owing to the arrival of numbers of people from Behar, specially due to the oppression of Mohamedan rulers in that country and owing to the revival of Sanskritic learning and Mohamedan rule, the language which formerly looked up to Assam for its standard being based on the Kamrupi Prakrt, gradually turned its face westward. So that, when in the beginning of the seventeenth century the centre of Assamese culture and power shifted to the extreme East, the severance became complete. Bengal cut off her allegiance to Assamese and adopted the language that was forging ahead in West Central Bengal. It was a new language different from the language of old Bengal in the following points (a) :—

(1) Giving too much prominence to the palatals and cerebrals.

(2) Preference of the palatal “*ক*” over the lingual and dental sibilant.

(3) Transference of the stress accent from the penultimate (which is generally the second) to the first syllable.

(4) Importation of new grammatical forms from Behar and Orissa, which displaced the Assamese forms.

(5) Substitution of Sanskrit and Persian words for Assamese words.

(6) Introduction of a final “*এ*” in almost all the Case affixes and in other grammatical formations.

(a) These have been dwelt upon at some length in this book.

All these factors have combined to make the Bengali Language as it stands today so different from what it was in the fifteenth century and before it that they cannot both be called the same language. This wide gulf between the languages of Old and New Bengal has been sought to be bridged over by Bengali scholars by giving such a wide and general connotation to the 'Bengali Language', that it can be comprehended better by the Geographer than by the philologist. In its Geographical sense it has been applied to mean not only all the different speeches that are current in North, South, East and West Bengal, however different they are in morphology, but it has been extended also to the languages of Assam, Orissa and Mithila. In fact Dr. S. K. Chatterjee has been unable to decide which of the two languages Viz. Assamese and Oriya, "has the greatest sense of closeness" with Bengali (vide pages 98 and 147 of 'Origin and Development of the Bengali Language'.) The language of Old Bengal is surviving in the Assamese, being superseded in Bengal by the new language. It is to make up to this wide difference between the two languages of Bengal, that Bengali writers have been forced to call Assamese and Bengali as one language or to invent such terms as "Bengali-Assamese", "Old Bengali", "Proto Bengali" etc.

The following pages do not pretend to exhaust the study of the Assamese language. There are many words in it whose origins are still obscure. The book

has been written with a view to bring into prominence some important features in the language which may be summed up as follows :—

(1) Being the farthest outpost of Aryan migration towards the East, Assam has preserved in her language up to this day some relics of the ancient Indo-German language which have been lost in other parts of India, being overlaid by the speeches of subsequent arrivals. e. g. (a) The Indo-German “क” in place of the Sanskrit “क्ष”; (b) The easy interchange of “क” with “ख” and so, of “ग” with “ब”; the latter I think being responsible for the derivation of the word “বঙ্গ” from the word “গঙ্গ” (river; i. e. the country of rivers). The interchange of “ग” with “ब” suggests also the identity of the Future particles of Hindi and Bengali.

(2) Some words and affixes of Dardic origin.

(3) The Austro-Asiatic origin of some words and specially of the Past particle “ल” of Eastern India.

(4) A different origin for the Possessive “ব” has also been suggested.

A close study of this old language which has not yet received the attention it deserves, will I think throw some new light on Indian Philology.

Jorhat.

The 30th July,

1932.

AUTHOR.

সূচীপত্ৰ :

বিষয়

পৃষ্ঠা

প্ৰথম আধ্যায় :

জোৰণি—	১
আদি প্ৰাকৃত অৱশেষ	...
ইণ্ডোজৰ্মেন স্তব	...
ইৰাণী-পিঠাচী স্তব	...
বাহুবৃত্ত স্তব	...
পাৰ্চিম ফৈদৰ লগত মিল	...
দক্ষিণ ফৈদৰ লগত মিল	...
পূব ফৈদৰ লগত মিল	...
অন্তৰ্বৃত্ত স্তব	...
সংস্কৃতৰ মাজেদি	...
অসমীয়া প্ৰাকৃত	...
কামৰূপীয়া প্ৰাকৃত আৰু সৌমাৰ প্ৰাকৃত	...
চাৰ্য্যপদ	...
ভাৰতীয় প্ৰাকৃত	...
অসমীয়াত প্ৰাগ্ বৈদিক লক্ষণ	...
অসমীয়াত বৈদিক লক্ষণ	...
পালিৰ লগত মিল আৰু প্ৰভেদ	...

অশোকৰ দিনৰ পূব ভাৰতীয় প্ৰাকৃতিক লক্ষণ	...	৮০
বঙ্গ শব্দৰ উৎপত্তি	...	৮২
নাটকীয় প্ৰাকৃত	...	৮২
অপভ্ৰংশৰ লক্ষণ	...	৮৪
তাত্ত্বিক যুগ	...	৮৫
অসমীয়া ভাষাৰ যুগ ভেগোৱা	...	৯০
<u>প্ৰাগ্ বৈষ্ণৱী যুগ</u>	...	৯০
ডাকৰ বচন	...	৯০
শূন্য পুৰাণ আৰু গোপীচন্দ্ৰৰ গানত অসমীয়া ব্যাকৰণ	...	৮৮, ৯৬
কলিৰ ভাষা	...	৯৭
বাদশ খৃষ্টাব্দত বঙ্গদেশত অসমীয়া শব্দৰ ব্যৱহাৰ আৰু অৱস্থা	...	৯৮
<u>বৈষ্ণৱ যুগ</u>	...	১০২
মাদৱ কন্দলী	...	১০৩
আনামত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম	...	১১৬
হেমদৰশ্বতী	...	১১৯
কন্দকন্দলী	...	১২১
কবিবত্ন দৰশ্বতী	...	১২২
মৈথিলী ভাষাৰ নমুনা	...	১২৫
শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তনৰ ভাষা অসমীয়া	...	১২৭
উড়ীয়া আৰু অসমীয়া শব্দ	...	১৩৪
শঙ্কৰদেৱ	...	১৩৫
অসমীয়া কৃষ্ণ	...	১৩৮
গীত	...	১৪০
অসমীয়াত নাটক আৰু গল্প বচনা	...	১৪৩

নাথরদের	১৪৭
অগ্ন্যাগ্ন কবি সকল	১৫০
ধারাবাহিক গল্প সাহিত্য	১৫২
বঙালী ভাষাৰ উদয়	১৬০
জোৰ (accent)	১৫২
অনুনাসিকতা	১৭০
বৈষ্ণৱ যুগৰ লক্ষণ	১৭২
কবিত্ৰৰ মহাভাৰত	১৭৫
দীপিকা চন্দ্ৰ	১৭৬
নতুন যুগৰ কবিসকল	১৭৭
বুৰঞ্জীৰ ভাষা	১৮১
ইংৰাজী যুগ	১৮৭
অসমীয়া ভাষাৰ দুৰ্দ্ধিন	১৮৮
বঙালী ভাষাৰ প্ৰভাৱ	১৯৩
<u>মৌখিক সাহিত্য</u>	২০১

দ্বিতীয় আধ্যায়ঃ

অনাৰ্য ভাষাৰ প্ৰভাৱ	২১৮
অধ্ৰৈচিয়াটিক	২১৮
ড্ৰাৰিডী	২২১
মানতিৰতী	২২২

কছাৰী	২২৪
আহোম	২২৬

তৃতীয় অধ্যায় :

ব্যাকৰণ			
অসমীয়া বৰ্ণমালা	২২৮
শব্দৰ ৰূপান্তৰ	২৩২
লিঙ্গমতে শব্দৰ ৰূপান্তৰ	২৪০
বচন	২৪২
উপশব্দ	২৪৩
সংখ্যাবাচক শব্দ	২৪৮
অব্যয় শব্দ	২৫০
সৰ্বনাম	২৫৭
বিশেষণ	২৬২
ক্ৰিয়া	২৬৩
পাচনী ক্ৰিয়া	২৬৩
প্ৰাতিপাদিক আৰু সম্ভাব্য	২৬৯
বাচ্য	২৭০
বলবৰ্তী ক্ৰিয়া	২৭৫
কুৎপ্ৰত্যয়	২৭৫
তদ্ধিতপ্ৰত্যয়	২৭৮

তাম্বৰ ফলি আৰু শিলালিপি	২৭২
অসমীয়া আখৰ	২৮৪

সংস্কৃত বিলাক ।

অং—অসমীয়া ।	অপ—অপভ্রংশ ।
ইং—ইংৰাজী ।	ইং জং—ইণ্ডোজাৰ্মেন ।
উং—উড়ীয়া ।	কাম—কামৰূপীয়া ।
জং—জাৰ্মেন ।	প্রাক—প্রাকৃত ।
ফাং—ফাৰ্চী ।	বাং—বঙালী ।
বিং—বিহাৰী ।	নাং—নাগধী ।
সং—সংস্কৃত ।	মৌ—মৌমাৰ ।
শ্রীকৃঃ কী—শ্রীকৃষ্ণকীর্তন ।	হিং—হিন্দী ।

12-5-43

অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ ।

জোৰণি ।

অসমীয়া ভাষাৰ মূল অন্বেষণ কৰাই এই কিতাপৰ উদ্দেশ্য । ব্ৰহ্ম-
পুত্ৰ উপত্যকাত গাৱঁ ভূঁয়ে যিটো ভাষা সটলনিকৈ চলে সেইটোৱেই,
অসমীয়া ভাষা । এই ভাষা এতিয়া সদিয়াৰ পৰা
অসমীয়া ভাষা
আৰু তাৰ বিস্তৃতি
ধুবুৰীলৈকে চলে । পুৰণি কালত ইয়াৰ প্ৰচলন,
সদৌ পুৰণি কামৰূপ ৰাজ্যত আছিল । পশ্চিম সীমাত
এই ভাষাই বিহাৰী ভাষাক ছুইছিল আৰু দক্ষিণ-পশ্চিমে উড়ীয়া
ভাষাক ঢুকি পাইছিলে । পূৰ্ব আৰু উত্তৰ বঙ্গৰ ভাষা এতিয়াও
বঙালীতকৈ অসমীয়াৰ লগত হৈ বেছিকৈ মিলে । পশ্চিম বঙ্গতো যে
পুৰণি কালত অসমীয়া বিভক্তি, প্ৰত্যয়, শব্দ আদিৰ প্ৰচলন আছিল
সেইটো কিতাপৰ গৰ্ভত দেখুওৱা হৈছে ।—কিন্তু বঙ্গদেশৰ কিছুমান
প্ৰাদেশিকতা মাগধী প্ৰাকৃত ভাষাৰ গঢ় আৰু উচ্চাৰণেৰে লগ লাগি
প্ৰায় ১৩ শতিকাৰ পৰা মধ্যবঙ্গত এটা অপভ্ৰংশ ক্ৰমে ভাষাৰ শাৰীলৈ
উঠিল । ১৬ শতিকাত সেই অপভ্ৰংশই সংস্কৃতৰ পৰা শব্দাদি ধাৰ
কৰি হৃষ্টপুষ্ট হৈ ক্ৰমে অসমীয়া বিভক্তি প্ৰত্যয় আৰু উচ্চাৰণ তল

পেলাই বঙ্গদেশ আৰু সুবমা উপত্যকাৰ পৰা অসমীয়া ভাষাক খেদিলে।
এতিয়া গৈ থৈ অসমীয়া ভাষা ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ কেৱল ১৭ লাখমান
মানুহক আশ্ৰয় কৰি আছে।

গোৱতে একে আৰ্য্য ভাষাৰ পৰা ওমোৱা বাবে আধুনিক ভাৰতীয়
ভাষা বিলাকৰ মাজত বৰ মিল আছে। কেৱল ব্যাকৰণ আৰু উচ্চাৰণেহে

সিহঁতক পৃথক কৰিছে। শব্দবিলাকৰ ভিতৰতো
আধুনিক উত্তৰ কিছু লৰ আছে। আধুনিক ভাষা বিলাকৰ বিভক্তি,
ভাৰতীয় ভাষাৰ
উৎপত্তি।

প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ আৰু শব্দ বিলাকৰ বৰ্ত্তমান গঢ় যেতি-
য়াৰ পৰা আৰম্ভ হৈছে তেতিয়াৰ পৰা হে আধুনিক ভাষা বিলা-
কৰ আৰম্ভ বুজিব লাগিব। ভাষাবিৎ সকলে প্ৰায় ১১০০ খৃষ্টা-
দৰ পৰাই আধুনিক ভাষা বিলাকে বৰ্ত্তমান গঢ় লৈছে বুলি স্থিৰ
কৰিছে। কিন্তু সিহঁতৰ কিছুমান বিভক্তি প্ৰত্যয় আৰু শব্দ যে সেই
তাৰিখৰ কেইবা হেজাৰ বছৰ আগৰে পৰা চলি আহিছে সেই বিষয়ে
কোনো সন্দেহ নাই। কেইবা হেজাৰ বছৰৰ মাজেদি যোগ বিয়োগ
আৰু নানা পৰিবৰ্ত্তন হৈ ক্ৰমে ক্ৰমে আধুনিক অৱস্থাত আহি ভাষা
বিলাক পৰিছে। যি বিলাক মাত-কথাৰ প্ৰচলন ঠেক, অলপ ঠাই মাত্ৰ
জুৰি থাকে, য'ত সাহিত্য ৰচনা হোৱা নাই, সেই বিলাক মাত
কথাকে উপভাষা বা অপভ্ৰংশ বোলে। অপভ্ৰংশ-
বিলাকত প্ৰত্যয় বিভক্তি আদি বৈয়াকৰণিক
গঢ় কম; আৰু সেইবিলাকৰ ব্যৱহাৰৰো বৰ স্থিৰতা
(ক) নাই। সাহিত্যই এটা অপভ্ৰংশৰ আশ্ৰয় লৈ অহিন অপভ্ৰংশৰ পৰাও

(ক) গ্ৰীয়েছ'ন চাহাবে অপভ্ৰংশ বা উপ ভাষাক (dialect) পাহাড় বা
টীলা আৰু ভাষাক পৰ্ব্বতৰ লগত ৰিজাইছে। এটা ডাঙৰ আনটো সৰু। দুয়োটাৰ
মাজত এটা বিভিন্ন ৰেখা ঠিক কৈ আঁকিব নোৱাৰি। ঠিক কোন ঠাইত পাহাড়
ডাঙৰ হৈ পৰ্ব্বত হৈছে কোৱা বৰ টান।

বিভক্তি আদি ব্যাকৰণৰ ৰূপ ধাৰ কৰি নিজৰ ভাব সকলোৰে
বুজাকৈ প্ৰকাশ কৰে। এই দৰে সাহিত্যই কিছুমান শব্দ আৰু
বৈয়াকৰণিক গঢ়ক বহুতৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰি এটা অপভ্ৰংশক ভাষাৰ

শাৰীলৈ তোলে। সাহিত্য বোলেঁতে লিখিত আৰু মৌখিক সাহিত্য

সাহিত্য

দুইকো ধৰা হৈছে। আজি কালি লিখিত সাহিত্যই

যি কাম কৰিছে, আগৰ দিনত মৌখিক সাহিত্যৰ

পৰাই সেই কাম হৈছিল। যি মনোহৰ ৰচনা পঢ়িলে

পঢ়ি থাকিবৰ আৰু শুনিলে শুনি থাকিবৰ মন যায় সেয়ে সাহিত্য।

এনে ৰচনা পুৰণি কালত মুখে মুখে ছন্দত আৰু আজি কালি চেপা

বস্ত্ৰৰ সহায়েৰে ছন্দত আৰু গদ্যত মানুহৰ মাজত প্ৰচাৰ হয়।

সাহিত্যই অপভ্ৰংশ বিলাকৰ কৰুৱা আৰু ছটা ভাগ এৰি স্মৰনা

ভাগ গ্ৰহণ কৰি এটা আদৰ্শ ভাষা মানুহৰ মাজত প্ৰচাৰ

কৰে। ক্ৰমে সি বৈ যায় আৰু ব্যাকৰণে তাৰ গঢ় আৰু প্ৰণালী

ব্যাকৰণৰ
উপকাৰিতা

বিলাক বিধিবদ্ধ কৰি স্থায়ী কৰে। তেনে

নিয়ম বিলাক উলঙ্ঘা কৰি পুনৰ সাহিত্য ৰচিলে

সকলোৰে বোধগম্য নহয়, শ্ৰুতি মধুৰো নহয়

আৰু ভাষাৰ স্থিৰতা গুচে। স্থিৰতা নেথাকিলে ভাষা আকৌ অপভ্ৰংশৰ

শাৰীলৈ নামে। একে ব্যাকৰণৰ নিয়মত ৰচা সাহিত্য যিমান সবহ

হয়, এটা ভাষা সিমান স্থায়ী, গুৰি-শকত আৰু চহকী হয়।

ৰাজধানীৰ লগত ভাষাৰ বিশেষ সম্বন্ধ আছে। কোনো এখন ৰাজ্যৰ

ৰাজধানী আৰু
ভাষা

শিক্ষিত আৰু ক্ষমতাশালী লোক সকল ৰাজধানীত

গোট খায়। সেই দেখি সেই ঠাইৰ উপভাষা

বা অপভ্ৰংশটোৱেই (dialect) ভাষাৰ শাৰীলৈ
উঠে। বেলেগ বেলেগ ৰাজ্যৰ ৰাজধানী সাধাৰণতে বহুত দূৰত হোৱাত

ছটা ভাষাৰ মাজত পৃথকতা আপুনি ওলাই পৰে। সাধাৰণতে বেলেগ জাতিৰ মানুহৰ বেলেগ বেলেগ ৰাজ্য আৰু ৰাজধানী হোৱাৰ কাৰণেই ভাষাৰ বিভিন্নতা দেখা যায়। সংস্কৃত ভাষা কথিত ভাষা স্বৰূপে মানুহৰ মাজত নচলা আৰু নুবুজা হ'লত, বেলেগ বেলেগ ৰাজ্যৰ ৰাজধানীক কেন্দ্ৰ কৰি নতুন একোটা প্ৰাকৃত ভাষাত সাহিত্যৰচনা আৰম্ভ হ'ল। পাটলিপুত্ৰক কেন্দ্ৰ কৰি মাগধী প্ৰাকৃত, মথুৰাক কেন্দ্ৰ কৰি শৌৰসেনী আৰু বিদৰ্ভ ৰাজ্যৰ কেন্দ্ৰত মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃত হ'ল। ৰাজ্য ভাগি ছিগি যোৱাৰ লগে লগে সাহিত্য আৰু ভাষাৰো অৱনতি হয়। পূৰ্বৰ মাগধী ৰাজ্য ভাগি ছিগি অইন ৰাজ্যৰ উৎপত্তি হোৱাৰ লগে লগে অইন অপভ্ৰংশই মূৰ দাঙি ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠিলে। উত্তৰ বঙ্গত মালদহ জিলাৰ ভিতৰত গৌড় হিন্দু আৰু মুছলমান বিলাকৰ ৰাজধানী বহুত কাল আছিল। তাৰ মুছলমান ৰজা বিলাকে দেশীয় ভাষাত ৰামায়ণ মহাভাৰত আদি পুথি লিখাইছিল। সেই ঠাইৰ অপভ্ৰংশই গৌড়ীয় প্ৰাকৃত নাম লৈ ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠিল। কামৰূপ ৰাজ্যৰ ৰাজধানী কমতাপুৰ গৌড়ৰ পৰা সৰহ দূৰত নাছিল। গতিকে ছয়ো ঠাইৰ ভাষাৰ মাজত বিশেষ প্ৰভেদ নাছিল। ১৪১৫ শতিকাত লেখা বঙ্গদেশ আৰু কামৰূপৰ পুথিৰ ভাষা প্ৰায় একে। কিন্তু পাচলৈ আহোম ৰাজ্যৰ ৰাজধানী শিৱসাগৰে মূৰ দাঙি উঠাত সেই ঠাইৰ অপভ্ৰংশৰ আদৰ হ'ল। সেই অপভ্ৰংশতে বুৰঞ্জী আৰু ৰাজকাৰ্য্যৰ সকলো কাকত-পত্ৰ লেখাত সি ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠিলে। সিফালে ১৬ শতিকাৰ মাজ ভাগত বঙ্গদেশৰ ৰাজধানী গৌড়ৰ পৰা উঠি গ'ল। কৃষ্ণচন্দ্ৰ আদি হিন্দু জমিদাৰ-ৰজাই নৱদ্বীপত পণ্ডিতসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰাত বঙ্গসাহিত্যই আগৰ উত্তৰবঙ্গীয় সাজ এৰি মধ্যবঙ্গৰ অপভ্ৰংশ গ্ৰহণ কৰিলে। নৱদ্বীপত সংস্কৃতৰ চৰ্চা বৰকৈ হোৱাত বঙ্গ সাহিত্যত সংস্কৃত শব্দ আৰু গঢ়

বৰকৈ মিহলি হবলৈ ধৰিলে। পাচত বৃটিছ গভৰ্ণমেণ্টে কলিকতাত ৰাজধানী পাতিলত এতিয়া পূব, উত্তৰ আৰু পশ্চিম বঙ্গৰ অপভ্ৰংশক চেৰ পেলাই দখিণ বঙ্গৰ অপভ্ৰংশকে (কলিকতা আৰু ২৪ পৰ্গনাৰ) সকলোৰে গ্ৰহণ কৰিছে। গোটেই বঙ্গৰ শিক্ষিত মানুহে একেটা কলিকতাৰ ভাষাকে কবলৈ চেষ্টা কৰিছে আৰু লেখাতো ব্যৱহাৰ কৰে। বঙ্গদেশৰ ভাষাই এইদৰে যুগে যুগে কেন্দ্ৰস্থান আৰু গঢ় সলাই ফুৰাৰ কাৰণে তাৰ পূৰ্বণি অৱস্থাৰ পৰা গতিকে কামৰূপীয়া বা অসমীয়া ভাষাৰ পৰা বহুত দূৰ আঁতৰি গল। কিন্তু কলিকতাৰ পৰা দূৰত স্থানীয় অপভ্ৰংশ বিলাক মানুহৰ মাজত ইমান প্ৰৱলৰূপে চলিছে যে আটাইবিলাককে একেটা ভাষা বুলি কোৱাটো অসম্ভৱ বোধ হয়। তলত কিছুমান উদাহৰণ দিয়া হ'ল।

কলিকতীয়া ভাষা—একজন লোকেৰ ছুটি ছেলে ছিল।

বগুৰা—একজন মানুহেৰ দুই বেটা ছৈল্ আছিল।

বংপুৰ—একজনা মানছীৰ দুই কোনা বেটা আছিল।

ঢাকা—একজনেৰ ছুইডি ছৱাল আছিল।

নোৱাখালী—একজন মাইনেৰেৰ দুগা হোলা আছিল।

চটগ্ৰাম—এগুৰা মানুহেৰ দুৱা পোৱা আছিল।

ইমান পাৰ্থক্য থকা সত্ত্বেও বঙালী মানুহে ফেৰ পাতি নিজ জিলাৰ ভাষাত সাহিত্য লেখিবলৈ চেষ্টা নকৰি একেটা ষ্ট্ৰেণ্ডাৰ্ড ভাষাকে লৈ উদাৰতা আৰু জাতীয় ভাবৰ পৰিচয় দিছে।

কোনো এটা ভাষাত একাধিক অপভ্ৰংশৰ ভাগ সান-মিহলি হৈ থাকে। যেনেকৈ কেইবাডালো সূতা মেৰ খাই এডাল ফয় হয়, কিন্তু যেই সেই এডাল সূতাক ফয়ডালৰ পূৰ্ৱাৱস্থা বুলিব নোৱাৰি; সেইদৰে কেইবাটাও অপভ্ৰংশৰ অংশ গোট খাই আধুনিক

ভাষা বিলাক হৈছে; কিন্তু যেই সেই এটা অপভ্রংশকে অসমীয়া বা বঙালী ভাষাৰ পূৰ্বাৱস্থা বুলিব নোৱাৰি। এতেকে তেনেকুৱা কোনো এটা অপভ্রংশত লেখা পুৰণি পুথি ওলালে তাক পুৰণি অসমীয়া বা পুৰণি বঙলা বোলাটো শুদ্ধ নহ'ব; কিয়নো, সেই বিলাক ভাষা কিছু অসমীয়াৰ লগতো মিলে, কিছু বিহাৰীৰ লগতো মিলে, কিছু বঙালীৰ লগতো মিলে। সেই বিলাক ভাষা যদি মানুহৰ মাজত কেতিয়াবা চলিছিল তেতিয়া অসমীয়া বঙালী বিহাৰী বা উড়ীয়া ভাষাৰ ভিতৰত পাৰ্থক্য অতি কম আছিল। কিন্তু অনেক স্থলত সেই পুথি বিলাকৰ ভাষা কৃত্ৰিম; অৰ্থাৎ যি কালত সেই ভাষা চলিছিল তাৰ বহুকাল পাচলৈকে পুথিত সেইবিলাক ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, যদিও ইতিমধ্যে কথিত ভাষা বহুদূৰ আঁতৰি গৈছিল।

অপভ্রংশতকৈ ভাষাৰ এলেকা বহুল বুলি ওপৰত কোৱা হৈছে। পূবে সদিয়াৰ পৰা পশ্চিমে গুৱাহাটীলৈকে এই তিনি শ মাইল জুৰি যিটো ভাষা আছে তাৰ ভিতৰত স্থানীয় বৈচিত্ৰ্য নাই বুলিলেই হয়। শিক্ষিত অশিক্ষিত, উচ্চ নীচ, সকলোৰে মাজত একে মাত কণা চলে। এনে একা-কাৰ বঙ্গদেশতো পাবলৈ নাই। এতেকে ভাষাজ্ঞ পণ্ডিতপ্ৰবৰ গ্ৰীষ্মনে এই ভাষাটোক ষ্টেণ্ডাৰ্ড অসমীয়া ভাষা বুলিছে। বঙ্গদেশত যত বোৰ অপভ্রংশৰ উদাহৰণ ওপৰত দেখুৱাই অহা হ'ল, আসামত ততবোৰ নাই। গুৱাহাটীৰ পৰা নামনি ভাগতো যি ভাষা চলে সি উজনি ভাগৰ লগত প্ৰায় একে। কেৱল তাত 'অ'ৰ উচ্চাৰণ বহুল আৰু 'অ'ত কৈ 'আ'ৰ প্ৰচলন সৰহ। গোটেই বঙ্গতে একেটা ষ্টেণ্ডাৰ্ড ভাষা কৰিবলৈ বঙালীয়ে যিমান হাবাথৰি খাব লগাত পৰিছে, অসমীয়াই তাৰ শত ভাগৰো এভাগ প্ৰয়াস কৰিবৰ আব-

শুকতা নাই কিন্তু যি অলপ কৰিব লাগে তাকে কৰি ষ্টেণ্ডাৰ্ড অসমীয়া ভাষাকে গোটেই আসামত লেখিবলৈ আৰু কবলৈ চেষ্টা কৰি জাতীয় বান্ধ শক্ত কৰা উচিত।

ভাৰতবৰ্ষ অতি পুৰণি ঠাই। ইয়ালৈ অনেক কালৰ পৰা নানা জাতিৰ সমাগম হৈছে। কি কি জাতি কেতিয়া কেতিয়া আহি ইয়াত

বসতি কৰিছে তাক নিশ্চয় কৰি কোৱা টান।
ভাৰতবৰ্ষলৈ নানা জাতিৰ সমাগম।

ভাৰতৰ সাহিত্য ইতিহাসত নিচেই দুখীয়া। বজা-বিলাকৰ শাসন-কলি, মুদ্ৰা, আৰু বিদেশী ভ্ৰমণ বৃত্তান্তৰ পৰা অতি অলপ দিনৰ মাথোঁ ইতিহাস সংগ্ৰহ কৰিব পৰা হৈছে। এই বিলাকৰ পৰা আমি জানিব পাৰিছোঁ—৫২০ পূৰ্ব খৃষ্টাব্দত ডেৰিয়ছে সিন্ধু উপত্যকা দখল কৰে; ৩২৫ পূঃ খৃষ্টাব্দত এলেকজেন্ডাৰ পঞ্জাবত সোমায়হি; ১৯০ পূঃ খৃষ্টাব্দৰ পৰা কিছুমান বেজুয়া গ্ৰীক বজাই উত্তৰ পশ্চিম পঞ্জাবত গ্ৰীক ৰাজ্য স্থাপন কৰে। তাৰ পাচত পাৰ্থীয়া, কুশান, শক বা স্কাইথ আদি অনাৰ্য্য জাতি চামে চামে আহি ভাৰতত সোমায়। ইহঁতৰ প্ৰতাপী ৰজা কনিষ্কই খৃষ্টীয় ১ম শতিকাত ভাৰত দখল কৰে। (খ)

আগৰ ছোৱাৰ বিষয়ে যদিও কোনো ঐতিহাসিক নথি নাই, তথাপি ভাৰতীয় সকলো ভাষাৰে আলোচনাৰ পৰা বুজা গৈছে, বহু-কালৰ আগৰ পৰা অৰ্য্য আৰু অনাৰ্য্য জাতি যুগে যুগে আহি ভাৰতত বসতি কৰিছিল। যেনেকৈ বেলেগ বেলেগ তৰপৰ মাটি তৰপা-তৰপি কৈ জাপ খাই ভূখণ্ড গঠিত হৈছে, সৈই দৰে আধুনিক ভাষা

(খ) এই স্কাইথ বিলাকেই কাইথ বা কাইস্থ বুলি পাচলৈ জনাজাত হলে? ৰাজপুত আৰু পঞ্জাবী বিলাকৰ মাজত বহুত মানুহ গোৱত স্কাইথ। গৌতম বুদ্ধও স্কাইথ বুলি বহুতে অনুমান কৰে।

বিলাকতো বেলেগ বেলেগ যুগত অহা নানা জাতিৰ মাত কথা জ্ঞাপ খাই আছে। এই ভাষা বিলাক জাৰি জোকাৰি চালে বেলেগ বেলেগ যুগৰ ভাষাৰ স্তৰ বিলাক দেখিবলৈ পোৱা যায়। অন্তত ইয়াকো কব পাৰি, যেনেকৈ নৈৰ গৰাত বা পৰ্ব্বতৰ গাত বেলেগ বেলেগ তৰপৰ মাটিৰ মূৰ বিলাক ওলাই থাকে, সেইদৰে আৰ্য্য আৰু অনাৰ্য্য উপনিবেশৰ সীমা এই আসামত বেলেগ বেলেগ ভাষাৰ স্তৰ বিলাকৰ মূৰবোৰ ওলাই আছে।

যেনেকৈ পুখুৰীৰ মাজত এটা দলি মাৰিলে কেউফালে ঘূৰণীয়া আঙঠিৰ দৰে একোটা চৌ উঠি ক্ৰমাৎ বহল হৈ যায়; আকৌ এটা দলি মাৰিলে তেনেকুৱা আৰু এটা চৌ-আঙঠি আগবটোৰ পাচে পাচে খেদি বহল হৈ যায়, ভাৰতবৰ্ষতো সেই দৰে আৰ্য্য আৰু অনাৰ্য্য জাতিৰ চৌ একোটা সোমাই ক্ৰমে বহল হৈ যোৱা দেখি। প্ৰথম এদল পৰাক্ৰমী মানুহ ভাৰতত সোমাই মাজৰ ভাল ঠাইখিনি দখল কৰি ক্ৰমান্বয়ে কেউফালে বিয়পিবলৈ ধৰে। পাচত অইন এদল মানুহ আহি মাজত সোমাই আগেয়ে অহা বোৰক কেউফালে ভাগিছিগি যাবলৈ বাধ্য কৰে। যি বোৰ নোযোৱাকৈ থাকে সিহঁত তল পৰাত সিহঁতৰ বিশেষত্ব বিলাক লোপ পায়। পুখুৰীত উঠা প্ৰথম চৌটোৰ পানী যদি বঙা বৰণীয়া হয়, আৰু পাচত উঠা চৌবিলাকৰ পানী যদি অইন বৰণৰ হয় তেনেহলে কিছু বেলাৰ পাচত দেখা যাব, পুখুৰীৰ পূব, পশ্চিম, উত্তৰ আৰু দক্ষিণ মূৰে পানীৰ বৰণ বঙা, কিন্তু মাজ ভাগত থকা পানীৰ বং অইন বৰণৰ। সেইদৰে ভাৰতবৰ্ষৰো (বিশেষকৈ আৰ্য্যবৰ্ত্তৰ) পূব, পশ্চিম, আৰু দক্ষিণে ভাষাৰ মিল আছে। কিন্তু মাজ খণ্ডৰ ভাষাত সেই দাঁতি কাষৰীয়া বিশেষত্ব বিলাক তাকৰ। যেনেকৈ প্ৰথমে উঠা চৌটো বহু দূৰলৈ যায়গৈ

সেইদৰে যি ভাষা ভাৰতৰ মাজ ভাগৰ গৰা বহু দূৰত আওহতীয়া ঠাইত পোৱা যায় তাক অতি পুৰণি বুলি মানিব লাগিব। যি ভাষা নতুনকৈ সেমাইছেহি সি ভাৰতৰ মাজ ভাগত বা ৰাজধানীৰ নিচিনা ঠাইত থাকে। কব পাৰি, হয়তো পাচত অহা জাতিটো মাজলৈ সোমাব নোৱাৰি। কেউফালে ঘূৰি ঠাই জুৰি বহিলে। তেনে হোৱা হলে সেই জাতিৰ ভাষাৰ বিশেষত্ব বিলাক মাজ ভাগত একেবাৰে দেখিবলৈ পোৱা নগলহেঁতেন। তদুপৰি এটা জাতি যে চাৰিওফালে জুৰি বহিব সেইটো সম্ভৱপৰ নহয়।

আৰ্য্য জাতিৰ মানুহ ঐতিহাসিক তাৰিখৰ বহুত কালৰ আগতে ভাৰতলৈ আহিছিল। কম পক্ষেও মহাভাৰত আৰু ৰামায়ণ ৬০০ পূঃ খৃষ্টাব্দত ৰচা হৈছিল। পাশ্চাত্য পণ্ডিত-আৰ্য্য জাতি।

সকলৰ মতে ঋগ বেদ ৰচনাৰ কাল ১৫০০ আৰু ২৫০০ পূৰ্ব খৃষ্টাব্দৰ মাজতে (গ)। বৈদিক আৰ্য্য বিলাকৰ আগেয়ে কিছুমান অৰ্বৈদিক আৰ্য্যও আহি ভাৰতত সোমায়। হৰ্ণলিৰ মতে আৰ্য্য জাতিৰ মানুহ ভাৰতলৈ আগেয়ে এদল আহে আৰু পাচে এদল আহে। প্ৰথমে অহা দলে গাঙ্গেয় জলসত্ৰৰ পশ্চিমাংশত উপনিবেশ স্থাপন কৰি বহিছিল। আৰু পাচৰ দলে সিহঁতক পৰাস্ত কৰি পূব পশ্চিম আৰু দক্ষিণলৈ খেদি মাজত সোমাল। সেই হিচাপে ভাৰতলৈ অহা আৰ্য্য বিলাকক দুভাগ কৰি প্ৰথম দলক বহিবৰ্ত্তিত (outer)

(গ) macdonelৰ মতে ঋগ বেদৰ ভাষা লৌকিক সংস্কৃতত কৈ ইমান লৰ নহয় বাবে বেদ ৰচনাৰ কাল ২০০০ পূঃ খৃঃ ৰ আগলৈ হৈলিব পাৰি। কিন্তু এইটো মনত ৰখা উচিত যে বেদ ৰচনাৰ কালত তাৰ ভাষা যেনে আছিল তেতিয়াৰ পৰা গোটেৱা সময়লৈ কিজানি মুখে মুখে বহুত পৰিবৰ্ত্তন ঘটিল। যেনেকৈ ডাকৰ ৰচন বিলাকে আগৰ গঢ় এৰি ক্ৰমান্বয়ে আধুনিক আকাৰ ধৰিছে বেদৰ ভাষাৰো সেই দৰে আগৰ ছোৱাত সম্ভৱতঃ গঢ় লবিহিল।

circle) আৰু পাচৰ জাকক অন্তৰ্ভুক্ত (inner circle) গয়। আৰু এই দুই বৃত্তৰ ভাষাৰ ভিতৰত যথেষ্ট পৃথকতা এতিয়ালৈকে চলি আছে (য)। কিন্তু অসমীয়া আৰু তাৰ ওচৰত থকা বঙলা ভাষাৰ আলোচনাৰ পৰা আমাৰ এনে বিশ্বাস হয় যে হৰ্ণালীৰ এই দুদল আৰ্য্যৰ আগেয়ে অন্ততঃ আৰু এদল আৰ্য্য ভাৰতবৰ্ষত সোমাইছিলেহি। নহলে, এই দুই ভাষাত থকা কিছুমান শব্দৰ গঢ়, উচ্চাৰণ আৰু প্ৰত্যয় আদিৰ ব্যাখ্যা দিয়া টান। এই বিশেষত্ব বিলাক পোৱা যায় ভাৰতৰ বাহিৰে সীমাত, কেতিয়াবা বা ইউৰোপীয় ভাষাসমূহত।

স্লেচাৰ (Schlecher) মতে মধ্য এচিয়াৰ পৈত্ৰিক ভূমি এৰি কেল্টিক বিলাকেই প্ৰথমে আঁতৰি যায়। তাৰ পাচত টিউটন-শ্লেত বিলাক, তাৰ পাচত গ্ৰীক-লেটিন কণ্ঠতা বিলাক আৰু তাৰ পাচতহে হিন্দু-ফাৰ্চী বিলাকে পৈত্ৰিক ভূমি এৰি আহে। এইদৰে কোৱাৰ কাৰণ এয়ে যে হিন্দু ফাৰ্চী ভাষা কেল্টিক ভাষাতকৈ টিউটন-শ্লেতৰ লগত বেছি মিলে; গ্ৰীক-লেটিনৰ লগত আৰু বেছি মিলে। কিন্তু গ্ৰীক-লেটিন কণ্ঠতা কিলাক পৈত্ৰিক ভূমি এৰি নৌ যাওঁতেই এদল আৰ্য্য আহি ভাৰতত সোমাইছিল, এনে ভাবিবলৈ বিশেষ কাৰণ আছে বুলি আমি অনুমান কৰোঁ। কিয়নো, উক্ত ইউৰোপীয় ভাষা বিলাকৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ কিছুমান সাদৃশ্য আছে, যিবিলাক ভাৰতৰ অন্তৰ্গত ঠাইত এতিয়া তল পৰিল। তাৰ পাচত, হিন্দু ফাৰ্চী বিলাক একে লগে থাকোঁতে আৰু এদল আগবাঢ়ি আহি ভাৰতত সোমালেহি। এই দুই দলে নিজ ভাষাৰ বিশেষত্ব আনি অসমীয়া আৰু বঙালী ভাষাত সন্মাই এতিয়ালৈকে বক্ষা কৰি আছে।

(য) It is an undoubted fact that—the immigration was a gradual process extending over a long period of time.—the earliest comer spoke one dialect and the new comer another—Grierson.

ভাৰতলৈ আৰ্য্য জাতিৰ মানুহ উত্তৰ-পশ্চিম চুকেদি অৰ্ণাৎ আফগানিস্থানৰ পৰা সোমালেহি বুলি পণ্ডিত সকলে বিশ্বাস কৰে। কিন্তু আটাইবোৰ যে একে ফালৰ পৰা সোমালেহি সেইটো ঠিৰাং কৰি কোনোও কব নোৱাৰে। ওপৰত উল্লেখ কৰা দুইদল আৰ্য্য হিমালয়ৰ ভৰি পথানেদিহে আহি আহি আসান আৰু বঙ্গদেশ পাইছিলি বুলি আমাৰ মনে ধৰে; কাৰণ কাশ্মিৰী পাগাৰী আদি হিমালয়ৰ নামনি (Submontane) ভাষা বিলাকৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ সাদৃশ্য বহুত আছে। পাৰ্জিটাৰ (Pargiter) চাহাবে আৰ্য্য বিলাক হিমালয়ৰ সোঁ মাজেদি (প্ৰায় অনোধাৰ পোনে) পাৰ হৈ ভাৰতত সোমালেহি বুলি কয়। হৰ্ণলী চাহাবৰ বহিবৃত্তৰ মানুহ বিলাক সম্ভৱতঃ পাচেহে আহি মাজ ভাৰতত সোমায়।

আৰ্য্য জাতি বিলাক ভাৰতলৈ অহাৰ আগৰে পৰা দ্ৰাবিড়ী জাতিৰ মানুহে ভাৰত দখল কৰি আছিল। সকলো বৰমে আৰ্য্য দ্ৰাবিড়ী বিলাকতকৈ অধিক নহলেও সন্মান উন্নত আছিল।

দ্ৰাবিড়ী বিলাক ভূমধ্যসাগৰৰ পাৰে এটা জাতি বুলি বহুতে অনুমান কৰে। তেওঁ বিলাকেই ইজীপ্ত দেশৰ সভ্যতা আনি ভাৰতত প্ৰচাৰ কৰিলে বুলিও কোনো কোনো পণ্ডিতে কয়। প্ৰায় গোটেই ভাৰত এই জাতি মানুহেৰে ভৰি আছিল। কিন্তু আসামত এওঁবিলাকৰ সংখ্যা কম আছিল বুলি অনুমান হয়। কাৰণ অসমীয়া ভাষাত দ্ৰাবিড়ীৰ প্ৰভাৱ বৰকৈ দেখা নাযায়। কেবা জনো পণ্ডিতৰ মতে প্ৰায় ২০০০ আৰু ৩০০০ পূঃ খৃষ্টাব্দৰ মাজতে দ্ৰাবিড়ী বিলাক ভাৰতলৈ আহিছিল। (ঙ)

(ঙ) vide "Dravidian Element in Indian Culture" gilbert slater.

অৰ্ঘ্য বিলাক অহাৰ আগেয়ে অষ্ট্ৰেচিয়াটিক ভাষা
 অষ্ট্ৰেচিয়াটিক কওঁতা এটা জাতিৰ মানুহ উত্তৰ পশ্চিম চীন দেশৰ
 পৰা আহি ভাৰতৰ সৰহ খিনি ঠাই দখল কৰে। এওঁবিলাক ভাৰতৰ পূব-
 উত্তৰ চুকেদি অৰ্থাৎ আসামেদি সোমায়হি। পূৰ্ব ভাৰতৰ ভাষাত এই
 জাতিৰ চিন চাব এতিয়াও বহি আছে। মাজ ভাৰতৰ মুণ্ডা ভাষাত
 আৰু চিমলা পৰ্বতৰ উত্তৰে থকা কনৱাৰী আৰু মধ্যভাৰতী ভাষাতো
 সেই চিন পোৱা যায়। শিলং পৰ্বতৰ খাচিয়া ভাষা এই
 অষ্ট্ৰেচিয়াটিক ভাষাৰে এটা শাখা। মান দেশৰ কেইবা ঠাইতো
 এই ভাষা আছে।

এই জাতিৰ পাচত মান-তিব্বতী ভাষা কওঁতা বিলাকৰ
 নগা ফৈদ
 বড়ো নগা ফৈদ আহি আসামত সোমায়। মণিপুৰীয়া আৰু
 কুকী ভাষাও এই নগা ভাষাৰ লগৰে। এই নগা বোৰক পৰ্বতলৈ
 খেদি বড়ো বা কছাৰী জাতি আহি আসাম আৰু পূৰ্ববঙ্গ দখল
 কৰে। এই জাতিৰে কেইবাটাও শাখা আসামত পোৱা যায়। যেনে
 গাৰো, লালুং, মেচ, কোচ, বাভা, ত্ৰিপুৰা, ছুতিয়া আৰু মৰাণ। আসাম
 উপত্যকাত কছাৰী বিলাকৰ দখল বহুকাল আছিল। এওঁবিলাক
 অনেক বিষয়ত আগৰ জাতি বিলাকত কৈ উন্নত আছিল। এওঁবিলাকৰে
 এজন বজাই অসমীয়া সংস্কৃত মহাকাব্য বামাণৱ ভাঙ্গনি কৰিবলৈ
 মাধৱ কন্দলীক নিয়োগ কৰিছিল। এয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ লেখত
 লব লগীয়া আৰম্ভণি। মিৰি, মিচিমি, অকা, ডফলা আৰু আবৰ
 বিলাকো মান-তিব্বতী জাতিৰ হিমালয় ফৈদৰ মানুহ। ইহঁতে আসা-
 মৰ উত্তৰে থকা পৰ্বত শ্ৰেণী দখল কৰি আছে। মিৰিবিলাক
 ভৈয়ামত থাকে। লুচাই ভাষাও মান-তিব্বতীৰে এটা শাখা।

ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ মাজভাগত চাম-চীনা ভাষা কণ্ঠতা
আহোম

বিলাকৰ টাই বা আহোম জাতি আহি আসামত
পূব ফালৰ পৰা সোমায়। খাম্‌টী, ফাকিয়াল আৰু আইতনীয়া বিলাক
এই একে জাতিৰ মানুহ। পশ্চিম ফালৰ পৰা আকৌ আফ্‌গন আৰু
মোগল ভাৰতত সোমোৱাত সেই দুই জাতিৰ মানুহ কিছু আসামত আহি
বসতি কৰে। ওপৰত কোৱা আটাইবিলাক
আফ্‌গান আৰু মোগল।

জাতিৰ মানুহ গোটখাই সানমিহলি হৈ অসমীয়া
জাতিটো সংগঠিত হৈছে। এতেকে এই সকলো জাতৰে মাত কথা মিহলি
হৈ আধুনিক অসমীয়া ভাষাই গঢ়লৈছে। সৰ্বশেহত বৃটিছ আমোলৰ দিনত

ইংৰাজী কিছুমান ইংৰাজী শব্দও অসমীয়া ভাষাত সোমাই তাক
চহকী কৰিছে।

প্ৰথম আধ্যা ।

আদি প্ৰাকৃত অৱস্থা ।

ভাষা হৈছে বাহ্যিক ভাব আৰু ভাব হৈছে আন্তৰিক ভাষা । ভাব আৰু ভাষা একেটা বস্তুৰে ইপিঠি আৰু সিপিঠি । ভাব অদৃশ্য, ভাষা প্ৰকাশ্য । এই সংসৰত অদৃষ্ট সদাই ৰূপ ধাৰণ কৰি দৃষ্টিগোচৰ হৈছে । ভাব বিলাকে সেইদৰে ৰূপ ধাৰণ কৰি ভাষালৈ পৰিবৰ্ত্তন হৈছে । দেখা গৈছে, ভাষা মানুহৰ জাতি আৰু পাৰি পাৰ্শ্বিক সংসৰ্গৰ গুণত লৰচৰ হয় ।

ইণ্ডোজৰ্মেন স্তৰ
গ্ৰীক্ কেল্‌টিক্ আদি ইউৰোপৰ ভাষা বিলাকক সংস্কৃত আৰু ফাৰ্চী ভাষাৰ লগত বিজাই চাই পণ্ডিত সকলে থিৰ কৰিছে যে এই ভাষা বিলাকৰ মূলত আগৰ এটা ভাষা আছিল যাৰ নাম তেওঁবিলাকে ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ান বা ইণ্ডো-জৰ্মান গৈছে । সেই মূল আৰ্য্য ভাষাৰ পৰা আদিতৈ সাতোটা বেলেগ ভাষা ওলায় ; যেনে কেল্‌টিক্, টিওটনিক্, লিথু-স্লেভ্, লেটিন, গ্ৰীক্, ইৰানী আৰু সংস্কৃত । এই মূল আৰ্য্য ভাষা প্ৰথমে কোন দেশত প্ৰচলিত আছিল সেইটাই বিষয়ে মত ভেদ আছে । কিন্তু সৰহ ভাগ পণ্ডিতে মধ্য-এচিয়াকে আৰ্য্য বিলাকৰ আদি বাসস্থান বুলি কয় । (ক) প্ৰকৃতিৰ স্বাভাৱিক বহিমুখী গতিৰ কাৰণে নিজ ঠাইত থাকোঁতেও এই ইণ্ডোজৰ্মেন ভাষা সদায় একেদৰে

• (ক) ইউৰোপৰ হংগেৰী প্ৰদেশ, দক্ষিণ ৰুছিয়া, টুৰ্কীস্থান, পঞ্জাব, আৰু এচিয়া মাইনৰ, এই বিলাক ঠায়েও আৰ্য্য প্ৰস্তুতী ভূমি বুলি দাবী কৰে । ডি মৰ্গানৰ মতে চীনদেশৰ উত্তৰে চাইবেৰীয়াহে সেই আচল ঠাই । লোকমাত্ৰ তিলকৰ মতে সেই ঠাই উত্তৰ শীত মণ্ডল ; এতেকে তেওঁৰ মত উক্ত মৰ্গানৰ লগত কিছু মিলে । মাজ এচিয়াই যে আৰ্য্যবিলাকৰ পৈত্ৰিক ভূমি তাৰ প্ৰমাণ স্বৰূপে আমি দেখা যে কিছুমান আৰ্য্য ভাষাৰ শব্দ মাজএচিয়া বা চীন দেশৰ

নাছিল। ভাষা সজীৱ আৰু পৰিবৰ্ত্তনশীল বস্তু। সেই বাবেই পৈত্ৰিক ভূমি এৰি প্ৰথমে অহা মাহুহ দলৰ ভাষাৰ লগত বহুত দিনৰ পাচত অহা দলৰ ভাষা নিমিলে। এই অমিলৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কাৰ পণ্ডিত সকলে ইণ্ডো-ইওৰোপীয়ান ভাষা বিলাকক ঘাইকৈ দুটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰে। প্ৰথম, যিবিলাকে সং—তালব্য “শ” ৰ ঠাইত ‘ক’ উচ্চাৰণ কৰে। (গ্ৰীক, লেটিন, কেল্টিক আৰু টিউটনিক্ জাতি)—এওঁবিলাক পচিন্লৈ গ’ল (A); কিন্তু পাচলৈ ইণ্ডোজৰ্মেণ ‘ক,’ ৰ ঠাইত ‘শ,’ উচ্চাৰণ হল। এই ‘শ’ উচ্চাৰণ কৰা জাতিবিলাক হৈছে, ভাৰতীয় আৰ্য্য, ইৰাণী, এল্বেনীয়ান্ থেটীয়ান্ আৰু প্লেভ জাতি (B)। যেনে, সং ‘শতম্’ লেটিন ‘কেন্টম্ (centum) ; সং—‘শ্বান’ (কুকুৰ) লেটিন ‘কেনিন (canin) ; লেটিন—‘অকিওৰ’=সং—‘অশ্ব’ ; ইংজং—‘কুকি’=সং—‘শুচি’ ইত্যাদি। কিন্তু দেখা যায়, ভাৰতীয়া আধুনিক ভাষাত বিশেষ কৈ অসমীয়া আৰু বঙালীত কিছুমান শব্দ আছে যি ‘শতম’ শ্ৰেণীত নপৰি ‘কেন্টম্’ শ্ৰেণীত হৈ পৰে। যেনে সং—‘শ্বাম’=অং—‘কাম’ (চবাই) বা ‘কাইম’ ; কাম চবাই সং—‘দংশ’=অং—‘ডাক্’ (যেনে, সৰ্পে ডাকে)=গ্ৰীক—ডাক ‘দংকাম’। বঙ্গ দেশতো ‘কেন্টম’ শব্দ আছে যেনে খৰগোছ সং—‘শশ’=বাং—‘খৰগোছ’ (cf ইংজং—কচ্=জাপ মৰা)

উত্তৰ পশ্চিম সীমাৰ পৰা অহা অনাৰ্য্য জাতিৰ মাজতো চলে। যেনে ইং-fire=আহোম ‘ফাই’ (জুই); ইং ‘Sun’ সূৰ্য্য=নগা-‘চান, কছাৰী-‘চান,’ কচীন—‘চান’ মাঞ্চুৰীয়া “Sun” সং—“মহিস”=নগা, কছাৰী—‘মছু’, ‘মছি’=জাপানী—‘মেউছী’,

A—most of the former who used some word cognate to Latin centum (e. i. kentum) for the numeral “hundred” wandered westwards and their language became the parent of that spoken by the Greek, Latin, keltic and Teutonic races.

—L. S. I.

(B)—The Indo-German ‘K’ became ‘sh’ in the Aryan period —Dr. Uhlenbeck.

ইয়াৰ পৰা এইটোকে বুজিব লাগিব যে গ্ৰীক আদি 'কেণ্টম', ভাষা কণ্ঠতা বিলাকে পৈত্ৰিক ভূমি এৰি নৌ যাওঁতেই অৰ্থাৎ ইণ্ডোজম্বেণ যুগতে আৰু "শতম" ভাষা কণ্ঠতাবিলাকৰ আগতে এদল মানুহ সেই ঠাই এৰি আহি পূৰ্ব ভাৰতত সোমাইছিলেহি যি এতিয়াও পূৰ্বৰ ইণ্ডোজম্বেণ উচ্চাৰণ বক্ষা কৰি আছে। সম্ভৱতঃ 'কৰ্ণ' (কাণ) শব্দটোও সেই বিলাক মানুহেই আগতে আনিছিলে। পাচত সি কাণ সংস্কৃতত ভুক্ত হল। তাৰ আচল সংস্কৃতীয়া ৰূপ 'শ্ৰৱণ'। গ্ৰীক লেটিনৰ লগত উচ্চাৰণ মিলা অসমীয়া শব্দৰ উদাহৰণ তপত আৰু কিছু দিয়া হল। লেটিন্ আদি কিছুমান ইণ্ডোবোপীয় ভাষাত য'ত 'ক' হয়—সংস্কৃতত সেই ঠাইত 'প' হয়। কথাষাৰ লুটিয়াই ললেও হব। যেনে সং—'পচ্' = ইং—'কুকু' (cook) = লেটিন্—coquere অসমীয়াতো সংস্কৃত 'প'ৰ ঠাইত 'ক' হোৱা দেখি। যেনে সং—'ক্ষেত্ৰপৰ্পটি' = অং—'শেত কপৰা'; সং—'পূৰ্বা' = অং—'কুৰৱা' (বতাহ) কুৰৱা বতাহ সং—'পৰ্যাক্ষন' = অং—'কবন্ধন'; সং—'পক্ষু' = অং—'কোঙা' কবন্ধন (খ) [সংস্কৃত ভাষাতো তেনে পৰিবৰ্ত্তন হোৱা দেখি; যেনে কোঙ্গা সং 'পক্ষ' আৰু 'কক্ষ'] সংস্কৃত শব্দৰ আগত থকা "দ" গ্ৰীক ভাষাত 'জ' হয়। যেনে সং—'দ্রৌপিতৰ' = গ্ৰীক—'জুপিতৰ

(খ) 'প'ৰ ঠাইত 'ক' এতেকে 'ব'ৰ ঠাইত 'গ' আৰু 'ভ'ৰ ঠাইত 'ঘ' উচ্চাৰণ কৰা পূৰ্বৰ অভ্যাস সোমাৰ খণ্ডৰ অসমীয়াই এতিয়ালৈকে এৰিব পৰা নাই। যেনে সং—উৎ+ভৃ (=উভৰ, cf 'উভৰি পৰিল বৃক্ষ'—শঙ্কৰ) = অং—"উঘল"; ইং—Button = অং "গুদাম"। পাচলৈ 'গ', 'ব', 'ভ' আখৰ ওলট পালট হবলৈ ধৰিলে যেনে সং—গুণ্ডা = অং বুদ্ধা, (cf) কাটি মাৰি স্লেচ্ছক কৰিলা বুদ্ধামাৰ—শঙ্কৰ। অং, বাং—ভূৰা (cf ভূৰা মাছ = সক সক মাছ) = সং—গুণ্ডা (powder); cf অং—খিংখিঙীয়া = ফিংফিঙীয়া, চাণ্ডানা = চাবুদানা। 'ক্ৰুদ্ধ' = বাং—কুদা = অং—'পোন্দা'। also cf সং, গুণ্ডা (ball) = অং-ভণ্টা ('ভণ্টা খেলি খেলাৱে'—শঙ্কৰ); ভেবেহা, গেৰেহা etc.

(Zeus pitar) । যদিও ভাৰতীয় কোনো কোনো ভাষাত শব্দৰ মাজত বা শেহত থকা 'দ'ৰ ঠাইত 'জ' হোৱা দেখা যায়, শব্দৰ আদিত থকা 'দ' কিন্তু 'জ' হোৱা অতি বিৰল । অসমীয়া ভাষাত কিন্তু গ্ৰীক ভাষাৰ দৰে আদি আখৰটোকে 'জ' হোৱা দেখি । উদাহৰণ, অং— 'জহ' শব্দ [যেনে, জহ কালি] আৰু সং— 'দহ' । অং— 'জাহ' [যেনে, জাহ গল] শব্দ আৰু সং— 'দাহ' । এই শব্দ কেইযোৰৰ কোনটো আগ আৰু কোনটো পাচ আমি কব জহ, জাহ, জীয়াৰী । নোৱাৰোঁ । সং— 'ছহিত' অং— জীয়াৰী, জীউ, জী ;

[জী (daughter) শব্দটো আৰ্য্যবৰ্ত্তৰ মাজ ভাগত নচলে ; উৰিষ্যা, চাট গাওঁ, আসাম আদি আওহতীয়া ঠাইতেহে পোৱা যায় ।

ইউৰোপীয় ভাষাৰ লগত সাদৃশ্য থকা কিন্তু সংস্কৃতৰ লগত নথকা আৰু কিছুমান অসমীয়া শব্দ তলত দিয়া হল । অং— 'বগা' [পশ্চিম বাং— 'বাগা'] = পুৰণি শ্লেভনিক— 'বগু' (white) ;

এই সম্বন্ধে বৈদিক 'ভৰ্গ' শব্দ তুলনীয় । অং— 'বতৰ'

বগা, বতৰ, দদাই, (weather) = জৰ্মান 'ৱেতৰ' (wetter) ; সংস্কৃতত চেলেক, পোৰ ।

ইয়াৰ প্ৰতি শব্দ আমি বিচাৰি পোৱা নাই । অং— 'চেলেক' = আইচলেণ্ডী (Icelandic)— "Sleikja" (= to lick) = জৰ্মেন— 'Schlecken' ইং-জং— al (= to nourish) অং— 'আল' (ধৰা) শব্দৰ লগত তুলনীয় । অং— 'দদাই' (বাপেকৰ ভায়েক) লিথুনিয়া 'dedis' (একে অৰ্থতে) ; cf সং- পিতৃব্য । অং, বাং— 'পোৰ' (to burn) cf সং— pu ('to purify' secondary meaning), টাথোৰীয়া— 'পোৰ' (জুই) । cf Grk 'pyr'. গুৰিতে 'দাহকৰা' আৰু 'অগ্নি' বুজাবলৈ সম্ভৱতঃ একেটা শব্দকে কিছুমান আৰ্য্যই ব্যৱহাৰ কৰিছিল । সিদ্ধী

ভাষাত 'পোৰ' শব্দৰ ঠাইত 'বব' হৈছে ; cf ইং 'burn' । অং—
 'চোকা' (ধাৰ যুক্ত) (ঘ) = পুৰণি শ্লেভনিক 'Socha'
 চোকা, খৰা, ঘৰা, [=cutting edge ; "Socha originally meant
 খৰাহি, গাক, গাদী, pig's snout"— O. Schrader] । ইং-জং 'বব'
 লাহে, লাসে, (to contain), অং— 'ঘৰা,' 'খৰা' 'খৰাহি' শব্দৰ
 লগত তুলনীয় । অং— 'আশল' = ইং axle ; 'Icel—Oxull'.

অং— 'গাক' (pillow), 'গাদী' (cushion) আৰু হিং— 'গন্ধি'
 মূলত একে । এই শব্দ [Icelandic] আইচলেণ্ডী ভাষাত 'Koddi'
 (=গাক) আৰু চুইডিনৰ (swedish) ভাষাত 'kudde' [cushion]
 স্বৰূপে আছে ।

অং— 'লাহে', পুৰণি অং— 'লাসে' [ধীৰে] শব্দ সং— 'লাস' বা
 'লাস্য' শব্দৰ পৰা হোৱা নাই ; কাৰণ সিহঁতৰ অৰ্থ বিপৰীত ভাৱাপন্ন ।
 কিন্তু জং— 'lass' [=weary] সৈতে ই একেটা শব্দ । তাৰ পৰা
 ইং— 'slow' ওলাইছে । cf Lat. 'lassus' = weak ; Grk. 'laios'.

ইউৰোপীয় শব্দৰ লগত এই সাদৃশ্য আৰু ভাৰতীয় সংস্কৃতৰ লগত
 বিসাদৃশ্যৰ পৰা এই সিদ্ধান্তত উপস্থিত হব লগাত পৰে যে সংস্কৃতীয়া
 আৰ্য্যবিলাকে নিজ পৈত্ৰিক ভূমি এৰি থৈ অহাৰ আগতে অৰ্থাৎ ইণ্ডো
 জৰ্মান যুগতে অথবা ইণ্ডো-জৰ্মেন 'ক' 'শ' লৈ পৰিবৰ্তন নৌ হওঁতেই,
 সেই ভাষা কোৱা এদল মানুহ আহি ভাৰতৰ পূব অঞ্চলত সোমালেহি ।
 তেওঁবিলাক ভাৰতৰ উত্তৰ-পশ্চিম অঞ্চলৰ পৰা আহিল নে, পাৰ্জিটাৰ
 চাহাবে কোৱা মতে হিমালয় পৰ্বতৰ মাজ ভাগেদি পাৰ হৈ আহিল,
 সেই বিষয়ে এতিয়া আমি একো কব নোৱাৰোঁ । কিন্তু তেওঁবিলাকে
 ইণ্ডো-জৰ্মেন যুগৰে কিছুমান বিশেষত্ব (উচ্চাৰণ আৰু শব্দত)
 সংৰক্ষণ কৰি এতিয়ালৈকে ভাৰতৰ কোনো কোনো ঠাইত বিশেষকৈ

(ঘ) 'চোকা' শব্দৰ বঙ্গ দেশত চলা 'টেঙ্গা' অৰ্থটো Secondary, অৰ্থাৎ ৰূপক ।
 আনামতো সেই অৰ্থ 'চুকা শাক'ত ওপ্ত ভাবে আছে ।

আসামত আছে। আৰু দুটা শব্দ অসমীয়াত আছে যাৰ অস্তিত্ব ব্যাখ্যা কৰিবলৈ হলেও ওপৰত 'থিঅৰি' (theory) জুই অৱলম্বন কৰিব লাগিব। উত্তৰ ভাৰতীয় সকলো ভাষাতে 'অগ্নি' বা তাৰ ৰূপান্তৰিত শব্দ এটাহে (যেনে 'আগুণ', 'আগ্' অঙ্গা, অঙ্গাব, ইত্যাদি) চলে। অইন কি, দক্ষিণ ইউৰোপতো সেই একেটা শব্দৰে প্ৰভাৱ (cf 'ignis') দেখিবলৈ পাওঁহক। কিন্তু ইমান বিস্তাৰিত ভাবে চলা শব্দটোৰ আসামত পৰাজয় হল কিয়? সংস্কৃতীয়া যুগৰ আগৰেপৰা 'জুই' শব্দ আসামত চলি নথকা হলে পাচত আহি 'অগ্নি' শব্দক পৰাস্ত কৰি সি থতাপি হব নোৱাৰিলে হেতেন। এই শব্দ সং—'দ্য' আৰু 'দ্যতি' শব্দৰ লগত তুলনীয়। কোনটো আগ আমি কব নোৱাৰোঁ। সম্ভৱতঃ দুয়োটা শব্দ আৰ্য্য জাতিৰে দুটা বেলেগ বেলেগ খেলত (ঙ) চলিছিল। 'অগ্নি' অৰ্থত 'দ্য' আৰু 'দ্যতি' শব্দৰ ব্যৱহাৰ অতি বিৰল; যদিও অভিধানত আছে। ভাৰতীয় কোনো ভাষাতে আমাৰ ওচৰ চুবুৰীয়া কোনো অনাৰ্য্য ভাষাতো 'মেকুৰী' শব্দ পোৱা নেযায়। কিন্তু 'আইনু' (ainu) নামেৰ এটা আৰ্য্য জাতি মাজ এচিয়াৰ পৰাগৈ জাপানৰ উত্তৰে 'মেকুৰী' কোনোবা কালতে গৈ বসতি কৰিছিলে (c)। সেই ভাষাত 'মেকো' (= eat) শব্দ আছে। আমাৰ "মেকুৰী" শব্দ তাৰে স্ত্ৰীলিঙ্গ ৰূপ; যেনেকৈ 'বগ'ৰ সলনি "বগলী" আৰু 'ছাগ'ৰ সলনি 'ছাগলী' দুয়ো লিঙ্গতে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। 'মেকো' শব্দৰ

(ঙ) O. Schrader ৰ মতে পৈত্ৰিক ভূমিতো আৰ্য্যবিলাকৰ মাজত বেলেগ বেলেগ খেল আছিল আৰু ভাষাগত বিশেষত্ব আছিল।

(c) Vide "People of all nations" and last vol. of L. S. I.

পাচত 'ৰ' কেনেকৈ হল সেইটো পাচত দেখুওৱা হ'ব। এই 'নেকো' শব্দ আগতে নহা হলে পাচত 'বিড়াল', 'বিল্লি' ইত্যাদি শব্দক চেব পেলাই জাপানৰ পৰা জাপ মাৰি অহা অসম্ভৱ। cf শ্লেভনিক্—'মেচ্‌কো'।

ইণ্ডো-ইৰাণী শাখাৰ (ফাৰ্চী আৰু ভাৰতীয় আৰ্য্য ভাষা কণ্ঠতাবিলাক) আৰ্য্য বিলাকে পৈত্ৰিক ভূমি এৰি আহি বহুকাল একেলগে আন এঠাইত আছিলহি বুলি ভাষাজ্ঞ বিলাকে কয়। তাৰ পাচত ছভাগ হৈ এভাগ ভাৰতৰ ফালে মুখ কৰিলে আৰু বাকিখিনি ফাৰ্চী দেশতে থাকিল বা সেই দেশলৈ ইৰাণী-পিশাচী স্তৰ বাট ললে। লগ এৰা এৰি হোৱাৰ পৰা ছয়ো দলৰ ভাষাৰ গঢ় ক্ৰমে লৰিবলৈ ধৰিলে। ইৰাণী দলৰ কিছুমান মানুহে হিন্দুকোছ পাৰ হৈ কাশ্মীৰ আৰু তাৰ কেউফালে থকা ঠাই দখলকৰি বহিলে। তাতে অগ্ৰাণ্ৰ জাতিৰ লগত মিহলি হৈ সিহঁতৰ ভাষাই যি গঢ় ললে তাকে ডাৰ্ভী বা পিশাচী ভাষা বোলে (D)। ইৰাণী আৰু ভাৰতীয় আৰ্য্য ছয়ো ভাষাৰে লগত সাদৃশ্য থকা এই পিশাচী ভাষা কণ্ঠতাবিলাক দক্ষিণে গোৱা (Goa) পাইছিল গৈ বুলি ভাষাজ্ঞ সকলে কয়। আমি কিন্তু দেখোঁ যে অসমীয়াত ইৰাণী-পিশাচী ভাষাৰ ছাব দ-কৈ বহি আছে। কিন্তু মাজ ভাৰতত অইন কি বঙ্গদেশতো সেই সাদৃশ্য পোৱা নেযায়। এই বাবে আমি অনুমান কৰোঁ, এইজাক মানুহ হিমালয়ৰ ভৰি পথানেদি আহি কামৰূপ সোমাইছিলে (চ)।

(D). Vide Introductory Vol. of L. S. I.

(চ) In earliest times the Dardic languages were much more extended. Philology shows that they once must have covered the whole of the Punjab. Further south we find traces of Dardic in Sindhi. The Indo-Aryan languages of Lower Himalaya from chambu to Nepal show clear traces of Dardic

Grierson (L. S. I.)

এই বাবেই অসমীয়া আৰু ইবাণী ভাষাৰ মাজত ইমান মিল আছে।

শ, ষ, স এই তিনিটা, আখৰৰ অসমীয়া উচ্চাৰণ বিশেষকৈ কাণত
শ, ষ, স লগা। বঙলা, হিন্দী, আদি প্ৰধান ভাৰতীয় ভাষা

শ, ষ, স

বিলাকত এই উচ্চাৰণ নাই। অসমীয়া ভাষাৰ এইটো

একচেতীয়া বিশেষত্ব। এই উচ্চাৰণ কৰোঁতে জিভাই তালু নোছোৱে।

জিভাৰ গুৰি ভাগ কণ্ঠৰ ওপৰ ভাগত লাগে। লাগে। হয়। 'খ', 'ষ'

আখৰৰ উচ্চাৰণ এই উচ্চাৰণৰ বহুত ওচৰ চাপে। ইয়াৰ উচ্চাৰণ

জন্মেন Loch শব্দৰ 'eh' ৰ দৰে। এই উচ্চাৰণ বুজাবলৈ আমি

x আখৰ ব্যৱহাৰ কৰিম। পোনতে এনে ধাৰণা হয়, অসমীয়াই

এই উচ্চাৰণ ওচৰ চুবুৰীয়া অনাৰ্য্য জাতিৰ পৰা পালে; এই অনাৰ্য্য

বিলাকে 'sh' বা 's' (শ, স,) উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰি তাৰ ঠাইত

x বোলে। এই ধাৰণা ভুল; কিয়নো, আসামৰ ঘাই অনাৰ্য্য জাতি

নগা আৰু বড়ো বিলাকৰ ভিতৰত sh (শ) আৰু s (স) উচ্চাৰণ

আছে কিন্তু x উচ্চাৰণহে নাই। ভৈয়ামৰ কছাৰীৰ মাজত x আছে;

সিহঁতে অসমীয়াৰ পৰা পালে। চুটীয়া, ডিমাচা আদি বড়ো বিলাকৰ

ভাষাত নাই। গ্ৰীয়েছ'ন চাহাবৰ মতে শ, ষ, স তিনিওটা প্ৰথমে

'শ' (sh) হ'ল, যেনে মাগধী প্ৰকৃতত আৰু এতিয়া বঙ্গলা ভাষাত।

তাৰ পাচত 'শ' ৰ পৰা বাগৰি পূবলৈ আসামত 'x' হ'ল। এইটোও

ভুল বুলি আমাৰ মনে ধৰে। কাৰণ, পশ্চিম ভাৰততো এই x

উচ্চাৰণ আছে, ভাৰতৰ বাহিৰে অগ্ৰাণ্ঠ ঠাইতো আছে। সেইবিলাক

ঠাইতো মাগধী শ (sh) ৰ পৰা হ'লনে? অৰ্থাৎ শ (sh) ৰ

মাজেদি নহলেও স (s) ৰ x উচ্চাৰণ হ'ব পাৰে! আৰ্য্যভাষাত

প্ৰত্যেক সুৰতে এই উচ্চাৰণৰ লগত আমি ভেটা ভেটি হওঁহক।

জন্মান—loch, গ্ৰীক—ত্রxী (ববযুগ), শ্লেভনিক—স্নুxা (স্নুযা), ইৰাণী—x ব (সূৰ্য্য), আৱেষ্ট্ৰী—xব (= গাধ, cf অং—xব পছ),—xুল (=cavity of অং—‘যোলা মুখ’); ইত্যাদি। এইটো উচ্চাৰণ অসামৰ বায়ু পানীত বা অনাৰ্য্যৰ মুখত উৎপন্ন হোৱাহি নাই। ওপৰত উল্লেখ কৰা আৰ্য্য বিলাকেই আনিছিল বুলি মনে ধৰে।

এই আৰ্য্যবিলাক আৰু ইহঁতৰ আগত ইণ্ডোজৰ্মেন
সৰ পছ
অসুৰ যুগত অহা আৰ্য্য বিলাক অবৈদিক আছিল। এওঁ-
লোকৰ পাচতহে বৈদিক ধৰ্ম্মাৱলম্বী আৰ্য্যবিলাক আহিছিল (ছ)।
এই অবৈদিক আৰ্য্য বিলাকে নিজকে অসুৰ বুলিছিল (জ)। কাৰ্য্যৰূপ
অসুৰৰ দেশ আছিল। ভগদত্ত আদি বজা সেই অসুৰ বংশৰে।

মূল-ইৰাণী (Proto Iranian) ভাষাৰ পৰা ওলোৱা ডাৰ্ভী বা
পিশাচী ভাষাতো ‘x’ উচ্চাৰণ আছে। চিম্‌লা পৰ্ব্বতৰ উত্তৰ-পাৰ্শ্বত থকা
চাম্বা ভাষাত আৰু বাজপুতনাৰ দক্ষিণে থকা ভিলী ভাষাত ‘x’ উচ্চা-

(ছ) Vide ‘Rigvedic Culture’ by A. C. Dutt.

(জ) “In the Rigveda ‘Asur’ was pre dominantly a designation of the gods”—Macdonel. আদিতো সুৰ আৰু অসুৰ দুয়োটা শব্দৰ অৰ্থ একে আছিল। হয় বৈদিক আৰ্য্য বিলাকে ‘অসুৰ’ শব্দৰ ‘অ’ বাদ দিলে, নতুবা অবৈদিক বিলাকেই ‘সুৰ’ শব্দৰ আগত ‘অ’ যোগ দি উচ্চাৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে। পাচৰটোহে বেছি সম্ভৱ, কাৰণ এই দৰে অকাৰণত শব্দৰ আগত ‘অ’ যোগ দিয়া নিয়ম অসমীয়াৰ মাজত পাচলৈকে চলি আছে। যেনে,—কুমাৰী, অকুমাৰী; বিহনে, অবিহনে; কণ, অকণ; নাহক, অনাহক; বালব্ৰহ্ম, অবালব্ৰহ্ম; প্লাবিত, অপ্লাবিত; থৈ, আথৈ; শ্ৰাম, (আচাম, আসাম)। এই অবৈদিক আৰ্য্যৰ স্বভাব সংস্কৃত ব্যাকৰণতো সোমাল যেন লাগে। তাত ‘সদাৎ’ ‘অকৰোৎ’ আদি ভূত কালৰ ৰূপত “অ” আগম হোৱা অভ্যাস তুলনীয়। এইটো ইণ্ডো জৰ্মেন যুগৰে বিশেষত্ব। গুৱাহাটী, তেজপুৰ আদি ঠাইত অসুৰৰ ৰাজ্য, আলি ইত্যাদিৰ কল্পনায়ে পূৰ্বে এইবোৰ ঠাইত অবৈদিক আৰ্য্য থকা কথাটো পোষণ কৰে।

ৰণ আছে। যেনে; ভিলী—মোনো (অং—সোন, gold), পচ'ix (পঞ্চাশ), xউ (শ, ১০০) ইত্যাদি। এই বিলাক কাৰণৰ বাবে ভাবিব লগীয়া হৈছে যে ইণ্ডোজৰ্মেন যুগতে বা তাৰ পাচৰ ইবাণী পিশাচী যুগত এই উচ্চাৰণ ভাৰতবৰ্ষত আছিল। বেদৰ সময়তো এই উচ্চাৰণ যে আছিল তাৰো প্ৰমাণ আছে। ডাক্তৰ সুনীতি চেটাৰ্জীৰ মতে বেদৰ “ততস্ কিম” এই বাক্যত ‘স’ৰ উচ্চাৰণ ‘x’ৰ দৰে। লৌকিক সংস্কৃতৰ যুগত এই উচ্চাৰণ ভাৰতবৰ্ষত ঠাইত তল পৰিল; কিন্তু আসামত সি তল নপৰি আজিলৈকে জীয়াই আছে। ভাৰতৰো ঠায়ে ঠায়ে, ভিলী আদি ভাষাত, সেই উচ্চাৰণ আজিলৈকে আছে। ভাৰতৰ কোনো কোনো ঠাইত বা ভাষাত এই উচ্চাৰণ পাচত ‘হ’লৈ পৰিণত হৈছে। যেনে, হিং—চউদহ (চতুৰ্দশ); প্ৰাং—ত্ৰেবহ (ত্ৰয়োদশ), অং—বিছ (বিষ্ণু); পছ, বিহ, পছ, (পশু), বহুত অনাৰ্য্য মানুহে অসমীয়া ‘x’ উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰি তাৰ ঠাইত ‘হ’ বোলে :—যেনে, ‘শামুক, শিল, সুল’ ইত্যাদি শব্দৰ ঠাইত ‘হামুক, হিল, হুদা’ বোলে। পূৰ্ব বঙ্গতো এই অনাৰ্য্যতাৰ গুণে মানুহ বিলাকে ‘x’ উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰি তাৰ ঠাইত ‘হ’ বোলে, যেনে, ‘সোমাল’ (entered) নুবুলি ‘হামাইল’, ‘সকল’ নুবুলি ‘হকল’, ‘সাগৰ’ নুবুলি ‘হাগৰ’ বোলে। সংস্কৃততো অনেক স্থলত ‘শ’ আৰু ‘ষ’ আখৰ সাল-সলনি হৈ থাকে যেনে—‘নশ—নষ্ট, প্ৰশ—পৃষ্ট, অষ্ট-অনীতি’ আৰু ‘ষ’ আখৰৰ উচ্চাৰণ যে অসমীয়া ‘x’ৰ ওচৰা-উচৰি সেইটো ওপৰত কোৱা হৈছে! ✓

অসমীয়াই বিশেষকৈ সোমৰ খণ্ডত পৰা পক্ষত শব্দৰ অন্তত ‘আ’, বা ‘ও’ৰ নিচিনা বহল মুখীয়া উচ্চাৰণ সহ নকৰে। তাৰ পাচত এটা

‘ই’ বা ‘ব’ বা ‘ল’ বা ‘ক’ বা তেনে আন কোনো আখৰ যোগ দি মুখ
জাপ নিয়াব খোজে। সেই বাবেই আবেষ্টিক ‘জ্যা’ (শীত)
জাৰ, জোঁৰ,
শব্দ অসমীয়াত ‘জাৰ’ হৈছে। পশ্চিম বঙ্গত আৰু হিন্দী
ভাষাতো এই শব্দ আছিল কিন্তু ক্ৰমে লোপ পাবলৈ ধৰিছে। ইৰাণী
শাখাৰ ‘ৰজিবী’ আৰু ‘মুঙ্গী’ ভাষাত ‘জোঁৰ’ শব্দ এতিয়াও পূৰ্বৰ ‘জুই’
অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। অসমীয়াতো ‘জোঁৰ’ শব্দ ‘জুই’ অৰ্থতে ব্যৱহৃত
হয়। পাল্লবী ‘এৱৰ’ শব্দটো এই যুগত আহি আসামত সোমাল

আৰু ৰূপ পৰিবৰ্তন কৰি ‘এৰা’ (yes) হল। অং—
গেবেলা, ডিলামাৰি
খামোচা
‘গেৰ’ (= পেট, cf ‘গেবেলা’, গেৰ ওলোৱা) শব্দ ‘পট্টু’
আৰু ‘ৰজিবী’ ভাষাত এতিয়াও প্ৰচলিত আছে।
অং—ডিল (= মাজ, যেনে, কলডিল, ডিলামাৰি) আৰু ‘খামোচা’ শব্দও
এই যুগতে অহা; কাৰণ সেই বিলাক শব্দ ওপৰত ভাষা বিলাকত
আছে। অসমীয়া ভাষাত সৰহ বুজোৱা ‘বোৰ’ উপশব্দ ভাৰতীয় কোনো

আৰ্য্য বা অনাৰ্য্য ভাষাত নাই। আছে কেৱল পিশাচী
বোৰ, বিলাক,
গিলা বাগ।
ভাষাৰ ‘পছাই’ শাখাত। যেনে, অং—“গৰু বোৰ”
= “বো গা” (পছাই); অং—কুকুৰ বোৰ = “বো চুৰিণ”
(পছাই)। অসমীয়াত ‘ব’ আগম হোৱাৰ কাৰণ ওপৰত দিয়া হৈছে
[cf মেকো—মেকোৰ—মেকুৰী]। অং—বহু বাচক ‘বিলাক’ আৰু
গিলা (কামৰূপীয়া) উপশব্দকো এই পিশাচী ভাষাৰ পৰাই আমি
পাইছোঁহক। চিত্ৰল দেশৰ কাফিৰ শাখাৰ ‘গোৱৰবতী’ ভাষাত ‘বাব-
গিলা’ = ‘বাপ গিলা’ (কোচ বিহাৰ বা গুৱালপৰীয়া) = ‘বাপেক বিলাক’
(উজনি অসমীয়া)। অসমীয়াত যে ‘ব’ আৰু ‘গ’ সলনা সলনি হয় সেইটো
আৰু ‘বিলা’ৰ পাচত ‘ক’ হোৱাৰ কাৰণ ওপৰত দেখুৱাই অহা হৈছে।

‘বাগ’ শব্দ জুই অৰ্থত অসমীয়াত ব্যৱহৃত হয় (যেনে, কলত ‘বাগ দিছে’ ‘গৰুৰ ওচৰত বাগ দে’); ভাৰতীয় অইন ভাষাত জুইক ‘বাগ’ নোবোলে। কিন্তু পিশাচী শাখাৰ ‘জীপ্চী’ (Gypsy) ভাষাত জুইক ‘বাগ’ বোলে। সংস্কৃত আৰু অন্যান্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত মূৰ্দ্ধন্য (ট, ঠ etc) উচ্চাৰণ আছে। কিন্তু আৰেস্তিক আৰু অসমীয়া ভাষাত মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণ নাই। এই মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণ ইণ্ডো-জৰ্মান যুগতো নাছিল। সেই দেখিয়েই আৰেস্তিক আৰু অসমীয়া ভাষাত আৰু ইণ্ডোৰোপীয়ান ভাষা বিলাকতো নাই। সংস্কৃতত এই উচ্চাৰণ ভাৰতীয় অনাৰ্য বিলাকৰ পৰা সোমালে বুলি পণ্ডিত সকলে ভাবে। অসমীয়া অপাদান কাৰকৰ চিন “পৰা” উপশব্দ ভাৰতীয় ভাষাত অদ্বিতীয়। যি সকলে অসমীয়া ভাষাক বঙালী ভাষাৰ ছাঁ বা মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা ওলোৱা বুলি কয় তেওঁবিলাকৰ এই ‘পৰা’ৰ বিষয়ে কবলৈ একো নাই। এইটো শব্দ ‘দূৰ’ অৰ্থত ইণ্ডো-জৰ্মান যুগৰ পৰাই আছে। কিন্তু পিশাচী যুগৰ পৰা ই অপাদান কাৰকৰ প্ৰত্যয় স্বৰূপে চলিছে।—পিশাচী শাখাৰ ওপৰত উল্লেখ কৰা ‘গৰুৰবতী’ ভাষাত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ আছে। অং—‘বাপেকৰ পৰা’ = গৰুৰবতী—‘বাব পেৰে ন’। ইয়াত ‘ন’ টো সম্বন্ধ পদৰ প্ৰত্যয় অসমীয়া পৰা ‘ব’ৰ সলনি হৈছে, কিন্তু ‘পৰা’ শব্দৰ আগত নহৈ পাচত বহিছে।—‘পৰা’ শব্দৰ আচল অৰ্থ ‘দূৰ’। “ঘৰৰ পৰা যা” = ‘ঘৰৰ দূৰলৈ যা’। [‘দূৰ’ অৰ্থত ‘পৰা’ বেদতো চলিছিল; যেনে, “নঃ মা পৰা দাঃ” (আমাক দূৰ নকৰিবা) —১।১০৪।৫ ঋগ্ বেদ] “ওঁ বৈশ্বানৰো ন উভয়ে অপ্রয়াতু পৰোৱত (দূৰৰ পৰা)।” মুণ্টানী আৰু হিন্দুকী ভাষাত পৰে = দূৰ। অপাদানৰ বিভক্তি স্বৰূপে ‘পৰা’ আৰেস্তী আৰু

আইচ-লেণ্ড (Iceland) ভাষাত 'ফ্ৰা' হৈছে আৰু ইংৰাজীত 'from' আৰু 'for' হৈছে (ফা)। এতেকে ইণ্ডো-জৰ্মেন যুগত যি বিলাক আৰ্য্য আহি আসামত সোমাইছিলে তেওঁবিলাকেই বা ইৰাণী-পিৰাচী স্তৰৰ ভাষা আনোঁতা বিলাকেই এই শব্দটো আনি অপাদান কাৰকৰ প্ৰত্যয় স্বৰূপে অসমীয়া ভাষাত সন্মালে। বড়ো জাতিৰ ছুটীয়া ভাষাত ইয়াৰ ঠাইত 'চাপি' উপশব্দ আৰু গাৰো ভাষাত 'ও' চলে। ভৈয়ামৰ কছাৰী ভাষাত 'ফ্ৰা' আছে। সধে এই 'ফ্ৰা' অসমীয়া 'পৰা' শব্দৰে অপভ্ৰংশ বুলি আমি ধৰিছোঁক [অসমীয়া উচ্চাৰণ কছাৰীত মহা-প্ৰাণিত হয়—তললৈ দেখুওৱা হব] ; বিশেষ অনুসন্ধান কৰিলে কিজানি তাৰ আঁতি-গুৰি মাজ এচিয়াত ওলাবগৈ পাৰে।

অসমীয়া 'জোন' শব্দ চিম্লা পৰ্বতৰ 'কাঁউথালী', 'পাহাৰী' জোন আৰু নেপালৰ খাছকুৰা ভাষাত আৰু কাশ্মিৰী আদি পিৰাচী ভাষা বিলাকত 'জুন' স্বৰূপে আছে। মাজ ভাৰততো 'জুন' শব্দৰ ব্যৱহাৰ আছে কিন্তু তাৰ অৰ্থ 'সময়'; এইটো ৰূপক (secondary) অৰ্থ। 'চন্দ্ৰ' অৰ্থত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ পিৰাচী ভাষাতে বেছি।—এই শব্দটোও অসমীয়া ভাষাই পিৰাচীৰ পৰা পাইছে। সং—'জ্যোৎস্না' আৰু প্ৰাক্—'জোন্হা' শব্দই জোনৰ কিৰণকেহে বুজায়। স্বভাৱতে, জোনৰ পোহৰ বুজোৱা শব্দতকৈ 'জোন' বুজোৱা শব্দটো আগ হব লাগে। এতেকে 'জ্যোৎস্না' শব্দৰ পৰা 'জোন' হোৱা নাই; বৰং 'জোন' বা 'জোছন' শব্দৰ পৰা 'জ্যোৎস্না' শব্দ ওলাইছে। [জোন, চন্দ্ৰ, জিনদিৰ,

(ফা) The English 'for' retains something of the sense of 'from'—Sanskrit 'para'. The Sanskrit 'para' is an old instrumental singular form of 'para' (far). Perhaps the original sense was "away" or 'forth'—'Skeats'. Etymo. Dictionary.

Sun জছুন, জোৎস্না, চান' এই আটাইবিলাক শব্দ গুৰিত একেটা মূলৰ পৰাই ওলাইছে।] ডচ্ [Dutch] ভাষাত 'সূৰ্য্যক' 'জোন' বোলে।

অসমীয়া 'আই' (mother) শব্দ ভাৰতীয় ভাষাত অতি
আই।

বিৰল। ভিলী আৰু তাৰিমুখী ভাষাত (গুজৰাতৰ কালে) 'আই' 'আয়ী' আছে। কিন্তু পিশাচী ভাষাত এই শব্দৰ প্ৰচলন বেছি; যেনে, কহিস্থানী—'ৰাই' তৰৱালী—'ৰাই'; পণ্ডলী—য়েই; পছাই—আই; কলাছা—আয়া; গৱৰবতী—য়াই। দেখা গল, ভাৰতীয় ভাষাৰ ভিতৰত অসমীয়া আৰু ভিলী ভাষা পিশাচীৰ লগত বৰকৈ মিলে। উড়ীয়া ভাষাতো কাচিং 'আই' শব্দ পোৱা যায়। পুৰণি কালত পচিম-বঙ্গতো তাৰ প্ৰচলন আছিল; যেনে—“কেনা বাঁশী বাজে বৰ আই যমুনা নই কুলে”—শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তন। অন্তৰ্ভূত 'মা' শব্দই 'আই' শব্দক বহিৰ্ভূত তল পেলালে।

সংস্কৃতত আৰু ভাৰতীয় আন আন ভাষাতো ভাই
ককাই
ককাই বুজাবলৈ দুটা শব্দৰ ব্যৱহাৰ নাই। 'ভাতা বা ভাই' বুলিলে দুইটাকে বুজায়। কেৱল চাৰিটা কি পাঁচোটা ভাষাত হে বেলেগ বেলেগ শব্দ। বঙ্গ দেশত যদিও 'দাদা' শব্দ 'ককাই'ক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়—তথাপি 'বড়ভাই' 'ছোটভাই' শব্দৰ প্ৰচলন আছে। অসমীয়াৰ "ককাই" (elder brother) শব্দ পিশাচী শাখাৰ চিলাছী ভাষাত "কাকো" স্বৰূপে আছে।

অসমীয়া 'খেল' [sub tribe] শব্দ উত্তৰ-পচিম অঞ্চলত এতিয়াও প্ৰচলিত; যেনে 'জাকাখেল', 'অফ্ৰিদি' খেল। কোনো ডাৰ্ডী ভাষাত

'খেল' শব্দৰ অৰ্থ 'সমূহ'। 'ভৰি' অৰ্থত 'খুৰা' শব্দ
পেল, খুৰা
অসমীয়াত একেবেলিয়ে লোপ পোৱা নাই [যেনে,

“চালপিৰাৰ খুৰা, মেজৰ খুৰা” ইত্যাদি]। প্ৰায় সকলোবিলাক পিশাচী ভাষাত ‘খুৰ’ শব্দই ‘ভৰি বুজায়।

আমি ওপৰত কৈ আহিছো, পিশাচী ভাষা কওঁতা বিলাকৰ এটা শাখা দক্ষিণে বোম্বাই আৰু গোৱালৈকে গৈছিল। এতিয়াও সেইফালে থকা বত্তুগিৰিৰ কুদালী ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ দুই এটা কথা মিলে। যেনে অং—খিলা (‘পাত’ আদি শব্দৰ পাচত বহা উপশব্দ যেনে, “পান খিলা”) = কুদালী-‘খালা’ = পাত (leaf); অং—‘হোৰা’ (পিঠিত বোজা বোৱা পাচি) = কুদালী—‘হোৰ’ = to carry; অং—‘নিৰা’ (ধানৰ বন গুচা) = কুদালী—‘নৰণী’ (weeding)। পিশাচী ভাষাৰ লগত আৰু বহুত মিল অসমীয়া ভাষাৰ আছে। কহিস্থানী ভাষাত ভূত কালত ‘ল’ ব্যৱহাৰ হয়; কৰ্ত্তা কাৰকত শব্দৰ পাচত ‘ই’ বা ‘এ’ হয়; কেতিয়াবা সি লোপ পায়; ক্ৰিয়াৰ পাচত প্ৰঃ পুৰুষত ‘ম’ হয়; বিশেষণৰ লিঙ্গ নাই।

আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য্য ভাষা বিলাকৰ মাজত এনে বহিৰ্বৃত্ত স্বৰ কিছুমান বিশেষত্ব আছে যাৰ বাবে সিহঁতক দুটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব লগাত পৰিছে। প্ৰথম বহিৰ্বৃত্ত [Outer circle]; এই শ্ৰেণীত অসমীয়া, বঙালী, বিহাৰী, উড়ীয়া, মাৰাথী, সিন্ধী, লাহন্দি ভাষা পৰে। দ্বিতীয় অন্তৰ্বৃত্ত [Inner circle]; এই শ্ৰেণীত হিন্দুস্থানী আৰু হিন্দী, পঞ্জাবী, মাৰোৱাৰী, ৰাজস্থানী আৰু গুজৰাটী ভাষা পৰে। গুজৰাটৰ ভাষা নিয়ম মতে বহিৰ্বৃত্তত পৰিব লাগিছিল। বাস্তবিকতে আগেয়ে সি বহিৰ্বৃত্তৰ ভাষাই আছিল; অইন কি, ডাৰ্ভী ভাষাৰো কিছু আভাস তাত আছে। কিন্তু মধ্য দেশৰ (অন্তৰ্বৃত্তৰ) এক দল আৰ্য্যই গৈ তাত উপনিবেশ স্থাপন কৰাত তাৰ পূৰ্বৰ ভাষা তল

পৰিল আৰু অন্তৰ্বৃত্তৰ ভাষাৰ লগত গুজৰাটী ভাষা এতিয়া বেছিকৈ মিলে (ঞ)। হৰ্ণলীৰ (Hoernle) মতে বহিবৃত্তৰ আৰ্য্য বিলাক আগেয়ে আছে। তেওঁ বিলাকক পূব পশ্চিম আৰু দক্ষিণলৈ ঠেলি উত্তৰ ফালৰ পৰা অন্তৰ্বৃত্তৰ আৰ্য্য বিলাক আহি মাজত সোমায় (ট)। পিশাচী ভাষা কওঁতা বিলাক আৰু বহিবৃত্তৰ ভাষা কওঁতা বিলাক যে অগা-পিচাকৈ আহিছিলে আৰু সিহঁতৰ পাচতহে অন্তৰ্বৃত্তৰ আৰ্য্য বিলাক আহিছিলে তাৰ সমৰ্থন স্বৰূপে এইটো কব পাৰি যে পিশাচী ভাষাৰ বহিবৃত্তৰ ভাষাৰ লগত ঠায়ে ঠায়ে কিছু মিল দেখা যায়, কিন্তু অন্তৰ্বৃত্তৰ ভাষাৰ লগত তেনে মিল নাই।

বহিবৃত্তৰ ভাষা বিলাকক তিনি ফৈদত ভাগ কৰিব লগাত পৰিছে। প্ৰথম পূৰ্ব ফৈদ; এই ফৈদত অনমীয়া উৰীয়া বঙালী আৰু বিহাৰী ভাষা পৰে। দ্বিতীয়, দক্ষিণ ফৈদত, মৰাথী, নাগ-পুৰীয়া আৰু কোনকানী। তৃতীয়, পশ্চিম ফৈদ; ইয়াৰ ভিতৰত লাহন্দী সিন্দী আৰু লাৰী বা কাচ্চী। কিছুমান কথাত এই আটাইকেইটা ফৈদৰ ভিতৰত মিল দেখা যায়। 'উদ্দেশ্য বা নিমিত্ত' অৰ্থত 'লাগি' বা তাৰ চমু ৰূপ 'লাই', 'লৈ' বা 'লা' শব্দৰ ব্যৱহাৰ সকলো বহিবৃত্তৰ ভাষাত দেখা যায়। অন্তৰ্বৃত্তত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ অতি বিৰল। পুৰণি ফাৰ্চী ভাষাত 'লাগি' শব্দ 'ৰাদিয়' স্বৰূপে আমি পাওঁহক; পাহ-লবী ভাষাত 'বাই' আৰু মক্ৰাণী ভাষাত 'ৰা' হৈছে। ভাৰতবৰ্ষত

(ঞ) কৃষ্ণই মথুৰাৰ পৰা গৌ দ্বাৰকাত নগৰ স্থাপন কৰা কথাটোক ভাষাই সমৰ্থন কৰে।—

(ট) মহাভাৰতৰ যুদ্ধখন আচলতে বহিবৃত্ত আৰু অন্তৰ্বৃত্তৰ আধাৰ মাজত লাগিছিল। পাণ্ডব আৰু পঞ্চাল বিলাক অন্তৰ্বৃত্তৰ; কুৰুবিলাক আৰু সিহঁতৰ সহায়কাৰী বিলাক বহিবৃত্তৰ।

‘বাদিয়’ ৰ ঠাইত ‘লা হৈছে। মৰাথীত ‘ঘোৰালা দেনা দেস্তো’ = ঘোৰাক (ঘোৰালৈ) দানা দিওঁ ; ৰাজস্থান ‘বাপ্লা’—বোপাইলৈ ; বিলাসপুৰৰ চাট্টিছগৰ ভাষাৰ, ‘দাদালা’ (= বোপাইলৈ,) কাচ্চী আৰু সিন্ধী ভাষাত “সুৰৰ চৰনালাএ = গাহৰি চৰাবলৈ ; চোদোছী (পাহাৰী) ‘বাবালৈ’ (বোপাইলৈ) প্ৰায় অসমীয়াৰে সৈতে একে। মৈথিলীত আৰু মধ্যযুগৰ অসমীয়া আৰু বঙালীত ‘লাগি’ আৰু ‘লাই’ শব্দৰ বহুত ব্যৱহাৰ দেখা যায়। cf “উদ্ধৰ চল গকুলক লাই”—শব্দৰ ; ‘পাচ লাগি মূখখন তাৰ’—দ্বিপীকা ছন্দ ; ‘সুখেৰে লাগিয়া এঘৰ বাধিলু’ চণ্ডীদাস। পাচলৈ বঙালী ভাষাত ‘লাগি’ শব্দৰ ঠাইত ‘প্ৰতি’ ‘জন্য’ ইত্যাদি শব্দৰ ব্যৱহাৰ হ’ল। অসমীয়াত কিন্তু ‘লৈ’ আৰু ‘লাগি’ শব্দৰ ব্যৱহাৰ এতিয়া চলি আছে।

পাচনী ক্ৰিয়াৰ ‘অ’ বিভক্তি যোগ কৰোঁতে

পাচিম ফৈদৰ
লগত মিল

আগৰ স্বৰ হ্রস্ব হোৱাত অসমীয়া ভাষা লাহন্দী আৰু সিন্ধী ভাষাৰ লগত মিলে। যেনে অং—‘শো’ ধাতুৰ পাচনী ‘শুৰা’ ; ‘মাৰ’ ধাতুৰ পাচনী ‘মৰা’ ; লাহন্দীত ‘খোহ্’ (to sieze) ধাতুৰ পাচনী ‘খুহা’ (to cause to-sieze), মাৰ (to strike) ধাতুৰ পাচনী ‘মৰা’ (to cause to strike)। পাচিম ফৈদত বিশেষ্য শব্দৰ ৰূপ তাৰ গৰাকীৰ (possessor) পুৰুষ মতে বদলি হয়। যেনে “মোৰ ঘৰ” = ‘ঘৰম’ ; তোমাৰ ঘৰ = ‘ঘৰনে’। অসমীয়াত কিছুমান শব্দৰ ৰূপ সেইদৰে বদলি হয়। যেনে ‘বোপাই’ (my father) ; ‘বাপেৰা’ (your father) ‘বাপেক’ (his father)। দুই চাৰিটা শব্দও অসমীয়া আৰু পাচিম ফৈদৰ ভিতৰত মিলি দেখা যায়। যেনে, লাহন্দী—‘ভাঁ’ (= to turn) আৰু অসমীয়া ‘ভাঁৱৰী’ ; সিন্ধী—‘নাইৰ’ (= বাঘ) শব্দৰ পৰা অং—‘নাইৰ ফুটুকী’ অৰ্থাৎ

‘ফুটুকীয়া বাঘ ; সিন্ধী—‘দণ্ড’, ‘ডাণ্ড’ শব্দৰ লগত অং—“দমৰা”
(মতা গৰু পোৱালী) শব্দ তুলনীয় ।

দক্ষিণ ফৈদৰ লগত পূৰ্বফৈদৰ বিশেষকৈ অসমীয়া আৰু বঙালীৰ
দক্ষিণ ফৈদৰ কিছুমান বিশেষ মিল দেখা যায় । এইটো হৈছে অধি-
লগত মিল কৰণ কাৰকৰ চিন ‘ত’, আৰু ক্ৰিয়াৰ পাচত পুৰুষ মতে
বিভক্তিৰ চিন ‘ওঁ’ (১মপুঃ), ‘আঁ’ (২য়পুঃ) ‘এ’ (৩য়পুঃ) । এইবিলাকৰ
উপৰি এটা প্রধান মিল দেখা যায়, ভূত কালৰ বিভক্তি চিন ‘ল’ বা
‘ইল’ । এই মিল বিলাক দুই বকমে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি । প্ৰথম,
হয়তো, এই দুই ফৈদৰ মানুহ আগেয়ে একেলগে আছিল ; পাচত
অহা অন্তৰ্বৃত্তৰ মানুহে সিহঁতক পূব আৰু দক্ষিণলৈ ঠেলি পঠালে আৰু
যি বোৰ মাজত থাকিল সিহঁতে নিজ বিশেষত্ববোৰ এৰি অন্তৰ্বৃত্তৰ
ভাষা ললে । সেই দেখি মাজ ভাগত সেই বিশেষত্ব বিলাক পাবলৈ নাই ;
পূব আৰু দক্ষিণে আছে । দ্বিতীয়, হব পাৰে, দক্ষিণ আৰু পূবলৈ
যোৱা আৰ্যবিলাকে পূৰ্বৰ কোনো অনাৰ্য্য ভাষাৰ পৰা সেই
বিশেষত্ব বিলাক পালে যিবিলাক অনাৰ্য্য মাজভাগৰ পৰা খেদা খালে
বা মাজভাগত থাকি নিজ ভাষা এৰিলে । আচলতে দুয়োটা কাৰণৰ
বাবে উক্ত সাদৃশ্য বিলাকৰ উৎপত্তি হৈছে । ভূত কালত ‘ল’ বা
‘ইল’ হোৱাৰ বাবে যে দ্বিতীয় কাৰণটো দায়ী সেইটো আমি তললৈ
দেখুৱাইছোঁ । বাকী তিনি মিলৰ কাৰণ প্ৰথমটো । ব্যাকৰণ খণ্ডত
এই বিলাকৰ বিচাৰ কৰা হব । দক্ষিণ ফৈদৰ লগত অসমীয়া ভাষা
আৰু কি কি কথাত মিলে তলত দিয়া হল । মাৰাথী, কোনকানী
আৰু নাগপুৰীয়া ভাষাত ‘উভ’=থিয় ।— গুজৰাতী ভাষাতো এই
শব্দ আছে । অসমীয়াত এই শব্দ অপ্ৰচলিত হবলৈ ধৰিছে । অসমীয়াত

ইয়াৰ অৰ্থ 'থিয় কৰ' আৰু তোল; যেনে 'ঘৰটো উভিলে' অৰ্থাৎ থিয় কৰিলে। মাণিক চন্দ্ৰৰ গানত আছে—“দিনটাত মহাৰজ বাবভাৰ (পানী) উভাইল” অৰ্থাৎ তুলিলে। et “নৰ-নাৰী মাজে উভিল চীৰা (পতাকা থিয় কৰিলে)”---চৰ্যাপদ। বঙালী আদি ভাষাত এই শব্দৰ প্ৰচলন নাই। অং—লাহী (=সৰু, যেনে লাহী ধান) =মাৰাথী 'লহন' =সৰু। অসমীয়া, পূৰ্ব বঙ্গ আৰু মাৰাথী আদি দক্ষিণ ফৈদৰ ভাষাত 'চ', 'ছ', 'জ' আখৰৰ উচ্চাৰণ বঙালী বা হিন্দীৰ দৰে তালব্য নহয়; সাধাৰণ 'ts' বা 'dz' ৰ দৰে। যেনে বাং, হিং—চাঁদি (chandi), পাঁচ (panch), যা (ja) =অং আৰু মাৰাথী 'tsandi' 'pats', (za)। তালব্য উচ্চাৰনৰ এই অভাব বা অস্পষ্টতা উক্ত ভাষা বিলাকৰ উপৰি পশ্চিমে চাৰোতাৰী (গুজুৰাটীৰ এটা অপভ্ৰংশ) আৰু ভিলী আৰু উত্তৰে পদাৰী আৰু চোদোছী (পাহাৰী) ভাষাত দেখা যায়। ইৰাণী আৰু পিৰাটী ভাষাতো এই তালব্যৰ অভাব প্ৰবল ৰূপে আছে। যেনে, সং—'জিহ্বা' (Jihba) ফাং—'জবান', চাৰিকলী—জিভ্ (ziv), মজ্ৰাণী—জিবন (ziban), চাৰোতাৰী জিব্ (zib), পদাৰী-জেব (zeb)। এতেকে এই তালব্যৰ অভাব পিৰাটী-ইৰাণী স্তৰে বিশেষত্ব অসমীয়াকে আদি কৰি ওপৰতলৈ ভাষা বিলাকত জীয়াই আছে। এই ভাষা বিলাক অৰ্ঘ্য-বৰ্ত্তৰ একেবাৰে প্ৰান্ত সীমাত।

পূব ফৈদৰ বহিবৃত্তৰ পূব ফৈদৰ ভাষা কেইটা হৈছে—অসমীয়া, মাজত মিল উড়ীয়া, বঙালী আৰু বিহাৰী। এই কেইটা ভাষাৰ মাজত সাদৃশ্য সৰহ। এই সাদৃশ্যৰ কিছুমান বহিবৃত্তৰ অইন অইন ফৈদতো পোৱা যায় কিন্তু কিছুমান এই কেইটা ভাষাৰ বিশেষত্ব আছে। তাৰ ভিতৰত ভবিষ্যৎ কালৰ বিভক্তি 'ব' বা 'ইব' হৈছে

এটা। এইটো ভাৰতীয় অইন ভাষাত নাই। সং—‘তব্য’ প্ৰত্যয়ৰ লগত ইয়াৰ বিশেষ সম্বন্ধ থকা যেন লাগে। কাৰণ ‘কৰ্তব্য’ (কৰা উচিত) বুলিলে তাত ভবিষ্যতৰ ভাব আছে। যেনেকৈ সংস্কৃতত ভবিষ্যৎ কালৰ বিভক্তিটো “ইচ্ছা কৰা” (ইষ্-ধাতু) অৰ্থৰ পৰা হৈছে; আৰু ‘ইচ্ছা কৰা’ বুলিলে তাত ভবিষ্যতৰ ভাব আছে [কৰিষ্যামি = কৰ্ + ইষ্যামি]; সেই দৰে এই পূৰ্ব ফৈদৰ ভাষা কেইটাতো ভবিষ্যতৰ ভাব ‘উচিত’ ভাবৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে বুলি কোনো কোনো ভাষাবিদে ভাবে। কিন্তু এইটোও হব পাৰে যে ইণ্ডো-জৰ্মেন যুগতে চলি কোনো এটা শব্দৰ পৰা ‘উচিত’ বুজোৱা ‘তব্য’ প্ৰত্যয় আৰু ভবিষ্যৎ কালৰ ক্ৰিয়া বুজোৱা ‘ইব’ প্ৰত্যয় বাহিৰ হৈছে। অৰ্থাৎ দুয়োটা প্ৰত্যয় ভাই-ককাইহে, বাপেক-পুতেক নহয়। এইদৰে ভাবিবৰ এটা কাৰণ হৈছে—লেটিন ভাষাতো কোনো কোনো ধাতুৰ পাচত ভবিষ্যৎ কালৰ ৰূপ ‘ব’ যোগ দি কৰা দেখি। এই লেটিন ‘ব’ প্ৰত্যয় যে সং—‘তব্য’ প্ৰত্যয়ৰ পৰা নমা নাই, এইটো অবিবাদী। cf লেটিন—‘Salto’ = মই জাপ মাৰোঁ; ‘Saltabo’ = মই জাপ মাৰিম। ‘Saltas’ = তুমি জাপ মাৰোঁ; ‘Saltabis’ = তুমি জাপ মাৰিব। Saltat = ‘সি জাপ মাৰে’; ‘Saltabit’ = সি জাপ মাৰিব। ‘Timeo’ = মই ভয় কৰোঁ; ‘Timebo’ = মই ভয় কৰিম; ইত্যাদি। পুৰণি কেল্টিক (celtic) ভাষাতো এই ‘ব’ আছিল বুলি চাইচ, চাহাবে (Sayce) কয় [vide Sayce’ Comp. Phil. Vol I page 128] তদুপৰি ইয়াক আফ্গানিস্থানৰ ভিতৰত থকা পিৰাটী ভাষাৰ কাফীৰ শাখাৰ তিবাহী ভাষাত আমি দেখিবলৈ পাওঁহক। এই তিবাহী ভাষা পছাই ভাষাৰে এটা ঠেঙ্গুলী। ওপৰত পছাই

ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ মিল থকা হুই এটা উদাহৰণ দি অহা হৈছে। এনে স্থলত এই 'ব' প্ৰত্যয় সংস্কৃতৰ আগেয়ে ইণ্ডো-জৰ্মেন যুগৰে কোনো হেৰোৱা শব্দৰ অৱশিষ্ট বুলি ধৰিব লগাত পৰে। এতিয়াহী—'মে' দেম' (= 'মই দিওঁ'), 'মে' ব দেম' (= 'মই দিম'); 'অবম' (= 'মই কওঁ') 'ব অবম' (= 'মই ক'ম')। কাবুলীৰ পষ্টু ভাষাতো ভবিষ্যৎ ৰূপটো বিশেষকৈ উল্লেখ কৰিব লগাত পৰিলে ধাতুৰ আগত 'ব' ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ✓

পূব ফৈদৰ ভাষা কেইটাত হিন্দী বা সংস্কৃতৰ দৰে কৰ্ম বাচ্যৰ ব্যৱহাৰ নাই। আজি কালি কেৱল সংস্কৃতক অনুকৰণ কৰি কৰ্ম বাচ্যত বা ভাব বাচ্যত ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ কেতিয়াবা চেষ্টা কৰা দেখা যায়; বিশেষকৈ লেখা ভাষাত। কিন্তু তেতিয়াও কথাষাৰৰ গঢ় কৰ্তৃবাচ্যৰ দৰে হয় গৈ। যেনে, "এই কিতাপ আমুকাৰ দ্বাৰাই ৰচিত" — এনে বাক্য মুখৰ ভাষাত ব্যৱহাৰ কৰা নহয়। কিন্তু আজি কালি লেখা ভাষাত এনে বাক্যৰ প্ৰয়োগ দেখি। এনে দৰে কৰ্ম বাচ্যত ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ গৈ আকৌ "হ'ল" বা "গ'ল" এনে এটা সহকাৰী ক্ৰিয়াৰ আশ্ৰয় লোৱা দেখি। যেনে, 'এই পুথি লিখা হ'ল', 'মোৰ দ্বাৰা ধৰা পৰিল', 'তেওঁৰ দ্বাৰাই কামটো কৰোৱা হ'ল', ইত্যাদি। এই বিলাক বাক্যত 'লিখা', 'ধৰা', 'কৰোৱা' ৰূদ্ভ পদ 'হ'ল' আৰু 'পৰিল' ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা স্বৰূপে বহি বাক্যটোক কৰ্তৃ বাচ্যৰ গঢ় দিছে।

পূব ফৈদৰ ভাষা অসমীয়া উড়ীয়া আৰু বঙ্গালী তিনিওটাতো সম্বন্ধ পদৰ চিন বা বিভক্তি হৈছে 'অৰ' বা 'এৰ'; বিহাৰীতো আগেয়ে 'অৰ' আছিল; কিন্তু পাচলৈ, হিন্দী ভাষাৰ প্ৰভাৱত পৰি এতিয়া বিহাৰী ভাষাত

‘কে’, ‘কা’ বা ‘কেৰ’ চলে। এই বিষয়ে পাচে বহলাই কোৱা হব। সংস্কৃত আৰু হিন্দী ভাষাত শব্দৰ আগতে ‘য়’ (y) আৰু ‘ৱ’ (w) উচ্চাৰণ আছে। পূৰ্বফেদৰ ভাষাত শব্দৰ আগত সিহঁতৰ উচ্চাৰণ ‘জ’ আৰু ‘ব’ হৈছে। যেনে সং—য়শ, হিং—য়শ্ = অং, বং—‘জশ’ (উচ্চাৰণ মতে); সং, হিং—ৱৰ্ণ = অং বং—বৰণ সংস্কৃত শব্দৰ আগত থকা ‘ৰ’ টোৰ স্থলত যেতিয়া উচ্চাৰণ মতে অসমীয়াত বৰ্গীয় ‘ব’ লেখা হয়, সংস্কৃত শব্দৰ আগত থকা ‘য়’ টোৰ স্থলতো সেইদৰে উচ্চাৰণ মতে অসমীয়াত, বৰ্গীয় ‘জ’ লিখা উচিত। ১৭১৮ শতিকাত এইদৰে লেখিছিলে, আজি কালিও বহুতে দেখে কিন্তু কিছুমানে ভাবে যে সংস্কৃত উচ্চাৰণ বওক বা নবওক সংস্কৃত আখৰটো বাখিব পাৰিলেই আমাৰ ভাষাৰ জাত নেযায়। সেই বুলি ‘ব’ ব্যৱহাৰ কৰে। তাৰ দ্বাৰাই, আমাৰ অদৰ্কাৰী আখৰ এটা সৰহ হল। আচলতে অসমীয়াত ‘য়’ আৰু ‘জ’ আছে কিন্তু ‘ব’ এটা অতিবিক্ত আখৰ মাজতে ওলাল।

অন্তৰ্বৃত্তৰ হিন্দী ভাষাৰ লগত বহিৰ্বৃত্তৰ ভাষা বিলাকৰ আৰু এটা ডাঙৰ পৃথকতা দেখি; সেইটো হৈছে—বহিৰ্বৃত্তৰ ভাষাত পুরুষমতে ক্ৰিয়াবিলাকৰ শেৰাংশ পৰিবৰ্ত্তিত হয়; কিন্তু হিন্দী ভাষাত নহয়। যেনে অং—মই মাৰিলোঁ, তুমি মাৰিলা, সি মাৰিলে; বং—আমি মাৰিলাম, তুমি মাৰিলে, সে মাৰিল; উং—অম্‌হে মাৰিলি, তুম্‌হি মাৰিল, সে মাৰিলা; কিন্তু হিন্দী ‘হাম মাৰা’, ‘তুম মাৰা, রহ মাৰা’ (মাৰাৰী ভাষাতো অসমীয়াৰ দৰেই পুরুষ মতে ক্ৰিয়াৰ ৰূপ পৰিবৰ্ত্তন হয়)

অং, উং, বাং, বিং—এই কেইটা ভাষাত বচন মতে ক্ৰিয়াৰ ৰূপ পৰিবৰ্ত্তন নহয়। অসমীয়াত বিকল্পে ‘তক’ বহুবচনত যোগ কৰা হয়। এই কেইটা ভাষাত বিশেষণৰ লিঙ্গ নাই বুলিব লাগে।

বহিবৃত্তৰ ভাষা কণ্ঠতাবিলাকৰ পাচত হিন্দী আদি অন্তবৃত্তৰ ভাষা কণ্ঠতাবিলাক আহিছিল বুলি হিন্দী চাহাবে কয়। কিন্তু পাচতে আহক বা আগতে আহক, এই দুই বৃত্তৰ অন্তবৃত্ত স্বৰ ভাষাৰ মাজত যে পাৰ্থক্য আছে সেইটো ওপৰত দেখুৱাই অহা হৈছে। **সংস্কৃত** এই অন্তবৃত্তৰে এটা ভাষা। এই সংস্কৃত (লৌকিক) ভাষা আৰম্ভ হোৱাৰ আগতে ইণ্ডো-জৰ্মেন যুগৰে পৰা আহি বহা আৰ্য্যবিলাকৰ আৰু বহিবৃত্তৰ আৰ্য্যবিলাকৰ যি ভাষা ভাৰতবৰ্ষৰ ঠায়ে ঠায়ে চলিছিল তাক আদি প্রাকৃত (Old Indian Dialects) বোলে। বৈদিক ভাষাও এটা আদি প্রাকৃত। এই কাল ১৫০০ খৃষ্ট পূৰ্বাব্দৰ নমকালীন (E)। বৈদিক ভাষা বহুকাল চলাৰ পাচত অন্তবৃত্তত লৌকিক সংস্কৃতৰ প্রচলন হয় (ঠ)। মহাভাৰত আৰু ৰামায়ণৰ নিচিনা হৃদয়গ্ৰাহী সাহিত্যৰ বলত এই ভাষা 'ষ্টেণ্ডাৰ্ড' (Standard) ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠি অহিন বিলাক প্রাদেশিক ভাষাক চেৰ পেলাবলৈ ধৰিলে। তদুপৰি এই ভাষাই অগ্ৰাণ্ণ ভাৰতীয় ভাষাৰ পৰাও শব্দসম্পদ আৰু ব্যাকৰণো ধাৰ কৰি নিজৰ ভিতৰত স্মমাই লোৱাত, তাৰ পোহ ধৰিলে আৰু প্রচাৰ বহল হল। সেই দেখিহে এই ভাষাত ব্যাকৰণৰ

(E) The Vedic language was spoken in the Punjab and Káshmir in 1500 B. C.—Dr. Uhlenbeck.

"বৈদিক যুগে জন নাৰাৰণমে, বৈদিক ভাষাকে অনুৰূপ অনেক প্রাদেশিক ভাষায়ে কথাকপনে প্রচলিত থা"—প্রাকৃত অভিধান।

(ঠ) There is indeed no doubt that in the Second Century B. C. Sanskrit was actually spoken in the Country called 'Aryavarta'. Its use extended beyond the Brahmins—(Hist. S. Lit.—Macdonell)

জটিলতা আৰু একেটা অৰ্থকে বুজোৱা দহ বাৰটা বা ততোধিক শব্দ পাবলৈ আছে। অইন ভাষাৰ পৰা ধাৰ কৰি অনা শব্দ বিলাককো সংস্কৃত অভিধানত সুমাই সিহঁতৰ কাল্পনিক ব্যুৎপত্তি দিবলৈ পণ্ডিত সকলে পিচ হোঁহকা নাছিল। সাহিত্যৰ বলত এই ভাষা প্ৰিয় হোৱাৰ লগে লগে সকলো প্ৰাদেশিক ভাষাতে সংস্কৃতৰ শব্দাদি চলিবলৈ ধৰিলে। সেই বিলাক ভাষাৰ লগত আগৰে পৰা সংস্কৃতৰ বহুত মিল (একে আৰ্য্যভাষাৰ নাতি বুলি) অৱশ্যে আছিল।

বৈদিক ভাষাৰ অসমীয়া ভাষাতো সেই দেখি বহুত সংস্কৃত শব্দ লগত মিল তৎসম আৰু তদ্ভৱৰূপে আছে। কিন্তু লৌকিক সংস্কৃতৰ আগত চলা বৈদিক ভাষাৰ লগতো অসমীয়াৰ কিছুমান মিল দেখা যায়। যেনে, অং উপশব্দ ‘জনী’ (cf ঘৈনীয়েক জনী, মানুহ জনী) আগেয়ে বেদত ‘পত্নী’ অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। আবেষ্টিক ভাষাতো সেই অৰ্থতে চলিছিল। এতিয়াও বুন্দেলী ভাষাত সেই অৰ্থ বৰ্ণিত হৈছে। অং—‘ফয়’ (ডাঙৰ বৰ্ছি) বেদৰ ‘বয়’ শব্দৰ লগত তুলনীয়। অং—পেছ্ (যেনে, ধুনপেছ) বেদত ‘পেশঃ’ স্বৰূপে পোৱা যায়। বেদৰ মৰ্যাদাসূচক ‘আ’ (cf আধেহি, আউক্ত, আধবতে) অসমীয়াতো সন্মানী ব্যক্তিলৈ বুলি দ্বিতীয় পুৰুষত (আৰু পুৰনি অসমীয়াত তৃতীয় পুৰুষতো) সদায় ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে আই, আহিলা, আহিবা, ‘তুষ্ট হুয়া সূৰ্য্যো স্যামন্তক তান্ধ দিলা’—শব্দৰ। বেদৰ ‘সত্র’ শব্দ (Session, লালিকৈ হোৱা যজ্ঞৰ কাল) অসমীয়াত ‘সতা’ (যেনে, বৰষুণৰ সতা=লালি বৰষুণ) স্বৰূপে আছে। অং—‘আহ’ (to come). বং—আইস, এদ, হিং—‘আও’ (come) ধাতু সং “আগচ্ছ” (অ+গম্)ৰ পৰা হোৱা নাই। এই প্ৰত্যেকটো ধাতু

এটা মূল ধাতু (আ) আৰু এটা অনুজ্ঞাসূচক প্ৰত্যয় গোট খাই হৈছে। এই মূল ধাতু 'আ' ৰ অৰ্থ হৈছে 'to come' 'আহ'; বেদত এই অৰ্থ বুজাবলৈ এই 'আ' ৰ প্ৰয়োগ বহুত পোৱা যায়। অসমীয়াৰ দৰে শব্দৰ স্বৰভক্তি (যেনে, ধৰম, সপোন, সোৱাদ) বেদত অনেক পোৱা যায়। যেনে, 'স্বৰ্গ'ৰ সলনি 'সুৰ্গ', 'তন্ন' ৰ সলনি 'তন্নু', 'স্বঃ' ৰ সলনি 'সুঅঃ' ইত্যাদি (ড)।

লৌকিক সংস্কৃতৰ বহুল প্ৰচাৰ হোৱাৰ লগে লগে সেই ভাষাৰ প্ৰভাৱ সকলো প্ৰদেশেৰে প্ৰাকৃত ভাষাত পৰিলে। কিন্তু সেই বুলি যে সংস্কৃতৰ লগত সেই প্ৰাকৃত বিলাকৰ সংস্কৃতৰ মাজেদি কিছুমান শব্দ আকৃতিত মিলে কাৰণেই যে সেই শব্দ আটাইবিলাক সংস্কৃতৰ পৰা নামিছে সেইটো নহয়। আচলতে জীৱন যাপন কৰাত নৰ্ব্বসাধাৰণতে যি বিলাক শব্দ সদাই লাগি থাকে তেনে বিলাক শব্দ নিশ্চয় আগৰ পৰা প্ৰাকৃত ভাষা বিলাকত চলি আছিল। কিন্তু সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ পৰাত তেনে ঘৰুৱা শব্দ বিলাকৰো বহুত তল পৰি সেই বিলাকৰ ঠাইত সংস্কৃত শব্দ হ'ল; বিশেষকৈ অন্তৰ্বৃত্ত আৰু পাচলৈ বঙ্গদেশৰ লেখা আৰু তাৰ পৰা নবকি কোৱা ভাষাতো। কিন্তু আসামত এমুৰীয়া ঠাই বুলিয়েই তেনে শব্দ বিলাক বৰকৈ তল পৰা নাই। যেনে সং—অগ্নি হিং 'আগ', বাং—আগুন, অং—'জুই'। কিন্তু যি বিলাক শব্দ সংক্ষিপ্ত (abstract idea) ভাব যুক্ত বা ওখ ভাবাপন্ন তেনে শব্দ বিলাককে সংস্কৃতৰ পৰা অহা বুলি ধৰিব লাগে। প্ৰথম শ্ৰেণীৰো যি বিলাক

(ড) Vide ১১০৪১ শব্দ, ১১৬৩২ শব্দ, ১১৭২৮ শব্দ, তৈৱিৰীয়া, আদ্যক ইত্যাদি।

সংস্কৃত শব্দ বেলেগ বেলেগ প্রাকৃত ভাষাত সোমাইছে সেই বিলাকো সেই সেই প্রাকৃতৰ নিজ ধাতু (genius) অনুসৰি বেলেগ বেলেগ ৰূপে পৰিবৰ্তিত হৈছে। এতেকে তলত আমি শব্দ বিলাকৰ অসমীয়া আৰু সংস্কৃতীয়া দুটা ৰূপ যে দেখুৱাইছো তাৰ দ্বাৰাই সংস্কৃতৰ পৰা অসমীয়াত কেনেকৈ শব্দৰ পৰিবৰ্তন হয় সেইটোও দেখা যাব আৰু সংস্কৃত আৰু অসমীয়া আদি প্রাকৃতৰ ভিতৰত কেনে পাৰ্থক্য তাকো বুজা যাব।

১। সংস্কৃতত ব'ত যুক্ত বৰ্ণ, অসমীয়াত সি ভাগি দুটা হয় (স্বৰ ভক্তি)। যেনে,

সংস্কৃত	অসমীয়া
বৰ্ণ	বৰণ
ধৰ্ম্ম	ধৰম (এতিয়া সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ পৰাত 'ধৰ্ম্ম' চলিছে)
ভষ্ম	ভষম, ভখম,
শক্ৰ	শত্ৰুক (এতিয়া আকৌ 'শক্ৰ' হৈছে)
সহ	সহিত
তপ্ত	তপত
স্বাদ	সোৱাদ

এই দুটা ৰূপৰ (এটা যুক্তাক্ষৰৰ আনটো অযুক্তাক্ষৰৰ) কোনটো আগৰ আৰু কোনটো পিচৰ কোৱা টান। "স্বাদ"তকৈ "সোৱাদ" [অৰ্থাৎ সু (ভাল) + অদ (ভক্ষণ) শব্দহে আগ হোৱা স্বাভাৱিক।

২। সংস্কৃত শব্দৰ মাজত থকা দ, ধ, ক্ৰমত অসমীয়াত 'জ' হয়। যেনে-

সংস্কৃত	অসমীয়া
বৈদ্য	বেজ
শুধ্	শুজ
দিক্	দিজ
অদ্য	আজি
মধ্য	মাজ
মধ্যা	মাঁজ
ভিদ্	ভেজ্ (এ'বং-ভিজ্)

৩। সংস্কৃতত অনুনাসিক বৰ্ণৰ লগত যুক্ত হোৱা গ, ঘ, জ, ঝ, ব, ভ অসমীয়াত প্ৰায় লুপ্ত হয়। যেনে

সংস্কৃত	অসমীয়া
সঙ্গ	সং
শৃঙ্গ	শিং
শিঙ্ঘন	শেঙুন
শিঞ্জ	শুং (to smell)
মঙ্গল	মঙল
নাঙ্গল	নাঙল
হঞ্জ	হয়েঁ, হয়েঁৰা
কদম্ব	কদম
সম্বল	সমল
সম্বন্ধ	সমন্ধ
স্থম্ভ	থম্, থাম

৪। অইন বৰ্ণেৰে যুক্ত হোৱা য়, ব, ল, ৰ অনমীয়াত লুপ্ত হোৱা দেখি।

সংস্কৃত	অসমীয়া
বিদ্যা	বিদা
দীৰ্ঘ	দীঘ
পূৰ্ব	পূব
সপ	সাপ
অগ্র	আগ
বকল	বাকল
শাল্মলি	শিমলু
বিষ	বেল

‘শ’, ‘ষ’, ‘স’ত যুক্ত ‘য়’ কাৰ লুপ্ত হলে ‘শ’, ‘ষ’ ‘স’ ৰ ঠাইত ‘চ’ হয় যেনে শয্য—শইচ্; শিষ্য—সিচ্; বৈশ্ব—বইচ্; শ্ৰামা—চেমা; মনুষ্য—মনিচ্।

৫। সংস্কৃত যুক্ত বৰ্ণৰ আদি বৰ্ণ ক, চ, ট, ত, প অসমীয়াত লুপ্ত হয়। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
আলক্ত	আলতা
কচ্ছপ	কাছ
উৎখাত	উখাত
উৎ পাটন	উপাৰ
সপ্ত	সাত
পিচ্ছিল	পিছল

৬। দুটীয়া বৰ্ণৰ সংস্কৃত শব্দৰ পাচৰটো যুক্ত বৰ্ণ হলে আৰু তাৰে এটা অসমীয়াত লুপ্ত হলে আগৰ বৰ্ণৰ 'অ' গুচি 'আ' হয় আৰু কেতিয়াবা 'উ' গুচি 'ও' হয়। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
পত্ৰ	পাত
সপ	সাপ
কৰ্ণ	কাণ
সপ্ত	সাত
লুপ্ত	লোপ
পুত্ৰ	পো

৭। সংস্কৃত যুক্ত বৰ্ণৰ প্ৰথম আখৰ শ, ষ, স আৰু হ হলে তদুৰ অসমীয়া শব্দত সেই কেইটা আখৰ লোপ হয়।

সংস্কৃত	অসমীয়া
পশ্চাৎ	পাচ, পাচত, পাচে
কশ্চিত	কাচিত
শুক	শুকান
স্ততি	তুতি
স্থালী	থালী
ক্ষুৰ্ভি	ফুৰ্ভি
বহি	বনি (Vehicle বা লেচু)
ব্ৰাহ্মণ	বামুণ

৮। সংস্কৃত 'স্ত' আৰু 'ষ্ট' অসমীয়াত 'থ' আৰু 'ঠ' হোৱা দেখি। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
স্তৰক	থোক (cf এথোক তামোল)
স্তম্ভ	থাম
মিষ্ট	মিঠা
পিষ্ট	পিঠা
অষ্টি	আঠি (= গুটি, cf আঠায়া কল)
প্ৰস্তাৰ	পথাৰ
স্তূপ	থুপ

৯। সংস্কৃত ট আৰু ত অসমীয়াত ৰ হয়; যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
ঘোটক	ঘোৰা
ঘটি	ঘৰি (cf ঘৰিয়াল, অৰ্থ 'ঘটি' যুক্ত)
চোটিকা	চুৰিয়া
শাটী	শাৰী
ফিট	ফেৰ
কটাহ	কেৰাহী
প্ৰভাত	পোহৰ
সিকতা	সিকৰ (খোলা)

১০। সংস্কৃত 'ব' ৰ ঠাইত অসমীয়াত 'ল' হয়; যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
শৰীৰ	শৰীল (কথিত ভাষাত)
সুস্থিৰ	সুথিল
সাবিকা	সালিকা
পৰিৱাৰ	পৰিয়াল

১১। সংস্কৃত শব্দৰ আগত থকা 'অ' অসমীয়াত 'ও' হয়; যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
জট	জোট
শটা	শোটা (ঠাই শৰা)
দম	দৌ
সঞ্চৰ	সোঁচৰ
অমল	ওমল (to play)
ভদা (হিন্দী)	ভোদা
দশৰীৰে	সোঁ শৰীলে
সম	সোঁ (যেনে সোঁ আধি)
গন্ধ	গোন্ধ
সকাল	সোনকাল
প্ৰপুণ	পোন
ভ্ৰণ	ভোণ ভোণা
ভ্ৰম	ভোম (বিকা)
প্ৰৱাল	পোৱাল
পঙ্ক	বোকা (প্ৰাং-বন্ধ)

১২। সংস্কৃত 'ৰ' অসমীয়াত কেতিয়াবা 'প' হোৱা দেখি; যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
সৰ্বৈ	সোপাই
গৰ্ব	গপ
ধাৰ	ধাপলি
যৱনী	জপনা
জীৱন	জীপ্
ধ্ৰুৱ	ধুকপ

১৩। শব্দহীন (silent) ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ আগত যুক্ত হৈ বহা অন্ব-
নাসিক বৰ্ণ আগৰ বৰ্ণৰ ওপৰত চন্দ্ৰবিন্দু হৈ বহে। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
অক্ষ	আঁক
সঞ্চয়	সাঁচ
কণ্টক	কাঁইট
অন্ত	আঁত
কম্প	কঁপ, কাঁপ
কাংস	কাঁহ

যুক্ত হৈ নথকা 'ম' ৰ ঠাইত 'ৰ' হয়; যেনে, কুমৰ, সুমৰ, = কোৰঁৰ
(কেতিয়াবা কোঞৰ বা কোঙৰ লেখে), সোৰঁৰ, ভাৰঁৰী। শব্দৰ
অন্তত থকা 'ম' 'ও' হয়। যেনে, বাম, নাম, গ্ৰাম, শ্ৰাম = বাঁও, নাঁও,
গাঁও, শাঁও—আগৰ বৰ্ণৰ ওপৰত চন্দ্ৰবিন্দু হয়।

১৪। অনেক স্থলত সংস্কৃত বৰ্ণ বিলাক অসমীয়াত অগা-পিচা অৰ্থাৎ বৰ্ণবিপৰ্যায় হয়! যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
পূগ	গুৰা
বাৰদ	ডাৰদ
শুকৰ	গাহৰি
ৰাসি	বাইচ (কাঠ চচা)
লক্ষ	ফাল (শ্ৰীহটত)
বলাকা	বগলা, বগলী
শাটী (শাৰী)	ৰিহা

১৫। সংস্কৃত শব্দৰ প্ৰথম স্বৰ 'ই' বা 'ঈ' হলে অসমীয়াত দুইৰো ঠাইত 'এ' হয়; যেনে,—

সংস্কৃত	অসমীয়া
হিন্দোল	হেন্দোল
হিমক	সেমেকা
শীত বা দিত	শেত শেতীয়া বা সেত- সেতীয়া
ভিত্তি	ভেটি
শিঙ্ঘন	শেঙুন
সিন্দূৰ	সেন্দূৰ
ইন্দূৰ	এন্দূৰ
শিফালি	শেৰালি
লিখ	লেখ

সংস্কৃত	অসমীয়া
ভিদ্	ভেজ্, ভেদ্
শিক্ষা	শেকা (যেনে, 'এশেকা-পালে')
বিদ্ব	বেল

১৬। সংস্কৃত শব্দৰ 'গ' আৰু 'হ' গোট খাই অসমীয়াত 'ঘ' হোৱা দেখি। যেনে—

প্ৰগ্ৰহ	পঘা
গ্ৰহণ	ঘেণ (cf 'ইসব ঘেনিলে জানা হয় মহা পাপ'—কুমৰ-হৰণ)

১৭। সংস্কৃত শব্দত থকা শ, ষ, স, খ আৰু ফ আখৰৰ সলনি অসমীয়াত কেতিয়াবা 'হ' হয়। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
শিখৰ	শিহৰ (যেনে, গাৰ নোম)
শিফা	শিহা (গছৰ শিপা)
বিশ	বিহা
মাস	মাহ
বিষ	বিহ
কৰ্ব	কাহ্ (কাঢ়)।
পশু	পহু

১৮। শব্দৰ মাজত বা পাচত থকা ক, খ, গ, ত, দ, ড, ধ, প, ফ, ভ, ম, ৰ আৰু হ অসমীয়াত কেতিয়াবা লুপ্ত হয়। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
আকুল	আউল
শিখৰ	শিঅৰ (গাৰ নোম,) বেনে
শ্ৰেণী	পোন (straight)
পতি	পৈ
নদী	নৈ
তণ্ডুল	টাঁউল (চাউল)
বড়	বড়, বৰ
বধু	বউ
বাতুল	বাউল
বৰ্ণী	বৰী (মাটিৰ টিলা)
শাপ	শাও
ৰাপ	বাও (ধান)
শিফা	শিঅা, শিঅা
শ্ৰাৱণ	শাওন
শোভন	শুঅন, শুঅনী (শুৱনী)
নাভি	নাই
বামন	বাওনা
নাম	নাও (Name)
গ্ৰাম	গাওঁ

শাওঁ, বাও, নাও, গাঁও, এই বিলাক শব্দৰ প্ৰথম অৱস্থা শাঅ, বাঅ, নাঅ, গাঅ আছিল। বঙ্গদেশৰ কিছুমান পুৰণি পুথিত এই দৰে পোৱা যায়।

১৯। সংস্কৃত শব্দৰ মাজত বা পাচত থকা নিশব্দ মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ অসমীয়াত অল্পপ্ৰাণ হয়। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
শিখ্যা (শিক্ষা)	শিকা, শেকা
শিফা	শিপা
শফ	শোপা, (নামনিত 'শপ্', 'শপ্তি' চলে)

২০। সংস্কৃত শব্দৰ আগত থকা 'অৰ' 'আৰ' উপসৰ্গ অসমীয়াত 'আও' বা 'ও' হয়। যেনে—

সংস্কৃত	অসমীয়া
অৰক্ষালন	আওখাল
অৰহেলা	আওহেলা
অৰলম্ব	ওলম
আৰবণী	ওৰণী

২১। সংস্কৃত 'দ' ব সলনি কেতিয়াবা অসমীয়াত 'গ' হোৱা দেখি। যেনে

বদৰি	বগৰি
হৃদন	হৃগন

সংস্কৃতৰ পৰা বহুত শব্দ অসমীয়া ভাষাই লোৱাৰ উপৰি ঠায়ে ঠায়ে সংস্কৃতীয়া বৈয়াকৰণিক গঢ়ো এটা ছুটা লৈছে। সেই বিলাক এই কিতাপৰ ব্যাকৰণখণ্ডত দেখুওৱা হ'ব।

২২। সংস্কৃত আৰু অসমীয়া শব্দৰ প্ৰথম বৰ্ণত থকা 'ই' কাৰ আৰু 'উ' কাৰ কেতিয়াবা সলনি হয়। যেনে— সং—পুচ্ছ, শিষ্য, পুতেক = অং—পিচ, গুং (to smell), পিতেক।

অসমীয়া প্ৰাকৃত

ওপৰত দিয়া বৰ্ণ পৰিবৰ্ত্তনৰ নিয়ম বিলাকে অসমীয়া প্ৰাকৃত আৰু সংস্কৃত প্ৰাকৃতৰ ভিতৰত থকা ধাতুগত বিভিন্নতাকো নিদৰ্শন কৰিছে। কাৰণ অসমীয়া ভাষা সংস্কৃতৰ এটা, ৰূপান্তৰিত অপভ্ৰংশ নহয়। অসমীয়া ভাষাত বহুত শব্দ আৰু বৈয়াকৰণিক গঢ় আছে যি বিলাকৰ মূল সংস্কৃতত পাবলৈ নাই। পুৰণি কালত ভাৰতৰ ঠায়ে ঠায়ে অনেক আৰ্য্য উপভাষা (Dialects) আছিল। সংস্কৃতো সিহঁতৰ ভিতৰৰ এটা। ভাগ্যক্ৰমে এইভাষা সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠিল গতিকে তাৰ অস্তিত্ব আমাৰ জ্ঞানগোচৰ হৈছে। বাকী বহুত বিলাক কথিত ভাষা অৱস্থাতে পৰিবৰ্ত্তন হৈ হৈ আধুনিক ভাষাত পৰিণত হৈছেহি (ঢ)।

বৈদিক সংস্কৃতো এটা প্ৰাকৃত ভাষা। ই সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠাৰ কাল প্ৰায় ১০০০—২৫০০ পূৰ্ব্ব খৃষ্টাব্দ। ইয়াৰ পাচত লৌকিক সংস্কৃত সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠে। (ণ)

(ঢ) "The beginnings of these (present day Indian dialects) go back to a great antiquity. Even at the times that the Vedic hymns were composed they must have existed as popular languages"—Hist. Sans Lit (Macdonell)

"বৈদিক যুগে পূৰ্ব কালমে আয়ে হয়ে প্রথম দলকে "অপ্নে অপ্নে প্রাদেশিক কথা ভাষায়োঁমে কিনা সাহিত্যিকি ৰচনা নহী কী থী। ইস্‌সে উন প্রাদেশিক আৰ্য্য। ভাষায়োকো তাৎকালিক সাহিত্যমে কোই নিদৰ্শণ ন'ৰহনেসে উনকে প্ৰাচন ৰূপেকা লোপ হো গয়া হৈ"—পণ্ডিত হৰ গোবিন্দ (প্ৰাকৃত অভিধান)।

(ণ) There is reason to believe that Sanskrit descended from another old Indian Dialect than that of the Vedic hymns—Dr. Uhlenbeck.

সংস্কৃতৰ পাচত পালি ভাষাতো সাহিত্যৰ ৰচনা হয়। এই পালি ভাষা গ্ৰাম্য বা পল্লিভাষা আছিল। ৩০০ পূৰ্ব খৃষ্টাব্দৰ পৰা ২০০ খৃষ্টাব্দলৈকে পালিৰ কাল। পালিৰ পাচত নানা ঠাইৰ প্ৰাকৃত ভাষা বিলাকতো সাহিত্য ৰচিত হৈছিল। অসমীয়া ভাষাৰ মূল অন্বেষণ কৰি গৈ যে আমি ইণ্ডোজৰ্মেন যুগ পাওঁগৈ সেইটো ওপৰত দেখুৱাই অহা হৈছে। কিন্তু সেই বুলি সেই যুগতে আসামত আৰ্য উপনিবেশ হৈছিলে বুলি আমি কব নোৱাৰোঁ; কাৰণ, সেই দুটা কথাৰ ভিতৰত একো সমন্ধ নেথাকিব পাৰে। অসমীয়া ভাষাৰ পাতনি আশামৰ চাৰি সীমাৰ বাহিৰে কোনোবা দূৰ দেশতে হৈছিল, এনে হোৱা একো অসম্ভৱ নহব। কিন্তু সংস্কৃতীয়া যুগৰ (১০০০—২০০ পূৰ্ব খৃষ্টাব্দ) আগতে যে আসামত আৰ্য বসতি হৈছিল সেইটো। 'চেলেক্,' 'পোৰ' আদি কিছুমান শব্দৰ পৰা (যি বিলাক আৰ্য শব্দ সংস্কৃতৰ পৰা অহা নাই) ধৰা পৰে। সংস্কৃতৰ আগৰে পৰে থকা স্থানীয় ভাষা বা উপভাষা (dialect) বিলাকক আদি প্ৰাকৃত বোলে এই আদি প্ৰাকৃত আৰ্য ভাষা বিলাক বেলেগ বেলেগ ঠাইত আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাত পৰি বেলেগ বেলেগ গঢ় ললে। মথুৰাকে কেন্দ্ৰ কৰি চাৰিওফালে যি ঠাইক মধ্য দেশ বোলে তাত চলা প্ৰাকৃতৰ নাম শৌৰসেনী; মহাৰাষ্ট্ৰ দেশত চলা প্ৰাকৃতৰ নাম মহাৰাষ্ট্ৰী, কাশ্মীৰ আদি দেশত চলা প্ৰাকৃতৰ নাম পৈশাচী, বিহাৰ দেশত চলা প্ৰাকৃতৰ নাম মাগধী। আসাম দেশত যি প্ৰাকৃত চলিছিল তাৰ নাম প্ৰাকৃত ব্যাকৰণকাৰী সকলে দিয়া নাই; সম্ভৱতঃ সেই প্ৰাকৃত সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ পূৰ্বে উঠা নাছিল। সেইটো যেই হওক, অসমীয়া ভাষা মাগধী আদি প্ৰাকৃতৰ লগত মিলাই

চালে এইটো সহজে উপলব্ধি হয় যে তাৰ মূল ক'ৰবাত। অৰ্থাৎ
 সাধাৰণতে মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰাই অসমীয়া ভাষা ওলাইছে বুলি
 যি এটা ধাৰণা আছে সেইটো ভুল। তেনে হলে আসামত চলা
 প্ৰাকৃতৰ নাম কি? তাৰ নাম কি সেইটো সিমান আৱশ্যকীয়
 প্ৰশ্ন নহয়; কিন্তু সেইটো মাগধী প্ৰাকৃততকৈ যে এটা বেলেগ
 বস্তু সেইটোহে আৱশ্যকীয় আৰু সেইটোকেহে আমি এতিয়া বুজা-
 যলৈ চেষ্টা কৰিম। বৰ্তমান যিটো বঙালী ভাষা সেইটো অতি আধু-
 নৌমাৰ প্ৰাকৃত নিক আৰু মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা ওলোৱা—সেই বিষয়ে
 কামৰূপীয়া প্ৰাকৃত পাচে বহলাই কোৱা হ'ব। কিন্তু ১২।১৩।১৪ শতিকাত
 বঙ্গদেশত বচা পুথিৰ ভাষা, আৰু শঙ্কৰী যুগৰ আৰু এতিয়াৰ অসমীয়া
 ভাষা পৰীক্ষা কৰি চালে আমি মাগধী প্ৰাকৃতৰ উপৰিও দুটা প্ৰাকৃত
 ভাষাৰ স্তৰ আগেয়ে থকাৰ প্ৰমাণ পাবলৈ পাওঁহক। এটাক বুলিব পাৰি
 “সৌমাৰ প্ৰাকৃত”; ই আগেয়ে আসাম আৰু বঙ্গদেশত চলিছিল;
 এতিয়া তাৰ বিশেষত্বখিনি উজনি আসামত পোৱা যায়। আনটো
 হৈছে ‘কামৰূপীয়া প্ৰাকৃত’। এইটো কোনো কোনো বৈয়াকৰণিকে
 উল্লেখ কৰা ‘প্ৰাচ্য’ ভাষা নহয়। ‘প্ৰাচ্য’ প্ৰাকৃত শৌৰসেনীৰে
 সৈতে প্ৰায় একে। ইও গোটেই কামৰূপত আৰু পশ্চিমে মাগধী ভাষাৰ
 সীমা বিহাৰলৈকে অৰ্থাৎ গোটেই বঙ্গদেশতে চলিছিল। তাৰ পাচত মাগধী
 প্ৰাকৃত বঙ্গদেশত আৰু কামৰূপৰো কিছু কিছু অংশত চলিলে। অৱশ্যে,
 সকলোবিলাক প্ৰাকৃত ভাষাৰ মাজত বহুত ঐক্য আছে; তথাপি
 শৌৰসেনী বা মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতৰ লগত মাগধী প্ৰাকৃতৰ বিষয়ত প্ৰভেদ
 সৌমাৰ আৰু কামৰূপীয়া প্ৰাকৃতৰ লগত মাগধী প্ৰাকৃতৰ পাৰ্থক্য
 ততোধিক। এই কাৰণে ইহঁতক মাগধী প্ৰাকৃতৰ লগত একে

শ্রেণীভুক্ত কৰিব নোৱাৰি। এই তিনিওটা প্রাকৃতৰ ভিতৰত মাগধী প্রাকৃত সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠিছিলে কাৰণেই তাৰ বিষয়ে আমি সবহকৈ জানিব পাৰিছো। কিন্তু বাকী দুটা প্রাকৃত পূৰ্বে সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠা নাছিল অৰ্থাৎ সেই দুই প্রাকৃতত ব্যাকৰণ আৰু সাহিত্য বচনা হোৱা নাছিল বাবেই আমি সিহঁতৰ উল্লেখ প্রাকৃত ব্যাকৰণত নেপাওঁক। কিন্তু সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ সিহঁত যে একেবাৰে উঠা নাছিল সেইটোও আমি ডাঙি কব নোৱাৰোঁ। যদিও সংস্কৃত ভাষাই সকলো প্রাকৃত তল পেলাই সকলো ঠাইৰ ভাষাত নিজৰ ছাঁ পেলাই প্ৰায় একাকাৰ কৰিলে তথাপি প্ৰত্যেক ঠাইৰ প্রাকৃতৰ যি বিলাক ধাতুগত বিশেষত্ব সেই বিলাক একেবাৰে লুপ্ত নহল। সৌমাৰ আৰু কামৰূপীয়া প্রাকৃতেও সেই দৰে কিছুমান পূৰ্বৰ লক্ষণ ৰাখি চলি আহিছে কাৰণেহে সিহঁতক আমি আজি ধৰা পেলাব পাৰিছো। চীনা পৰিব্ৰাজক হিৰেন চাং তেতিয়া ভাৰতত ফুৰিবলৈ আহে তেতিয়া ৭ম শতিকাত সেই দেশৰ সকলো ঠাইতে প্রাকৃত ভাষা চলিছিল। তেওঁ লেখি গৈছে— “কামৰূপৰ ভাষা মধ্য ভাৰতৰ ভাষাতকৈ কিছু পৃথক।” মাগধী-প্রাকৃতৰ এলেকা বিহাবকে তেওঁ মধ্য ভাৰত বুলি ধৰিছিল। কামৰূপীয়া প্রাকৃতক মাগধী প্রাকৃততকৈ বেলেগ বুলি ধৰা কথা আশাৰক উক্ত পৰিব্ৰাজকে সমৰ্থন কৰে। এতেকে অসমীয়া ভাষাই সেই সপ্তম শতিকাৰ পৰাই নিজৰ বিশেষত্ব ৰাখি আহিছে। অৰ্থাৎ অসমীয়া ভাষা অন্ততঃ সপ্তম শতিকাৰ পৰা এটা স্কীয়া ভাষা স্বৰূপে থকাৰ আমি বুৰঞ্জীমূলক প্ৰমাণ পাওঁ। বঙ্গদেশৰ ভাষাৰ বিষয়ে উক্ত পৰিব্ৰাজকে একো কোৱা নাই। অৰ্থাৎ তাৰ ভাষাই কোনো এটা

পৃথক গঢ় লোৱা নাছিল। হয় সি মাগধী নহয় সি কামৰূপীয়া বা
জয়োটাৰে মিহলি এক উপভাষা স্বৰূপে আছিল।

কামৰূপীয়া আৰু সোমাৰ প্ৰাকৃত প্ৰায় একে আছিল। সিহঁতৰ
মাজত যি অলপ পৃথকতা আছে সেইটো আমি পাচে দেখুৱাম।
সদ্যে কামৰূপীয়া আৰু সোমাৰ প্ৰাকৃতৰ বিশেষত্ব কি আৰু কেনেকৈ
সিহঁত মাগধী প্ৰাকৃতৰ লগত অমিল সেইটো দেখুওৱা যাওক।—

(১) সোমাৰ আৰু কামৰূপীয়া প্ৰাকৃতত শ, ষ, স, এই তিনিটা
আখৰৰ উচ্চাৰণ X হয়; মাগধী প্ৰাকৃতত সিহঁতৰ উচ্চাৰণ শ (sh)
হয়। সোমাৰ আৰু কামৰূপীয়া প্ৰাকৃতত 'sh' (শ) উচ্চাৰণ একেবাৰে
নাই। তাৰ ঠাইত বৰং 'চ' হয়। যেনে, 'চিলা' (অৰ্থাৎ শিলা) পৰ্কত
'চেচা' (সং—শৈত্য)

(২) চ, ছ, জ, ঝ, এই কেইটা আখৰৰ উচ্চাৰণ মাগধী প্ৰাকৃতত
খুব স্পষ্ট তালব্য। ['প্ৰাকৃত প্ৰকাশ' চোৱাঁ)। কিন্তু সোমাৰ
আৰু কামৰূপীয়া প্ৰাকৃতত সিহঁতৰ উচ্চাৰণ কোমল (ts) আৰু
(dz)। তত্পৰি 'ছ' আৰু 'ঝ' উচ্চাৰণ নাই।

(৩) ভাৰতীয় সকলো প্ৰাকৃততে আৰু সংস্কৃতত মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণ (ট, ঠ,
ড, ঢ, ণ,) আছে। দন্ত্যবৰ্ণ বিলাককো মূৰ্দ্ধন্যৰ দৰে প্ৰাকৃতত উচ্চাৰিত
কৰা আৰু লেখা হয়। সোমাৰ আৰু কামৰূপীয়াত এই বিলাকৰ ঠাইত
দন্তমূলীয় (alveolar) উচ্চাৰণ হয়; মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণ নাই। মূৰ্দ্ধন্য বৰ্ণৰ
উচ্চাৰণো দন্তমূলীয় হয়। 'মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণ মূল ইণ্ডো-জৰ্মেনতো নাছিল।

(৪) সোমাৰ আৰু কামৰূপীয়া প্ৰাকৃতত সম্বন্ধ পদৰ চিন 'অৰ'
'বা' 'ব' আৰু অধিকৰণৰ চিন 'অত' বা 'ত'। মাগধী প্ৰাকৃতত সম্বন্ধ
পদত 'হ' বা 'শ' হয় যেনে সোমাৰ প্ৰাকৃ—'পুৰুষৰ'; মা-প্ৰাকৃত

‘পুলিশাহ’ বা ‘পুলিশশ্শ’। মাগধী প্রাকৃতৰ অধিকৰণত ‘এ’ বা ‘স্মি’ হয়।

(৫) অসমাপিকা ক্ৰিয়াত মাগধী প্রাকৃতত ধাতুৰ পাচত ‘দানি’ যোগ কৰা হয়! শৌৰসেনীত ‘ইয়’ হয়, কিন্তু কামৰূপীয়া প্রাকৃতত ‘ইয়া’ হয়, সৌমাৰ প্রাকৃতত কেৱল ‘ই’ হয়। যেনে সং—কৃত্বা; মাঃ প্রাং—‘কৰিদানি’; শৌৰ প্রাং—‘কৰিঅ’; কামৰূপীয়া প্রাক্—‘কৰিয়া’ সৌমাৰ প্রাক্—‘কৰি’।

(৬) অপাদান কাৰকত মাগধী আদি প্রাকৃত বিলাকত ‘স্তুন্তো’ বা ‘হিন্তো’ উপশব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কামৰূপীয়া প্রাকৃততো সেই দৰে ‘হন্তো’ উপশব্দ বা অব্যয় শব্দ ব্যৱহৃত হয়। কিন্তু সৌমাৰ প্রাকৃতত তাৰ ঠাইত ‘পৰা’ অব্যয় শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এইটো সৌমাৰ প্রাকৃতৰ এটা প্রধান বিশেষত্ব।

(৭) সৌমাৰ আৰু কামৰূপীয়া প্রাকৃতত ধাতুৰ পাচত প্ৰথম পুৰুষত ‘ওহৌ’, ওঁ বা ‘ওম’ হয়; দ্বিতীয় পুৰুষত ‘জাঁ’ ‘আহা’ আৰু তৃতীয় পুৰুষত ‘এ’ আৰু সন্মানসূচক হলে ‘অন্ত’ হয়।

(৮) শব্দ সম্বন্ধে দেখা যায়, কিছুমান সংস্কৃত ধাতুৰ আগত কোনো অৰ্থত সাধাৰণতে যি উপসৰ্গ বহে, সৌমাৰ প্রাকৃতত তাৰ ঠাইত বেলেগ উপসৰ্গ বহে। যেনে, সং—প্ৰবেশ, সৌমাৰ আৰু কাম, প্রাক্—‘সংবেশ’=‘সম্বেশ’, তাৰ পৰা সম্ভা. ‘সমা’, ‘সোমা’; সং—‘বিলম্ব’; সৌঃ প্রাক্—‘প্ৰলম্ব’ তাৰ পৰা ‘পলম’; সং—‘বিস্মৰণ’, সৌঃ আৰু কাম প্রাক্ ‘পস্মৰণ’ তাৰ পৰা ‘পাহৰণ’; সং—‘প্ৰকট’; সৌঃ, প্রাক্—‘নিকট’ (দাঁত নিকটা)। সং—‘উৰ্হণী’, ‘বৰবে’, সৌঃ প্রাক্—বাঢ়ণী, উৰুবে।

(২) তদুপৰি অসমীয়া ভাষাত এনে কিছুমান ঘৰুৱা জীৱন-যাপন কৰাত সদায় ব্যৱহাৰ কৰা বিশেষ শব্দ আছে যি বিলাক সংস্কৃতৰ পৰা অহা নাই; অথচ আৰ্য্য শব্দ, আৰু যি বিলাকৰ কাৰণে অসমীয়া ভাষা গোৰতে এটা পৃথক প্ৰাকৃতৰ পৰা ওলাইছে বুলি ধৰিবলৈ বাধ্য হোৱা যায়। এই বিলাকৰ ভিতৰত কিছুমান আমি আগতে উল্লেখ কৰি আহিছোঁ। তলত আৰু কিছুমান দিয়া হল। যেনে

আঠুৱা (Mosquito curtain); আকৌ (again, cf Lat *ocior*, সং—আঙু); ওখ (সং 'উচ্চ' শব্দৰ পৰা হোৱা নাই। পিৰাটী ভাষাত "উষ্ট্ৰ" = ওখ আৰু 'উথ' = উট্; দেখা যায় এই দুটা শব্দৰ অৰ্থ সাল-সলনি হৈছে; বা ছয়োটা শব্দৰে মূল একে। উষ্ট্ৰ = উথ্ৰ = 'ওথ'। cf—জং—hoch); উট্, ওপং (to float); কণি (egg; ভাৰতীয় প্ৰায় সকলো ভাষাতে ডিম্ ডিম্ব, অণ্ড শব্দ চলে); কুৰা (যেনে, 'জুই কুৰা'; এই 'কুৰা' শব্দৰ অৰ্থ আগেয়ে 'জুই' আছিল। cf সং—কুণ্ড = to burn) 'খৰ' (বৌদ্ধ; 'যেনে, খৰ টানিছে' = লালিকৈ বদ দিছে। বঙ্গদেশত পূৰ্বে এই অৰ্থ আছিল; যেনে, 'মাঘ মানে খৰা পোহাৰ ৰাজা গোড়েশ্বৰ'—কৃতিবাস। cf সং—প্ৰখৰ); খং (= anger, cf Grk. 'thumo' = fury) ক'লা (black, আঙহতীয়া ঠাইত 'কোলা' বা 'কুলা' বোলা শুনি; cf Lat 'caligo' আৰু ইং—'black'। সম্ভৱতঃ ইং জং—'কাৰ' আছিল। এই 'ব' তৌ পাচত 'ও' হৈ 'কালো' আৰু তাৰ বৰ্ণবিপৰ্যয় 'কোলা' তাৰ পৰা ক'লা হল। নহলে, 'ক'ৰ পাচত থকা 'অ'ৰ ঠেক আৰু দীঘলীয়া উচ্চাৰণ হোৱাৰ কাৰণ বুজা টান।) খিৰা (—to milk a Cow;

ভাৰতীয় সকলো ভাষাতে 'দো' বা ছুহ শব্দে প্ৰচলিত ; কুৰুৱা (Eagle ; cf সং 'শুব') ; খাবল (খাল, a ditch ; অতি আঙুঠীয়া ঠাইত এতিয়াও 'খাল' লুপ্তি 'খাবল' বোলে। 'খাবল' ব শব্দ আকাৰ 'খাবলি'ৰ পৰা 'খাবৈ' আৰু ঘূৰণীয়া হলে 'খুবলি' আৰু অলপ ডাঙৰ আৰু ঘূৰণীয়া হলে 'খোবল' আৰু 'খোল'। সং— 'খল'ৰ মলনি সৌম্যৰ ফৈদৰ আৰ্যাই 'খল' বুলিছিল। প্ৰাচীন হাতে লেখা কোনো এখন সংস্কৃত পুথিত 'খল' শব্দ আছে বুলি 'শকসাব'ত কৈছে) ; গাখীৰ (প্ৰায় সকলো ভাৰতীয় ভাষাত, 'ছধ') ; থাক্ (to stay ; সং 'স্থ' ধাতুৰ ৰূপ 'তিস্থতি' আদি বেনেকৈ হয় তাৰ পৰা 'থাক' ধাতু হব নোৱাৰে cf প্ৰাং—ঠাঅ ; থিয় হ (to stand up ; উৰীয়া চাট্‌গ্ৰাণ আৰু উত্তৰ-পশ্চিম প্ৰান্তৰ খেত্ৰানী ভাষাত কেৱল আছে) ; ধুমহা (storm ; cf সং ধ্বা=to blow) ; পম (=পানী, cf বস পম, আৰু পমি যা=to melt) ; বং (handle cf প্ৰাক—বংগ) ; 'বেলি' [সূৰ্য্য ; 'সময়' অৰ্থত 'বেলি' 'বেৰি', 'বেলা' শব্দ ভাৰতীয় অইন ভাষাত আৰু সংস্কৃতত আছে ; কিন্তু 'সূৰ্য্য' অৰ্থত কেৱল অসমীয়াতেহে আছে ; আৰু সেইটোহে যে আদি (Primary) অৰ্থ সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই] (প)। ভৰি (leg ; কেৱল নেপালৰ গুৰুং ভাষাত 'ভলি' আছে ; cf সং—ভূ=to bear

(প) 'ৱল' was an ancient Vedic God identified with the Sun. He was the God of the Phoenicians. He was worshipped under the name of 'Bel' by the ancient chaldeans. All the different races, got the word from a common source, the language of the Aryans before they dispersed to different parts of Asia and Europe—Rig. Vedic Culture.

আৰু ভৃত্য = Servant ভৰিব তুল্য); মেথলা (বৈদিক ভাষাত মেথলা = under skirt । অইন ভাৰতীয় ভাষাত, এই অৰ্থত নাই); মেল (to open); মাত (voice); শাৰী (পংক্তি); সত্ (= ক্ষাৰ আৰু গাৰ ঘাম; সং 'স্বেদ' শব্দৰ পৰা অং—'সত' হোৱাটো বৰ্ণ পৰিবৰ্ত্তনৰ নিয়মত নপৰে। বৰং 'ক্ষত' শব্দৰ পৰা হোৱা সম্ভৱ); সোঁ (যেনে, সোঁহাত, right hand; ভাৰতীয় সকলো আৰ্য ভাষাতে সং—'দক্ষিণ' বা তাৰ পৰা ওলোৱা 'দাহিন্' আদি শব্দ এই অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইয়াৰ মূল হৈছে 'দক্ষ' = নিপুন clever. ইউৰোপৰো গথিক ভাষাত 'দক্ষ'ৰ পৰা ওলোৱা 'taiswo' শব্দ চলে। কিন্তু কেৱল অসমীয়াত 'দক্ষ'ৰ পৰিবৰ্ত্তে 'ক্ষম', able powerful, শব্দ চলে। 'ক্ষম'—'ক্ষম'—'সোঁ'); দা (to mow); বেঁত (=মুখ, যেনে, বেঁত মেলিলে, 'বেন্ত বাইল'); বলিয়া (mad); বহল (wide); আতা (father, cf Gothic, atta) ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষা যে মাগধী বা তেনে ভাৰতীয় প্ৰাকৃতৰ পৰা নমা নাই তাৰ প্ৰমাণত—বহুত অসমীয়া শব্দ গঢ়ত প্ৰাকৃততকৈ বৰং সংস্কৃতৰহে বেছি ওচৰ আৰু বহুত অসমীয়া শব্দ ভাৰতীয় প্ৰাকৃতৰ দৰে নহৈ সংস্কৃতৰ পৰা অইনদৰে ৰূপান্তৰিত হোৱা দেখি। ইয়াৰ কিছুমান উদাহৰণ তলত দিয়া হল।

সংস্কৃত ৰূপ—	ভাঃপ্ৰাক্ ৰূপ—	অং ৰূপ—	বং ৰূপ
চক্ৰ	চক্ক	চকৰি	চাকা
অত্ৰ	অথ	আত	এথা
উজ্জ্বল	উক্খল	উৰাল	উখুল
মক্ষি	মচ্ছি	মাখি	মাছি

অসমীয়া প্ৰাকৃত

৫৯

সংস্কৃত ৰূপ—	ভাঃপ্ৰাক্ ৰূপ—	অং ৰূপ—	বং ৰূপ
চক্ষু	চক্খ	চকু	চোখ
আম্ৰ	অম্ব	আম	আঁব
ঈদৃশ	এৰিসো	ইদৰে	
ম্নেহ	ম্নেহ	চেনেহ (ব)	নেহা
বিদ্যা	বিজ্জা	বিদা	
গত্ৰ	গড্ড	গাত	গাড়া
পঞ্চদশ	পন্নৰ	পোন্ধৰ	পনৰ
তপ্ত	তত্ত	তপত	তাত
তাম্বুল	বাম্বৰ	তামোল	মুপাৰি
সভা	সহা	সবাহ	
লক্ষ্মী	লচ্ছি	লখিমী	লক্খী
কিম পৰিমাণ	কেতিয়	কিমান	কত
ইক্ষু	উচ্ছ	কুহিৰাৰ	আখ
সূৰ্য্য	সূৰ্য্যো	সুৰ্জ	শূৰ্য্য
বাহ্তী	বত্তা	বতৰা	বাৰতা
হস্তী	হথি	হাতী	হাতী
মিত্ৰ	মিত্ত	মিতিৰ	মিতা
আসৌ	আহ	সো	ঐ

এই তালিকা ইচ্ছা কৰিলে বহুত দীঘল কৰিব পাৰি (ফ)। ৭ম, ৮ম শতিকাত কামৰূপত এটা বেলেগ প্ৰাকৃত চলিছিল যাক আমি

(ফ) বঙালী শব্দ বিনাক যে মাঃ প্ৰাকৃতৰ পৰা ওলাইছে, আৰু তাৰ লগত বেছি মিলে সেইটোও এই তালিকাৰ পৰা বুজি।

(ব) ভাৰতীয় প্ৰাং—'ম্নেহ' শব্দৰ পৰা আহা হলে এই শব্দটো অসমীয়াত 'নেহেহ' হ'ল হেতেন।

‘কামৰূপীয়া প্ৰাকৃত’ বুলিব পাৰোঁ! কিন্তু সৌমাৰ খণ্ডত আৰু কিছুমান বিশেষত্ব আছে যি বিলাকৰ গুণে কামৰূপীয়া প্ৰাকৃতত কৈয়ো এটা পুৰণি স্তৰৰ ভাষা ধৰা পৰে। ইয়াক পুৰণি বোলাৰ কাৰণ—এয়ে যে ইয়াৰ কিছুমান বিশেষত্ব উত্তৰ-পশ্চিম, পশ্চিম আৰু দক্ষিণ ভাৰতীয় ভাষাতো পোৱা যায়। ১২শ, ১৩শ শতিকাত বঙ্গদেশত আৰু ১২ শ, ৰ পৰা ১৬ শ শতিকালৈকে আসামত লিখা পুথি বিলাকৰ ভাষাকে কামৰূপীয়া প্ৰাকৃতৰ প্ৰতিনিধি বুলিব পাৰি। কিন্তু ১৬ শ শতাব্দীৰ পাচে আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ যি বিলাক বিশেষত্ব সেই বিলাকেই সৌমাৰ প্ৰাকৃতৰ বিশেষত্ব। এই বিলাক আমি মাৰাথী আৰু পিশাচী ভাষাতো কিছু দেখা পাওঁ।

কামৰূপীয়া আৰু সৌমাৰ প্ৰাকৃতৰ মাজত বিভিন্নতা অতি কম। যি অলপ আছে তাক তলত দেখুওৱা হ'ল।—

১। সৌঃ প্ৰাকৃতত অপাদান কাৰকত ‘পৰা’ ব্যৱহাৰ কৰা হয় কাম্ প্ৰাকৃতত—‘হস্তে’। পিশাচী ভাষাত ‘পেৰে’ আছে।

২। সৌঃ প্ৰাকৃতত অসমাপিকা ক্ৰিয়াত ধাতুত কেৱল ‘ই’ যোগ দিয়া হয়। কাম্ প্ৰাকৃতত ‘ইয়া’। এই ‘ইয়া’ৰ পৰা বঙলাত ‘এ’ হৈছে।—‘দেখিয়া’—‘দেখ্যা’—‘দেখে’।

৩। সৌঃ প্ৰাকৃতত দুটা ‘আ’ অগা-পিচাকৈ নবহে। কামৰূপীয়াত সেইটো প্ৰায় স্বাভাৱিক। যেনে কাম্ প্ৰাক্—ৰজা, মাৰা (act of beating) etc. সৌঃ প্ৰাক্—ৰজা, মৰা etc.। cf উং—‘ৰজা’-‘দিক্কা’-‘মৰা’।

৪। সৌঃ প্ৰাকৃতত যুক্ত বৰ্ণক অযুক্ত কৰা হয়; কাম্ প্ৰাকৃতত ওচৰা-উচৰিকৈ থাকিলে অযুক্ত বৰ্ণকো যুক্ত কৰা হয়। যেনে সৌঃ

প্ৰাক্—অলপ, ভকতি, কৰম; কাম্ প্ৰাক্—অল্ল, ভক্তি। কৰ্ম (প্ৰাক্)।

৫। কাম্ প্ৰাকৃতত সম্প্ৰদানত শব্দৰ পাচত 'ক' যোগ কৰা হয়, সৌঃ প্ৰাকৃতত নহয়। যেনে 'ঘৰক গৈলা' 'দেখিবাক পাইলা'; সৌঃ প্ৰাক্—'ঘৰলৈ গল' 'দেখিবলৈ পালে'।

৬। কাম্ প্ৰাকৃতে শব্দৰ পাচত 'আ', 'ও' উচ্চাৰণ সহ কৰে। সৌঃ প্ৰাকৃতে তাৰ পাচত 'অইন আখৰ' যোগ দি মুখ জপাবলৈ চেষ্টা কৰে। যেনে কাম্ প্ৰাক্—গিলা, সভা (মানুহৰ নাম) সৌঃ প্ৰাক্—বিলাক, সভাই (মানুহৰ নাম)

৭। কিছুমান শব্দত কাম্ প্ৰাঃ 'ল' ব ঠাইত সৌঃ প্ৰাঃ—'ন' হোৱা দেখি। যেনে—কাম্ প্ৰাক্—লেঞ্জ, লাঙ্গঠ, সৌঃ প্ৰাক্—নেজ, নাঙ্গঠ।

৮। ৪৪ পৃষ্ঠাত ১১নং নিয়মত উল্লেখ কৰা সংস্কৃত শব্দৰ প্ৰথম 'অ' অসমীয়াত 'ও' হোৱাটোও সৌঃ প্ৰাকৃতৰ বিশেষত্ব। যেনে কাম্ প্ৰাক্—কহা (act of speaking), নপাৰোঁ, সৌঃ প্ৰাক্—কোৱা, নোৱাৰোঁ।

এই কামৰূপীয়া আৰু সৌঃ প্ৰাকৃতৰ কিছুমান শব্দ তল পৰিল। বাকীবোৰ আজিলৈকে আছে। তাতে আধুনিক যুগৰ বিশেষত্ব যোগ হৈ আৰু সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ পৰি আধুনিক অসমীয়া হৈছে। যদিও কাম্ আৰু সৌঃ প্ৰাকৃতৰ বিশেষত্ব খিনি অসমীয়া ভাষাত দীৰ্ঘ-বানিয়ে সোমাই আছে আৰু সেই কাৰণেই দুইয়োটাকে মূঠতে আমি অসমীয়া প্ৰাকৃত বুলিব পাৰোঁ। তথাপি সৌঃ প্ৰাকৃতৰ বিশেষত্ব উজনি আসামত প্ৰষ্ট হৈ জিলিকে আৰু কাম্ প্ৰাকৃত বিশেষকৈ নামনি আসামত বৰ্তি আছে। প্ৰাকৃত যুগৰ পাচত, অৰ্থাৎ ৬০০—১০০০ খৃষ্টাব্দৰ মাজত

ভাৰতীয় ভাষা বিলাক এটা 'অপভ্ৰংশ' অৱস্থাৰ মাজেদি সৰকি আহিছে। কিন্তু শৌৰসেনী প্ৰাকৃতৰ বাহিৰে বাকী প্ৰাকৃত বিলাকৰ 'অপভ্ৰংশ'ৰ নমুনা পাবলৈ নাই। এতেকে অসমীয়া বা বঙলা ভাষাৰ ঠিক 'অপভ্ৰংশ' অৱস্থাবো আৰ্হি পাবলৈ নাই। তথাপি মহামহোপাধ্যায় হৰ প্ৰসাদ শাস্ত্ৰীয়ে নেপালত পোৱা প্ৰায় ১২শ খৃষ্টাব্দত ৰচনা কৰা চৰ্যাপদ বিলাকেই সেই ভাষাৰ প্ৰতিনিধি বুলি আমি ধৰিব পাৰোঁ যদিও সেই ভাষাৰ কথিত ভাষাৰ লগত কিছু প্ৰভেদ আছিল। এই চৰ্যাপদ বিলাকত এনে কিছুমান ব্যাকৰণৰ গঢ় আৰু শব্দ আছে যি বিলাক বঙলা বা বিহাৰী ভাষাত হেৰাল কিন্তু যি বিলাক এতিয়া কেৱল অসমীয়া ভাষাত হে চলি আছে। এতেকে এই পদ বিলাকত প্ৰাকৃত অসমীয়াৰ অপভ্ৰংশৰ নমুনা পোৱা যায়।

১। শৌৰ সেনী আৰু মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতত সংস্কৃত 'শ, স, ষ' ৰ ঠাইত কেৱল 'স' হয় আৰু মাগধী প্ৰাকৃতত কেৱল 'শ' হয় কিন্তু অসমীয়া প্ৰাকৃতত 'ব' হয়; কাৰণ 'ব' ৰ উচ্চাৰণহে অসমীয়া x উচ্চাৰণৰ দৰে। এই 'ব' আমি চৰ্যাপদত পাওঁ; যেনে—

“ছহিল ছধ কি বেস্তে ঞাঞায়

নিতে নিতে ঞিআল ঞিহ ঞম যুজই।”

ইয়াত শৃগাল, সিংহ সম শব্দত 'শ' আৰু 'স' ৰ সলনি 'ব' ব্যৱহাৰ কৰাত সেই আখৰ কেইটাৰ উচ্চাৰণ অসমীয়া মতে 'x' হৈছিল বুলি ধৰিব লাগিব।

২। অসমীয়া অধিকৰণ কাৰক-বিভক্তি 'ত' আৰু সৰ্বক পদৰ বিভক্তি 'অব' ('এব' নহয়) আৰু তৃতীয়াৰ 'এ' আৰু প্ৰথম পুৰুষৰ

ভবিষ্যত কালত 'ইম' এই চৰ্চ্যা পদ বিলাকত দেখা যায়। বেনে

“বাটত খাল টবি বলআ।

ভব উলোলে বিষয় বোলিয়া ॥”

“পঞ্চ বিষয়ৰ নায়েকে বে (নায়েকদেব)।

“গিবত (গীৰত) গুঞ্জৰী মালী

গঅনত লাগেলি ডালী”

“সাক্ষমত (সাঁকোত) চড়িলে দাইন বাম মা হোহি

(হোহকে)

“কমল কুলিশ মাজে ভৈম মিসালি

সমতা জোএ জলিঅ চণ্ডালী”

মন তক পাঞ্চ ইন্দে তম্ব সাহা

আসা বহল পাত ফলাহা

“কুল লই খবে সোন্তে উজাএ

সবহ ভনই গআন পমাএ”

“বাটই জোতক শুভাশুভ পানী

ছেৰই বিহুজন গুৰু পৰমানি”

“জোতক ছেৰ ভেবউ (ব) নজানই

সৰি পৰিয়া মুচ তা ভব মানই”

“বাম দাহিনা জো খাল বিথলা

সবহ ভনই বপা উজু বাট ভাইলা”

“সবহ ভাঞ্জি অ ডোম্বী খাঅ মোলান

মাৰমি (মাৰিম) ডোম্বী লেমি (লম) পৰাণ”

বামায় (সোমায়) বোলিয়া (বলিয়া), বাট, হোহি (হোহঁকে),

মিসালি (মিহলি), জোএ (জুইবে), বহল, সোঁন্ত (সোঁত),

উজাএ, পমাএ (পমি যাৰ), সৰি পৰিয়া (সৰি পৰি), বপা (বোপা), উজু, ইত্যাদি শব্দ অসমীয়াৰ বাহিৰে অইন ভাষাত নচলে। এই পদ বিলাক লিখা চাবেক পুথিও আমি দেখা নাই। বঙালী সম্পাদকৰ হাতত কিছু লৰ চৰ হোৱাটোও আচৰিত নহয়। এই ভাষাক প্ৰাকৃতৰ ভূমলীয়া বা অপভ্ৰংশ আৰু আধুনিক অসমীয়াৰ পূৰ্বাৱস্থা বুলি ধৰিব পাৰি। কিন্তু লেখাত মানুহে কোৱা ভাষাৰ পৰা আঁতৰি যায়। সেই বাবেই আমি এই পদ বিলাকত মাজে মাজে পচিমীয়া শব্দৰ গঢ় আৰু ঠাচ দেখিবলৈ পাওঁহক। যেনে, 'জো' (যি), 'সো' (সি) 'তম্বু' (তাৰ), 'গবীৰা' (গাভী), 'কেইসে' (কেনেকৈ) ইত্যাদি। পচিমীয়া ভাষাক অনুকৰণ কৰিবলৈ অসমীয়া বঙালি আৰু বিহাৰী কবি সকলৰ আগৰ দিনত সততে ইচ্ছা দেখা যায়। ডালুৰ সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ মতে এই চৰ্চ্যা পদবিলাক পচিম বঙ্গৰ উপভাষাৰ ওপৰত স্থাপিত। সেইদৰে ভাৰিবৰ কাৰণ তেওঁৰ মতে (১) ৪থী বিভক্তিত 'ক' ব্যৱহাৰ। (২) 'নাথ' শব্দৰ ঠাইত 'সঙ্গ' বা 'সম' শব্দৰ ব্যৱহাৰ। কিন্তু কামৰূপতো যে ৪থী বিভক্তিত 'ক' ব্যৱহাৰ কৰা আৰু 'নাথ' শব্দৰ সলনি আসামতো 'সঙ্গ' শব্দহে প্ৰচলিত [৬১ পৃষ্ঠা ৫নং নিয়ম চোৱাঁ] যেনে 'ঘৰক যাওঁ, 'মোক দিয়াঁ' এঁ বাং—'ঘৰে যাই', 'আমাৰ দাওঁ'। তত্পৰি সতবোধ অসমীয়া শব্দ এই চৰ্চ্যাপদ বিলাকত আছে বুলি ওপৰত দেখুওৱা হ'ল আৰু অধিকৰণৰ 'ত' আৰু সম্বন্ধ পদৰ 'অৰ' বিভক্তি এই বিলাকৰ সম্বন্ধে ডালুৰ চট্টোপাধ্যায়ে একো কোৱা নাই। পচিম বঙ্গৰ উপভাষাৰ লগত মিলাব আচল কাৰণ হৈছে—পূৰ্বে অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণ গোটেই বঙ্গদেশতে চলিছিল। কিন্তু পাচলৈ মধ্য বঙ্গত

১৫শ শতিকাত—তাৰ স্থানীয় উপভাষাৰ বিশেষত্ববোৰ সাহিত্যত সোমাবলৈ ধৰাত অসমীয়া ভাষাৰ এলেকা ছুভাগত বিভক্ত হ'ল; এভাগ পশ্চিম বঙ্গ, আন ভাগ আসাম আৰু পূৰ্ব বঙ্গ। সেই বাবেই ১৫শ শতিকাৰ আৰম্ভণত লেখা শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনত আমি অসমীয়া ব্যাকৰণ, শব্দ আৰু হেচা [accent]ৰ প্ৰাচুৰ্য্য পাত্ৰ হ'ল। এই চৰ্চ্যা পদবিলাকত যতবোৰ বিহাৰী ৰূপ [Grammatical forms] আৰু ঠাচ আছে সেইবোৰক কৃত্ৰিমতা বুলি উড়ুৱাই দিব নোৱাৰি। আৰু সেইবোৰ আসাম বা বঙ্গ দেশতো কেতিয়াও চলা নাছিল। শূত্ৰপুৰাণৰ ভাষা এই পদবিলাকৰ ভাষাৰ পৰা বেলেগ হোৱাৰ এয়ে কাৰণ। তাত বিহাৰী বা হিন্দী ৰূপৰ অভাৱ। এতেকে এই পদ বিলাকৰ বটোতা যে বিহাৰী বা মৈথিলী মানুহ আছিল সেই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই। এঠাইত এটা পদত লেখিছে—“বিহাৰে থাকিব তই ঘুণ্ড [ঘূৰ] কেইছে, বঙ্গ জায়া নিলে ভাগেলি তোহাৰি বিনানা * * *” ইত্যাদি। এতেকে এই পদ বোৰ যে বঙ্গৰ উত্তৰে বিহাৰৰ সীমান্ত ভাষাত লেখা সেই বিষয়ে সন্দেহ নেথাকে; কিন্তু এই বিহাৰী অংশটো বাদ দিলে আমি পাওঁ অসমীয়া বিভক্তি, অসমীয়া ঘৰুৱা শব্দ, অসমীয়া উচ্চাৰণ আৰু হেচা [accent]। ইয়াৰ পৰা এইটো প্ৰমাণিত হয় যে সেই কালত অসমীয়া ভাষা বিহাৰৰ সীমালৈকে আছিল। বিহাৰ আৰু বঙ্গৰ সীমানাত সেই ভাষা বিহাৰী বা মৈথিলী ভাষাৰ সৈতে মিশ্ৰিত আছিল। বঙ্গত তেনে মিশ্ৰণ হোৱা নাছিল। যি এটা ছুটা বঙ্গালী বিভক্তি চৰ্চ্যাপদত ব্যবহৃত হৈছিল [যেনে সম্বন্ধ পদৰ ‘—এৰ’ বিভক্তি] সেই বিলাক সেই কালত পূৰ্ব বিহাৰতে আবদ্ধ আছিল; বঙ্গদেশলৈ নো আহে আৰ্থেঁ। এই ভাষা লেখোঁতাই অনেক স্থলত শোৰসেনী অপভ্ৰংশ নকল কৰিছে। সেই খিনি

বাদ দিলে তলিত অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰধান লক্ষণ বিলাক ওলাই পৰে। যেনে :—[ক] উচ্চাৰণ ; ‘শ’ আৰু ‘স’ ৰ ঠাইত ‘ষ’ ব্যৱহাৰ কৰা ; যেনে, ষষহৰ (শশধৰ), ষহজে (সহজে), বুৰাষি, বাযনা (বাসনা), ষিঞ্চ (সিঞ্চ), ষে (সেই) ইত্যাদি। ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে অসমীয়া প্ৰাকৃতৰ প্ৰধান লক্ষণ x উচ্চাৰণ সেই সময়ত বিহাৰৰ সীমালৈকে আছিল। অনেক স্থলত অৱশ্যে মূল ৰক্ষা কৰিবলৈ গৈ ‘শ’ আৰু ‘স’ও লেখিছে। ‘ব’ আৰু ‘ৰ’ ৰ পৃথক ব্যৱহাৰ এই পদবোৰত দেখা যায়। কিন্তু বঙ্গদেশত সেই পাৰ্থক্য তেতিয়া নাছিল ; সেইটো ১১।১২ শ শতাব্দীৰ তামৰ ফলিৰ পৰা বুজা যায়।

(খ) ঘৰুৱা শব্দ যেনে, জো (জুই), মোলান (পছমৰ), পোইআলি (পোৱালী) বুৰিল (তলগ’ল) যাবে (সাবে, যেনে বিপদৰ পৰা এঁ “ৰাজ সাপ দেখি জো চমকিই যাবে” —চৰ্য্যা), কাচ্ছি (অং কাছুটি, কাপোৰ এঁ অং—দাং কাচী) ইত্যাদি (ভ)

(গ) অসমীয়া গঢ়ী শব্দ ; যেনে, ‘আজি’, ‘তিনি’, ‘ৰাতি’, (বিপৰীতে বাং গঢ়—আজ্, ৰাত, তিন) ; ‘বপা’ (দুটা আকাৰৰ আগৰটো ‘অ’ হোৱাটো অসমীয়া লক্ষণ) আৰু প্ৰথম মাত্ৰাতকৈ দ্বিতীয় মাত্ৰাত জোৰ (accent) দিয়াৰ কাৰণে ; শব্দৰ আদি ‘অ’ ৰ ঠাইত ‘ও’ হোৱা (৬১ পৃষ্ঠাৰ ৮ম নিয়ম চোৱাঁ) ; যেনে ‘কোহিঅ’ (বাং—কহিল), ‘বোলঅ’ (বাং—বলে), ‘লোউ’ (বাং—লও) ‘হোহি’ (বাং—হও) ;

(ভ) বঙ্গালী সম্পাদকে অনেক স্থলত চৰ্যাপদত থকা এই ঘৰুৱা অসমীয়া শব্দ-বিলাকৰ ভুল অৰ্থ কৰিছে। যেনে ‘জোএ’ শব্দৰ অৰ্থ ‘যোগে’ ; ‘যাবে’ শব্দৰ অৰ্থ ‘সৰে পৰে’ কৰিছে, ‘পোইআলি’ শব্দৰ অৰ্থ বিচাৰি নেপালে।

‘বোলিয়া’; ইত্যাদি (ম)। অভাব বোধক প্রত্যয় ‘ন’ ক্রিয়াৰ আগত বহুওঁৰাও এটা অসমীয়া লক্ষণ।

(ঘ) চৰ্ঘ্যাপদ বিলাকত অসমাপিকা ক্রিয়া সৌমাৰ প্ৰাকৃতৰ দৰে ‘ই’ প্ৰত্যয়ান্ত; বঙ্গালী ভাষাৰ বা কামঃ প্ৰাকৃতৰ দৰে—‘এ বা—‘ইয়া’ প্ৰত্যয়ান্ত নহয়। ‘ইয়া’ আৰু ‘ই’ৰ মূল যে বেলেগ সেইটো পাচত দেখুওৱা হব। ‘ইয়া’ (ত্বা)ৰ পৰা ‘ই’ হৈছে বুলি ধৰিব নোৱাৰি; কাৰণ ‘ইয়া’তকৈ ‘ই’ আগৰে পৰা আছে। ১৭১৮ শ শতিকাত আৰু আধুনিক বঙ্গলাত ‘ইয়’ সবহকৈ পোৱা যায়। কিন্তু ‘ই’ অপ-ভ্ৰংশ যুগত আৰু এই চৰ্ঘ্যা পদবিলাকত (অৰ্থাৎ ১৩শ শতিকাৰ আগত) সবহকৈ পোৱা যায়। (ব) ‘ই’ টো পূৰ্ব স্তবৰ (সৌমাৰ প্ৰাকৃত)।

(ঙ) চৰ্ঘ্যাপদ বিলাকত আৰু অসমীয়াত শব্দৰ উচ্চাৰণৰ জোৰ (accent) বঙ্গালীৰ দৰে শব্দৰ আদি মাত্ৰাগামী (initial) নহয়। এই বিষয়ে পাচত কোৱা হব। (vide page 281 of Origin & Development of Beng. Lang.)। অসমীয়া ভাষাৰ লগত ইমান ধাতুগত ঐক্য, আৰু বঙ্গলা ভাষাৰ লগত ধাতুগত অনৈক্য থকা সত্ত্বেও ডাঃ সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে আৰু মহামহোপাধ্যায় হৰ প্ৰসাদ

(ম) পশ্চিম বঙ্গত কিন্তু ইয়াৰ বিপৰীত লক্ষণ। অৰ্থাৎ তাত শব্দৰ আদি ‘ও’ৰ স্থলত ‘অ’ হয়। যেনে ‘মব’ for ‘মোব’, ‘দব’ for ‘দোব’ ইত্যাদি।

চৰ্ঘ্যাপদৰ এঠাইত আছে ‘উঠে গেল পাণী’। এই ‘উঠেগেল’ যদি সম্পাদকৰ ভুল নহয়, তেনে হলে চৰ্ঘ্যাপদৰ কাল ১৫ শতাব্দীৰ আগ হব নোৱাৰে।

(ৰ) “Origin and Dev. of Beng. Lang.”ত চৰ্ঘ্যাপদত অসমাপিকা ক্রিয়াৰ প্ৰত্যয় ‘ইয়া’ বুলি লেখিছে। কিন্তু আমি দেখাত সবহ ভাগত ‘ই’ হে, কাচিৎ এটা-ছটা ‘ইয়া’ থাকিব পাৰে।

শাস্ত্ৰীয়ে চৰ্যাপদৰ ভাষাক “পুৰাণ বাঙ্গালা” ভাষা বুলিছে। তেওঁ-
বিলাকৰ মতে জীৱিত অসমীয়া শব্দ আৰু বিভক্তি বিলাক “পুৰাণ
বাংলা” আৰু সংস্কৃত শব্দ বিলাক ‘নতুন বাঙ্গালা’। কিন্তু সেই “পুৰাণ
বাঙ্গালা” আৰু নতুন বাঙ্গালা ভাষাৰ মাজত ইমান প্ৰভেদ, ‘তপত পানী’
আৰু ‘গৰম জল’ৰ মাজত যিমান। অৰ্থাৎ সিহঁতৰ মাজত পিতা-পুত্ৰ সম্বন্ধ
নাই। তলত আৰু গোটাচৰেক পদ দিয়া হল। এই ভাষাক
‘সন্ধ্যা’ ভাষা বোলে; কাৰণ গধূলি একাৰত যেনেকৈ বস্ত্ৰ ফট-ফটীয়া
নেদেখি, এই পদ বিলাকৰ অৰ্থও তেনেকুৱা অস্পষ্ট। লেখোঁতা সকল
সহজীয়া পহুৰ লোক। তেওঁবিলাকৰ মতে ভোগ বাসনা-পৰিতৃপ্ত কৰি-
য়েই সংসাৰ তৰিব পাৰি, সন্ধ্যাসীৰ দৰে দুখ কষ্ট কৰি মৰিব নোলাগে।

যেনে—

উজুৰে উজু ছাডি মা লেহুৰে বন্ধ।

নিঅহি (নিকটতে) বোহি (বৌদ্ধত্বম্) মা জাহুৰে লাক (দূৰলৈ) ॥

হাথে (হাততে) ৰে কাঙ্কণ, মা লোউ দাপন।

অপনে অপা বুঝতু নিঅ মন (নিজমন) ॥

* * * * *

গঙ্গা জউনা, মাঝে ৰে বহই নাই (নৈ)।

তঁহি বুড়ীলী মাতঙ্গী পোইআলীলে (পোৱালীক) পাৰ কৰেই ॥

বাহতু ডোম্বী’ বাহলো ডোম্বী বাটত ভৈল উছাৰ।

* * * * *

কাহৈৰি ঘিনি (ঘৈণী) (১) মেলি অচ্ছ কীস (কেশ)।

বেট (হে পুত্ৰী) ল হাক (কোঢ়াল) পড়অ চৌদীস ॥

(১) বাং—‘গৃহিণী’ বা ‘গিৰ্ণী’।

আপনা মাংসে হৰিণা বৈৰি ।

খন নছাৰঅ ভুকুঅ (কুকুৰ) হেৰি ॥

তিন (তুন) ন চ্ছুপই (নোছোৱে) হৰিণা পিবইন পানী ।

হৰিণা হৰিণীৰ নিলঅ (নিলয়) নজানী ॥

হৰিণা বোলঅ স্নন (স্তন) হৰিণা তো ।

এ বন ছাড়ি হোছ ভান্তো (ভ্ৰান্ত) ॥

তৰঙ্গতে হৰিণাৰ খুৰ ন দীসই (দেখে) ।

ডুমুক ভগই মূঢ়া হিঅ'হি (হিয়াত) নপইসই (নপশে) ॥

* * * * *

টালত ঘৰ মোৰ নাহি পৰবেষী (প্ৰতিবাসী) ।

হাড়ীত ভাত নাই নিতি আৱেশী (লঘোন) ॥

নিতে নিতে ষিআলা ষিহ ষম জুম্বঅ ।

চেন্চন পাএৰ গীত বিবলে (few in many) বুঝঅ ॥

চৰ্চ্যাপদবোৰৰ সম্বন্ধে তলৰ কথা খিনি মনত ৰাখিব লগীয়াঃ—
ইয়াত বিশ্লেষণী প্ৰথাৰ (analytical) দ্বাৰাই, অৰ্থাৎ উপশব্দ যোগ
দি বচন লিঙ্গ আদিৰ ৰূপ কৰা হোৱা নাই। কৰ্তা কাৰকত শব্দৰ
পাচত 'এ' ব্যৱহাৰ, “যেনে, ৰুখেৰ টেণ্টেলী কুম্বীৰে খাই।” কৰ্ম
কাৰকত বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ নাই। হাতনী বা Instrumental কাৰকত
'এ'; সম্বন্ধ পদত 'অৰ', আৰু 'এৰ'ৰ, ব্যৱহাৰ সৰহ। মাজে মাজে 'আ'
হৈছে; যেনে—“মূঢ়া হিয়হি”, “আপনা মাংসে”; এঠাইত 'কু', যেনে,
'মকু' (মোৰ); অধিকৰণত 'অত', 'এ' আৰু 'হি'; যেনে “হিয়হি”।
ভবিষ্যত কালত 'ম', 'ব' আৰু কেতিয়াবা 'হি'; যেনে “হোহি”
(ভবিষ্যত); এইটো শৌৰসেণী অপভ্ৰংশৰ অনুকৰণ। ভূত কালত 'ইল'

‘এল’ যেনে, ভাগেল ; স্মৃতেলি’ কিন্তু মাজে মাজে ‘ল’ নিদি স্মৃদা-‘ইঅ’ ব্যৱহাৰ কৰিছে ; যেনে ছাৰিঅ (ছাৰিল’) এই ভূত কালৰ ৰূপটো ক্লদন্ত বিশেষণ (participle adj) স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে যেনে:— ‘ছহিল ছধ’, ‘বুড়িলী মাতঙ্গী’ । বিশেষণৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ ব্যৱহাৰ আছে, যেনে “কাহৈৰি ঘিনি” ; অনুজ্ঞাত তু, উ, হ ; অসমাপিকাত প্ৰায় সকলো ঠাইতে ‘ই’ ; সাপেক্ষ অসমাপিকাত (conditional conjunctive) -ইলে । ক্ৰিয়াৰ প্ৰথম পুৰুষত কেতিয়াবা ‘অ’ কেতিয়াবা এ যেনে—‘হাউ অচ্ছিলে’ ; মই বুঝিল’ । সৰ্বনামত কৰ্ত্তা—প্ৰথম পুৰুষ ‘মই’ ১০।১২ ঠাইত ব্যৱহাৰ কৰিছে । কিন্তু ‘ম’ ২।৩ ঠাইত কেৱল কৰিছে । ইয়াৰ পৰা বুজা যায়, দ্বিতীয় স্বৰতে জোৰ আছে ; কিন্তু প্ৰথম স্বৰলৈ (Syllable) জোৰ (accent) আহিবলৈ মাজে সময়ে ইচ্ছা কৰে । কিন্তু আটাইতকৈ চকুত লগা হৈছে শ, স ব সলনি ‘ব’ ব্যৱহাৰ কৰা । এইটোৱেই অসমীয়া প্ৰাকৃতৰ প্ৰধান লক্ষণ ।

এই x উচ্চাৰণ বিহাৰৰ সীমালৈকে থকাৰ প্ৰমাণ আমি চৰ্যাপদ-বোৰত পালোঁ । কিন্তু মৈথিলী ভাষাতো যে ই আগেয়ে আছিলে তাৰ প্ৰমাণ সেই ভাষাতে আছে । x উচ্চাৰণ কৰাটো কিছু আয়াস সাধ্য ; সেই দেখি সি এফালে ‘খ’ আৰু আন ফালে ‘হ’ হয় । মৈথিলীত এতিয়াও ‘মন্মথ্য’ নুবুলি ‘মন্মখ্যা’ বোলে । যেনে “কোনো মন্মথ্যকে ছই বেটা বহৈন” । পূৰ্ববঙ্গত আৰু মাজে-সময়ে আসামতো আমি পাওঁ x ৰ ঠাইত ‘হ’ উচ্চাৰণ । যেনে ;—অং—বিহ [বিষ]

পূঃ বাং—“চোৰেৰ হক্ৰ [শক্ৰ] চাণ্ডি ফঅৰ

পানেৰ হক্ৰ চুণ”—

—:~:—

ভাৰতীয় প্ৰাকৃত

ভাষাবিৎ পণ্ডিত সকলে ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ এইদৰে যুগ
নিৰ্ণয় কৰিছে :—

(ক) প্ৰাক্ বৈদিক যুগ—:৫০০ পূঃ খৃষ্টাব্দৰ আগৰ ছোৱা।

(খ) পুৰণি যুগ—(১) বৈদিক ভাষা—

[১২০০ পূঃ খৃষ্টাব্দৰ আগ]

(২) ৰামায়ণ মহাভাৰতৰ ভাষা—

(প্ৰায় ৬০০ পূঃ খৃষ্টাব্দৰ)

(৩) লৌকিক সংস্কৃত ভাষা—

(৫০০ পূঃ খৃষ্টাব্দলৈকে)

(গ) মধ্য যুগ—(১) পালি ভাষা আৰু অশোকৰ শিলালিপিৰ ভাষা

(৫০০ পূঃ খৃষ্টাব্দৰ পৰা ২০০ খৃঃ লৈকে)

(২) অৰ্দ্ধ মাগধী আৰু নাটকীয় প্ৰাকৃত ভাষা

(৬০০ খৃষ্টাব্দলৈকে)

(৩) অপভ্ৰংশ ভাষা (৬০০—১১০০ খৃষ্টাব্দলৈকে)

(ঘ) আধুনিক যুগ—চলিত ভাষা সমূহ (১১০০ খৃষ্টাব্দৰ পৰা—)

এই বেলেগ বেলেগ যুগৰ সাধাৰণ লক্ষণবোৰ আৰু সিহঁতৰ লগত
অসমীয়া ভাষাৰ সম্বন্ধ তলত দেখুওৱা হল।

(ক) প্ৰাক্ বৈদিক।

ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত বিৰল, এতেকে আৰ্য ভাষাৰ প্ৰাক্ বৈদিক
[Pre-Vedic or Pre-Indian] লক্ষণ বিলাকৰ তলত দিয়া কেইটা
অসমীয়া ভাষাত পোৱা যায়।

১। কিছুমান শব্দত সং 'শ'ৰ ঠাইত ইং জং মতে 'ক' উচ্চাৰণ। যেনে, ডাক [সং—দংশ], কাম চৰাই [শ্ৰাম পক্ষী]; আৰু বাং—খবগোস্ [শশ] (ক)।

২। 'ই'কাৰ বা 'য়'কাৰৰ সহায় নোহোৱাকৈয়ো সং—'দ' 'ধ'ৰ ঠাইত অসমীয়াত 'জ' উচ্চাৰণ (খ); যেনে জহ [সং দহ], জাহ [সং দাহ] জীউ, জীয়ৰী [হুহিত্ৰী]; শুজ্ [শুধ্], ভেজ [ভিদ্], সিজ্ [সিদ্ধ]।

৩। জিহ্বামূলীয় শব্দহীন x উচ্চাৰণ। এই উচ্চাৰণ ভাৰতৰ কোনো কোনো ঠাইত অতীজৰ চিহ্ন [relic] স্বৰূপে আছে। কিন্তু ভাৰতৰ বাহিৰ সীমাত যথেষ্ট ৰূপে পোৱা যায়। বেদত ই কেৱল বিসৰ্গৰ সলনি কণ্ঠ্য বৰ্ণৰ আগত বহিছিল। আৰু কিছুমান আৰ্য্য ভাষাত 'ষ' ৰ উচ্চাৰণ x হৈছিল (গ)।

(ক) এই বিলাকৰ লগৰে নগ্নৱতঃ আৰু কিছুমান শব্দ; যেনে, কুৰুৱা চৰাই (সং—শূৰ পক্ষী), আকৌ (আশু), কৈলাস (শৈলাঃ), কাণ।

(খ) Change of 'd' to j through the influence of a near palatal vowel is an extremely rare phenomenon in Indo Aryan although change of dy, dhy to j & jh is regular law—S. K. Chatterjee (O. D of Beng Lang)

(গ) "It seems that in certain forms of O I A (Old Indo Aryan) the X sound was the actually one employed for 'ষ' as can be inferred from a medieval pronunciation of ষ as খ, being the nearest M I A approximation to the traditional x"

—S. K. Chatterjee. Ibid

The change of initial, intervocal & final s to the guttural spirant [x] in Assamese is something remarkable and is paralleled by what we see in Sinhalese & Kashmiri—This is also noticeable in Iranian, Hellenic & Celtic.

— S. K. Chatterjee—Ibid

(৪) মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণৰ (ট, ঠ, ড, ঢ, ণ) সম্পূৰ্ণ অভাৱ (ঘ)। এই দৃষ্টান্তে অসমীয়া ভাষা ইংৰাজী আদি ইউৰোপীয় ভাষাৰ লগতহে মিলে। ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে অতীজত কিছুমান আৰ্য্যজাতীয় মানুহ ভাৰতীয় সমতলৰ দ্ৰাবিড়ীবাসীৰ সংঘৰ্ষণত নহাকৈ হিমালয়ৰ ভৰিপথানেদি আহি আসামত সোমাই তাত উপনিবেশ স্থাপন কৰিছিলে (ঙ)।

(৫) সংস্কৃত 'প' ৰ ঠাইত অসমীয়াত 'ক' উচ্চাৰণ হোৱাটো আৰু 'প'-'ক', 'ব'-'গ' সাল-সলনি হোৱাটো প্ৰাক্ বৈদিক লক্ষণ, যদিও বেদত 'প' আৰু 'ক' ৰ সলনা-সলনি হোৱা দুই চাৰিটা উদাহৰণ দেখা যায় (চ)।

(খ) বৈদিক

(১) অসমীয়াত ত, থ, দ, ধ, নৰ উচ্চাৰণ বৈদিক ভাষাৰ সৈতে একে, অৰ্থাৎ দন্তমূলীয় (ছ)। পাচৰ সংস্কৃতত সিহঁতৰ উচ্চাৰণ দন্ত

(ঘ) "The cerebrals are mainly Indian products. They are rare in the Rig Veda where they occur medially and finally only"—Vedic Grammar, Macdonell.

(ঙ) "The characteristic of not changing dentals to cerebrals and even the dentalising of cerebrals would appear to be truly aryan. It might be due to an aryan tribe that remained longer in the original seat of the race, and emigrated to India at late period and settled on the borders"

—S. K. Chatterjee.

(চ) বৈদিকত বেনেঃ—ককর্, কপর্; কুলিকা, পুলিকা; নিচুকুন, নিচুপুন।

(ছ) "The dentals according to the Pratishakhya were produced at the root of the teeth"—Ibid.

"The Substitution of alveolars (দন্তমূলীয়) for both dentals and cerebrals in Assamese is unique among Indian languages"

—Bhandarkar's

Wilson Phil. essays.

হলগৈ। ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে পাচৰ সংস্কৃত ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ হোৱাৰ আগতে অসমীয়া ভাষা ফাটি বেলেগ হৈছিল।

(২) বেদত কেতিয়াবা শুদ্ধা ধাতুটোৱেই বিশেষ্যৰ কাম কৰে আৰু তাত বিভক্তি যোগ দি ৰূপ সাধন কৰা হয়। যেনে, 'দা' ধাতু (=দিওঁতা); 'নৃত্' ধাতু (=অঙ্গি-ভঙ্গি); 'বৃধ্' ধাতু (=দাৰ পোৱা)। অসমীয়াতো সেই দৰে কেতিয়াবা ধাতুটোৱেই বিশেষ অৰ্থত বিশেষ্য হৈ থাকে। যেনে সং—'জু' (=to burn) তাৰ পৰা অং—*জু—'জুই' (জ), সং—'ভূ' (=to bear), তাৰ পৰা অং—'ভৰি' (=leg); সং—'ধৃমা' (=to blow), তাৰ পৰা অং—'ধুমুহা' (storm)।

(৩) সংস্কৃতত অসমাপিকা অৰ্থত ধাতুৰ পাচত 'ত্বা' প্ৰত্যয় যোগ কৰা হয়। কিন্তু ঋগ্ বেদত 'ত্বা'ত কৈ 'ত্বী'ৰ ব্যৱহাৰ অধিক, প্ৰায় দুগুণ। যেনে—'হত্বী', পী'ত্বী'। বাকী তিনিখন বেদত 'ত্বী' প্ৰায় লোপ হৈছে (ক)। 'ত্বা'ৰ পৰা যেনেকৈ পাচলৈ 'ইয়া' ('কৃত্বা'—কৰিয়া) হৈছে, 'ত্বী'ৰ পৰা সেই দৰে 'ই' হৈছে। যদিও পাচৰ সংস্কৃতত বা পালিত সি লোপ পালে উপভাষা (dialectally) স্বৰূপে সি কথিত ভাষাত আছিল আৰু সৌমাৰ প্ৰাকৃতত আগৰে পৰা কেৱল (ত্বী) 'ই' হৈ আছে। চৰ্য্যা পদত আছে "ৰাজ সাপ দেখি জো চম্বকীই বাৰে" ইয়াত 'চম্বকীয়া' লুপুলি 'চম্বকীই' লেখাটো মন কৰিব লগীয়া।

(৪) সংস্কৃতত উদ্দেশ্যার্থক ক্ৰদন্ত (Infinitive), যেনে 'কৰ্ত্বুং', 'কৰ্ত্বু' বিশেষ্য শব্দৰ কৰ্ম্ম কাৰক। কিন্তু ঋগ্ বেদত কৰ্ম্ম কাৰকতকৈ

(জ) পুৰণি অসমীয়া 'জো' as found in the Caryas.

(ক) "Of the Gernuds those in 'ত্বী' are 'the Commonest in the Rg. Veda'"—Vedic Grammar, Macdonell.

সম্প্ৰদান (৪ৰ্থী) কাৰকৰ ব্যৱহাৰ (‘কৰ্ত্ত্বু+এ=কৰ্ত্তবে’) প্ৰায় বাৰ
 গুণ অধিক। কিন্তু অথৰ্ব বেদত এই সম্প্ৰদানৰ ঠাইত কৰ্ম কাৰকৰ
 ব্যৱহাৰ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। শেষত লৌকিক সংস্কৃতত সম্প্ৰদান কাৰক
 একেবাৰে লোপ পালে। অসমীয়াতো উদ্দেশ্যার্থক ক্ৰুদন্ত (Infinitive)
 ক্ৰুদন্ত বিশেষ্য শব্দৰ সম্প্ৰদান কাৰক হয় (the Dative is used for
 the Infinitive)। যেনে, পীবলৈ, (পীব+লৈ), যাবলৈ (যাব+লৈ),
 কৰিবলৈ [কৰিব+লৈ]। [cf বৈদিক ‘পাতবে’ (to drink), গাতবে
 (to go), ‘কৰ্ত্তবে’ (to do) etc]। বঙ্গালী ভাষাত এই স্থলত অধিকৰণ
 কাৰকৰ ব্যৱহাৰ হয়; যেনে ‘কৰ’ ধাতুৰ ক্ৰুদন্ত ‘কৰিত’, ৭মীত ‘কৰিতে’,
 ‘যাইতে’ to go ইত্যাদি। ঠিক সেইদৰে ‘গম’ ধাতুৰ সংযোগত উদ্দেশ্যার্থে
 বঙ্গালীত ৭মী হয়; যেনে ‘ঘৰে যাব’, সংস্কৃতত দ্বিতীয়া অৰ্থাৎ কৰ্ম
 কাৰক হয়; যেনে, ‘গৃহং গচ্ছামি’ আৰু অসমীয়াত ৪ৰ্থী হয় যেনে,
 ‘ঘৰলৈ যাম’। বৈদিক ভাষাত ‘শক্’ (পাৰে) ধাতুৰ যোগত ৪ৰ্থী
 বিভক্তি নহয়; যেনে “ন যে শেকু বঞ্জিয়াং নাবমাৰুহম্” instead
 of ‘নাবমাৰুহে’। অসমীয়াতো সেই দৰে ‘পাৰ’ ধাতুৰ যোগত ৪ৰ্থী
 নহয়। যেনে, ‘চাবলৈ যাম’ কিন্তু ‘চাব পাৰোঁ’। (cf ইং ‘I can
 do’ instead of ‘I can to do’)। বঙ্গালীত কিন্তু এনে স্থলত
 কোনো পৰিবৰ্ত্তন নঘটে; যেনে, ‘দেখিতে যাব’; ‘দেখিতে পাৰি’।
 সংস্কৃততো বঙ্গালীৰ দৰেই।

উদ্দেশ্য অৰ্থত ভবিষ্যৎ ভাবটো আছে; এতেকে ‘দাতবৈ’ (to give),
 ‘পীতেবে’ (to drink), কৰ্ত্তবে (to do) ইত্যাদি উদ্দেশ্যার্থক শব্দত
 ভবিষ্যৎ ভাবটো পাচলৈ অধিক স্পষ্ট হবলৈ ধৰিলে আৰু যদিও কৰ্ত্ত্বু+
 এ=‘কৰ্ত্তবে’ হৈছিল তথাপি পাচলৈ এই ‘বে’, ‘বৈ’, ‘বা’, ‘বা’ আখৰ-

টোৱেই ভবিষ্যৎ জ্ঞাপক বিভক্তি স্বৰূপে মানুহৰ মনত ঠাই ললে। বেদতো “কৃতানি য়াচ কৰ্ব্বা” (যিবিলাক কৰা হ'ল আৰু যিবিলাক আগলৈ কৰিব লাগিব) বাক্যত ‘ব’টো ভবিষ্যৎ জ্ঞাপক। এইদৰেই পূৰ্বভাৰতৰ ভাষাত ‘বে’ ‘বৈ’ আৰু ‘ব্য’ৰ পৰা ভবিষ্যৎ ‘ইব’ উৎপত্তি হৈছে। কিন্তু এই ‘ব’টো যে লেটিন আদি ভাষাটো ভবিষ্যৎ জ্ঞাপক স্বৰূপে ব্যৱহৃত হয় তাৰ লগত এই ‘বে’ ‘বৈ’ বা ‘ব্য’ৰ সম্বন্ধ থকা একো আচৰিত নহয়।

(৫) স্বৰভক্তি আৰু সন্মানসূচক ‘আ’ (যেনে, আ ধেহি, অং—কৰা) ব্যৱহাৰ কৰাত যে ছয়োভাষাৰ মিল আছে সেইটো ওপৰত দেখুৱাই অহা হৈছে। তলত ঋগ্-বৈদিক ভাষাৰ এটা নমুনা দিয়া হ’ল—
“নেজমেশ পৰা [দুৰলৈ] পত [উড়িয়োৱা]

সুপুত্ৰঃ পুনৰ্ আপত [উড়ি আহা]।

অসৌ মে গভৰ্ম্ আ ধেহি দশমে মাসি

সূতবে [উপজিবলৈ] ॥

ওপৰত দিয়া (ক) আৰু (খ) লক্ষণ বিলাকৰ পৰা এইটো ভালকৈ উপলব্ধি হয় যে ঋগ্-বেদৰ ভাষাৰ কালৰ কিছু আগতে আৰ্য্যবিলাকৰ ভিতৰৰ কিছুমানে ঘাই ডালৰ পৰা ফাটি আহি আসামত বসতি কৰিছিলেহি। তেওঁবিলাকৰ ভাষাত প্ৰাক্-বৈদিক বা প্ৰাক্-ভাৰতীয় বিশেষত্ব কিছুমান আছিল। কিন্তু পাচৰ সংস্কৃতীয়া বা ভাৰতীয় আৰ্য্যৰ প্ৰভাব পৰি তাৰ সৰহভাগ যদিও ঢাক খাই তল পৰিল তথাপি উচ্চাৰণত জীয়াই আছে।

বৈদিক যুগৰ পাচৰ সংস্কৃতত কিছু লৰচৰ হবলৈ ধৰিলে; যেনে- বৈদিক ‘বনাঃ, নৰেভিঃ, নৰাং, দেবাসঃ’, গুচি বনানি নৰৈঃ, নৰানাং

দেবাঃ, এনে ধৰণৰ পৰিবৰ্তন হবলৈ ধৰিলে। কু, ভূ, আদি সহকাৰী ধাতুৰ ব্যৱহাৰ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। যেনে 'পচতি' নুবুলি 'পাকং' 'কৰোতি' ইত্যাদি। অসমাপিকাত 'স্বী' ৰ ঠাইত 'স্বা'; 'তবে' 'তবৈ'ৰ ঠাইত 'তুম'। তদুপৰি ক্ৰিয়াতকৈ ক্ৰদন্তৰ যেনে তবা 'অনীয়' আদি প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ বাঢ়িলে। যেনে 'অকৰোং' নুবুলি 'কৃতবান', কৃতঃ, গতঃ, ইত্যাদি। এইদৰে পাচৰ ভাষাত ভূতকালৰ ৰূপ সং—'ময়াকৃতঃ' পৰা ময়া কৰিঅ, 'হম কিয়া' আদি-ৰূপ হবলৈ ধৰিলে। সংস্কৃত ভাষাৰ বহল প্ৰভাৱ হোৱাৰ পৰা সংস্কৃত শব্দাদিৰ প্ৰভাৱ বাই চাৰিওফালে বিস্তৃত ভাবে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে, তথাপি ভাৰতবৰ্ষত অনাৰ্য্য-তাৰ আধিক্যৰ গুণে সেই ভাষাৰ বিস্তৰ পৰিবৰ্তন হল।

(গ) মধ্য যুগ।

প্ৰায় ৫০০ পূৰ্ব খৃষ্টাব্দৰ পৰা ১০০০ খৃষ্টাব্দলৈকে এই কালক মধ্য যুগ বা প্ৰাকৃত যুগ বোলে। ভাৰতবৰ্ষত আৰ্য্যতকৈ অনাৰ্য্যৰ সংখ্যা সবহ আছিল। এই অনাৰ্য্য প্ৰধান মানুহৰ মুখত পৰি আৰ্য্য সংস্কৃত আদি ভাষাৰ উচ্চাৰণ সমকীয় যি পৰিবৰ্তন ঘটিছিল সেইয়ে এই যুগৰ বিশেষ লক্ষণ। এই প্ৰাকৃত বা মধ্য যুগক আকৌ পৰিবৰ্তনৰ কম বেছি অনুসৰি তিনি ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছে। (১) পালি যুগ; (২) নাটকীয় প্ৰাকৃত যুগ; (৩) অপভ্ৰংশ যুগ। পালি যুগত পৰিবৰ্তন বৰ বেছি হোৱা নাছিল। প্ৰাকৃত যুগত তাতকৈ বেছি আৰু অপভ্ৰংশ যুগত এটাইতকৈ সবহ। পালি অভিধানত থকা শব্দৰ পাঁচভাগৰ দুভাগ শুধ সংস্কৃত শব্দ; বাকী তিনি ভাগহে সামান্য ৰূপে পৰিবৰ্তিত শব্দ। পালিৰ লক্ষণবিলাক তলত দিয়া হল।

(১) ওপৰত কৈ অহা হৈছে, ঋগ্ বেদত মূৰ্দ্ধন্য বৰ্ণৰ ব্যৱহাৰ বিৰল। পাচৰ সংহিতাত আৰু সংস্কৃতত ক্ৰমে সি বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। কিন্তু পালি ভাষাত দস্ত্যত কৈ মূৰ্দ্ধন্যৰ সংখ্যা সৰহ হ'বলৈ ধৰিলে। যেনে, সং বৃন্ত, অৰ্থ, কৃত, দংশ, দাহ, ইত্যাদি শব্দৰ ঠাইত পালি বণ্ট, অৰ্ঠ, কট, ডংস, ডাহ ইত্যাদি। পাচৰ প্ৰাকৃত ভাষাবোৰতো এই মূৰ্দ্ধন্যৰ উচ্চাৰণ নকৰিলে, বৰং বাঢ়িলেহে। কেৱল অসমীয়া ভাষাই ইয়াৰ হাত সাৰিলে।

(২) পালি যুগত শ, ষ, স তিনিওটাৰে উচ্চাৰণ একে হ'ল অৰ্থাৎ 'স' (s) হ'ল।

(৩) অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণ বিলাক মাজে সময়ে আৰু বিশেষকৈ ওচৰত শ, ষ, স, হ থাকিলে মহাপ্ৰাণী হয়। যেনে, স্কুম্বাৰ, স্কুম্বাৰ; পুষ্মং, ফকসং; স্পৰ্শেয়ুঃ কুদেয়্যাঃ; পৰশু, ফৰম্ব ইত্যাদি। সেই কাৰণে 'শ' 'ষ'ৰ ঠাইত কেতিয়াবা 'ছ' হয়। যেনে সং—ষষ (six), শাব=পালি—ছহ, ছাপ।

(৪) সং 'ঐ' আৰু 'অয়'ৰ ঠাইত পালিত 'এ' আৰু সং 'ও' আৰু 'অৱ'ৰ ঠাইত পালিত 'ও' হয়। যেনে সং—তৈল, শৈল, ত্ৰয়-ত্ৰিংশং, পূজয়তি, কথয়তি, ঔষধ, অৱকাশ=পালি—তেল, সেল, তেতিস্, পূজেতি, কথেতি, ওসধ ওকাস্।

(৫) যুক্ত বৰ্ণৰ আগত হ্রস্ব স্বৰ দীৰ্ঘ হয় কিন্তু সাধাৰণতে দীৰ্ঘ স্বৰ হ্রস্ব হয় যেনে সাসপ (সৰ্বপ), কিত্তি (কাৰ্ত্তি), মগ্গ (মাৰ্গ), পত্ত (প্ৰাপ্ত), দীঘ (দীৰ্ঘ)।

(৬) ছটা বেলগ বৰ্ণ যুক্ত হলে, তাৰে এটা গুচি আনটো দ্বিভ হয়। যেনে ধম্ম (ধৰ্ম্ম), অল্প [অল্প], অয্যা (আৰ্যা) লক্ষ্মী

(লক্ষ্মী), তন্ত্ৰ (তপ্ত) ইত্যাদি । অসমীয়াত কিন্তু ছয়টা বৰ্ণ থাকে কেৱল মাজত এটা স্বৰ বৰ্ণ নোমাই সিহঁতক অযুক্ত কৰে । যেনে ধৰম, অলপ, লখিমী, তপত । এতেকে অসমীয়াত 'কবম' শব্দটো নিজৰ; 'কাম' শব্দটো লোকৰ পৰা ধাৰ কৰা, চকৰি বা 'চকৰ' শব্দটো নিজৰ, 'চকা' শব্দটো ধাৰ কৰা; 'পদ্ম' নিজৰ, পদ্ম ধাৰ কৰা; 'মিতিৰ' নিজৰ; 'মিতা' ধাৰ কৰা ।

পালিত ঙ—'জ্জ' আৰু ত্য—'চ্চ' হয় অসমীয়াত নহয় । যেনে বিজ্জা (বিজ্ঞা, = cf অং—বিদা) ; সচ্চ (সত্য, cf অং—'সইত' 'সচা' ধাৰ কৰা) । সং—স্ক, স্ক, শ্চ, ষ্ট, স্ত, স্প, স্প, পালিত ক্ৰমান্বয়ে থ, ছ, ঠ, থ, ফ হয় । অসমীয়াতো এনে হয় । এতেকে অং—থাম, আঠি, পিঠা, পথাৰ (ওপৰত ৪৩ পৃঃ চোৱাঁ) আদি শব্দই পালি যুগতে নিজ গঢ় ললে বুলি ধৰিব পাৰি ।

অসমীয়াত 'চ'ৰ 'জ'ৰ দন্ত্য-তালব্য (dento palatal) উচ্চাৰণ হয় । পালি ভাষা কণ্ঠতা বিলাকে তেনে উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰিছিল । বাং হিং বিং ইত্যাদি ভাষাতো সেই উচ্চাৰণ নাই । কিন্তু সং— 'মংস' শব্দত 'ত' আৰু 'স' গোট খাই তেনে উচ্চাৰণ হয় । গতিকে পালিত সেই শব্দ 'মাছ' (machh) হৈছে [বিপৰীতে অং—mas] ।

(৭) যুক্ত বৰ্ণৰ আগত ই আৰু উ, এ আৰু ও হয় । যেনে সিন্দূৰ, 'সেন্দূৰ' [কিন্তু অসমীয়াত অযুক্ত বৰ্ণৰ আগতো 'ই' টো 'এ' হয় । (৪৬ পৃঃ চোৱাঁ), কিন্তু উৰ ঠাইত ও নহয়] পুস্কৰ. পোঙ্ক-খৰ [cf বাং পোখৰী কিন্তু অং—পুখুৰী], পুস্কক—পোখক [cf বাং-পোখি, কিন্তু অং-পুখি], শুণ্ড—সোণ্ড [কিন্তু অং—শুঁড়] ।

(৮) 'স্ব'কাৰৰ ঠাইত পালিত অ, ই, আৰু উ হয়। যেনে গৃহ—গহ [আধুনিক—'ঘৰ' শব্দ অৱশ্যে 'গহ' শব্দৰ পৰা হোৱা নাই], তিন (তৃণ), বৃষ্টি (বৃষ্টি), কট (কৃত) [আধুনিক 'কৰা']।

পালিত দ্বিবচন নাই। তেতিয়াৰ পৰাই তিনিটা গুটি বচন দুটা হল। অকাৰান্ত শব্দৰ একবচনত বাজে বাকী সকলোতে সম্প্ৰদান আৰু অপাদান কাৰক পালিত লুপ্ত হল। অধিকবৰ্ণত শব্দৰ পাচত 'স্মি' (আৰু তাৰ পৰা হোৱা 'ম্হি') সম্বন্ধত 'স্ম' (সং—স্ত) প্ৰায় সকলো বৰ্ণৰ শব্দতে যোগ দিয়ে। **কৰ্ত্তাকাৰকৰ একবচনত** অকাৰান্ত শব্দৰ ও হয় ; পাচৰ প্ৰাকৃততো সেইদৰেই হয়। তলত পালি ভাষাৰ নমুনা এটা দিয়া হল—

“সৰে তসন্তি দণ্ডস্ম সৰে ভয়ন্তি মচ্ছুনো !

অন্তানং উপমং কত্বা ন হনেয়াং নঘাতয়ে ॥”

অৰ্থ—“সকলোৱে দণ্ডলৈ আৰু মৃত্যুলৈ ভয় কৰে [ইয়াত ৪খীৰ সলনি ৬ষ্ঠা হৈছে, 'দণ্ডস্ম' আৰু 'মচ্ছুনো']। [এতেকে] নিজকে উপমা স্বৰূপ বৃজি [আনক] মাৰিব আৰু আঘাত কৰিব নেলাগে ॥”—ধম্মপদ—

“সুখ কামানি ভূতানি যো দণ্ডেন বিহিংসতি।

অন্তনো সুখমেসানো পেচ্চ সো ন লভতে সুখম ॥”

অৰ্থ—যি প্ৰাণীয়ে নিজৰ সুখ কামনা কৰে সি যদি লোকক দণ্ড কৰি হিংসা কৰে সি নিজৰ সুখ এই সংসাৰত নেপায় আৰু লাভ নকৰে ॥”—ধম্মপদ —

দেখা যায়, এই ভাষা সংস্কৃত ভাষাৰ পৰা বহুত আঁতৰ নহয়। এইটো পূৰ্ব্ব খৃষ্টাব্দীয় লিখিত পালি ভাষা। তলত ৩০০ পৃঃ খৃষ্টাব্দীয় কথিত ভাষাৰ গোটাচেৰেক নমুনা দিয়া হল। এই ভাষা অশোক

ৰজাৰ আদেশ মতে তেওঁৰ ৰাজ্যৰ নানা ঠাইত শিলত কটা নীতি আৰু ধৰ্মোপদেশ। মানুহে বুজাকৈ স্থানীয় কথিত ভাষাত এই বিলাক শিলত কাটি লেখা হৈছিল। পূবে কটকৰ পৰা পচিমে আফ্গানিস্থানলৈকে নানা ঠাইত অশোকৰ শিলাঙ্কন পোৱা গৈছে। তলত গোটা চেবেক দিয়া হল।

আফ্গানিস্থানৰ শাহবাজ্‌গড়ী শিলাঙ্কন—“অতিকন্তং অন্তবং দেৱনং প্ৰিয় বিহৰ যত্ননম নিক্ৰমিষু অত্র ব্ৰুগয়া অঞনি চহেদিশনি অভিবমনি অভবসু। সো দেবনং প্ৰিয় প্ৰিয়দশি ৰজা দশবষাভিসিতো সতো নিক্ৰমি সংবোধিং তেনদং ধুমষত্র অত্র ইয়ং হোতি শ্ৰমণ ব্ৰমণনং দশনে দনং চ”

ইয়াত দেখা যায়, পালিৰ দৰে তিনিও শ, ষ, স গুচি একেটা হোৱা নাই। কিন্তু কাঠিআৱাৰৰ গিব-ণাৰ শিলাঙ্কনত তিনিওটা গুচি ‘স’ হৈছে। যেনে—

“অতিকাতং অন্তবং ৰাজানো বিহাৰ যাতাং ওয়াসু। এত মগব্যো অঞনি চএতাবিসানি অভিবমকানি অহুংসু। সো দেবানং পিয়ো পিয়দসী ৰাজা দসবষাভি সিতো সন্তো অয়ায় সংবোধিং তেনসা ধংম যাতা এতয়ং হোতি থৈৰানং দসণেচ জানপদস্ চ জনস্ দসনং ধংমানুসটি চ.....প্ৰিয়দসিনো ৰাঞো ভাগে অংঞো।”

ইয়াৰ লগত পূব ভাৰতৰ (খৌলীৰ, কটকৰ ওচৰত) শিলাঙ্কন তুলনা কৰিলে, যেনে—

“অতিকন্তং অন্তবং ৰাজানো বিহাল্লয়াতং নাম নিখমিসু। হিদা মিগবিয়া অংনানি চএদিসানি অভিলোমনি হবস্তি নং। সে দেবানং পিস্শে পিয়দসী লাজা দস বষাভিসিতে সন্তে নিখমি সং বোধিং।.....বুঢ়ানং দসনে চ হিলেংন পটিবিধানে চ.....।”

‘ব’ ব ঠাইত ‘ল’ আৰু কৰ্তাৰূপকত ‘ও’ ব ঠাইত ‘ঞ’ ব্যৱহাৰ কৰা দেখি। এইটো পূৰ্ব ভাৰতীয় প্ৰাকৃতৰ বিশেষত্ব।

এতেকে দেখা গল, এই যুগৰ বিশেষত্ব বিলাকৰ ভিতৰত কিছুমান অসমীয়াৰ লগত মিলে; কিন্তু কিছুমান নিমিলে। ওপৰত দিয়া (৬) দফা মতে দেখি, যে এই কিতাপৰ ৩৯ পৃষ্ঠাত দিয়া ১নং পৰিবৰ্ত্তন বৈদিক লক্ষণাক্ৰান্ত। কিন্তু ৪০।৪৩।৪৬ পৃষ্ঠাত দিয়া ২।৮।১৫ দফাৰ পৰিবৰ্ত্তন বিলাক পালি লক্ষণাক্ৰান্ত। ‘চেচা’, ‘ওলম’, ‘ওবনী’ শব্দও সেই যুগৰে বুলি ধৰিব পাৰি।—এই যুগতে (প্ৰায় ৩০০ পূঃ খৃঃ) মেগস্থনিচ্ (গ্ৰীক দূত) ভাৰতলৈ আহে। তেওঁ বঙ্গদেশত তেতিয়া

“গঙ্গাবিদ্” নামে এটা জাতি বাস কৰিছিল বুলি লেখি ‘বঙ্গ’ শব্দৰ উৎপত্তি। গৈছে। “গঙ্গা” শব্দৰ অৰ্থ “নদী”। সম্ভৱতঃ ‘গঙ্গাবিদ্’ শব্দৰ অৰ্থ নদীকুলীয়া (cf অং—নদীআল)। অসমীয়াত ‘গ’ আৰু ‘ব’ সলনা সলনি হোৱাৰ উদাহৰণ ওপৰত দিয়া হৈছে। এই স্থলতো ‘গঙ্গ’ শব্দৰ ঠাইত “বঙ্গ” হৈ পাচলৈ সেই দেশৰ নাম কৰণ হল। তেনেহলে যি যি পুথিত সেই দেশৰ নাম “বঙ্গ” বুলি আছে সেই বিলাক পুথি ৩০০ পূঃ খৃষ্টাব্দৰ পাচে লেখা বুলি ধৰিব পাৰি। মহাভাৰতত যে “বঙ্গ”ক অঙ্গ দেশৰ অংশ বুলি লেখা আছে, সেইবাৰ কথা প্ৰক্ষিপ্ত হব পাৰে।

২০০—৬০০ খৃষ্টাব্দ; এই কালক নাটকীয় প্ৰাকৃতৰ যুগ বোলে।

এই যুগত ওপকল্প পৰিবৰ্ত্তন বিলাকৰ উপৰি (ক) নাটকীয় প্ৰাকৃত।

মহাপ্ৰাণ (aspirates) বৰ্ণ বিলাকৰ ঠাইত ‘হ’ হবলৈ ধৰিলে। যেনে, সং—মহীনাথ, লোভ, অভিনন্দিত ভবতি, শব্দৰ ঠাইত প্ৰাং—মহীনাহো, লোহ, অহিনন্দি হোতি ইত্যাদি। (খ) শব্দৰ মাজত আৰু অন্তত থকা নিশব্দ (silent) বৰ্ণ বিলাক সশব্দ (sonant)

হবলৈ ধৰিলে। যেনে, সং—‘প্রকৃতি, অপি, শিথিব, জাত, কুপা’ ইত্যাদি
 প্রাং—‘পইডি, অবি, শিচিল, জাদ, কিবা’ ইত্যাদি। পাচলৈ এই সশব্দ
 বৰ্ণ বিলাক লোপ পালে।—এই যুগত এনে পৰিবৰ্ত্তন হোৱা শব্দ কিছুমান
 অসমীয়া ভাষাত আছে যেনে, (ক) সং—শিখৰ, শিফা, প্রভাত = অং—
 শিহৰ, শিহা, পোহৰ; (খ) সং—‘কোপ, বক, শোক, শিথিব, শকুণ’
 = অং—‘কোব, বগ, শোগ, চিলা, শগুণ’ ইত্যাদি। কিন্তু প্রাকৃতত
 পাচলৈ এই সশব্দ বৰ্ণ বিলাক লোপ পাবলৈ ধৰিলে—বিশেষকৈ অপ-
 দ্রংশ যুগত। যেনে, সং—পৃথিবী, মৃগ, ব্যজন = প্রাং—‘পুহই, মঅ,
 বিঅন’ ইত্যাদি। (গ) প্রাকৃতত মুৰ্দ্ধন্য উচ্চারণ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে আৰু
 এটা অনুনাসিকতা যুক্ত হবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। যেনে, সং—‘প্রতি,
 দৰ্শন, বক্র, শুক্ক’, = প্রাং—‘পডি, দংশন, বক্ক, শুংক’ ইত্যাদি। পালীৰ দৰে
 ইয়াতো কৰ্ত্তাকাৰকৰ পুংলিঙ্গত ‘ও’ হ’ল, কিন্তু মাং প্রাকৃতত ‘এ’
 থাকিল। স্ত্রীলিঙ্গত শব্দৰ তৃতীয়াৰ এক বচনত প্রাকৃতত ‘এ’ হবলৈ
 ধৰিলে; যেনে, সং—‘মন্দ ভাগায়া, মথ্যা’ = প্রাং—‘মন্দ ভাইনৌএ, মথীএ’।
 অপাদান কাৰকত, দো, ছ, হি, হিন্তো, স্তন্তো ইত্যাদি উপশব্দ যোগ হবলৈ
 ধৰিলে। সম্বন্ধ পদত লিখিত প্রাকৃতত সূস (স্থ) আৰু “কেৰক” উপশব্দ
 যোগ হৈছিল কিন্তু কথিত প্রাকৃতত সম্ভৱতঃ কোনো বিভক্তি যোগ নহৈ-
 ছিল। সেইটো অভ্যাস সংস্কৃতত প্রতিফলিত হোৱাত ৬ষ্ঠী তৎপুৰুষ সমাসৰ
 ব্যৱহাৰ বেছি হৈছিল। যেনে, ‘চন্দ্রা কিবণ’ৰ ঠাইত ‘চন্দ্র কিবণ’হে
 বেছিকৈ চলিছিল। এইদৰে কথিত প্রাকৃতত বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ কমি
 যোৱাত তাৰ প্রতিফল স্বৰূপে এই যুগৰ সংস্কৃতত আমি দীঘল দীঘল সমাস-
 যুক্ত বাক্যৰ ব্যৱহাৰ সবহকৈ পাওঁহক। তদুপৰি এই যুগত ‘গতঃ’,
 ‘কৃতঃ’, ‘কৃতবান’ ইত্যাদি কৃদন্ত ৰূপৰ প্রচাৰ সবহ হোৱাত পূৰ্বৰ
 সংস্কৃত ভূত কালৰ বিভক্তি কেইটা অপ্ৰচলিত হবলৈ ধৰিলে।

প্ৰাকৃতত 'অস্মদ' সৰ্বনামৰ ভেতি (basis) 'হং, ম, মম' হবলৈ ধৰিলে। যেনে—

হং, অহং, অহয়, (মই); মং, মমং ইত্যাদি (মোক); মমএ, মমাই, মই, মএ ইত্যাদি (মোৰ দ্বাৰা); মম, মহ, মহং, অম্হ (মোৰ) মই, মএ, মে, মমহি (মোত); মো, অম্হো, অম্হে (আমি); অম্হো, অম্হং, অম্হ (আমাৰ)। অধিকৰণ কাৰকত শব্দৰ পাচত 'স্মি' আৰু 'ম্হি' যোগ কৰা হৈছিল।

৬০০—১০০০ খৃষ্টাব্দ কালক অপভ্ৰংশৰ যুগ বোলে। এই যুগত ওপৰকল্প পৰিবৰ্তনৰ উপৰিও বিভক্তি আদিৰ ব্যৱহাৰ অপভ্ৰংশ। কমিবলৈ ধৰিলে; ছুই এটা নতুন বিভক্তি ওলালে; উচ্চাৰণ-ক্ষয় (phonetic decay) আৰু একোৰ চৰিলে; শব্দৰ মাজত বা শেহত থকা অল্প প্ৰাণ বৰ্ণ বিলাক লুপ্ত হবলৈ ধৰিলে; 'ট, ত'ৰ ঠাইত 'ড'; 'ম'ৰ ঠাইত 'ব', 'স'ৰ ঠাইত 'হ' হবলৈ ধৰিলে। ভবিষ্যৎ কালত 'হি' বিভক্তি যোগ, অধিকৰণত 'হি' বা কেৱল 'ই' যোগ কৰা হৈছিল। তলত অপভ্ৰংশ ভাষাৰ নমুনা দিয়া হল!—

“এই (এতে) তি (তে) ঘোডা (ঘোটকাঃ), এই থলি (বগ স্থলী), এই তি নিসিআ (নিশিতাঃ) খগ্গ; এথু (অত্র) মুণিসিম (মুণিষালি) জানিঅই (জায়তে) জো (যো) নবি (ন অপি) বালই বগ্গ (লেকাম-ঘূৰায়)। এই যুগত হোৱা কিছুমান পৰিবৰ্তনৰ নমুনা দিয়া হল—

গমিহী (গমিষ্যতি), বভ্ৰডি (বাত্রি), বঞা (বাজা), হোই (ভবতি), বিহাণু (বিভাতং)—[—পৈশাচী-অপঃ]। যনৰদে (জন পদঃ), অৰ্থ্যানে (অৰ্জ্জুনঃ), গয়্যাদি (গৰ্জ্জতি), ছুৰ্যানে (ছুৰ্জ্জনঃ), যথা শলুঘং (যথা স্বৰূপং)—[—মাগধী-অপঃ]। লীথ, লেহ (লিথা)।

গিৰি দিগ্ৰহ (গিৰি শৃঙ্গাং) মাৰেই (মাৰয়তি), পয়ডা (প্ৰকট), সায়ক (সাগৰঃ), ধৰই (ধবতি), জন্ম (জনঃ) দইবৈ (দৈবেন) [শৌঃ অপ] ।

এই যুগতে আমি প্ৰথম প্ৰথম ভূত কালত 'ল' ব ব্যৱহাৰ দেখিবলৈ পাবোঁ ; যদিও অতি বিৰল । যেনে—

“অঙ্গি অঙ্গ ন মিলিউ হ্মি, অহবে

অহব ন পত্তু.....এষই স্তবত সমত্তু” । [Vide Hem chandra]

ওপৰত ৪৭ পৃষ্ঠাত ১৮ শ দফাত যিবিলাক পৰিবৰ্ত্তনৰ কথা কোৱা হৈছে সেই বিলাক এই যুগতে হৈছিল । ২ম দফাৰ ৪৫ পৃষ্ঠাৰ ১৩শ দফাত উল্লেখ কৰা (ম=ৰ্) পৰিবৰ্ত্তনো এই যুগৰে ।

(ঘ) আধুনিক যুগ ।

১০০০।১১০০ খৃষ্টাব্দৰ পৰা ভাৰতীয় ভাষাবোৰে আধুনিক গঢ় ললে । আধুনিক ভাষাৰ প্ৰধান লক্ষণ হৈছে বিশ্লেষণী প্ৰথা (analytical method) । সংস্কৃত আৰু প্ৰাকৃতত শব্দৰ ৰূপ সাধন, বচন আৰু লিঙ্গ প্ৰভেদ শব্দক ভাঁজ (inflected) দি কৰা হৈছিল । ইয়াক (Synthetic) সংশ্লেষণী প্ৰথা বোলে । কিন্তু আধুনিক ভাষাত শব্দ সাধন আদি নতুন শব্দ একোটা যোগ দি কৰা হয় । এই প্ৰথা প্ৰাকৃত যুগতে চুক হৈছিল (cf' অপাদানত—হস্ত, স্ত) ; কিন্তু আধুনিক যুগত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ বাঢ়িলে । শব্দক ভাঁজ দি বচন, লিঙ্গ আৰু কাৰকাদিৰ প্ৰভেদ বুজোৱা প্ৰায় উঠি গল ।—আধুনিক ভাষাৰ দ্বিতীয় লক্ষণ হৈছে উচ্চাৰণত পুনৰ সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ প্ৰতিষ্ঠা । অপভ্ৰংশৰ শেষ অৱস্থাত শব্দৰ উচ্চাৰণ ক্ষয় গৈ আৰু বিভক্তি বিলাকৰ অপব্যৱহাৰ আৰু খেলি-মেলি লাগি এনে হৈছিলগৈ যে ভাষাৰ অৰ্থ বাহিৰ কৰা

টান হৈছিল (ঞ)। তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া [reaction] স্বৰূপে আধুনিক যুগত বিশ্লেষণ প্ৰথাৰ উৎপত্তি আৰু সংস্কৃত উচ্চাৰণৰ প্ৰতিষ্ঠা হবলৈ ধৰিলে। এই বিশ্লেষণ প্ৰথা আৰ্য্য ভাষা কণ্ঠতা বিলাকে অনাৰ্য্য দেশী ভাষাৰ পৰা গ্ৰহণ কৰিলে আৰু আৰ্য্য ভাষা কণ্ঠতা অনাৰ্য্য বিলাকে প্ৰাকৃত যুগৰ পৰাই ব্যৱহাৰ কৰি আছিল। আধুনিক যুগত সেই প্ৰথা Standardised, অৰ্থাৎ ধৰুজা স্বৰূপ হল।

এই প্ৰথা মতে ব্যাকৰণৰ যি পৰিবৰ্ত্তন হল সেইটো ব্যাকৰণ খণ্ডত বহুলাই কোৱা যাব। আগৰ দুই যুগত উচ্চাৰণৰ যি পৰিবৰ্ত্তন হৈছিল সেইটো এই যুগত একেবাৰে বন্ধ হোৱা নাই। বৰং কোনো কোনো স্থলত সেই পৰিবৰ্ত্তন বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। যেনে, পুৰণি যুগৰ [অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ] 'ট, ত', ব ঠাইত মধ্য যুগত হোৱা 'ড, দ', এই যুগত 'ড, আৰু ব' লৈ [আসামত কেৱল 'ব' লৈ] পৰিবৰ্ত্তন হল। যেনে, পুৰণি যুগৰ ঘোটক, বটি, শাটী, প্ৰভাত, গৰ্ত্ত, বট, পংক্তি, খাত, যুক্ত, পাত ইত্যাদি = মধ্য যুগৰ,—ঘোড়া, বড়ি, শাড়ী, * পহুদ, গড, বড, পাডি, খাড, যোড, পাড ইত্যাদি = আধুনিক যুগৰ—বোৰা, বৰি, শাৰী, পোহৰ, গৰা, বৰ, পাৰি, খাৰি, (খাল,) যোৰ, পাৰ ইত্যাদি।

এতেকে ৪৩ পৃষ্ঠাত দিয়া ৯ম দফাৰ পৰিবৰ্ত্তন বিলাক এই আধুনিক যুগতেহে হৈছে। ৯ম ১০ম শতিকাৰ ফলি বিলাকত 'বাৰী' ব সলনি

(ঞ) ডাকৰ্ণবৰ ভাষা চোৱা।

“বৰ্ণ লোপকী গতি প্ৰাকৃতমে অপনী চৰম সীমাকো পছঁচকৰ উসকো অস্থি হীন মাংস পিণ্ডকী তবহ কৰ দিয়া। আধুনিক আৰ্য্য ভাষায়ো মে পূৰ্ববৰ্ত্তী প্ৰাকৃতো গুৰ অপভ্ৰংশোঁকী অপেক্ষা উৎকৰ্ষ হয় হৈ কি ইনহোঁনে শব্দোকে সংস্কৰ্মে প্ৰাকৃত গুৰ সংস্কৃতকো মিশ্ৰিত কৰ উভয়কো গুণোকো সুন্দৰ সমাজস্থ কিয়া হৈ” —(প্ৰাকৃত অভিধান —পণ্ডিত হৰগোবিন্দ)।

‘বাড়ী’, ‘মুৰী’ ব সলনি ‘মোড়ী’ [‘বোহিত বাড়ী’ কণামোড়ী, ‘খাড়া-পাৰ’ বডগাম ইত্যাদি] পোৱা যায়।

পূব ভাৰতীয় ভাষাত ভূত কালত ধাতুৰ পাচত ‘ইল’ আৰু ভবিষ্যৎ কালত ‘ইব’ প্ৰত্যয় যোগ দিয়া আৰু সম্বন্ধ পদত ‘ব’ ব্যৱহাৰ এই যুগৰ প্ৰধান বিশেষত্ব।

যিমান গোবলৈ যোৱা হয় স্থানীয় ভাষা বিলাকৰ মাজত সিমান মিল আৰু যিমান পাচলৈ অহা হয় সেইবোৰৰ মাজত সিমান অমিল পোৱা দেখা যায়। অশোক ৰজাৰ দিনত পূব ভাৰত আৰু আফ্গানিস্থানৰ ভাষাৰ মাজতো অমিল অতি কম আছিল। প্ৰাকৃত যুগত অৱশ্যে ইমান দূৰ দেশত মিল গুচি অমিলৰ অংশ বাঢ়িল। কিন্তু মাৰাথী, ছোটনাগপুৰ, ওবেষা, বঙ্গ আৰু আসামৰ মাজত নিশ্চয় মিলৰ ভাগ অধিক আছিল [তাৰ প্ৰমাণ স্বৰূপে যেনে, অধিকৰণৰ ‘ত’, সম্প্ৰদানৰ ‘ল’ ক্ৰিয়াৰ প্ৰথম পুৰুষত ওঁ ইত্যাদি]। এই মিল থকা সত্ত্বেও এই বিলাক ভাষাৰ কিছু স্থানীয় বিশেষত্ব অৱশ্যে আছিলে।

আধুনিক যুগৰ আগ ছোৱাত লেখা চৰ্যাপদ বিলাকৰ কথা আগত কোৱা হৈছে। সেই সময়ত যে অসমীয়া ভাষাৰ এলেকা বহল আছিল সেইটো ওপৰত দেখুৱাই অহা হৈছে। বঙ্গ দেশৰ ফলিৰ ব্যক্তিগত নামৰ পৰাও বুজা যায় যে সেই সময়ত অসমীয়া গঢ়ী শব্দ বঙ্গ দেশত চলিছিল। যেনে, ১১শ শতাব্দীৰ বিগ্ৰহ পালৰ ফলিত আছে—“খড়ুলা দেৱ শৰ্ম্মা” [cf অং খৰলা, খড়ুৱা, অৰ্থাৎ খৰ যুক্ত]। ঈশ্বৰ ঘোষৰ ফলিত [১২শ শতাব্দীৰ] “নিবোকা শৰ্ম্মা”, লোক নাথৰ ত্ৰিপুৰা ফলিত [৭ম শতিকাৰ বুলি কয়] “কণামোড়ীয়া” [as against বাং কাণা]। এই আগ ছোৱাতে লেখা আৰু এখন সাহিত্য পাণ্ডে আমি ‘শূণ্য পুৰাণ’। মুছলমানে বঙ্গ দেশ প্ৰথমে আক্ৰমণ কৰাৰ সময়তে অৰ্থাৎ

১৩শ খৃষ্টাব্দত যে এই পৃথি বচা হৈছিল সেইটো সেই পৃথিৰ অন্তৰ্গত
“নিৰঞ্জনৰ কন্যা” আধাৰ পৰা বৃজি। এই শূণ্য পুৰাণৰ ভাষাত আনি
সম্পূৰ্ণ অসমীয়া শব্দ আৰু অসমীয়া লক্ষণ বিলাক পাওঁহক। যেনে,

“সংখ উপজিল কৰ সংখৰ বিচাৰ,
কহ কহ পণ্ডিত সংখৰ সাৰ,
কোন সংখে নাছোৱে পানী

* * * *

দশ দিক পাল নহি মেঘ তাৰাগণ,
অউ মিত্তু নাছিল জন্মৰ তাড়ন।
দেবতা দেহাৰা নাছিল পূজিবাক দেহ
মহা শূণ্যে পৰভূৰ আৰ আছে কেহ।

* * * *

সেৱকৰ অৰ্ঘ পুপ পানী হাত পাতি লহ
ৰাতিত পাথৰ চাৰি নাতি কৰ
কংশাই পণ্ডিতৰ বাৰশ এ গতি ইত্যাদি।
পুষ্প তুলিবাৰ পচ্চিম গেলা মালঞ্চাৰ বাড়ী
পিতাক খুড়াক কৰিলেত্ত নমস্কাৰ

ওপৰৰ উদ্ধৃত অংশত থকা অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণৰ গঢ় :-

অং	বাং	অং	বাং
উপজিল	জন্মিল	জমৰ	জমেৰ
নাছোএ	ছোএনা	পূজিবাক	পূজিতে
পানী	জল	সেৱকৰ	সেৱকেৰ
হাত পাতি	হাত পেতে	পণ্ডিতৰ	পণ্ডিতেৰ
পিতাক	পিতাকে	খুড়াক	খুড়াকে

কিন্তু ডাঃ সুনীতি কুমাৰ চাটাজীৰ মতে এই শূণ্য পুৰাণ ১৪০০ খৃষ্টাব্দৰ আগত বচা নহয়; আৰু যোগেশ চন্দ্ৰ বিছানিধিৰ মতে ১৩০০ খৃষ্টাব্দৰ আগত নহয়। ধৰ্ম্ম পূজাৰ প্ৰচলন বঙ্গদেশৰ তল শ্ৰেণীৰ মানুহৰ মাজত বৈষ্ণৱ যুগৰো মাজ ভাগলৈকে আছিল।

ডাঃ সুনীতি কুমাৰ চাটাজীয়ে বঙ্গালী ভাষাক পাৰ্চোটা খাপত (stages) ভাগ কৰিছে; যেনে, ৯৫০—১২০০ খৃষ্টাব্দ (সংগঠন যুগ); ১২০০—১৩০০ খৃঃ (পৰিবৰ্তন যুগ) (১); ১৩০০—১৫০০ খৃঃ (মধ্য যুগৰ আগ-ছোৱা); ১৫০০—১৮০০ খৃঃ (মধ্য যুগৰ পাচছোৱা); ১৮০০—এতিয়ালৈকে (নতুন যুগ)। অতৰিলাক খাপত বঙ্গালী ভাষাক ভাগ কৰাৰ কাৰণ এইয়ে, যে প্ৰত্যেক যুগে যুগে এই দেশৰ ভাষাৰ ৰূপ সলনি হ'ব লাগিছে। নতুন যুগৰ বঙ্গালী ভাষাৰ লগত মধ্য যুগৰ বা তাৰ আগৰ যুগৰ ভাষা নিমিলে। অইন কি মধ্য যুগৰে আগ-ছোৱা আৰু পাচ ছোৱাৰ মাজত বহুত ব্যৱধান। বাস্তবিকতে মধ্য যুগৰ আগ ছোৱাত বঙ্গদেশত যি ভাষা চলিছিল সি আজি কালিৰ বঙ্গালী ভাষাৰ লগত সমূলি নিমিলে আৰু সিহঁতক দুটা বেলেগ ভাষা বোলা উচিত। এই বিষয়ে পাচলৈ কোৱা হ'ব। কিন্তু অসমীয়া আৰু উড়ীয়া ভাষা সম্বন্ধে এই কথা নেখাটে। অৰ্থাৎ এই দুই ভাষাত এনে পৰিবৰ্তন হোৱা নাই। ১২০০ খৃষ্টাব্দৰ পৰা অসমীয়া আৰু উড়ীয়া ভাষা ২০ শতিকালৈকে ধৰি নিচিগাকৈ প্ৰায় একে গঢ় হৈয়ে চলি আহিছে। এতেকে ভাষাৰ গঢ়তকৈ অইন হিচাপেহে অসমীয়া ভাষাৰ যুগ ফালিৰ লগত পৰিছে। সেইটো এনেদৰে হ'ব।—

(১) এই দুটা খাপ কেৱল নামত হে ॥ সেই দুই যুগৰ কোনো নমুনা বা বচনা পাবলৈ নাই।

- (১) প্ৰাক্ বৈষ্ণৱী যুগ (১০০০—১৩০০ খৃঃ) ।
- (২) বৈষ্ণৱ যুগ—(১৩০০—১৬০০ খৃঃ) ।
- (৩) নতুন যুগ—(১৬০০—এতিয়ালৈকে) (২) ।

(১) প্ৰাক্ বৈষ্ণৱী যুগ ।

(চৰ্য্যা পদ)

চৰ্য্যা পদ বিলাক এই যুগতে লেখা বুলি ওপৰত কৈ অহা হৈছে । কিন্তু সেই যুগত নচলা (এতেকে কৃত্ৰিম) অৰ্থাৎ পূৰ্বৰ যুগৰ অপভ্ৰংশৰ ঠাচত লেখাৰ বাবে (যেনেকৈ শঙ্কৰ দেৱে ব্ৰজধূলিত গীত নাট লেখিছে), সেই পদ বিলাকত এই যুগৰ ৰচনাৰ চানেকি পোৱা নেযায় । কেৱল মাত্ৰ কিছুমান শব্দ, শ, ষ, সৰ উচ্চাৰণ আৰু শব্দৰ গঢ় আৰু বিভক্তি প্ৰত্যয় আদি যি এই যুগত আজি কালিৰ অসমীয়াৰ দৰেই আছিল তাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় ।

(ডাকৰ বচন)

চৰ্য্যাপদৰ সহজীয়া পন্থৰ নৈতিক শিথিলতাৰ লগত ডাকৰ বচনে কবা স্ত্ৰী-চৰিত্ৰৰ প্ৰতি কটাক্ষ আৰু ডাকৰ নিজৰ উৎপত্তিৰ কথাৰ বেছ সামঞ্জস্য আছে । যেনে—

ওলাই গৈ নাসে সোকালে ।	দুঃখী স্ত্ৰী বোলে ডাক গুৱালে ॥
ওচৰত পুখুৰী দূৰক যায় ।	পৰক আশায়ে বাট চায় ॥
পৰ ঘৰ হস্তে ৰাখিব নাৰী ।	তেবেসে ধৰ্ম্মক ৰাখিতে পাৰি ॥

(২) ৩হেমচন্দ্ৰ গোসাঁঞে অসমীয়া সাহিত্যক এইদৰে ভাগ কৰিছে—
 ৬০০—৮০০ খৃঃ গীতি যুগ ; ৮০০—১২০০ খৃঃ মন্ত্ৰ আৰু ভগিতা যুগ ; ১২০০—১৪৫০ খৃঃ
 প্ৰাক্ বৈষ্ণৱী যুগ ; ১৪৫০—১৬০০ খৃঃ বৈষ্ণৱী যুগ ; ১৬০০—খৃঃ পৰা নতুন যুগ ।

বাণ্ডি হুই কৰে ভোগক ইচ্ছা । বাতি ফুৰি মাতে দিনত মিছা ॥
 পৰক খুজি গুৱাক খায় । ডাকে বোলে ভাল নহয় তাই ॥
 পানীক পেলাই পানীক যায় । ডাকে বোলে তাইক নিদিবা ঠাই ॥
 অন্ন কৰি লয় মাথে ওৰণি । লাসে লাসে যায় সেই দুৰ্জনী ॥
 যাহাৰ বহুৰী দূৰক যান্ত্ৰি । সিজনী সতীৰ ধৰ্ম্ম নপান্ত্ৰি ॥
 যথাত কলা কপাহৰ বাৰী । তথাত লুভীয়া সকলে নাৰী ॥

(ইত্যাদি)

বৈষ্ণৱী যুগৰ প্ৰধান ধৰ্ম্ম হৈছে ঈশ্বৰৰ নাম কীৰ্ত্তন । কিন্তু
 ডাকৰ মতে—

যেবেদে ধৰ্ম্মক কৰিব জানি । পুখুৰী খান্দিয়া বাখিব পানী ॥
 বৃক্ষ ৰোপণত অধিক ধৰ্ম্ম । মঠ মণ্ডপত গুৰুতৰ কৰ্ম্ম ॥
 যি জনে দিৱয় অন্নৰ সাৰি । সি জন নাযায় যম নগৰী ॥
 অন্ন জল জানা অধিক দান । তাত কৰি ধৰ্ম্ম নাহি আন ॥
 দধি দুগ্ধ দেয় অন্ন বিপুল । ঔষধ দানত নাহিকে তুল ॥
 ডাকে বোলে জানা সেহিসে সাৰ । আপুনি মৰিলে কি কৰে আৰ ॥

ইয়াৰ পৰাই বুজা যায় যে এই বচনবিলাক প্ৰাক্ বৈষ্ণৱী যুগৰ ।
 তদুপৰি, ধৰ্ম্ম হৈছে—

ব্ৰহ্মা হৰ আদি যতেক দেৱ । সকলে কৰে গঙ্গাক সেৱ ॥
 যি জনে বত পাপ আচৰে । পৰ ধন পৰ নাৰীক হৰে ॥
 যদি গৈয়া গঙ্গা স্নান কৰে । সকলো পাতক তেখনে হৰে ॥
 সজ্জনে যদি গুৰু বধ কৰে । পৰৰ নাৰী স্থাপ্য (?) হৰে ॥
 ভিক্ষা ভুঞ্জিয়া বাৰ বছৰে । পাচে গঙ্গা স্নান কৰি নিস্তৰে ॥
 প্ৰাৰশ্চিত্ত কৰি গৃহক যায় । তেবে অন্ন জল গিয়াতি খায় ॥

গঙ্গা জলত ছাৰিলে প্ৰাণ ।

হোৱন্ত মুকুতি স্বৰ্গ প্ৰধান ॥

*

*

*

যি ঘৰে অতিথি পূজা নকৰে ।

লখিমি নাথাকে তাহাৰ ঘৰে ॥

*

*

*

তেবেসে সতী (যদি) স্বামী সজে যায় (দেহত্যাগ কৰে) ।

তেবেসে বিয়া (যদি) ধন (আৰু) ধৰ্ম পায় ॥

ব্ৰাহ্মণ কুলৰ ওপৰত ডাকৰ বৰ শ্ৰদ্ধা আছিল । যেনে,

বিপ্ৰে বৃষ্টি কৰে যাহাৰ শিৰে ।

প্ৰত্যেক দিবস ভোজন ক্ষীৰে ॥

সাক্ষী নৱ শতাব্দিক চাৰি জন ।

তিনি দুই হোৱে যেনে ব্ৰাহ্মণ ॥

শূদ্ৰজনে যদি বধে বিপ্ৰক ।

বধিব নৃপতি মিটো শূদ্ৰক ॥

প্ৰতি দিনে যিটো বিপ্ৰক ভূঞ্জয় ।

তাহাৰ জানা সাফলে আয়ু যায় ॥

ওপৰত দিয়া বচন বিলাকে হিন্দু ধৰ্মৰ পুনৰুত্থানৰ সময় সূচনা কৰে । বৈষ্ণৱ যুগৰ পাৰত্ৰিক চিন্তাই বা ঐহিক স্মৃতি শান্তিলৈ আঙ-হেলাই এই বচনবোৰক বৰকৈ পৰশা নাই । “আপুনি মৰিলে কি কৰে আৰু”; এতেকে এই জন্মত স্মৃতি, দীৰ্ঘজীৱী, ধনী, স্বাস্থ্যবান আৰু শান্তিৰে কেনেকৈ থাকিব পাৰি তাৰ কাৰ্য্যকৰী উপদেশেৰে এই বচনবোৰ পূৰ্ণ । এইবিলাক প্ৰাক্ বৈষ্ণৱীয় লক্ষণ ।

কাৰো কাৰো মতে এই বচনবোৰ ৬ষ্ঠ শতাব্দীৰ ! কিন্তু তেনেকৈ ভবা অযুক্ত ; কাৰণ সেই প্ৰাকৃত যুগৰ ভাষা এনেকুৱা হব নোৱাৰে । এইটো অৱশ্যে সচা যে আমাৰ হাতলৈ যিবোৰ বচন আহিছে সেইবোৰ পূৰ্বৰ গঢ়ৰ পৰা বহুত লৰ হৈ আহিছে (৩) । তথাপি মাজে

(৩) শিৱনাথ ভট্টাচাৰ্য্যৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত ডাক চৰিত্ৰত বহুত আজি কালিৰ প্ৰসিদ্ধ ককা, যোজনা আদি আছে ।

মাজে পৌৰাণিকতা ধৰা পৰে। কিন্তু সেই বুলি সিহঁতক ১০০০ খৃষ্টাব্দৰ আগলৈ তেঁলিব নোৱাৰি; কাৰণ তেতিয়া হলে শব্দবিলাকৰ গঢ় আৰু বচনবোৰৰ ব্যাকৰণ বেলেগ হ'লহেতেন।

“লেহি ডঙ্গৰা ডাকৰ গাওঁ।

তিনি শ তিনি কুৰি পুখুৰী নাও ॥”

ইয়াৰ পৰা বুজি, ডাকৰ জন্ম স্থান লেহি ডঙ্গৰা গাওঁত। শ্ৰীযুত সোনা ৰাম চৌধুৰীৰ মতে এই গাওঁ বৰপেটা অঞ্চলত। কিন্তু ডাকৰ অলৌকিক জন্ম বৃত্তান্ত এই যুগত অন্ততঃ কোনেও বিশ্বাস নকৰে। তাৰ পৰা ইয়াকে বুজি যে তেওঁ বহুত দিনৰ আগতে জন্মিছিল আৰু তেওঁৰ প্ৰকৃত ইতিহাস কালৰ পাহৰণি গৰ্ভত বিলীন হৈ গৈছে। ‘ডাক’ অৰ্থে ‘শব্দ’; আৰু শব্দই ‘ব্ৰহ্ম’। এতেকে ‘ডাক পুৰুষ’ মানে ‘ঈশ্বৰ পুৰুষ’ বা ‘ঈশ্বৰৰ অৱতাৰ’ হ'ব পাৰে। ‘ডাকার্ণৱ’ তন্ত্ৰৰ পৰা বুজা যায় যে গৌতম বুদ্ধক ‘বজ্ৰডাক’ বুলিছিল। এতেকে ‘ডাক’ শব্দ ‘জ্ঞানী’ বা ‘ঈশ্বৰৰ ‘অৱতাৰ’ এনে অৰ্থত ব্যৱহৃত হৈছিল বুলি অনুমেয়। জ্ঞানী বাবেই তেওঁ এই উপাধি পাইছিল। উপজিয়েই মাত মাতিছিল কাৰণে তেওঁক ‘ডাক’ বুলিছিল এনে কথা কোনেও বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰে। ‘ডাক’ শব্দটো সম্ভৱতঃ উপাধি বাচক আছিল, কিয়নো, এতিয়াও কোনো কোনো বংশক ডাকৰ ঘৰ বোলা শুনি। ডাকবচন প্ৰণেতাৰ আচল নাম সম্ভৱতঃ আছিল ‘ৰবি নন্দন’; কিম্বা বাপেকৰ নাম ‘ৰবি’ আছিল। যেনে:—“কালিৰ ভাগক ৰাখে যি জনে। প্ৰশংসে তাহাক ৰবি নন্দনে ॥” ডাকৰ বচনবোৰৰ আসাম, বঙ্গ আৰু উড়িষ্যা এই তিনিও প্ৰদেশতে খ্যাতি আছে। আৰু এই যুগত যে তিনিও প্ৰদেশতে ভাষা প্ৰায় একেটাই আছিল সেইটো পাচত দেখুওৱা হ'ব।

শ্ৰীযুত দীনেশ চন্দ্ৰ সেনে 'ডাকৰ বচনকে' বঙ্গ ভাষাবো মূল গ্ৰন্থ বুলি ধৰিছে। এইটো অৱশ্যে অসমীয়া ভাষাবেহে গোৱৰ।

(গোপী চন্দ্ৰৰ গান)।

১৮৭৮ চনত বংপুৰ জিলাত কাম কৰোঁতে গ্ৰীয়াছ'ন চাহাবে গাৰ্ভলীয়া মানুহৰ মুখত কিছুমান গান বা পদ্য শুনিবলৈ পাই সংগৃহীত কৰিছিল। সেই গীতবিলাকৰ নায়ক মানিক চন্দ্ৰ বজাৰ পুতেক গোপী চন্দ্ৰ আৰু নায়িকা মানিক চন্দ্ৰৰ ঘৈণীয়েক ময়নামতী। বংপুৰ জিলা পূৰ্বে কামৰূপৰ ভিতৰত আছিল গতিকে সেই জিলাত আগেয়ে অসমীয়া ভাষা চলিছিল। কিন্তু ইংৰাজ ৰাজত্বৰ দিনত সেই জিলা বঙ্গ দেশত চামিল হোৱাৰ পৰা তাৰ স্থানীয় মানুহে ক্ৰমে বঙ্গালী ভাষা গ্ৰহণ কৰিছে। বঙ্গালীৰ কাণত সিহঁতৰ এই আধা অসমীয়া আৰু আধা বঙ্গালী মিহলি থকা ভাষা অতি আচহুৰা আৰু পৌৰাণিক (archaic) যেন লাগে সেই কাৰণেই দীনেশ চন্দ্ৰ সেন আদি জনচেৰেক বঙ্গ সাহিত্যিকে উত্তৰ বঙ্গত ৰচিত এই গান বিলাকক ১১।১২ শতিকালৈ নিব খোজে। কিন্তু যি বংপুৰ কোচবিহাৰ আদি মানুহৰ ভাষা জানে সি সহজে বুজিব পাৰে যে এই গানবিলাক হয়তো ১৭।১৮ শ শতিকাত হে ৰচা। এই গানবিলাকত ফাৰ্চী আৰু আৰবী শব্দ ইমান সবহ যে সেইবিলাক মুছলমান খেতিয়কবিলাকৰ দ্বাৰা ৰচিত যেন লাগে। মানিক চন্দ্ৰ আৰু গোপী চন্দ্ৰ ক'ৰ বজা, কেতিয়াৰ বজা নে মাত্ৰ কবিৰ কল্পনা এই বিষয়ে একোটা স্থিৰ হোৱা নাই। তেওঁ-বিলাক যেতিয়া বজা আছিল তাৰ লগত এই গানবিলাক ৰচা কালৰ লগত একো সম্বন্ধ নাই। এই গানবোৰত নাথ পন্থী যুগী বা যোগীৰ মাহাত্ম্য বৰ্ণনা কৰা আছে। বঙ্গ দেশৰ তল শ্ৰেণীৰ মানুহৰ মাজত হিন্দু আৰু বৌদ্ধ ধৰ্ম সংমিশ্ৰণৰ পৰা হোৱা ধৰ্ম পূজা আৰু নাথ

পহু বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰ হোৱাৰ বহু পাচলৈকে চলি আছিল। গোপী চন্দ্ৰৰ কিংবদন্তি বঙ্গদেশৰ বাহিৰে আন আন দেশতো আছে। আৰু আসামেও তাৰ হাত একেবাবে সাৰি যোৱা নাই। আসামত প্ৰচলিত জনা গাভৰুৰ গীতত 'গোপীচন্' কোৱঁৰৰ কাহিনী পাওঁহক। যেনে—

“মাতক মাতৃ গল গোপীচন্ কোৱঁৰে
সখীয়েকৰ মুখলৈ চাই।
বোপায়ে আনিছিল ছপোন মাৰ্দি
ন পোন আনিলোঁ মই ॥”

ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে 'গোপী চন্দ্ৰ' নামটো এসময়ত সকলো দেশতে বৰ প্ৰিয় আছিল। মূলত অৱশ্যে এটা কিংবদন্তি আছে। কিন্তু সেই বুলি এই গানবিলাকৰ আধুনিকতা দূৰ নহয়। যেই হওক, এই গানবিলাকৰ পৰা এইটো প্ৰমাণ হয় যে উত্তৰ বঙ্গত এতিয়াও অসমীয়া শব্দ আৰু বিভক্তি একেবাবে লুপ্ত হোৱা নাই। উদাহৰণ স্বৰূপে ফাকিচেৰেক তলত তুলি দিয়া হল।—

“সেল্কা (সই কালত) ৰাইয়তৰ ছিল সৰঙ্গা
(সেৰেঙা) নলেৰ ব্যাড়া।
ব্ৰেতন (বেতন) কৰিয়া যে ভাত খায় তাৰ
ছাৰত ঘোড়া ॥

পাৰদি গঙ্গাৰ লাংগি চল হাটয়া।
লাংটি চিপি (চেপি) শাও দিল সকলে 'মানিক চান' বলিয়া ॥

* * *
ফেৰ দিন আসিল জম তিনি ভাই সাজিয়া।
সিতানে পৈতানে পাঞ্জৰে বসিলা ভিড়িয়া ॥

এই মনোমতি গিয়ানে ডাঙ্গৰ ।
 কেমনে আনিব বাজাক যম পুৰিৰ ভিতৰ ॥
 একশত হালুৱা হালবাৰ নিধুৱা পাখাৰে ।
 হৰিণ বলিয়া যমক নিয়ায় পিটিয়া ॥
 “হুনা পছনাৰ কথা নুশুনিলে কাণত ।
 ছুখৰ কথা কাল সকালত নিবলত কমু ।
 এই লিখ নদিস তোৰ (বৰ আইৰ) বৰাইৰ বৰাবৰ ।
 ধাৰ্মিক বাজাৰ মুখত দিল তুলিয়া ।
 আগুন পাটৰ শাৰী ; আকাৰি ধানৰ চাউল ।

ডাকিবাৰ লাগিল ; ছিটিবাৰ লাগিল ; পৰ দেশৰ, ইত্যাদি চিন ।”

অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰভাৱ থকাৰ গুণে দীনেশ চন্দ্ৰ সেন আদি ভাষাবিদ সকলোলৈ এই পুথিৰ ভাষা আচহুৱা হৈ পৰিছে । সেই দেখি তেওঁলোকে এই পুথিক আৰু গুণ্য পুৰাণক দ্বাদশ শতাব্দীলৈ বা তাৰ আগলৈ নিব খোজে (৩) । এই বাবেহে এই দুই পুথিৰ সমালোচনা এই ঠাইত কৰা হ'ল । ইয়াৰ দ্বাৰাই যেন পাঠকে এই দুই পুথিক প্ৰাক বৈষ্ণৱ-যুগৰ বুলি নেভাবে ।

“দক্ষিণ হৈতে আইলে বাঙ্গাল লম্বা লম্বা দাড়ি”—ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে এই গানবিলাক উত্তৰ বঙ্গত ৰচিত (অৰ্থাৎ বংপুৰ

(৩) অনেক সময়ত এওঁলোকে এই পুথিত, ডাকৰ বচনত, শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তনত থকা অসমীয়া শব্দৰ ভুল অৰ্থ কৰে । যেনে—‘সাসিয়াল’ (সাহিয়াল) শব্দৰ অৰ্থ কৰে ‘ক্ষমতাশালী’ ; ‘পাঁচে’ (পাঠিয়) শব্দৰ অৰ্থ কৰে ‘চিন্তা কৰে’ ; ‘ৰঙ্গকাৰ’ (জোকায়, আমনি কৰে) শব্দৰ অৰ্থ কৰে ‘তিবন্ধাৰ কৰে’ ; ‘দিয়া পাত’ (যোৰাদিয়া পাত) শব্দৰ অৰ্থ কৰে “ছেৰা পাত” ; ‘সম্বিধান দিয়া’ (মুখৰ মাত দিয়া) শব্দৰ অৰ্থ কৰে ‘পৰিচাৰ কৰা’ ‘পাখাব’ (পথাৰ, নং প্ৰস্তাৰ) শব্দৰ অৰ্থ কৰিছে ‘প্ৰান্তৰে’ ইত্যাদি ;

(উক্ত গ্ৰন্থকাৰৰ বঙ্গ ভাষা ও সাহিত্যৰ পৰিচয় ও ইতিহাস চোৱা) ।

জিলাত যত গ্ৰীয়েছ'ণ চাহাবে গাণবোৰ (গোটাইছিলে); আৰু বটো-
তাই নিজক বঙ্গালী বুলি নেভাবিছিল। অৰ্থাৎ, যদিও তেতিয়া বংপুৰ
বঙ্গৰ নবাবৰ তলতেই আছিল, তথাপি মানুহবোৰে নিজক বঙ্গালী
নুবুলি কামৰূপীয়া বুলিহে পৰিচয় দিছিল।

এই যুগত আসাম আৰু বঙ্গ দেশত চলা ভাষাৰ অবিকল নমুনা
বাস্তবিকতে এতিয়ালৈকে পোহৰলৈ ওলোৱা নাই আৰু পাচত যে
ওলাব তাৰো আশা কম। চৰ্যা পদবিলাকত অৱশ্যে কিছুমান অসমীয়া
শব্দ আৰু বিভক্তি অইন কি বাক্যও পাওঁহক। কিন্তু তাত মাজে মাজে
বিহাৰী ব্যাকৰণৰ মিহল আৰু কৃত্ৰিমতা থকাৰ বাবে কিছুমান পদ আসামৰ
প্ৰচলিত ভাষাৰ পৰা আঁতৰি গৈছে। ডাকৰ বচনবোৰ মুখে মুখে চলি
অহাত পাচলৈ তাৰ ভাষাৰো কিছু পৰিবৰ্তন নাই হোৱা, এনে কথা
কব নোৱাৰি। এই বিলাকৰ উপৰি তামৰ ফলি বা শিলাক্ষনৰ পৰা
এই যুগত চলা কিছুমান ব্যক্তিবাচক শব্দ পোৱা যায়। কিন্তু সেই
ব্যক্তিবাচক শব্দবিলাককো ফলিত সাধাৰণতে পণ্ডিতসকলে সংস্কৃতীয়া
গঢ় দিবলৈ এৰা নাই। ১২শ শতিকাত বৈষ্ণৱৰ বঙ্গ দেশৰ পৰা
আহি আসামত বজা হৈছিলহি। তেওঁ এই দেশত বামুণক মাটি
বৃত্তি দিওঁতে যি তামৰ ফলি লেখাইছিল তাত এই কেইটা ব্যক্তি-
বাচক নাম পোৱা যায়; যথা, ঠাইৰ নাম—শিঙ্গীয়া, লেং বড়া, শিব-
বড়া, শিলগুৰি, কুলা চাপৰি, লচছু বড়া, শান্তি বড়া, বুঢ়ি পুথিৰি।
মানুহৰ নাম—মনোৰথ, গোনন্দন, কৰ্ণভদ্ৰ। বিষয়াৰ নাম—“বাড়া”
(আজি-কালিৰ “বড়া”)। ফলিৰ ভাষা সংস্কৃত; কিন্তু পণ্ডিতৰ বা
লেখকৰ ভুলত বা অলক্ষিতে সেই সংস্কৃত ভাষাত এটা অসমীয়া
ব্যাকৰণ ৰূপ সোমাই গল। ২৮ নং শ্লোকত “প্ৰথম দিনে” নেলেখি

“প্ৰথম দিনা” লেখিছে। ইয়াৰ পৰা বুজা গল যে আধুনিক কাল-
বাচক শব্দৰ এই ৰূপটো তেতিয়া ১২শ শতিকাতো প্ৰচলিত আছিল।

(দ্বাদশ খৃষ্টাব্দৰ অসমীয়া শব্দ)।

ত্ৰিবাঙ্কুৰৰ মহাৰজাৰ আদেশ মতে ছপা আৰু প্ৰকাশ হোৱা এখন
অমৰ কোষৰ টীকাৰ আছিল “সৰ্বানন্দ বন্দ্য ঘটায়”। পণ্ডিত হৰ
প্ৰসাদ শাস্ত্ৰীৰ মতে এওঁ বঙ্গালী আছিল। এই টীকা কলিৰ ৪২৬০
বছৰ ষাওঁতে অৰ্থাৎ—১০৮১ খৃষ্টাব্দত লেখা হৈছিল। টীকাৰে
সংস্কৃত শব্দৰ অৰ্থ দিবলৈ গৈ ‘ইতি খ্যাত’ বুলি দেশী চলিত শব্দ
একোটা দিছে। এই দৰে দিয়া দেশী শব্দবিলাকৰ সবহ ভাগেই
অসমীয়া শব্দ বা তাৰ পুৰণি ৰূপ। এই শব্দবিলাক তলত দিয়া হল।
আধুনিক অসমীয়া শব্দ—

১২শ শতাব্দীত অসমীয়া শব্দৰ

আকৃতি।

জেঠা	জেঠি (বাং টক্‌টকী)
যুৰ্‌লী	জমাল
পাণ্ডল	পাণ্ডল (প্ৰাক্—বগ্‌গোল)
ঠোট্ (চবাইৰ)	থোট
ফেঁচু (চবাই)	পিছা (মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণত ‘ফিঞ্চা’)
পৰুৱা	পিংপডি (বৈষ্ণৱ যুগত ‘পিম্পৰা’)
ফৰিং	ফডিঙ্গ
বহেৰা	বহেডী (ফল)

বোবা	বোকা
হাঁড়ী	ভাণ্ডী
পতান (ধানৰ)	ৰাতান
হামি	হাস্তি
হেলচ	হিলমক্ষী
শিকলি	সিংকল
নেৰালি (ফুল)	নেৰালি (cf সেৰালি নেৰালি)
অমড়া	অম্বাড
ডাউক	ডাউক
তেতৈলী	তিত্তিলি
উড্ (মাছ খোৱা)	উড ৰাল
গাক	গণ্ড (উপধান)
খট্খটি	খক্খড়ি (steps)
খোপা	খোপ্যক
হাঁচি	ভাঞ্জি
খহ	খম্ব
আঠু	অণ্ডু
ফেচকুৰি	পিছোডি
টোপৰ	টোপৰ
পেৰা	পেডা
ঘোৰা (চুল)	ঘোটা (চূড)
কুলা	কুলক
ঢোৰা (সাপ)	ডোচ

বৰালি	বদালি
বেং	বেঙ্গ
নিগণি	লিঙ্গলি (৬১ পৃষ্ঠা চোৱা)
দমৰা	দাম্বোডা
শিহৰি (শিপা)	শিহড
কেন্দু	কেন্দু
সিজু	সিজ্য
বেঙ্গেনা	ৰাতিঙ্গন
ওল	ওল্ল
ছতিআন (গছ)	চাতিপন্ন
হোৰ (যেনে, হোৰ তুলিম)	অড্‌ট
আৰি (যেনে, 'আৰি পাত')	আড়
থিৰিকি, থিলিকি	খড়কী
থিৰিচিয়া (যেনে, গাখীৰ)	থিৰিস
জালি (যেনে, জালি কোমোৰা)	জালি
কবত	কবরত
কেৰোলা	কবৰেল
হাৰিঠা(ক)	হৰিঠ
ডহা ফল(ক)	ডহুৱা
কৰ্ণিকাৰ(ক)	কলিআৰ
উৰি (এবিধ ধানৰ নিচিনা দল)	ওউী

(ক) "খাজুৰী হাৰিঠা আমলখি ডহাফল" —মাঃ কন্দলী

জাই জুতি বকুল বন্দুলী কৰ্ণিকাৰ —মাঃ কন্দলী

কেচু	কিঞ্চেহি
কেন্দৰা	কিন্দৰা
ববল	বৰলা
কুজিদাহ	কুজী—

এই বিলাকৰ উপৰি চৰ্যাপদত থকা যি বোৰ শব্দ আৰু ব্যাকৰণ গঢ় অসমীয়া মানুহৰ কথিত আৰু লিখিত ভাষাত আজিও চলি আছে [যেনে, বাট, ষামায় (সোমায়), জো (জুই), অধিকৰণত 'অত', সম্বন্ধত 'অৰ' ইত্যাদি] সেই বোৰ শব্দ আৰু ব্যাকৰণ গঢ় প্ৰাক্ বৈষ্ণৱী যুগত অসমীয়া সমাজত নাছিল বুলি ধৰিব নোৱাৰি। অথচ সেই বোৰ এতিয়া বঙ্গ দেশত লুপ্ত হ'ল। যদি চৰ্যাপদ বচোতা কেজন বঙ্গবাসী আছিল তেনেহলে এইটোৱেই প্ৰমাণিত হয় যে সেই কালত বঙ্গদেশত অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণ চলিছিল (ক)। পাচত সিহঁতৰ ঠাই বঙ্গালী শব্দ আৰু ব্যাকৰণে দখল কৰিলে। সেই যুগত বঙ্গদেশত চলা ভাষা আৰু এতিয়াৰ বঙ্গালী ভাষাৰ মাজত ইমান প্ৰভেদ যে ডাঃ সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে কবলৈ বাধ্য হৈছে "There is no Gemine Specimen of Bengalee before 1300 A D"—(O. D of Beng. Lang)। অথচ সেই কালৰ শব্দ আৰু ব্যাকৰণ অসমীয়া ভাষাত এতিয়াও চলি আছে। এই কথাটো মন কৰিলে ডাকৰ বচন বোৰো বৰকৈ পৰিবৰ্ত্তন হৈছে বুলি ধৰিবৰ কাৰণ নাই।

(ক) "বে হাজাৰ বছৰৰ পুৰাণ বৌদ্ধ গান ও দোহা" প্ৰকাশিত হৈছে তাহা বঙ্গলা বলা ষাইতে পাবে কিনা এখনও জানিনা"———ৰায় বাহাদুৰ যোগেন্দ্ৰ ৰায় বিদ্যানিধি এম, এ, বাং সাহি পৰি ৭,১৩২৬

বৈষ্ণৱ যুগ

প্ৰাচীন ভাৰতীয় পণ্ডিত সকলে সংস্কৃত এৰি প্ৰচলিত ভাষাত সাহিত্য ৰচাটো লঘু বোধ কৰিছিল। সেই বাবেই প্ৰাদেশিক ভাষা বোৰৰ পুৰণি নমুনা বিচাৰি ভাষাবিৎ সকলে এতিয়া হাবাথৰি খাবলগাত পৰিছে। কিন্তু বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰচাৰে তৎকালীন পালি আৰু প্ৰাকৃতক সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ তুলিলে। সেইদৰে স্থানীয় প্ৰাদেশিক ভাষাত সাহিত্য ৰচনা কৰাৰ মূল কাৰণ হৈছে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ। পশ্চিম হিন্দীত অৱশ্যে চান্দবৰদৈ আদি কবিয়ে 'পৃথ্বীৰাজবসউ' আদি ইতিহাস মূলক বীৰ গাথা প্ৰাক্ বৈষ্ণৱ যুগতে ৰচনা কৰি হিন্দী ভাষাৰ দ্বাদশ শতাব্দীয় নমুনা থৈ গৈছে। কিন্তু পূব হিন্দুস্থান, উড়ীষা, বঙ্গদেশ আৰু আসাম অৰ্থাৎ পূব ভাৰত খণ্ডত আধুনিক ভাষাৰ সৃষ্টি পাতন বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ ওচৰত প্লগী। সাত্বত ধৰ্ম বা ভাগবদ্ ধৰ্ম নামে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম মহাভাৰতৰ দিনৰে পৰা ভাৰতবৰ্ষত আছিল! কিন্তু জন সাধাৰণৰ মাজত নহয়, কেৱল পুথিত। সাস্ত্ৰজ্ঞ সকলে অৱশ্যে বিষ্ণু-ভক্তি বৰ বাঞ্ছনীয় বুলি ভাবিছিল কিন্তু সেইটোৱেই যে কলিকালত একমাত্ৰ ধৰ্ম আৰু তাৰ বাহিৰে বাকী সকলো ধৰ্মৰ নামত কৰা কাম তাৰ তলতীয়া বা অদৰ্কাৰী সেইটো আসাম আৰু সিফালে দক্ষিণাত্যত হৈ প্ৰথম জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচাৰিত হয়। কাৰণ, কথিত ভাষাত বৈষ্ণৱ গ্ৰন্থ ৰচনা কৰাইহে প্ৰচাৰৰ চেষ্টা সূচায়। পূবভাৰত খণ্ডৰ ভিতৰত আসামতেহে এই কাৰ্য্য প্ৰথমে হয়। ৰুদ্ৰ সৰস্বতী, হেম সৰস্বতী, কবিবল্ল সৰস্বতী, আৰু মাধৱ কন্দলিয়ে যেতিয়া অসমীয়া

ভাষাত মহাভাৰত ৰামায়ণ আদি ৰচনা কৰে তেতিয়া হিন্দী, উড়ীয়া বা বঙ্গালী ভাষাত বৈষ্ণৱ ভাৱৰ গ্ৰন্থ লেখিবলৈ কোনো আগবঢ়া নাই। প্ৰথম তিনিজন কবিয়ে কমতাপুৰৰ ৰজা ছল্লভনাৰায়ণৰ দিনত লেখিছিল। এইজন ৰজাৰ চন তাৰিখ এতিয়াও- থিবাং হোৱা নাই যদিও Gait চাহাবে কৈছে “Durlav Narayan If reigned at all reigned in the end of the Thirteenth Century.” কিন্তু মাধৱ কন্দলীৰ সময় নিশ্চিত। এতেকে তেওঁকেই সধো প্ৰথম অসমীয়া কবি বুলি ধৰিব লগাত পৰিছে।

ত্ৰিপুৰাৰ ৰজা মহামানিক্যৰ আদেশ মতে মাধৱ কন্দলীয়ে সপ্তকাণ্ড ৰামায়ণ অসমীয়া ভাষালৈ ভাঙে। উক্ত ৰামায়ণৰ আদি কাণ্ড আৰু উত্তৰা কাণ্ড শঙ্কৰ দেৱৰ দিনতে অৰ্থাৎ পোন্ধৰ শতিকাৰ শেষ ভাগতে হেৰালে। তাৰ মানে শঙ্কৰদেৱে যিখন ৰামায়ণ পুথি সেই কালত পাইছিলে তাৰ ওপৰৰ আৰু তলৰ কিছুমান পাট নষ্ট হৈ গৈছিল আৰু দ্বিতীয় এখন তেওঁ বা তেওঁৰ শিষ্য মাধৱদেৱে বিচাৰি নোপোৱাত আদিকাণ্ডটো মাধৱদেৱে আৰু উত্তৰাকাণ্ডটো শঙ্কৰদেৱে নিজে অসমীয়ালৈ ছনাই ভাঙি ৰামায়ণ খন পূৰ্ণ কৰিলে। ইয়াৰ পৰা এইটো সহজে বুজি যে শঙ্কৰ দেৱৰ দিনতে সেই পুথি বৰ পুৰণিকলীয়া। কিন্তু মাধৱ কন্দলীকৃত ৰামায়ণৰ প্ৰাচীনতা প্ৰমাণ কৰিবলৈ অনুমানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব নেলাগে।

কবিৰাজ কন্দলি যে আমাকেসে বুলিৱয়
কৰিলোহঁও সৰ্বজন বোধে।
ৰামায়ণ স্মৃপয়াৰ শ্ৰীমহা মাণিকে যে
ববাহ ৰাজাৰ অনুবোধে ॥

সাত কাণ্ড ৰামায়ণ পদবন্ধে নিবন্ধিলেঁ।
 লম্বা পৰিহৰি সাৰোদ্ধৃত।
 মহা মাণিকৰ বোলে কাব্যৰস কিছো দিলেঁ।
 ছন্দুক মথিলে যেন যুত ॥
 অগণিত পৰিষ্ফিয়া সীতাক অযোধ্যা নিয়া
 স্কুটুঘে ভৈল একঠাই।
 মাধৱ কন্দলি গাইলা শ্ৰীৰামে অযোধ্যা পাইলা
 জয় জয় আনন্দ বধাই ॥

মহা মাণিক্যৰ ৰাজত্ব কাল ১৩৫০—১৪০৪ খ্ৰীষ্টাব্দৰ মাজতে।
 মহা মাণিক্য মৰাৰ বছৰচৰেৰেকৰ পাচত পুতেক ধৰ্ম মাণিক ১৪০৭
 চনত ৰজা হয়।

মাধৱ কন্দলিৰ ঘৰ নগাওঁ জিলাৰ আলিপুখুৰীত অৰ্থাৎ য'ত শঙ্কৰ
 দেৱৰ জন্ম হৈছিল*। এই আলিপুখুৰী এসময়ত ভূঞাবিলাকৰ ৰাজধানী
 আছিল। ত্ৰিপুৰাৰ ৰজাই ৰামায়ণ ভাঙিবলৈ নগাওঁৰ পৰা পণ্ডিত
 নিয়াৰ অৰ্থ এয়ে যে সেই কালত আসাম আৰু বঙ্গ দেশত যি ভাষা
 চলিছিল সি যদিও প্ৰায় একে আছিল তথাপি তাৰ ষ্টেণ্ডাৰ্ড গঢ়টো
 মধ্য আসামতেহে পোৱা গৈছিল; বঙ্গ দেশত তাৰ যিটো ৰূপান্তৰ
 ভাষা চলিছিল তাক গ্ৰাম্যতা বা প্ৰাদেশিকতাৰে ছুষিত বুলি ৰজাই
 বৰ্জন কৰিছিল।

এতেকে দেখা গল শঙ্কৰদেৱতকৈ মাধৱ কন্দলি উদ্ধৃতন ১৫০ আৰু
 কম পক্ষেও ১০০ বছৰৰ আগ। এই ১০০।১৫০ বছৰৰ ব্যবধান
 দুইজন কবিৰ ভাষাই সমর্থন কৰে। মাধৱ কন্দলিৰ ভাষা অপেক্ষাকৃত

* 'জোনাকী'ৰ তৃতীয় বছৰৰ ১৮৫ পৃষ্ঠা চোৱা।

ভুক্তৌধ, গতিকে প্রাচীনতৰ। মাঃ কন্দলিৰ বামাংগত কিছুমান ব্যাকৰণগত বিশেষত্ব আছে; সেইবোৰ অসমীয়া আৰু বঙ্গালী ভাষাৰ ইতিহাসৰ নিমিত্তে লাগতিয়াল।

প্রাকৃত যুগত বৰ্ণ লুপ্ত হোৱা অভ্যাস মাঃ কন্দলিৰ দিনত একে-বাৰে পাহৰি যোৱা নাই। শব্দৰ দেৱৰ সময়ৰ কবিয়ে 'দাৰ্ধোঁ', 'চিবুক', 'বেগ', 'অসাৱধান', 'বেদনা' আদি শব্দৰ ঠাইত 'সাওঁ', 'চিউ', 'ওগ', 'অসোধন', 'বোন', আদি লেখিবলৈ সাহ নকৰিলেহেঁতেন।

ওপৰত ৪৪ পৃষ্ঠাত দেখুওৱা মতে শব্দৰ আগত থকা 'অ' আৰু 'ই'ৰ ঠাইত ক্ৰমান্বয়ে 'ও' আৰু 'এ' হোৱা নিয়ম মাঃ কন্দলিৰ দিনত সম্পূৰ্ণৰূপে চলা নাছিল। যেনে 'হসকি' (হোহকি), 'ভসাৰি' (ভোহাৰি), 'সজ' (সোজা বা হোজা), 'বহাৰী' (বোৱাৰী), 'সিঙ্গন' (সেঙুন), 'টিটু' (টেটু)।

'সদৃশ' অৰ্থত 'থান' বা 'ঠান' ব্যৱহাৰ কৰা; যেনে, "আমি নোহো হেন ঠান (এনেকুৱা)"; "মোৰ ঠানে" (মোৰ দৰে) ইত্যাদি।

ওপৰত ২২ পৃষ্ঠাত কৈ অহা শব্দৰ আদিত অকাৰণতে এটা 'অ' যোগ দিয়াৰ উদাহৰণ মাঃ কন্দলিত এটা আছে।

"কদাচিতো নকৰিবা অমদ্যক (মদ্য) পান"

"অমদ্যত (মদ্যত) সানিয়া তৃপিতি বৰ পাওঁ"

'অশেষ' আৰু 'অসুখ' শব্দৰ ঠাইত 'আশেষ' আৰু 'আসুখ' ব্যৱহাৰ কৰা। এইটোও এটা আদিত 'অ' যোগ দিয়াৰ উদাহৰণ।
অ + অসুখ = আসুখ।

অকৰ্ম্মক ধাতুৰ কৰ্ত্তায়ো মাজে সময়ে 'এ' বিভক্তি লোৱা দেখি; যেনে "বাঘৰে আছন্ত বসি বথৰ ওপৰে"। কৰ্ম্ম কাৰকত কেৱল

‘ক’; তৃতীয়া (Instrumental) কাৰকত ‘হি’ ব্যৱহাৰ কৰা এটা প্ৰধান বিশেষত্ব; যেনে, “পত্ৰহি আৱৰি” = পাত্ৰেৰে ঢাকি; “বজতেহি ছাইল” = কপেৰে ছালে (ঘৰৰ চালখন)। cf প্ৰাক্ “আম্‌তেহি” (আমাৰ দ্বাৰা)। এই ‘হি’ বৈদিক ‘ভিঃ’ৰ পৰা হৈছে cf বৈদিক ‘দেবেভিঃ’ for দেবৈঃ। “সৈতে” অৰ্থত “এৰে” চতুৰ্থীত ‘ক’। “নিমিত্তে” অৰ্থত ‘অন্তৰে’; “সবে আসি আছা” মোৰ জীউৰ অন্তৰে” cf “তোহাৰি অন্তৰে মোএ ঘলিল হাড়েৰি মালি”—চৰ্যাপদ। অপাদানত “পৰা” ৰ ব্যৱহাৰ প্ৰচুৰ পৰিমাণে আছে। সম্বন্ধ কাৰকৰ চিন ‘অব’; কেতিয়াবা ‘ক’ পোৱা যায়। যেনে, “তোমাক উপকাৰে”; “স্বামী দেৱক পৰোক্ষত” ইত্যাদি। সৰ্বনামৰ পাচত সম্বন্ধত ‘ন’ ব্যৱহাৰ আছে যেনে ‘তাহান’ ‘ইহান’। এই ‘ন’ সং. সম্বন্ধ পদৰ বহুবচন ‘নাং’ তাৰপৰা আহিছে। মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতত তন্ত্ৰ, ‘তেবাং’ৰ ঠাইত “তান” আৰু ‘ষেবাং’ৰ ঠাইত “জান” হয়।

কোনো এটা শব্দত বিশেষকৈ জোৰ দিব লগা হলে ‘হি’ যোগ দিয়া হয়; যেনে “সবহি আসিল” “গোটেহি চোবাইল,” ইত্যাদি। আজিকালি সেই ‘হি’ৰ পৰা ‘ই’ হৈছে।

উদ্দেশ্যার্থক অসমাপিকা ক্ৰিয়াত (Infinitive mood) বঙ্গালীত ক্ৰুদন্ত পদ এটাত অধিকৰণৰ ‘এ’ বিভক্তি যোগ দি কৰা হয়। যেনে কৰ্ণাতুৰ ‘ক্ৰুদন্ত’ ‘কৰিত’ + এ = ‘কৰিতে’; ‘চলিতে লাগিলে’। মা: কন্দলিৰ ভাষাৰ পৰা বুজা যায় এসময়ত সুদা ক্ৰুদন্ত পদটোৱেই এই কাম দিছিলে। যেনে, “এহি বুলি শকতিক হানিত সংস্কৃত”; “মেক পৰ্ৱতক শৰে পাৰস ফুলিত”; “সীতাক খুজিত গৈল”;

“আসে বাজা আমাক কাৰিত” ইত্যাদি। বঙ্গালী কোনো পুথিতে এইটোকপ নাই; কাৰণ সিমানে দিনীয়া পুৰণি পুথি সেই ভাষাতে নাই (খ)।

অসমীয়া ভাষাত কন্ম্বাচ্যত আজি-কালিও ধাতুৰ পাচত ‘ই’ হয় যেনে, ‘তোমাক ভাল দেখি’; ‘দুৰৰ পৰা নুশুনি’। কিন্তু মাঃ কন্দলিৰ দিনত ‘ইয়’ আছিল। যেনে, ‘মৃগযেন দেখিস্ন গলত লৈল পাশ’; ‘লক্ষা দিশে দেখিস্ন উদিত ধুমকেতু’; ‘দিন বাতি নজানিস্ন ওৱাৰিত পশি’; ‘আপাত মধুৰ শুনিস্ন প্ৰচুৰ’ ইত্যাদি। ‘ইয়’ যোগ দি কৰা এই সংশ্লেষণী কন্ম্বাচ্য (Inflected Passive) ৰূপটো অতি পুৰণি। অসমীয়াৰ বাহিৰে প্ৰায় বিলাক আধুনিক ভাষাত, বিশেষকৈ পূৰ্ব ভাৰতত ই লোপ পালে। প্ৰাকৃতত “ইয়” আৰু “ইজ্জ” আছিল (Vide Willson Phil. lecture of Bhandarkar) অপভ্ৰংশ ভাষাত ইয়াক পাওঁহক; যেনে, “মইং (মোৰ দ্বাৰা) তুহুং (তুমি) বাৰিআ (বাৰিত)”; “মই ভণিঅ” ইত্যাদি। মাঃ কন্দলিৰ সময়ৰ ‘ইয়’ৰ পৰা এতিয়া কেৱল ‘ই’ হৈছে। কিন্তু বঙ্গালী ভাষাক অনুকৰণ কৰাৰ ফলত আজি-কালি ‘দেখা যায়’, ‘শুনা যায়’ ইত্যাদি বিশ্লেষণী কন্ম্বাচ্য (analytical Passive) ৰূপৰ ব্যৱহাৰ ক্ৰমে অসমীয়া ভাষাত সোমাই অসমীয়া ভাষাৰ এই প্ৰাচীনকলীয়া ৰূপটো তল পেলাইছে।

(খ) কুদন্ত শব্দ ‘কৰিত’+(অধিকৰণে) এ = বাং ‘কৰিতে’ ওপৰত ৭৫ পৃষ্ঠা চোৱা।

কিন্তু ডাঃ সুনীতি চাটাজ্জীৰ মতে কুদন্ত শব্দটো “কৰি”+(অধিকৰণে) তে = ‘কৰিতে’, চলিতে ইত্যাদি। ইয়াৰ সমৰ্থনত চট্টগ্ৰামৰ ভাষাত কৰি+ত (৭মী) = ‘কৰিত’ বুলি লেখিছে। কিন্তু সেয়ে হোৱা হলে চট্টগ্ৰামত শব্দটো ‘কৰিং’, ‘চলিং’ হনহেঁতেন; ‘কৰিত’ ‘চলিত’ নহনহেঁতেন। কিন্তু আমি সেই ভাষাত পাওঁ “ঘোৰা চলতো লাইল”; “যুদ্ধ কৰ্ত্তা আইআৰো” ইয়াত ‘চলতো’ আৰু ‘কৰ্ত্তা’ মাঃ কন্দলিৰ ‘চলিত’ আৰু ‘কৰিত’ শব্দৰ বিকৃতি মাথোন।

ধাতুৰ পাচত 'ইল' বা 'ইলা' যোগ দিলে ক্ৰদন্ত বিশেষণ (participle adj.) হয়; যেনে "সানাইল সাত বাণ"; "ভাগি গৈলা লোহা আউৰ গঢ়ন নযায়"; "দাহিল (দধ) স্তব্ধ" ইত্যাদি। এনে ব্যৱহাৰ উড়ীয়া ভাষাত প্ৰচুৰ আছে; যেনে "কাটিলা গছ"; 'গৈলা দিন' (কালি)। cf "হহিল ছুধ"—চৰ্ঘ্যা পদ।

এই 'ইলা'ৰ পাচত অধিকৰণে 'ত' যোগ দি সাপেক্ষে অসমাপিকা (Conditional Conjunctive) ভাব প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে "চিন্তিলাতে মিলিবে সকল" (= চিন্তিলেই)।

সস্তাব্য ভূত কালত আজিকালিৰ 'হেতেন'ৰ ঠাইত মাঃ কন্দলিয়ে 'হন্তে' ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই 'হন্তে' = আহ ধাতুৰ ক্ৰদন্ত অহন্ত বা 'হন্ত' + অধিকৰণে 'এ'। [N. B. হ বা থাক ধাতুৰ স্থলত 'আহ' ধাতুৰ ব্যৱহাৰ এই পুথিতে এঠাইত আছে] সং 'গতে সতি' = গৈল হন্তে (in gone being the case) = 'যোৱাহেঁ তেন'। "বুলিয়া আমাক কৰিলাহা হন্তে বণ। পৰৱৰ্ত্তি ভৈল হন্তে তোমাৰ মৰণ" ॥ পাচৰ 'হন্তে'টো আগৰটোৰ অনুক্ৰমত হৈছে; যদিও ভাবটো পৃথক, অৰ্থাৎ পাচৰটোত অধিকৰণৰ ভাব নাই। কিম্বা 'হন্তে'টো 'সতি' শব্দৰে অনুনাসিক ৰূপনে?

আজিকালিৰ আকাৰান্ত ক্ৰদন্ত বিশেষ্যৰ ঠাইত তেতিয়া কেৱল ধাতুৰ পাচত 'ইব' যোগ দি নাম ধাতু বা ক্ৰদন্ত বিশেষ্যৰ ৬ষ্ঠী ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। যেনে, "বাসবে দিবাৰ অস্ত্ৰ" (= বাসবে দিয়া অস্ত্ৰ); "অগস্তি দিবাৰ ধনু" (= অগস্তিয়ে দিয়া ধনু)। এই 'ইব' যুক্ত নাম ধাতুৰ (verbal noun) মূলত সংস্কৃত ক্ৰং 'তব্য'। কেতিয়াবা ৬ষ্ঠী বিভক্তিৰ চিন 'ৰ' নোহোৱাকৈয়ো হয়। যেনে, "ষমে দিবা শৰ"।

আজিকালি সৰ্বনামৰ দ্বিতীয় পুৰুষত অসম্মানী 'তই'ৰ লগত ক্ৰিয়াৰ ভূত কালত কেৱল 'ইলি' হয়; যেনে 'তই আহিলি'; 'তই খালি'। কিন্তু মাঃ কন্দলিৰ ভাষাত 'তই' শব্দটোৰ দুটা ভাব আছিল; এটা তুচ্ছতাজ্ঞাপক আৰু আনটো আদৰ বা স্নেহজ্ঞাপক। এই পাৰ্থক্য লগত যোৱা ক্ৰিয়াৰ ৰূপৰ পৰা বুজি। যেনে তুচ্ছাৰ্থত "তই কৰিলি"; কিন্তু আদৰৰা, "কি কাজ কৰিলে তই লক্ষণ বে বাপ"; "হৰি হৰি লখাই তই কি কৰিলে মোক"! তৃতীয় পুৰুষত 'ইলা'; 'ইল' আৰু 'ইলেক'; যেনে, 'দিলা', 'দিল', আৰু 'দিলেক'। তৃতীয় পুৰুষত মাত্ৰাৰ্থে 'অন্ত' যোগ দিয়া হয়। যেনে, দেখন্ত, দেখিলন্ত, দেখিবন্ত। সং তৃতীয়া বহু বচনৰ 'অন্তি'ৰ পৰা এইটো আহিছে।

তৃতীয় পুৰুষত কৰ্তা মাত্ৰৰন্ত হলে তিনিও কালতে ক্ৰিয়াৰ পাচত আকাৰ বহে। যেনে, "কদাচিতো (সীতাই) নকৰিবা অমত্বক পান; "দশৰথে ছয়া ৰাম অৱতাৰ (ঈশ্বৰে) শ্ৰান্তিবা ভূমিৰ ভাৰ"; "এহি বুলি মহা ঋষি গৈলা তপোবনে"; "শ্ৰীৰাম লক্ষণ ফুৰা (ফুৰে) তোমাক খোজন্তে"।

ভূত কালৰ বাহিৰে বাকী সকলোতে 'ভু' ধাতুৰ ঠাইত 'হ' হয়; যেনে হইবেক, 'হোৱয়'; কিন্তু, 'ভৈল'।

আজিকালি বহুবচনৰ চিন স্বৰূপে 'হঁত' উপশব্দৰ ব্যৱহাৰ ব্যৱসায় বুজোৱাত আৰু তুচ্ছ অৰ্থত মাত্ৰ। কিন্তু তেতিয়া সংখ্যাবাচক শব্দৰ পাচতেহে আছিল; যেনে "দুই হন্তে" (both of two); "তিনি হন্তে" (all of three); সবে হন্তে (all of all; double plural); এই 'হন্ত' উপশব্দটো সিন্ধী আদি ভাষাৰ দৰে অসম্মীয়াতো সম্ভৱতঃ

আগেয়ে নম্বৰ পদৰ চিন আছিল। পাচত সি কেৱল বহুবচনৰ চিন হ'ল গৈ। যেনেকৈ বঙ্গালীত আমাৰ+আ=আমৰা।

স্থান-বিচাৰ বোধক সৰ্বনাম 'ক'ৰ ঠাইত তেতিয়া 'কহি' আছিল; যেনে "গন্ধৰ্বে বোলয় তই কহিব বানৰ"; "কহিব পৰম ছুট ছুই পক্ষী"। কহিক (কৈক); কহিত (ক'ত); কহিব (ক'ব) ইত্যাদি। এই 'কহি' সং 'কস্মিন' শব্দৰ পৰা; cf প্রাক্ 'কহি'; cf "তুই বসতি"—চৰ্ঘ্য পদ। আজিকালিৰ 'ক'ত'ৰ ঠাইত তেতিয়া 'কহিৰা' বা 'কৈৰা'। যেনে "কহিৰা সাৰথি মোৰ"।

ধাতুৰ পাচত 'হ'ৰ ব্যৱহাৰ প্ৰায় দেখা যায়। যেনে 'কবোহো', 'কবাহা', 'গৈলাহা', 'গৈলোহো' ইত্যাদি। ইয়াৰ কাৰণ কেইবাটাও বুলি বোধ হয়। প্ৰথম অপভ্ৰংশভাষাত 'হউ=মই! এই 'হউ' কৰোঁ ক্ৰিয়াৰ পাচত 'হো' স্বৰূপে বহাত 'কবোহো' শব্দ সম্ভব হয়; দ্বিতীয় সং 'কবোসি'ৰ (২য় পুৰুষত) পৰা কবস আৰু তাৰ পৰা কবহ, কবাহা ইত্যাদি শব্দ সম্ভব হয়। তৃতীয়, পদ পুৰণত আৰু উচ্চাৰণৰ সূচল অৰ্থে (phonetic glide)হ, যোগ দিয়া খুব সম্ভৱ। যেনে 'যাহন্তে' (যাহন্তে, in going) তেহোঁ, (তেওঁ, he also) পেহলাইল (পেলালে) সৰ্বাহাঙ্কে (স্বাকৈ) ইত্যাদি শব্দবিলাকত 'হৰ' উৎপত্তিৰ কাৰণ তৃতীয়টো। সেই দৰে বঙ্গালীত 'আনিলেহে' (আনিলে)। নামনি অসামত এতিয়াও 'কিয় যাহ?' লুপ্তি "কিয় যাহ?" বোলে। এতিয়া 'কেনেকৈ'ৰ ঠাইত 'কেনে'। 'হেন মাৰ হাঠে কেনে কণ্টক বনত।' সং মান (যেনে শক্তিমান) তাৰপৰা 'কেমন', কেমনে তাৰপৰা 'কেনে'। বৈষ্ণৱ যুগত কমন ও চলিছিল। বাপ শব্দৰ দ্বিতীয় পুৰুষৰ যোগ তেতিয়াও এতিয়াৰ দৰে "বাপেৰে" আছিল; যেনে "বাপেৰে আনিল হৰি"।

ধাতুৰ পাছত 'অন্ত' যোগদি কুদন্ত বিশেষ্য, তাত এ (অধিকৰণত)
যোগ দিয়া হয় "বাবন আসন্তে" (while Ravona was coming)

এইবোৰৰ উপৰি এতিয়াৰ আৰু মাঃ কন্দলিৰ সময়ৰ ভাষাৰ
কেনেকুৱা পাৰ্থক্য তলত দেখুওৱা হল।

এতিয়াৰ ভাষা

আঙঠী

ৰিণি ৰিণি

কেঞা আঙুলী

আহং (যেনে, "আহং পালে লাহং চালে"

—পানীত্ৰ গগৈ)

হাঁড়ী

নিগনি

গুৰি পৰুৱা

চৰা (ওখ)

ফম্বু'টি

আকৌ

জন্মিল

কটাৰি

খঙ্গাল

অসীম

উলটি

অত্যধিক

নাটিল

মাঃ কন্দলিৰ সময়ৰ ভাষা

আঙ্গুঠী

ৰিণু ৰিণু

কানি আঙ্গুলী

আসঙ্গ (আসৈ)

হাণ্ডী (চক)

নিঙ্গনি

গুগুৰি পৰুৱা

চৰাৰ

ফৰ্বত

আৰকা

জনিল

কটাৰ

কংহাল, খঙ্গাল

নিসীম

বৰ্ত্তি

উপাধিক

নাস্তিল

ওফন্দে	ফন্দে
খেকাৰ	খথাৰ
হামথুৰি	হামুকুৰি
নুমায় (যেনে চাকি)	নিমায়
আছদি	আম্বুন্ধি
তিতিল (became wet)	তিস্তিল
গাৰি (শৰীৰ, যেনে গা-গাৰি)	গাণ্ডি
(also trunk of a tree)	

তত্পৰি কিছুমান শব্দ আজিকালিতকৈ মাঃ কন্দলিয়ে বেলেগ অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছে। যেনে “চিৰকালে (বহুত বেলিৰ মূৰত) দশৰথে চেতনক পাইল”; “চিৰকাল (বহুত দিনৰ আগতে) হৰি তোক নিলেক ৰাৰণে”; “ধূলি-ধুসৰতে মই কবোহোঁ ঘঞ্চাল (লুটি পুটি)”; ‘আহন্তে’ (= থাকন্তে); ‘আছিয়োক’ (= থাকিয়োক; ‘সীতাক আপুনি বিনাৰন্ত (দেখাৰন্ত বা বৰ্ণাৰন্ত) হাৰিকেশ”; ‘পৰ্যন্তে’ (= অৱশেষত); ‘স্বুন্ধি কৰিবাক (স্বুধিবলৈ) গৈলা”; “নদী বনে তোমাৰ তুলতে (লগতে) অনুসৰোঁ”; লিখা (painting); “পুহাইল (ফলিল) বোল আমাৰ”; ‘মেলা’ (= বিদায় ল); “সবে আসি ভৈলা মোৰ জীউৰ অন্তৰে (নিমিত্তে)” গাঙ্গ [নৈ]; “দশোদিশ প্ৰসন্ন [মুকলি] মেলিয়া চক্ষু চাহা। তোমাক এড়িলোঁ সীতা যথা মন যাহা” ॥ “ৰাজো জোকাৰিলে [বজা পাতিলে]”। চেলাৰী [বেণী]; পালপিল বা পালম্পিল [= শুকাল]; “যমৰ কৰণ” [অধীন](৪); ইত্যাদি এই

(৪) “অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকিত” ‘কৰণ’ শব্দৰ ঠাইত ‘কাৰণ’ শব্দ-দি ভুলকৈ সম্পাদন কৰিছে।

বিলাকৰ উপৰি কিছুমান বাক্যৰ আৰু শব্দৰ অৰ্থ বুজিবলৈ টান। যেনে, “বোস্থানলে কধিব বজাৰে”; “পম্পান কতবা দূৰ উৰ্দ্ধে কত মান”; অগ্নিত পুৰিলোঁ পিম্পালিৰ দিয়া পথ; “নিপুন্দ শৰীৰ লুপ্তবীয়া বৰ্ণ কান্তি”; “বিপোহো”; “তীকৰ স্তম্বামী মোৰ”; “বজাইল নন্দি বধাই”; “আনন্দ বধাই কৰি কুমৰ্থলি”; “মাত পুৰুজাইলে”; “ৰৌ মাছে দিলন্ত চটকৰ কাক বলি” (ৰৌ মাছেৰে পিণ্ড দিলে); বাজাৰ শৰীৰ আছে নাৰাণ তেলত”; “পৰিনাইল (ভৰালে); “বামৰ বচনে য়েবে পৰিতোলে পাইল”; “কাক দেখি পাশৰিবো নেহৰিৰ (বোৱাৰীৰ) শোক”; ইত্যাদি।

তৃতীয় পুৰুষত কৰ্তা মাত্ৰবন্ত হলে তিনিও কালতে ক্ৰিয়াৰ পাচত আকাৰ বহে; যেনে, (সীতাই) “কদাচিত্তে নকৰিবা অমত্বক পান”; দশৰথ গৃহে ছয়া বাম অৱতাৰ (ঈশ্বৰে) খণ্ডিবা ভূমিৰ ভাৰ”; এহি বুলি মহাঋষি গৈলা তপোবনে”; শ্ৰীৰাম লক্ষণ ফুৰা (ফুৰে) তোমাক খোজন্তে”।

মাধৱ কন্দলিৰ ৰচনা বৰ ৰসাল। বৰ্ণনা কৰাত তেওঁ অদ্বিতীয়। লক্ষাৰ বৰ্ণনা নানা ৰকমৰ গছ আৰু ফুলৰ নামেৰে জাতিস্কাৰ হৈ পৰিছে। বাক্ষসবিলাকৰ ভেঙুচা-ভেঙুচি গঢ় বৰ হাঁহি উঠা। সেই কালৰ নানা ৰকমৰ খেল ধেমালিৰ নামো তেওঁৰ ৰচনাত পোৱা যায়। তেওঁৰ ৰচনা পঢ়িলে সকলো খিনি ঘটনা চকুৰ আগতে দেখা যেন লাগে। কোনো এটা ঘটনাত মানব হৃদয়ৰ অৱস্থা কেনেকুৱা হয় তেওঁ ভালকৈ বৰ্ণনাত তাৰ আভাস দি যায়। এটা উদাহৰণ; ৰামচন্দ্ৰ বনলৈ যোৱাত পাচে পাচে দশৰথে খেদি যাওঁতে—

সুমন্ত মন্ত্ৰীক বুলিলন্ত বাম,
 শ্ৰীশ্ৰে বথখান ডাক।
 সুনৰে সুমন্ত, নডাকিবি বথ
 দশবথে দেন্ত হাক ॥
 নযা থাক থাক, ডাক ডাক ডাক,
 উথলিল ছই বোল।
 সুমন্ত মন্ত্ৰীৰ মন দোষা ভৈল
 কৰয় চিত্ত আন্দোল ॥

তেওঁৰ ভাষাত সংস্কৃতীয়া শব্দতকৈ ঘৰুৱা চলিত কথাৰ ব্যবহাৰ
 সবহ; সেই দেখি এই চাবে পাঁচ শ বছৰৰ পাচত সেই ভাষা বুজিবলৈ
 টান হৈ পৰিছে। দৃষ্টান্তত তেওঁ সিদ্ধহন্ত। কালিদাস আদি সংস্কৃত
 লেখাৰুৰ পাণ্ডিত্য পূৰ্ণ কৃত্ৰিম উপমা বিলাকৰ উপৰি, মাহুহৰ মুখে মুখে
 চলা ঘৰুৱা দৃষ্টান্ত বিলাককো তেওঁ ঘিন কৰা নাই। তলত কিছুমান
 নমুনা দিয়া হল।

(১) ঘৰুৱা আৰু স্বাভাবিক যেনে—

- “উৰাৰা ভিঠিত যেন থাকি গৈল স্তম্ভ”
 “তপত খোলাত দিলে যেন মৎস্য মৰে”।
 “চোলৰ ভিতৰে যেন নিঙ্গনিয়ে পশি”।
 “বৰশীয়া বাৰণৰ পুঙ্গাতেহে দৃষ্টি”।
 “বটালি নকাটে যেন বিনা হাঠুৰীয়ে”।
 “ধান্যক পীড়িয়া বিনাই বনে থাকে জৰি”।
 “জলে বেখা দিলে যেন গুচে তেতিক্ষণে”।
 “গাওঁত বসতি নাই সীমাক গুণয়”।

“বিচনিৰ বাৰে মেক তলিবন্ত কিক”।

“একহাতে ছই শোল ধৰিবে নপাৰি”

(২) পাণ্ডিত্য পূৰ্ণ আৰু কৃত্ৰিম; যেনে—

“দেখি তোৰ লীলা গতি অতিবৰ লাজে।

মত্ত গজ গুচি গৈল সৰোবৰ মাজে” ॥

“হৰকোপ বহি পীড়ে খুজি নপাই জুব।

নাভি সৰোবৰে কাম দেৱে দিলে বুৰ ॥

নিজ পুৰ পশি কামে মুদিলে ছুৱাৰ।

উদৰৰ লোম পান্তি ধুম্ৰ ভৈল তাৰ” ॥

“বাৰণ ৰাজাৰ হৃদয়ে চাপিয়া ধৰিয়া আছয় গলে”।

কাল পৰ্কতক বেচি যেনমতে বিজুলী আচাৰে জলে” ॥

“মহুৰ গমণে কুঞ্জবৰ তেজ হৰে।

নুপুৰৰ শব্দে সাৰস অনুসৰে” ॥ ইত্যাদি

মাধৱ কন্দলিৰ দিনত নাথ পত্নী জুগীবিলাক সমাজত কিছ
পৰিমাণে আছিল আৰু তেওঁলোকক ইতিকিং কৰি কবিয়ে লিখিছে :—

“জুগীৰ কান্ধত, কাণি জুলি যত, হাতে দোৱাদশ কাঠা।

লৱবন্তে লৱবন্তে পাছক চাহন্ত, কণ্ঠামান গৈল ফাটি ॥

পাইলেক ভাগৰ ভোকণ্ডা কাখৰ, সবে পৰি গৈলা খসি।

মুখে শিৰ শিৰ স্মবন্তে আতি পলাইলা যত তপসি ॥

আছ (থাক) বুলি জুগী আচাৰি পেহলাইলে পূজাৰ দেৱতা মান।

পূজিবাক লাগি পাচে পাইৰো দেৱ থাকয় যবে পৰাণ ॥”

বহুচনত ‘মান’ উপশব্দৰ ব্যৱহাৰ আছিল (উড়ীয়াৰ দৰে)।

(আসামত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম)

পঞ্চৰাত্ৰ আৰু ভাগৱতৰ পৱিত্ৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্ম কেৱল আসামতে আগৰ পৰা আছিল। অইন অইন ঠাইত সি লোপ পালে। এই ধৰ্মত শ্ৰীকৃষ্ণই হৈছে প্ৰধান আৰু একমাত্ৰ উপাস্ত দেৱতা; পূৰ্ণব্ৰহ্ম শ্ৰীকৃষ্ণ, ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰ তিনিওতকৈ শ্ৰেষ্ঠ। আৰু সংসাৰ তৰণৰ একমাত্ৰ উপায় হৈছে অহৰ্নিসে তেওঁৰ নাম কীৰ্তন শ্ৰৱণ আৰু তেওঁৰ লীলা স্মৰণ কৰা। ৰাম সেই পূৰ্ণ ব্ৰহ্মৰে আংশিক অৱতাৰ এতেকে তেওঁৰো নাম লব লাগে। শ্ৰীকৃষ্ণৰ লগত ৰাধা বা ৰুক্মিনীক লগ লগাই উপাসনা নকৰিব আৰু তেওঁবিলাকৰ নামো লব নেলাগে। সেই দৰে ৰামৰ লগত সীতাক লগ লগোৱা নাই। বৈকুণ্ঠত শ্ৰীকৃষ্ণৰ লগত লক্ষ্মী আই বহি থাকে; কিন্তু সেই বুলি তেওঁৰ নাম লোৱাৰ পৰা একো উপকাৰ নাই। এনে ধৰ্ম আসামতে আগৰ পৰা আছিল আৰু আসামৰ বৈষ্ণৱ সকলেহে প্ৰথম প্ৰথম উত্তৰ ভাৰতত প্ৰচাৰ কৰে। নিম্বাৰ্কৰ উপাস্য দেৱতা 'ৰাধা-কৃষ্ণ', ৰমানন্দৰ আৰু তুলসী দাসৰ উপাস্য দেৱতা 'সীতা-ৰাম' কবিৰ ৰমানন্দৰে শিষ্য আছিল। বিষ্ণু স্বামী আৰু বল্লভাচাৰ্য্যৰ মতে শ্ৰীকৃষ্ণই একমাত্ৰ প্ৰধান দেৱতা হয়; কিন্তু তেওঁবিলাকৰ উপাসনা উৎসবাত্মক (Ceremonial); নাম কীৰ্তনৰ ওপৰত আস্থা কম। বল্লভাচাৰ্য্যই কৃষ্ণৰ লগত ৰাধাক যোগ দি লৈছিল। মাৰাঠা দেশত ৰাধাৰ ঠাই ৰুক্মিনীয়ে লৈছিল। চৈতন্যই ঈশ্বৰৰ নাম লোৱাত আস্থা দেখুৱাইছিল কিন্তু তেওঁতকৈ অসমীয়া বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰক সকল আগত পৰি তেওঁ শ্ৰীকৃষ্ণৰ লগত ৰাধাক লগ লগাইছিল আৰু ৰাধাৰ অৰ্বেধ প্ৰেমকহে বৰ চিন্তা কৰিছিল আৰু গাই ফুৰিছিল। নাম ধৰ্মই

যে কলিত প্ৰধান ধৰ্ম্ম সেইটো সম্ভৱতঃ অসমীয়া বৈষ্ণৱ সকলৰ পৰা হৈ
তেওঁ প্ৰথমে পালে।

ঈশ্বৰৰ নাম লোৱাটোৱেই যে কলিত প্ৰধান ধৰ্ম্ম এইটো আসামত
পুৰণি কালৰ পৰা আছে। ডাকে দেৱতা দ্বিজ আদিক পূজা কৰা
আৰু দান, গঙ্গা স্নান আদিক প্ৰধান ধৰ্ম্ম বোলা সত্ত্বেও শেষত
“বাম বাম” বুলি সাগৰণি মাৰিছে। শঙ্কৰতৰ্কক এশ বছৰৰ আগেয়ে
মাধৱ কন্দলিয়ে, শ্ৰীকৃষ্ণই যে একমাত্ৰ উপাস্ত্ৰ দেৱ আৰু ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু,
মহেশ্বৰ তিনিওত কৰি শ্ৰেষ্ঠ, এইটো প্ৰচাৰ কৰিবলৈ আৰু ঈশ্বৰৰ
নামৰ মাহাত্ম্য প্ৰচাৰ কৰিবলৈ দেৱজিৎ নামে পুথি বচনা কৰে।—

(দেৱজিৎ)

অচ্যুত অনন্ত পূৰ্ণ ব্ৰহ্ম সনাতন।
ব্ৰহ্মা বিষ্ণু মহাদেৱ যাহাৰ স্ৰজন ॥
ব্ৰহ্মা হৰ সমে সব দেৱক সংহৰি।
অনন্ত শয্যাত গুতি থাকা দেৱ হৰি ॥
হেন ঈশ্বৰৰ কাল মূৰ্ত্তি অৱতাৰ।
গুৰক নপাৰে ব্ৰহ্মা বিষ্ণু মহেশ্বৰ ॥
দৈৱকী নন্দন প্ৰভূ পূৰ্ণ ব্ৰহ্ম হৰি।
ভকতৰ অৰ্থে আছা নানা ৰূপ ধৰি ॥
গুৰুৰ চৰণ ছুই হৃদয়ত ধৰি।
গুৰুৰ আজ্ঞাক মনে শিৰোগত কৰি ॥
কৃষ্ণৰ চৰণে মই পশিলো শৰণ।
দেৱজিৎ পদক ভণিলোঁ সুশোভণ ॥

শ্ৰীকৃষ্ণৰ মহত্ব প্ৰচাৰ কৰাই এই দেৱজিৎ পুথিৰ এক মাত্ৰ উদ্দেশ্য। নাম ধৰ্ম্মৰ মহত্ব বখানি তেওঁ লেখিছে—

এতেকে নামক লোৱা সবে সাধুজন।

কৃষ্ণৰ চৰণে লৈয়ো সত্বৰে শৰণ ॥

তপ যপ যজ্ঞ দান জানা তীৰ্থ ব্ৰত।

অপ্ৰয়াসে সিজে সবে নামৰ লগত ॥

হেন বাম নাম যিটো লৱে একবাৰ।

কোটি কোটি পুৰুষকো কৰয় উদ্ধাৰ ॥

নামতে আছন্ত পূৰ্ণ ব্ৰহ্ম নাৰায়ণ।

এতেকে নামক নেৰে ব্ৰহ্মা ত্ৰিনয়ণ ॥

সুৰাসুৰ ব্ৰহ্মাণ্ডক নামে আছে ধৰি।

এতেকে নামক গাৱে মহন্তে সাদৰি ॥

বাম কৃষ্ণ উচ্চাৰিয়া যায় যিটো নৰে।

তাৰ পাচে যায় কৃষ্ণ চক্ৰ ধৰি কৰে ॥

নামক কৰিয়ো ধন নামেসে জানিবা প্ৰাণ

নামকেহে কহে শাস্ত্ৰ গণে।

অষ্টাদশ পুৰাণত ভাগৱতে কহে যত

তৰিবে নপাৰে নাম বিনে ॥

কলিত সদগতি নাহি বিনে হৰি নাম।

মাধৱ কন্দলি ভণে বোলা বাম বাম ॥

এই দৰে নামৰ মহিমা প্ৰচাৰ এওঁতকৈ আগেয়ে কোনেও দেশী ভাষাত কৰা নাছিল। এতেকে দেখা যায় মাঃ কন্দলিৰ দিনতে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মই আসামত যথেষ্ট প্ৰতিপত্তি লাভ কৰিছিল। শঙ্কৰ দেৱেই

প্ৰথম বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰক নহয়। পাঁচত দেখুওৱা হ'ব যে হেম-সৰস্বতীয়েও শঙ্কৰ দেৱতকৈ বহুদিনৰ আগতে নাম ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ চেষ্টাত আছিল। এনে স্থলত 'অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি'ত শঙ্কৰ দেৱৰ জন্মৰ পৰাহে আসামত বৈষ্ণৱী যুগ আৰম্ভ বুলি ধৰাটো আমাৰ মনেৰে ভুল হৈছে। যি দেশৰ পৰা শ্ৰীকৃষ্ণই কলিগীক হৰি নিলে বুলি আৰু যিদেশত শ্ৰীকৃষ্ণই বাণ, নৰক আদি ডাঙৰ ডাঙৰ অসুৰ বজাক নাশ কৰিছিল বুলি প্ৰবাদ কোটি কালৰ পৰা চলি আহিছে, যি দেশত অশ্বক্ৰান্ত, বিষ্ণো পাদ, হয়গ্ৰীৱ মাধৱ আদি প্ৰাচীন তীৰ্থ স্থান বিৰাজিছে, তাত যে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ নামৰ প্ৰভুত্ব আগৰে পৰা আছে বা সেয়ে যে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ জন্ম স্থান, এনে কথাত উচপ্ খাব লগীয়া একো নাই। বৰং তাৰ পৰাই হে সকলো ঠাইলৈকে এই ধৰ্ম বিয়পি যোৱা খুব সম্ভৱ।

(হেম সৰস্বতী)

“কমতা মণ্ডল ছল্লভ নাৰায়ণ
নৃপবৰ অনুপাম।
তাহান ৰাজ্যত ৰুদ্ৰ সৰস্বতী
দেৱজানী কণা নাম ॥
তাহান তনয় হেম সৰস্বতী
ধ্ৰুৱৰ অনুজ ভাই।
পদবন্ধে তেহঁ প্ৰচাৰ কৰিলা
বামণ পুৰাণ চাই ॥”

যদি গুৰু চৰিত্ৰৰ মতে ছল্লভ নাৰায়ণ চণ্ডিবৰৰ দিনত আছিল, তেনেহলে (পুৰুষে পতি ৩০ বছৰকৈ ধৰিলে) তেওঁৰ বাজত্ব কাল ১৩৫০ খৃষ্টাব্দমানৰ পৰা হয় গৈ (৫)। এতেকে হেম সৰস্বতীৰ কাল ১৪শ শতিকাৰ মাজ ভাগত কৈ আগ নহয়। এই হিচাপে তেওঁ মাঃ কন্দলিৰ সমসাময়িক, আগ নহয়। কিন্তু হেম সৰস্বতীৰ ভাষা মাঃ কন্দলিতকৈ কিছু আধুনিক বুলিহে অনুমান হয়। অঃ মাঃ চানেকিত প্ৰকাশ কৰা হেম সৰস্বতী বিৰচিত “প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ” খনত বহুত বৰ্ণাশুদ্ধি আছে। সেইবোৰ নিশ্চয় নকল নবিছৰ বিশেষত্ব। যেনে, বিথিকেশ, স্ননি, বংখ, দিতল (শীতল) বুলে (বোলে), আদেখিল, বিসেখত, (৬) ইত্যাদি। অকাৰান্ত বৰ্ণ বিলাকক ওকাৰান্ত হৈছে; যেনে, বোদতি (বদতি), কোবি (কৰি), বুলে (বোলে), কহু (কহৌ) প্ৰোতিকাৰ (প্ৰতিকাব); এইবোৰো নকল নবিছৰ নিজস্ব। মাঃ কন্দলিতকৈ ভাষাৰ আধুনিকতাৰ উদাহৰণ; যেনে, বিষ্টু, বৈষ্টৰ, মাউত (মাছত), জমের নগৰী (জমৰ নগৰী), বখি (বাখি), পেলাইলা (পেহ্লাইলা), কৈব (কৈৰা) কেন কাৰি (কেনে বা কমনে), আজি ধৰি (আজি হন্তে বা আজিৰ পৰা), লুমাই (নিমাই); বিচাৰি চাহিলু (বিচাৰি বা খুজিয়া চাহিলোঁ) কিঅ (কিক), নাকান্দা (নকন্দা) তত্ৰপৰি অনুনাসিকতাৰ অভাৱ।

(৫) শ্ৰীযুত কালিৰাম মেধিৰ মতে শঙ্কৰদেৱৰ বংশত পুৰুষে পতি ৫০ বছৰ ধৰিব লাগে। আৰু চণ্ডিবৰ ওপজা নময় ১২৫০ শক ধৰি লব লাগে। পুৰুষেপতি ৫০ বছৰ ধৰাটো যুক্তিসঙ্গত বোধ নহয়।

(৬) এনে বৰ্ণাশুদ্ধিবোৰক শ্ৰীযুত মেধিয়ে প্ৰাকৃতৰ প্ৰভাৱ বুলিছে। কিন্তু এনে বৰ্ণ বিস্তাৰ অসমীয়া লেখকৰ মাজত ঋঃ ১৮।১২ শতিকাতহে সৰ্বকৈ দেখি। এতেকে এইবোৰ যে নকল কৰোঁ তাৰ কৃতি, সেই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই

এইদেখি হেম-সবস্বতী মাঃ কন্দলিতকৈ পাচৰ কবি বুলি অনুমান হয় ।
ক বি হিচাপেও তেওঁ মাঃ কন্দলিতকৈ তল খাপৰ । হেম-সবস্বতী বিষ্ণুৰ,
বিশেষকৈ কৃষ্ণৰ ভক্ত আছিল আৰু নামধৰ্ম্মত তেওঁৰ আস্থা আছিল ।

“নমো নাৰায়ণ প্ৰভু দেৱ জতুপতি ।

তোমাৰ চৰণে মোৰ থাকোক ভকতি ॥

কৃষ্ণৰ কিস্কৰে কহে স্মনা সৰ্বজন ।

তৰিবা সংসাৰ স্মখে ইহাৰ শ্ৰঅণ ॥

হেম সবস্বতী ভনে এৰি আন কাম ।

পাতেক চাৰোক ডাকি বোলা বাম বাম ॥”

শ্ৰীযুত কালিবাম মেধিয়ে প্ৰথমে হেম-সবস্বতীৰ ‘প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ’ প্ৰকাশ
কৰে । তেওঁৰ মতে দুৰ্লভ নাৰায়ণ, এতেকে হেম-সবস্বতী, ১৩ শ শত্ৰি-
কাৰ মাজ ভাগৰ কবি । নিজৰ সমৰ্থনত Gait চাহাব আৰু
গুণাভিবাম বৰুৱাৰ বুৰঞ্জী উল্লেখ কৰিছে । কিন্তু Gait চাহাবে
কৈছে “if the legend can be relied on”; এতেকে তেওঁ
স্বনিশ্চিত নহয় । আৰু গুণাভিবাম বৰুৱাই কৈছে “সেই সময়ৰ
ইতিহাস অস্পষ্ট, তাৰ পৰা প্ৰকৃত সময় পোৱা টান ।” গুৰু চৰিত্ৰ
বহুদিনৰ পাচত লেখা পুথি ; কিন্তু হেম-সবস্বতী আৰু কবিৰত্ন
সবস্বতী দুৰ্লভ নাৰায়ণৰ সমসাময়িক ; এতেকে উক্ত বৰুৱা সমন্ধে গুৰু
চৰিত্ৰতকৈ এই দুজন কবিৰ লেখা অধিক বিশ্বাস যোগ্য ।

(কদ্ৰ কন্দলি)

এই নামৰ এজন কবিয়ে ৰচা দ্ৰোণপৰ্ব্বৰ এক অংশ ‘অসমীয়া সাহি-
ত্যৰ চানেকিত’ পোৱা গৈছে । কবিয়ে তাম্ৰধ্বজৰ দিনত লেখিছিল ;

কিন্তু এওঁ কোন দেশৰ বজা নে জমিদাৰ সেইটো একো নাই কোৱা (৭)।

“শ্ৰীমন্ত তাম্ৰধ্বজ অনুজে সহিতে।
বৃদ্ধৰ সমান ধৰ্ম্ম শিশু বয়সতে ॥
বিষ্ণুৰ ভকত মহামায়াৰ সেৱক।
পুত্ৰৰ সমান কৰি দৰিদ্ৰ পালক ॥”

ঋদ্ৰ কন্দলিৰ ভাষা হেম-সৰস্বতীতকৈ প্ৰাচীন যেন লাগে। যেনে, “চিৰকালে ছুঃশাসনে চেতন লভিলা”, “যুৰিবাৰ শৰ”, “তাৰিলন্ত পাঞ্চ বাণ”, “লাহাৰি”, “কৰি এৰোঁ।” ঋদ্ৰকন্দলিৰ মতে “মুক্তিৰ কাৰণ হৰি বিনে নাহি আন”। এওঁৰ মতে ব্ৰহ্মৰ তিনিটা ৰূপ।

“একৰূপে হৰি ব্ৰহ্মৰূপে অৱতাৰ।
চক্ষুয়ে দেখিলে সংসাৰত পাই পাৰ ॥
দ্ৰৱ ব্ৰহ্ম গঙ্গাজলে তাতে কৰি স্নান।
পাপক এড়ায়া চলে বৈকুণ্ঠ ভুবণ ॥
আৰো ব্ৰহ্মৰূপ বেদ পুৰাণ ভাৰত।
পঢ়িলে শুনিলে থাকে বৈকুণ্ঠ পুৰত ॥”
“হৰিৰ সেৱক ঋদ্ৰ কন্দলি বদতি।”

কবিৰত্ন সৰস্বতী

নৃপশিৰোমণি দেৱ মহামাণী
ছল্লভ নাৰাণ ৰাজা।

(৭) এই নামেৰে এজন কছাৰী ৰজা ১৮শ শতিকাতো আছিল।

নিতে পুত্ৰৰতে পালিলা সততে
পৃথিবীৰ যত প্ৰজা ॥

তাহান তনয় ভৈল ধৰ্ম্মময়
ইন্দ্ৰ নাৰায়ণ দেৱ ।

মহাবীৰ ধীৰ স্বভাৱে গম্ভীৰ
নিতে কৃত্য হৰি দেৱ ॥

* * *

ছোট শিলা নাম আছে এক গ্ৰাম
যত গ্ৰাম মध्ये সাৰ ।

আছিল তথাত জগত প্ৰক্ষাত
চক্ৰ পানী শিকদাৰ ॥

* * *

নিজ গুণ বলে লভিল সকলে
ধন ধান সতকাৰ ।

নৃপতি প্ৰধান দুৰ্লভ নাৰায়ণ (৮)
প্ৰশংসয় বাৰ বাৰ ॥

* * *

(৮) এনেস্থলত কমতাপুৰত দুৰ্লভ নাৰায়ণ বুলি এজন বজা নাছিল বুলি ভাবিব নোৱাৰি। তলৰ মতে কমতাপুৰৰ বজাসকলৰ ৰাজত্ব কাল ধৰিব পাৰি। যেনে—

দুৰ্লভ নাৰায়ণ, ১৩৫০—১৩৭০ খৃঃ; ইন্দ্ৰ নাৰায়ণ, ১৩৭০—১৩৯০; তাম্ৰধ্বজ, ১৩৯০—১৪২০; নীলধ্বজ, ১৪২০—১৪৫০; চক্ৰধ্বজ, ১৪৫০—১৪৮০; নীলাশ্বৰ, ১৪৮০—১৪৯৮ খৃঃ। প্ৰত্যেক জন ৰজাৰ ৰাজত্ব কাল ২০।৩০ বছৰকৈ ধৰা হৈছে। শ্ৰীযুত পদ্মনাথ গোহাঞী বৰুৱাৰ মতে নীলধ্বজৰ পাচতহে দুৰ্লভ নাৰায়ণ ৰজা হয় [উক্ত গোহাঞী বৰুৱাৰ 'বুৰঞ্জীবোধ' চাওক]। সেই মতে দুৰ্লভ নাৰায়ণৰ ৰাজত্ব কাল ১৪শ শতিকাৰ শেষ চতুৰ্থাংশত পৰে। চণ্ডিবৰ তেওঁৰ সমসাময়িক হব পাৰে।

তাহান তনয় আতি শুভময়
কবিৰত্ন সৰস্বতী।

দ্রোণপৰ্ক পদ জয়দ্রথ বধ
কৌতুহলে নিগদতি ॥

* * *

জয় মধুসূদন নৰক নাশন
কংশ কেশী নিসূদন।

নিৰাকাৰ হৰি ভৱভয় হাৰী
ভকতজনৰঞ্জন ॥

মায়াবিভঞ্জন নমো নাৰায়ণ
পুৰাণ পুৰুষ হৰি।

ভাৰত কথাৰ ভনিবো পয়াৰ
তয়ু পদ অনুসৰি ॥

চতুৰ্দশ শতিকাৰ মাজ আৰু শেষ ভাগৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ নমুনা ওপৰত দিয়া হল। তাৰ লগত তুলনা কৰিবলৈ সিমান আগৰ উড়ীয়া, বঙ্গালী কিম্বা বিহাৰী ভাষাত সাহিত্য নাই (২)। এই তিনি দেশতে বিদ্যাপতিয়েই প্ৰথম কবি তেওঁৰ লেখাৰ সময় ১৪০০ৰ আৰু ১৪৭০ খৃষ্টাব্দৰ ভিতৰত। এতেকে তেওঁ মাঃ কন্দলি আৰু হেম-সৰস্বতীত কৈ পাচৰ কবি। তেওঁৰ ভাষাৰ নমুনা অলপ তলত দিয়া হল।

“আয়ল ঋতু পতি ৰাজ বসন্ত।

ধাৱল অলিকুল মাধবী পত্ন ॥”

(২) মৈথিলী জ্যোতিবীৰব ঠাকুৰৰ ‘বৰ্ণ বত্নাকৰ’ নামৰ শব্দ কোষ আৰু উড়ীয়াৰ ভুবণেশ্বৰী মন্দিৰৰ শিলাৰূপ বাদ দিলে।

“নবিন বসাল মুকুল মধু মাতয়া (মত্ত)
নৰ কোকিল কুল গায়।
নব যুবতীগন চিত উনমতাই, নববস কানন ধায় ॥”
“সপনছ (৭মী) ৰূপ (ব্যক্তি) বচন এক ভাখয়।”

“তোহৰ বদন সন (সমান) চান্দও ছথি নহি জৈওজতন বিহি
দেলা। কৈ বেৰি কাটি বনাৱল নবকয় তৈও তুলিত নাহি ভেলা ॥”
(=যদিও বিধিয়ে যতন কৰিছিলে তথাপি চন্দ্র তোমাৰ মুখৰ দৰে
নহয়। বিধিয়ে চন্দ্রক কেই বেলি কাটি কাটি ন'কৈ বনালে তথাপি
তেওঁ তোমাৰ মুখৰ তুল্য নহল গৈ ॥)

“লোচন তুৰ কমল নহি ভৈসক (হৰ নোৱাৰিলে) সে জগ
(৭মী) কে নহি জানে। সে ফিব বায় লুকৈলনহি (লুকালেগৈ)
জল মহ (পানীত) পংকজ নিজ অপমানে ॥”

“ভনহি বিছাপতি সুনবব জাউমতি (যুৱতী)”

“অনামিখ নয়ন নাহমুখ নিৰখত, তিৰপিত নাহোয় নয়ান।

এমুখ সময় সহয় কত সংকট অৱলা কঠিন পৰাণ ॥”

“দিন দিন খিন তনু হিম কমলিনি জন্ম নাজানি কিহোয় পৰিয়ংত

(পর্যন্ত = অৱশেষত)।

বিছাপতি কহ ধিক ধিক জীৱন মাধৱ নিকৰণ অংত ॥”

“তুৰ গুণ (তোমাৰ গুণে) সূন্দৰি অতি ভেল ছুৰি (ছুৰ্বলা) গুণি গুণি
প্ৰেম তোহাৰ”। ধৰণি ধৰয় ধনি কত বেৰি বৈঠতি পুণিতেহি উঠই
নপাৰ ॥” “পিয় পৰদেশ হম সহত নপাৰ”; “সখিহে হমৰ দুখক
নহি ওৰ। এভৰ বাদৰ মাহ ভাদৰ শূন মন্দিৰ মোৰ ॥”

এই ভাষা প্ৰায় অপভ্ৰংশৰ শাৰীৰ। ইয়াত আধুনিক যুগৰ বিশেষ-বন্ধবিলাক ভালকৈ ফুটি ওলোৱা নাই। পুৰুষ মতে ক্ৰিয়াৰ প্ৰভেদ নাই বুলিলেই হয়; বেলেগ বেলেগ কাৰকত বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ বিৰল। কিন্তু আজি কালিৰ মৈথিলী ভাষাৰ ব্যাকৰণ অতি জটিল। বিছাপতিৰ ভাষাত ক্ৰিয়াতকৈ বিশেষণ বা ক্ৰদন্তু বিশেষণৰ ব্যৱহাৰহে সৰহ। এতেকে ইয়াৰ পৰা ছুটা সিদ্ধান্ত হ'ব পাৰে। প্ৰথম, হয়তো, সেই সময়লৈকে বিহাৰী ভাষাই অপভ্ৰংশৰ অৱস্থা (stage) পাৰাই অহা নাই। নতুবা, বিছাপতিয়ে ইচ্ছাকৰি এটা কৃত্ৰিম ভাষাত লেখিছিল। সেইটো যেই হওক, অসমীয়া ভাষাৰ লগত এই ভাষা বিজালে এনে দৰে দেখা যায়—‘আ’কাৰ বৰ্জন; যেনে ‘হমৰ’ (হামাৰ), তোহৰ (তোহাৰ) ইকাৰ বৰ্জন; যেনে ‘সহত’ (অং সহিত to bear); ‘বিলসব’ (বিলাসিব) কব (অং কইব); ‘ভেলা’ (ভৈল); ‘দেলা’ (দিলা); ‘আয়ল’ (আইল) এই ‘ল’ অন্তত থকা ভূত কালৰ ক্ৰিয়া বিলাক মৈথিলীত ভাৱত বিশেষণাত্মক (adjectival nature)। ‘ব’ আখৰটোৰ সলনি ‘খ’ ব্যৱহাৰ কৰাৰ পৰা বুজা যায় যে পূৰ্বে তাৰ সেই দেশতো অসমীয়াৰ দৰে জিহ্বামূলীয়া (X) উচ্চাৰণ হৈছিল। অসমীয়া ‘ল’ ৰ ঠাইত ‘ব’; cf ‘বেৰি’।

আধুনিক বঙ্গালী ভাষাৰ কিছুমান ৰূপ এই ভাষাত পোৱা যায়। যেনে “নাজানি” (নজনোঁ), ‘নবযুবতী গান’; ‘সে’ (for সো) জায়। বিছাপতিয়ে ৰাধা কৃষ্ণৰ প্ৰেমালাপবিলাক যে অতি মাধুৰ্য্যপূৰ্ণ ভাষাত লেখিছিল সেইবিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই। কিন্তু তেওঁ যে একান্ত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্ম ভাবাপন্ন হৈ লেখিছিল সেই বিষয়ে সন্দেহ আছে। কাৰণ তেওঁ ‘দুৰ্গা ভক্তি’ নামেও এখন পুথি সংস্কৃতত লেখিছিল। কিছুমান

অসমীয়া ঘৰুৱা শব্দ ইয়াত পোৱা যায় ; যেনে ‘গুনি’ (চিত্তি), ‘ওৰ’ (অন্ত) ।

এই সময়ত বঙ্গদেশত ভাষা আৰু সাহিত্য কেনেকুৱা আছিল সেইটো দেখা যাওক । ডাঃ সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জীৰ মতে ‘শ্ৰীকৃষ্ণ-কীৰ্তনেই’ বঙ্গ ভাষাৰ আদি পুথি । এই খনতো বিদ্যাপতিৰ দৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ আৰু ৰাধাৰ প্ৰেমালাপ পদ্যত বা গীতৰ পদত বৰ্ণোৱা হৈছে ।

এই পুথি খনৰ ভনিতা হৈছে “গাইল বড়ু চণ্ডিদাস” ; কেতিয়াবা আকৌ ‘অনন্ত’ গাইল বুলিও লেখিছে । চণ্ডিদাস বিদ্যাপতিৰ সম-সাময়িক, অৰ্থাৎ ১৫ শ শতিকাৰ (১০) এতেকে মাঃ কন্দলিতকৈ পাচৰ । কিন্তু ডাঃ সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জীৰ মতে এই পুথি ১৪ শ শতিকাৰ শেষ ভাগৰ । এই সময়, পুথিৰ আখৰ চাই স্থিৰ কৰা, এতেকে আন্দাজী (১১) । শ্ৰীযুত যোগেশ চন্দ্ৰ বিদ্যানিধিৰ মতে এই পুথিৰ দেশ

(১০) “বিদ্যাপতি চণ্ডিদাসেৰ মিলন গ্ৰীঃ পঞ্চদশ শতাব্দীৰ প্ৰথমার্দ্ধে সংঘটিত হইয়াছিল বলিয়া মনে কৰি”—বসন্ত চট্টোপাধ্যায় (বাং সাঃ পৰিঃ পত্ৰি—১৩২৬)

(১১) এওঁবিলাকৰ যুক্তি এই ঃ—‘শূদ্ৰ পদ্ধতি’ নামেৰে এখন সং পুথিৰ আখৰতকৈ এই শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তনৰ আখৰ দেখাত পুৰণি । আৰু শূদ্ৰ পদ্ধতিৰ কাল “সং ১৪৪২ শাকে” বুলি লেখা আছে । ১৪৪২ সংবৎ হলে ১৩৮৫ খ্ৰীঃ হয় । কিন্তু ১৪৪২ শক বুলি ধৰিলে ১৫২০ খ্ৰীঃ হয় । শ্ৰীযুত হৰপ্ৰসাদ শাস্ত্ৰী মহাশয়ে ১৩২৬ চনৰ বাং সাঃ পৰিঃ পত্ৰিকাত লেখিছে ঃ—“শূদ্ৰ পদ্ধতিৰ লিপিকাল ‘১৪৪২ শাকে’ লেখা সত্ত্বেও শ্ৰীমৎ ৰাখাল দাস বন্দোপাধ্যায় (Epigraphical expert) সেইটোকে সংবৎ ধৰিয়া ১৩৫৮ খ্ৰীঃ পাইয়াছেন । সেইটোই তাহাৰ মূল ভিত্তি । এখন গ্ৰীঃ ১৩৮৫ ই যে অসিদ্ধ হইয়া যায় । ১৪৪২ যে সংবৎ নহে, শক, উক্ত মহাশয় একটু প্ৰণিধান কৰিলেই সেটা দেখিতে পাৰিতেন । তাহা হইলে ১৪৪২+৭৮=১৫২৭ খ্ৰীঃ হইয়া গেল ।”

শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তনত “এক অথবা একাধিক ব্যক্তিৰ তিনিপ্ৰকাৰ হস্তাক্ষৰ আছে । প্ৰাচীন হস্তাক্ষৰ, প্ৰাচীন হস্তাক্ষৰেৰ অনুলিপি ও অপেক্ষাকৃত আধুনিক হস্তাক্ষৰ”—ৰাখাল দাস বন্দোপাধ্যায় ।

নতুন পুথিত পুৰণি আখৰ ওলাব পাৰে ; কিন্তু পুৰণি পুথিত নতুন আখৰ ওলাই কেনেকৈ ? কিন্তু ডাঃ সূঃ কুঃ চেটাৰ্জীয়ে এইবোৰ কথা লৈ পিঠি দি বলেৰে শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তনৰ কাল ১৪ শ শতিকাৰ শেষ ভাগ বুলি ধৰিছে ।

কাল আৰু যথার্থতা (Genuineness) সন্দেহ জনক। তেওঁৰ মতে এই পুথিয়ে প্ৰকাশ হোৱাৰ আগতে আসাম আৰু উত্তৰ বঙ্গ ঘূৰি আহিছে। কিতাপৰ সম্পাদক বসন্ত চট্টোপাধ্যায়ৰ মতে এই পুথি পশ্চিম বঙ্গৰ। কিন্তু তলত দিয়া নমুনাৰ পৰা দেখা যায় যে ইয়াৰ ভাষা সম্পূৰ্ণৰূপে অসমীয়া (১২)। নান্নুবৰ চণ্ডিদাসৰ লেখা “পদাবলী”ৰ ভাষাৰ লগত ইয়াৰ ভাষা সমূলি নিমিলে। এনেস্থলত “পদাবলী” আৰু কৃষ্ণকীৰ্ত্তন বচোতা দুজন বেলেগ মানুহ বুলি অনুমেয় (১৩)।

“কহিলোঁ মোই সকলে তোমাৰ ঠাঞ

“তোহমাৰ বোলত আমি নকৰিবোঁ আন

“বকুল তলাত আছে

“দৈত্য দানিলোঁ অশ্বৰ সংহাৰিলোঁ,

ৰাম ৰূপে ৰাৱণ বধিলোঁ।

লক্ষ্য কৰিলোঁ ছাৰ খাৰ।”

(১২) “সংস্কাৰক মহাশয় (Editor) টীকাতে আসামী ভাষাৰ বচিত গ্ৰন্থ হইতে প্ৰচুব উদাহৰণ তুলিয়াছেন। আসামী ভাষাৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰীয় ভাষা বুঝিতে হইয়াছে। ইহাতে দুই অনুমান হয়—

(১) আসামী ও পুৰাতন বাঙ্গালী ভাষা এক ছিল; কিম্বা (২) কৃষ্ণকীৰ্ত্তন পুথি আসামী ভাষাৰ দেশ ঘূৰিয়া আসিয়াছিল”—যোগেশ চন্দ্ৰ বিদ্যানিধি এম, এ, বাং সাঃ পৰিঃ পত্ৰি ১৩২৬।

(১৩) “তবে কি একজন চণ্ডিদাস কৃঃ কীঃ গ্ৰন্থ কৰ্ত্তা এবং পদ কৰ্ত্তা আৰ এক জন চণ্ডিদাস? কৃঃ কীঃ কিন্তু ৰামীৰ নামো নাই নান্নুবৰ নামো নাই। বাম্বলী যখন মঙ্গল চণ্ডি, তখন চণ্ডিদাস শব্দেৰও মানে বুঝা গেল। বাম্বলী চণ্ডিৰ বাহাৰাই দাস তাহাৰাই হইলেন চণ্ডিদাস। তাহাৰা সহজীয়া ছিলেন এবং অল্প সহজীয়াদেৰ মত গান গাইয়া বেড়াইতেন। সঙ্গে যোগিনীও থাকিত। একজন জয়দেবেৰ মত বৈষ্ণৱ হইয়া কৃঃ কীঃ লিখিয়া ছিলেন আৰ এক জন কখনও খাটি সহজীয়া গান গাহিতেন, কখনও বা ৰাধা-কৃষ্ণকে লৈইয়া সহজীয়া গান গাহিতেন”—হৰপ্ৰসাদ শাস্ত্ৰী (বাং সাঃ পৰিঃ পত্ৰি ১৩২৬)

“বদন কমল তোৰ যবেহ দেখিলেঁ।।
 তবে হৈতেঁ ৰাধা তোতে মন দিলেঁ।।
 অধৰ দেখিলেঁ। নাসা গৰুড় সমান।
 গিধিনী সদৃশ তোৰ দেখোঁ ছুই কাণ ॥
 তোৰ ৰূপ যৌবনে মোহিল দেৱ কান।
 সব কলা সংপুনী তো দেহ মধুপান ॥”
 “জুৰায়িলে অধিক সোৱাদ লাগে তপত ছুধ।”
 “মোৰ কাণে নসম্বাএ তোৰ ছুষ্ট বাণী ॥”

এনেস্থলত এইখন পুথি অসমীয়া ছুবুলি কোনে বঙ্গালী বুলিব?
 গোটেইখন পুথি অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণেৰে ভৰা। তলত কিছুমান
 উদাহৰণ দিয়া হল।—

শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনত থকা অসমীয়া
 শব্দ আৰু ব্যাকৰণ গঢ় :—

আই (mother)

মোই, মএ (I)

জিঠী (অং—জেঠী)

পিন্ধা (to wear)

ধেমালি, ধামালি (১৪)

জীয়াই থাক

পানী

তপত

লৰিল

বঙ্গালী প্ৰতি শব্দ আৰু
 ব্যাকৰণ গঢ় :—

মা

আমি

টিক্ টিকী

পৰা

খেলা

বেচে থাক

জল

গৰম, উষ্ণ

দৌৰিল, চলিল

(১৪) এই শব্দৰ এজন বঙ্গালী পণ্ডিতে অৰ্থ কৰিছে ‘অহঙ্কাৰ’; আন এজনে কৰিছে
 ‘উৎকট লক্ষ-জক্ষ’।

বিতোপন	উত্তম
টেটন	চালাক, ধুত
মেল	খোল
পোড়নি	জ্বালা
লৰ, বড়	দৌড়
বাট	পথ
পাসৰিল	ভুলিল
সাসিয়াল	সাহসিক
ওঠ	ঠোঁট
সামা, সম্বা	চুকা (to enter)
তিতা	ভিজা
বিছ	পাংখা কৰ
বিচাৰি	খুজিয়া
খং	বাগ
কিক (অং কিক, কিয়)	কেন
কহিত, কৈত	কোথায়
কহিব, কৈব	কোথাকাৰ
ঝগৰ (অং জগৰ)	অপৰাধ
ঘৰিয়াল	কুমীৰ
ওলাহ	বাহিৰ হ বা কৰ
ইত্যাদি	ইত্যাদি

N. B.—ওপৰৰ শব্দবোৰ পৰীক্ষা কৰি চালে সহজে বুজি যে
বঙ্গালী শব্দবোৰ মূলত ফাৰ্চী, হিন্দুস্থানী, বা সংস্কৃত তৎসম।

এই বিলাকৰ উপৰি কিছুমান শব্দ বঙ্গালী আৰু অসমীয়া দুয়ো ভাষাত চলে। কিন্তু গঢ়ত কিছু তফাৎ আছে। শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনত কিছু অসমীয়া গঢ়টোহে ব্যবহাৰ কৰিছে। যেনে,

অং গঢ়ী	বাং গঢ়ী	কৃষ্ণকীৰ্ত্তনৰ গঢ়
পেলা	ফেলা	পেলা
বুলিলে	বলিল	বুলিলে, বুলিলে
নোৱাৰোঁ	পাৰিবা	নাৰোঁ
তিবী	স্ত্ৰী	তিবী
চাৰি	চাৰ (four)	চাৰি
শপত	শপথ	শপত
বিষাল	বিষাক্ত	বিষাইল
আজি	আজ	আজি

ইত্যাদি

ইত্যাদি

এনেস্থলত আৰু সবহ কবৰ সকাম নাই। এই ভাষা যে অসমীয়া তাক বঙ্গালী ভাষাবিৎ সকলেও স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে। কিন্তু শ্ৰীযুক্ত যোগেশচন্দ্ৰ বিদ্যানিধিৰ দৰে ইয়াক 'জাল' পুথি নোবোলোঁ (১৫)। এই পুথিৰ ভিতৰুৱা কাৰণৰ পৰা বুজা যায় যে ই অসমীয়া লেখকৰ ৰচনা নহয়। পুথি পঢ়ি কৃষ্ণলৈ ভক্তি নজন্মে। কৃষ্ণ আৰু ৰাধাক অৱলম্বন কৰি লেখকে নিজৰ সহজীয়া ভাবক আশ্বাস দিছে মাত্ৰ। ইয়াৰ কচিও অশিষ্ট। এতেকে এইখন বঙ্গালী

(১৫) বঙ্গদেশৰ ১১।১২ শতিকাৰ তামৰ ফলিবোৰত পেট কটা 'ব' দেখা নেযায়। সেইবোৰত সং 'ব' ব্যৱহাৰ কৰিছে। পাচলৈ ১৬ শ শতিকাত 'ব' ৰ মাজত ফুট এটা দি 'ব' কৰিছে। পাচলৈ সেই ফুট 'ব'ৰ তললৈ আহিল। কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনত পেট কটা 'ব' মন কৰিব লগীয়া।

লেখকবেই কৃতি, সেইটো ঠিক। ইয়াৰ পৰা এইটো প্ৰমাণিত হয় যে ১৫শ শতিকাৰ আগ ভাগলৈকে বঙ্গদেশতো অসমীয়া ভাষাইহে Standard ভাষা আছিল। Standard বঙ্গালী ভাষাৰ উৎপত্তি তেতিয়াও হোৱা নাই। বঙ্গালী ভাষাৰ বিশেষত্ববিলাক [যেনে 'আমি' (মই), 'কৰি' (কৰোঁ), 'কৰিতে' (কৰিবাক বা কৰিত) ইত্যাদি] তেতিয়া বিহাৰ আৰু উড়ীষ্যা ভাটী আসাম আৰু বঙ্গদেশৰো ঠায়ে ঠায়ে গ্ৰাম্যতা স্বৰূপে আছিল। বিহাৰ আৰু উড়ীষ্যাৰ পৰা ক্ৰমে সৰহকৈ মানুহ আহি বঙ্গদেশত থিতাপী হোৱাত সেই বিশেষত্ববিলাক ক্ৰমে জন-সাধাৰণৰ মাজত প্ৰচলিত হবলৈ ধৰিলে (১৬)।

অকল শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনতেহে যে অসমীয়া ভাষা পাণ্ড এনে নহয়। তাতকৈ কিছু কালৰ পাচত লেখা মাণিক চন্দ্ৰৰ গান, কেতক দাসৰ মনসা মঙ্গল, সঞ্জয়ৰ মহাভাৰত, বিজয় গুপ্তৰ পদ্ম পুৰাণ, কবিন্দ্ৰ শ্ৰীকৰ নন্দী, মালাধাৰ বসু আদি গ্ৰন্থতো অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণৰ প্ৰভাৱ যথেষ্ট দেখা যায়। কিন্তু যিমানেই পাচলৈ অহা হয়, সিমানেই অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণ গঢ় তাকৰ হৈ অহা দেখি। মধ্য বঙ্গত সিহঁতে প্ৰথমে লোপ পালে; পূব, উত্তৰ আৰু পশ্চিম বঙ্গত কিছু সৰহ দিনলৈকে টিকি আছিল। চট্টগ্ৰাম আদি আত্মহতীয়া ঠাইত এতিয়াও জীয়াই আছে।

(১৬) "By the beginning of the 15th century a standard literary Bengalee grew up and rapidly came to be used all over Bengal."

—S. K. Chatterjee. (O. D. B. L.)

"By the beginning" নুবুলি "By the end" বোলা হলে কথাষাৰ সূক্ষ্ম হল হেতেন। কৃতিবাসৰ ৰামায়ণ ১৫শ শতিকাৰ মাজ ভাগত লেখা কিন্তু তাৰ ভাষা বহুত পৰিবৰ্ত্তন হৈছে।

তলত চট্টগ্ৰামৰ ভাষাৰ অলপ নমুনা দিয়া হল। তাৰ পৰা বুজা যাব যে এতিয়াও অসমীয়া ভাষাক বঙ্গালী ভাষাই বঙ্গদেশৰ পৰা একেবাৰে বাহিৰ কৰি খেদিব পৰা নাই। যেনে :—

চট্টগ্ৰামী—	অসমীয়া—	বঙ্গালী—
গুট (lip)	গুঠ	গোঁট
আণ্ড	আঠু	হাটু
ধোৰা কাউআ	ধোৰা কাউৰী	ডাৰকাক
দীঘল	দীঘল	লম্বা
কুউৰা	কুকুৰা	মোৰগ
খাৰা	খৰা	টুকুৰী
খাৰু	খাৰু	মল
গাদি	গাৰু	বালিস্
পঅৰ, ফঅৰ	পোহৰ	আলো
বিচৈন্	বিচনী	পাংখা বা পাংখা
হঅণী	ফণী	চিকণী
কুষ্‌ম্যাৰ	কুহিয়াৰ	আখ
গয় আম	মধুৰি আম	পেয়াৰা

“গাছত কাটোল গুটত তেল”; “কাউৰৰ মুঅত (মুখত) হিন্দুৰ্গ্যা (সেন্দুৰীয়া) আম”। ওপৰত দিয়া শব্দাৱলীত দেখা যায় যে চট্টগ্ৰামী শব্দবোৰ অসমীয়া শব্দৰ বিকৃতি মাথোন।

১৪৫০ খৃষ্টাব্দত লেখা (বলৰাম দাসৰ) উড়ীয়া ভাষাৰ নমুনা :—

“মহাপাত্ৰ মন্ত্ৰী সোমনাথ মহাপাত্ৰ।

বলৰাম দাস যে তাহাৰ মুহি পুত্ৰ ॥

মনোমায়া অটে মোৰ জননীৰ নাম।

জনম হইলু (হস্তে) মু পাইলি মহাজ্ঞান ॥

* * *

সামবেদ সম্বৃত এ সাত কাণ্ড কহি।

কৃষ্ণ ৰূপ অনন্ত অপূৰ্ব তলু বহি ॥

তাহাৰ প্ৰসাদে মোতে সাৰদা দয়া কলা।

বামায়ণ গ্ৰন্থ মোৰ মুখে উচ্চাৰিলা ॥

* * *

তেহ এহি মহা কাব্যক যে কাব্য কলি।

লক্ষ পদ ঠিক কৰি গীতে বসাইলি ॥

জন্মক মুক্খ মোৰ অলপ বয়স।

গ্ৰন্থ কলা কালে মোতে বৰস বক্তিশ ॥”

ইয়াত আধুনিক বঙ্গালী ব্যাকৰণ গঢ়ৰ গোটাচেৰেকৰ মূল পোৱা যায়; যেনে মুহি, (বাং—মুই, I); প্ৰথম পুৰুষত ধাতুৰ পাচত ‘ই’ কাৰ যেনে “মু কহি” (বাং—মুই কই বা আমি বলি, I say); কৰ্ম কাৰকত অধিকৰণৰ ব্যৱহাৰ; যেনে “মোতে দয়া কলা” (বাং—আমায় দয়া কৰিল) ইত্যাদি।

পাচলৈ এই বিশেষত্ববোৰে বঙ্গদেশত খলি পুতি ললে। ইয়াত বাজে উড়ীয়া আৰু অসমীয়া ভাষাৰ মাজত সেই সময়ত বিভিন্নতা অতি অলপ আছিল। এতিয়াও বহুত অসমীয়া শব্দ আৰু অসমীয়া গঢ়ী শব্দ উড়ীয়া দেশত জীবিত আছে। যেনে :—

অং উং
ওলগ উলাগ (salutation)

অং	উং
জুই	জুই fire
জুৰি	জুৰ (a rivulet)
বজা	বজা (বাং বাজা)
এনে	এহ্নে (বাং এমণ)
পিৰালি	পিণ্ডা

এইবোৰ শব্দ যদি উৰীষ্যা আৰু আসাম, এই দুই প্ৰদেশত আছিল তেনেহলে নিশ্চয় মাজৰ বঙ্গদেশতো পূৰ্বত আছিল ; পাচলৈ সিহঁতৰ ঠাই অইন শব্দই অধিকাৰ কৰিলে। অথবা, ‘জুই’ আৰু তেনেকুৱা পুৰণি আৰ্য্য শব্দ উড়ীষ্যা আৰু আসাম দেশত থকা সত্ত্বেও বঙ্গদেশত নথকাৰ পৰা প্ৰমাণ হয় যে এই দুই দেশত বঙ্গদেশতকৈ বহু কালৰ পূৰ্বতে প্ৰথম আৰ্য্য বসতি হৈছিল।

শঙ্কৰ দেৱ।

পূৰ্বৰ পৰা আসামত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ যি প্ৰচেষ্টা চলি আহিছিল সি ১৫ শ শতিকাৰ শেবাংশত আৰু ১৬ শ শতিকাত এটা প্ৰবল জোৰাৰ হৈ উঠিল। শঙ্কৰ দেৱ সেই আন্দোলনৰ অগ্ৰতম নেতা। এই বহুদৰ্শী আৰু অশেষ প্ৰতিভাপূৰ্ণ মহা পুৰুষ ১৪৫০ খৃষ্টাব্দত, সেই কালত মধ্য আসামৰ ব্ৰাহ্মণ শূদ্ৰ সকলো শিক্ষিত লোকৰ কেন্দ্ৰস্থল নগাওঁৰ আলিপুখুৰীত, শিৰোমণি ভূঞা বা অধিপতিৰ ঘৰত জন্মে। দেশৰ নৈতিক আৰু সামাজিক অবনতিত ব্যথিত হৈ তেওঁ প্ৰায় ৩২ বছৰীয়া বয়সতে দেশ এৰি বিদেশত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ যায়। ১২ বছৰ ভ্ৰমণ কৰি ঘূৰি আহি দেখিলে যে তেওঁৰ নিজ মাতৃ ভূমিত যি পৰিত্ৰ

ভাগৱতী ধৰ্ম পূৰ্বৰ পৰা আছে তাতকৈ আৰু উত্তম ধৰ্ম নাই।
আৰু সেই ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ বাহিৰে দেশোদ্ধাৰৰ দ্বিতীয় পন্থা নাই।

মাধৱ কন্দলি আদি পূৰ্ব কবি সকলে কেৱল পুথি লেখিয়েই প্ৰচাৰ
কাৰ্য্যত ফাস্ত হৈছিল। কিন্তু এওঁ তাক কাৰ্য্যতঃ কৰিবলৈ নিজৰ
জীৱন উৎসৰ্গ কৰিলে। বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ তেওঁ নিজেই প্ৰধান গুৰু বা
পথপ্ৰদৰ্শক আৰু উপদেষ্টা হ'ল। তেওঁৰ মতে শ্ৰীকৃষ্ণই একমাত্ৰ উপাস্ত
দেৱতা। তেওঁ পৰম ব্ৰহ্মৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ। তেওঁ পুৰুষ আৰু প্ৰকৃতি
দুইতোকৈ পৰ অৰ্থাৎ আগ। এতেকে তেওঁক উপাসনা কৰিলে অইন
কাকো পূজা কৰিব নেলাগে। উপাসনাত কোনো জাক জমক বা উৎসৰ
কৰিব নেলাগে। কেৱল ঈশ্বৰৰ নাম আৰু গুণ কীৰ্ত্তন কৰিলেই হয়।
শ্ৰীকৃষ্ণলৈ ভক্তি হোৱাৰ এক মাত্ৰ উপায় হৈছে, তেওঁৰ ৰূপ হৃদয়ত ধ্যান
কৰা, তেওঁৰ সহস্ৰ নাম উচ্চাৰণ কৰা, আৰু তেওঁৰ লীলা স্মৰণ কৰা।
সাধু সঙ্গই এই কামত সহায় কৰে। এতেকে সাধুৰ সঙ্গ আৰু সঙ্গুৰ
আশ্ৰয় লব লাগে। যাতে মানুহে সাধুৰ সঙ্গত বহি ঈশ্বৰৰ নাম লব পাৰে
সেই উদ্দেশ্যেৰে তেওঁ সুললীত ভাষাত “কীৰ্ত্তন” ৰচনা কৰিলে। পাঁচ
দহ জনে গোটখাই হাত চাপৰিৰে তাল ৰাখি বেলেগ বেলেগ সূৰত এক
এক খণ্ড ‘কীৰ্ত্তন’ কৰে। যাতে মানুহে বাটে ঘাটে আনন্দেৰে ঈশ্বৰৰ
গুণ কীৰ্ত্তন কৰিব পাৰে সেই উদ্দেশ্যেৰে কিছুমান ‘গীত’ আৰু ভটিমা
ৰচনা কৰিলে। যাতে মানুহে সততে ঈশ্বৰৰ লীলা স্মৰণ কৰিব
পাৰে সেই উদ্দেশ্যেৰে আৰু তেওঁৰ ধৰ্ম মানুহৰ মাজত লোকপ্ৰিয়
কৰিবৰ উদ্দেশ্যেৰে তেওঁ কিছুমান ‘নাটক’ ৰচনা কৰে। এই নাটকবোৰৰ
অভিনয় কৰি তেওঁ নিজে দেখুৱাইছিল(১৭)।

(১৭) এই ধৰ্ম প্ৰচাৰ কাৰ্য্যত তেওঁক তেওঁৰ প্ৰিয় শিষ্য মাধৱ দেৱে আৰু
দামোদৰ দেৱে সহায় কৰিছিল।

এইদৰে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ যোগত অসমীয়া সাহিত্য ১৬ শ শতিকাৰ আগ ভাগত বহুমুখী হ'ল। তলত শঙ্কৰ দেৱৰ ৰচনাৰ অলপ নমুনা দিয়া হ'ল।

(কীৰ্ত্তন)

প্ৰত্যেকটো কীৰ্ত্তনৰ দুটা অংশ। প্ৰথম এশাৰী বা ছশাৰীক 'ঘোষা' বোলে। বাকী অংশ 'পদ'। পদৰ এশাৰী বা ছশাৰী নাম-লগোৱা জনে গোৱাৰ পাচত ঘোষা অংশ বাকী উপস্থিত সকলো ভকতে সমস্বৰে এটা সূৰত গায়। 'পদ'ৰ ছই বা এশাৰী প্ৰত্যেক বাবে গোৱাৰ পাচত এইদৰে ঘোষাটো দোহাৰে।

ঘোষা— গোবিন্দ হৰি কৃষ্ণ গোপাল হৰি ৰাম।

পদ— কৃষ্ণ দেখিলন্ত মায় গৃহ কৰ্ম্মে গৈল।

আৰ্গু কাঢ়ি উড়ুখল টানিবাক লৈল ॥

অৰ্জুনত লাগি ভৈল উড়ল পথালি।

কঙ্কাল ফান্দিয়া* বল দিলা বনমালী ॥

কাম্পে ছয়ো গোটা বৃক্ষ উড়ুখলে লাগি।

উভৰি পৰিল মচ মচ কৰি ভাগি ॥

শাপ এৰাই ছয়ো পাচে কুব্ৰেৰ তনয়।

তোমাক নমিয়া গৈল আপোন নিলয় ॥

নিৰ্বাত† শঙ্কয়ে খেদি আইল গোপজাক।

বন্দি ছয়া আছা নন্দে দেখিল তোমাক ॥ ইত্যাদি—

* ফান্দিয়া = ফিন্দাই বা ওফন্দাই

† নিৰ্বাত = বজ্ৰপাত

(অসমীয়া কৃষ্ণ)

‘কীৰ্ত্তনত’ ‘বলি ছলন’, ‘প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ’, ‘ওৰেবা বৰ্ণন’, ‘অজানিল
উপাখ্যান’ আদি নানা বিষয়ে একো খণ্ড যদিও আছে, তথাপি তাত
কৃষ্ণৰ জন্মৰ পৰা কংস বধলৈকে যি কেই আখ্যা আছে সেই খিনিহে
অতি মনমোহা, বসাল আৰু লোকপ্ৰিয় হৈছে। শব্দৰ দেৱৰ ভাষা
অতি সবল অথচ ওখ ধৰণৰ ভাব ব্যঞ্জক, আৰু সুকচিপূৰ্ণ। তেওঁৰ
ভাষাৰ সহায়ত অসমীয়া মানুহে কৃষ্ণক যেনেকৈ অন্তৰেৰে ধাৰণ
কৰিছে বোধ কৰোঁ ভাৰতবৰ্ষত কোনেও কৰিব পৰা নাই। শব্দৰ
দেৱে এই কীৰ্ত্তনৰ দ্বাৰাই কৃষ্ণক অসমীয়া মানুহৰ অতি আপোন
আৰু চিৰকলীয়া চিনাকী কৰি তুলিছে। কিন্তু সেই বুলি এই ‘কৃষ্ণ’
‘শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনৰ’ ঘাট্টে আৰু বাধাৰ লগত চুপতি কৰা শ্ৰীকৃষ্ণ নহয়।
অসমীয়াৰ ‘কৃষ্ণ’ হৈছে মনুষ্যত্বৰ সৰ্ব্ব শ্ৰেষ্ঠ গুণবিলাকেৰে আচ্ছাদিত
পূৰ্ণব্ৰহ্ম পৰমেশ্বৰ। সৰুতে সকলো ব্ৰজবাসীৰ আনন্দৰ লাড়ু, শৈশব
সুন্দৰ গুণ-বিশিষ্ট সময়ত অতি ভয়াতুৰ, সময়ত অতি চতুৰ আৰু
কৈশোৰত ফুলোঁ ফুলোঁ হোৱা চম্পক কলিৰ দৰে সকলো গোপিনীৰ
চিত্তহাৰী আনন্দ মূৰ্ত্তি। শৰত কালৰ নিশা যমুনা বালিত গোপিনী-
সকলৰ লগত নাচ-গান কৰিছিল (যিটো নিয়ম জগতৰ প্ৰায়
সকলো সভ্য কি অসভ্য সমাজত আছে); কিন্তু সেই বুলি কোনো
গোপিনীৰ লগত অবৈধ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা অসমীয়া ‘কৃষ্ণ’ কলুষিত হোৱা
নাই। অসমীয়া কৃষ্ণই বাধিকাক চিনি নেপাই, তেওঁৰ নামো অইনহাৰি
গুনা নাই। মানুহৰ শ্ৰেষ্ঠ গুণবিলাকৰ মাজে মাজে আকৌ কিছুমান

অলৌকিক গুণ ফুটি ওলাই কৃষ্ণক পৰমেশ্বৰ বুলি পৰিচয় দিছে।* কৃষ্ণৰ অপার্থিব ৰূপ সৌন্দৰ্য্যায়ো তেওঁক ঈশ্বৰ বুলি কয়। এই ৰূপ সৌন্দৰ্য্যত শঙ্কৰদেৱে ইমান মত্ত আছিল যে তাক বৰ্ণনা কৰিবলৈ তেওঁ সকলো ঘটনাতে আৰু সকলো সময়তে চেলু বিচাৰি ফুৰে আৰু ঘটনাৱলীৰ ধাৰা অতিক্ৰম কৰিও কৃষ্ণৰ ৰূপ বৰ্ণোৱাত লাগি যায়। এই দৰে শঙ্কৰদেৱে কীৰ্ত্তনৰ দ্বাৰাই কৃষ্ণৰ মাজেদি ঈশ্বৰক অসমীয়া মানুহৰ চিৰলগৰীয়া আৰু পাহৰিব নোৱৰা সঙ্গী কৰি তুলিছে।

কীৰ্ত্তনৰ ভাষা শব্দত অতি চমু, কিন্তু অৰ্থত ব্যাপক আৰু কবিত্বপূৰ্ণ। সেই কাৰণেই কীৰ্ত্তন পুথিখন সকলো অসমীয়াৰ মাজত ইমান আদৰৰ বস্তু। এনে অসমীয়া মানুহ অতি বিবল যাৰ ঘৰত এখন কীৰ্ত্তন পুথি নাই। ইয়াৰ কিছুমান টৰণ (lines) মাইকী মানুহেও কথাৰ মাজত যোজনা স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰে। 'কংশ বধৰ' 'প্ৰাণ হৰি গৈলা এড়ি', 'গোপীৰ উদ্ধৱ সংবাদ', আৰু 'সেৱক বুলিয়া পালিয়ো ৰাম' 'মোহন দেহু দৰিশন' আৰু 'বেদ স্তুতি' আৰু 'যাদৱ যাদৱ দীন দয়াল' আধাত কবিত্ব ভালকৈ ফুটি ওলাইছে।

কীৰ্ত্তনত ছবিধ ছন্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে।

(১) শাৰীয়েপতি ৮ টা আখৰৰ :-

“মাংসৰ কাৰণে যেন। যুজন্তু ছুগোটা সেন ॥”

(২) শাৰীয়েপতি ১০ টা আখৰৰ :-

“বক্ষঃস্থলে মুকুতাৰ হাৰ। আকাশী গঙ্গাৰ যেন ধাৰা ॥”

* ছুখৰ বিষয়, আজি কালি কোনো কোনো মানুহে কৃষ্ণৰ এই অলৌকিক কাৰ্য্যবিলাক ব্যাখ্যা কৰিবলৈ গৈ কেৱল মাত্ৰ ইংহিয়াতৰ পাত্ৰ হৈছে।

+ বৰদোৱাৰ 'আকাশী গঙ্গা'ৰ দৰে ধেনুভিড়ীয়া।

(৩) শাৰীয়েপতি ১১ টা আখৰৰ :—

“যেন যুথপক নেদেখি বনে । কান্দে আৰ্ত্ত্বাৰে হস্তিনীগণে ॥”

(৪) শাৰীয়েপতি ১৪ টা আখৰৰ :—

“তেলী মালী শিলাকুটি বণিয়া সূতাৰ ।
চৰ্মকাৰ চড়াল কমাৰ কুস্তকাৰ ॥”

(৫) শাৰীয়েপতি ২০ টা আখৰৰ :—

“বামৰ আগত কৃষ্ণৰ বস্ত্ৰত ধৰিয়া প্ৰাৰ্থন্তে আছে ।
সমস্ত গোপৰ মুখ চায়া হাসি হৰি মাতিলন্ত পাছে* ॥”

(৬) শাৰীয়েপতি ২৬ টা আখৰৰ :—

“মুকুট কুণ্ডল যেন স্বৰ্গেৰে ভিন্ন গুহি,
মিছামাত্ৰ নাম ৰূপ যত ।
অহঙ্কাৰ পঞ্চ ভূত তোমাত বিভিন্ন নোহে,
প্ৰভু পৰমার্থ বিচাৰত ॥”

গীত

শঙ্কৰদেৱে ৰচা গীতবোৰ কেতিয়াবা ঔখ দাৰ্শনিক ভাবৰ আৰু কেতিয়াবা কৃষ্ণৰ লীলা বৰ্ণোৱা বা গোপিনীসকলৰ বিৰহ সূচক ৰসাল কবিতা। যেনে—

* বাম কৃষ্ণৰ ককায়েক হয়, এতেকে ককায়েকৰ আগত লজ্জাকৰ কাণ্ড এটা হোৱাত অতি লাজ পাই সেই লাজ ৰাখিবলৈ ঠাই নোহোৱাত ‘সমস্ত গোপৰ মুখ চায়া হাসি’।

ৰাগ—ধনশ্ৰী

নাৰায়ণ কাহে ভকতি কৰেঁ। তেৰা।
 মেৰি পামৰ মন মাধৱ ঘন ঘন ঘাতুক পাপ নছোৰা ॥
 যত জীৱ জঙ্গম, কীট পতঙ্গ,
 অগ নগ জগ তেৰি কায়া।
 সবকলু মাৰি পুৰত গুহি উদৰ
 নাহি কৰত ভূত দায়া ॥
 ঈশ স্বৰূপে হৰি সব ঘটে বৈঠহ
 যৈচন গগণ বিয়াপি।
 নিন্দাবাদ পৈশুন্ড হিংসা হৰি
 তেৰি কৰোহো হামু পাপী ॥
 কাকু শঙ্কৰ কহ নাহ কৰুণাময়
 যোনো ছাৰহোঁ বাম বাণী।
 সব অপবাধক বাধক তুৰা নাম
 তাহে শৰণ লেহ জানি ॥

ৰাগ—কল্যাণ

উদ্ধৱ বন্ধু, মধুপুৰী ৰহল মুৰাৰু।
 কাহে নাহেৰি ৰহব অব জীৱন
 বন ভয়ো ভবন হামাক ॥

যাহে বিয়োগ আগি অঙ্গ তারয়
 তিল একু বহয়ে নপাৰি।
 ওহিব্ৰজস্বৰ দূৰ গয়ো গোবিন্দ
 দিশ দশ দিবসে আন্ধাৰি ॥
 ভয়ো মৰণ ওহি সোহি হৰি চৰণকু
 বিছুৰি বহয়ে নপায়।
 দেখাত কালিন্দী গিৰি বিৰিন্দাবন
 তনু মন দহয়ে সদায় ॥
 ব্ৰজজন জীবন বহুৰি নাহি আৰত
 তামাকু কবত অনাথা।
 গোপিনী প্ৰেম পৰশি নীৰ বুৰয়
 শঙ্কৰ কহু গুণ গাথা ॥

এই গীতবোৰ বাকৰণৰ ধাৰ নোখোৱা অপভ্ৰংশ তুল্য সেই তবল
 সহজে বুজি পোৱা ভাষাত লেখা, যি ভাষাক বিদ্যাপতিয়ে তেওঁৰ প্ৰেম-
 বদ্যাক পঞ্চাৰলীৰ দাবাই বঙ্গ বিহাৰ আৰু আসামত অতি লোকপ্ৰিয়
 কৰি তুলিছিল। ইয়াক 'ব্ৰজবুলি' বোলে। ব্ৰজবুলি বোলাৰ কাৰণ সম্ভৱতঃ
 এই, যে এই ভাষাত কৃষ্ণৰ ব্ৰজ-লীলাবোৰ বৰ্ণোৱা হয়। শঙ্কৰদেৱে
 লেখা গীতবোৰ অনুপ্ৰাসযুক্ত আৰু লালিত্যপূৰ্ণ। এই গীতবোৰক
 'বৰ গীত' বোলে। ইহঁতৰ স্মৰ বৰ গম্ভীৰ অথচ বৰ মধুৰ। ইহঁতৰ
 স্মৰ সাত্তিক ধাতুৰ; ইহঁতে আজি কালিৰ গানৰ দৰে মানুহৰ মন
 চঞ্চল বা উত্ৰাল নকৰে। বঙ্গদেশৰ 'সংকীৰ্ত্তন'ৰ স্তৰতো এই 'বৰ গীত'ৰ
 গাম্ভীৰ্য্য, মাধুৰ্য্য আৰু সাত্তিকতা নাই। সংসাৰৰ তপত ব'দৰ পৰা
 আহি বৰগছৰ শীতল ছায়াৰ তলত জুৰ বতাহ লোৱাৰ দৰে এই

‘বৰ গীত’ শুনিলে মানুহৰ মন প্ৰাণ শাঁত লাগি যায়। ছুখে ভাগবে পিয়াহত আহি চাহপানী খোৱা আৰু ডাবৰ পানী খোৱাত যি প্ৰভেদ, আজি কালিৰ গান আৰু এই ‘বৰ গীত’ শুনাতো ঠিক তেনে। এই ‘বৰ গীত’ৰ দ্বাৰাই শঙ্কৰে তেওঁৰ দিনত অনেক শিক্ষিত মানুহক বশু আৰু শিষ্য কৰিছিল।

(নাটক আৰু গল্প ৰচনা)

অকল কীৰ্ত্তন আৰু গীত ৰচনা কৰিয়েই শঙ্কৰদেৱৰ ক্ষান্ত নহৈছিল। তেওঁ অন্ততঃ দহ বাৰ খন নাটক লেখি থৈ গৈছে, যাতে, বং-ধেমালিৰ মাজেদিও মানুহে কৃষ্ণৰ লীলা স্মৰণ কৰে। আজিলৈকে এই নাটক-বোৰৰ অভিনয় গাৱঁত দিনে-বাতিয়ে হব লাগিছে।

এই নাটকৰ দ্বাৰাই তেওঁ ১৫শ শতিকাৰ শেষ বা ১৬শ শতিকাৰ প্ৰাৰম্ভতে অসমীয়াত গল্প সাহিত্যৰো ভেটি বান্ধি থৈ গল। তলত অলপ নমুনা দিয়া হল।

শঙ্কৰদেৱে লেখা নাটকৰ ভিতৰত ‘পাৰিজাত হৰণ’, ‘কালিয়দমন’ কল্পিণী হৰণ’, আৰু ‘বাস’ এই কেইখনেই প্ৰধানকৈ জনাজাত। তেওঁ তাৰ বাহিৰে আৰু চাৰি পাচ খন নাটক লেখিছিলে। কিন্তু আজিলৈকে সকলো সামাজিক উৎসৰত এই কেইখনৰহে অভিনয় বা ভাৱনা হৈ থাকে। শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰিয় শিষ্য বয়সত শঙ্কৰদেৱতকৈ ২৫ বছৰ মানৰ সৰু মাধৱদেৱেও ‘কোটোৰা খেলন’, ‘পিপৰা গুচোৱা’ আদি খনচেৰেক সৰু নাটক লেখি থৈ গৈছে। এই নাটকবোৰো গদ্যত লেখা। প্ৰথমতে সংস্কৃতত এটা শ্ৰীকৃষ্ণক বন্দনা কৰা শ্লোক, তাৰ পাচত সূত্ৰধাৰীয়ে নাটকৰ বিষয়টো চমুকৈ বৰ্ণনা কৰি প্ৰস্থান কৰে।

তাৰ পাচত এটা গীত। খোল তালেৰে সেই গীত গোৱাৰ পাচত সূত্ৰধাৰীয়ে প্ৰথম দৃশ্যৰ বিৱৰণ দি প্ৰস্থান কৰে। যেনে,—“আহে সভাসদলোক, পৰম পুৰুষ পুৰুষোত্তম জগততাৰণ নাৰায়ণ শ্ৰীকৃষ্ণ ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্তক মায়া মনুষ্য ৰূপ ধৰিয়ে গোপবালক সব সহিতে নানা নৃত্যক্ৰীয়া কৰি এহি সভামধ্য প্ৰৱেশ কৰল।” তাৰ পাচত ভাৱৰীয়া সকলৰ বাক্যালাপ আৰু তাৰ পাচত আকৌ গীত। তাৰ পাচত সেই দৰে প্ৰত্যেক দৃশ্যৰ আগতে সূত্ৰধাৰী ওলাই সেই দৃশ্যটোত কি কি ঘটিব চমুকৈ কৈ যায়। ভাৱৰীয়া সকলৰ কথোপকথন যেনে, গোপীসবে বোলা—

“ঐএ শিশুসৰ, ওহি মথুৰা হাত বেষাইতে হামাৰ অনেক দিবস বহি যায় তথাপি কাণাইৰ চৌকি বুলি হামো জনিতে নপাওঁ। তোহোসবে হামাক ভাণ্ডি জুণ্টা বাত কহি আছ। তোৰাসবৰ বাত বালক বুলি সহলো, আৱৰ সহবো নাহি, সম্বৰে পহু ছোবহ।” কথোপকথনৰ পাচত কোনো ঘটনা ঘটিলে বা কাৰ্য্য হলে সূত্ৰধাৰী ওলাই তাক বৰ্ণনা কৰি দি যায়। যেনে, সূত্ৰ—

“সাৱলী আদি গোপীসবে জলআক্ষালন্তে নৌকা হন্তে পৰি নাল ছিগা পদ্ম যেন উটি-বুৰি কথমপি সিকোল ভৈল।”

শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱে যি ব্ৰজবুলি ভাষাত গীতবোৰ ৰচনা কৰিছিল, নাটকতো সেইভাষাকে কিছুদূৰ সূমাই তাৰ ভাষাক এটা নতুনত্ব দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। (ক) সাধাৰণতে, সম্বন্ধপদ সৰ্ব্বনাম আৰু

(ক) কাৰণ সেই কালত দৰ্শক সকলৰ ৰুচি তেনেকুৱাই আছিল। আজি কালিও অসমীয়াৰ ৰুচিতাতকৈ বিশেষ পৰিবৰ্ত্তিত হোৱা নাই। এতিয়াও আমি অসমীয়াতকৈ বিদেশী ভাষাতহে গান বাজনা শুনি ভাল পাওঁ। কেৱল স্বদেশ-প্ৰেমৰ তাগিদাতহে দুই এটা দেশী ভাষাত ৰচা গীত গিলিব লগাত পৰে।

ক্রিয়াৰ ৰূপত ব্ৰজবুলিৰ ঠাচ দেখা যায় যেনে, 'হামাৰ' 'তোহাৰ', 'দেখহ', 'ভূমিক', 'কবৰ', 'কবল', 'দেখল', ইত্যাদি। এই খিনি বাদ দিলে বাক্যবিলাক আজি কালিৰ গদ্য ৰচনাৰ দৰেই সৰল আৰু সহজ। ১৬শ শতিকাৰ আৰম্ভতে অসমীয়াৰ বাহিৰে কোনো উত্তৰ ভাৰতীয় ভাষাত গদ্য ৰচনা হোৱা নাছিল। এতেকে গদ্য আৰু নাটক ৰচনাতো অসমীয়া ভাষাইহে অন্যতম ভাৰতীয় ভাষাৰ পথপ্ৰদৰ্শক। ইয়াৰ মূলত শঙ্কৰদেৱৰ বহুমুখী প্ৰতিভাৰ বাহিৰে আন একো নহয়।

ওপৰত তুলি দিয়া নাটকীয় গল্প মাধৱদেৱৰ। শঙ্কৰদেৱৰ নাটকীয় গল্পও তদ্রূপ। তথাপি শঙ্কৰদেৱৰ গল্পত কিছুমান বিশেষ ব্যাকৰণ গঢ় দেখা যায়। তলত 'কালি দক্ষ' নাটকৰ পৰা অলপ তুলি দিয়া হল। বিশেষত্ববিলাক ডাঠ আখৰত (bold type) দিয়া হল।

মৃত্ৰ—“ঐছন লীলা কেলি নৃত্য কৌতুক কৰিতে গোপাল সহিত
শিশু সব কাঁল হৃদক সমীপ পাৰল : সে বিষময় পানী নজানি পৰম
পিয়াসে পীড়িত হয়। সবহি হৃদক জল উদৰ ভৰি পান কবল : ততকালে
ছৰ্ঘোৰ বিষজাল লাগি চেতন হবল : শৰীৰ কম্পি কম্পি প্ৰাণ ছাডি
বৎস বৎসপালক সব কালিন্দিতীৰে পড়ল : তদনন্তৰে বৎস বৎসপালক
সবক বিষজল পানে মৃতক পেখিস্বে শ্ৰীকৃষ্ণ হাহা কি ভেলি বুলি
ধৰি **কহো** উলট পালট কৰিস্বে দেখল : নিবন্তৰে প্ৰাণে মৰল হা
হা হামাৰ ভকতক ঐছন অৱস্থা বুলি সে ভকতবৎসল গোপাল
বহুত খেদ **কয় কহো** * অমৃতদৃষ্টি নিবেখি ততকাল জীয়াৰল :
বৎস বৎস গোপাল সব স্বপ্নৰ জাগি জৈছে উঠি বৈঠল : অন্তোঅন্তে
কহৈছে (= কৈছে) : কথা।” ছেদ-চিহ্ন স্বৰূপে (:) ব্যৱহাৰ কৰে।

* অসমাপিকা ক্ৰিয়াত “কহো” শব্দ এনেয়ে যোগ দিয়ে। কয়=কৰি।

..... “মুখ পক্ষজক জৈছে নয়ন ভ্ৰমবে পান
কৰিছে” (=কৰিছে)..... “তোহাৰি সন্তাপে আজু প্ৰাণ ছাড়ল
হোয়ি” (=হেতেন)..... “শ্ৰীকৃষ্ণ মৃতক ভাৰে বহৈছে (=বৈছে)”
..... “কেনা (=কোনেনো) আসি হামাক বোলব অব মাৰ”
..... “কেনা (=কোনেনো) পান কৰব গোবস মেৰি ঘৰে”.....
“কিনা (=কিনো) দোষে পুত্ৰ প্ৰাণ তেজলি”।

শব্দবদেৰে ভাগৰতৰ ১ম, ২য়, ৩য়, ৬ষ্ঠ, ৮ম, দশম, একাদশ আৰু
দ্বাদশ শব্দক সবল অসমীয়ালৈ ভাস্কি থৈ গৈছে। এইবিলাকৰ ভিতৰত
দশম শব্দই অসমীয়া মানুহৰ মাজত বিশেষ আদৰ পাইছে। তাৰ কিছুমান
বাক্য মানুহৰ মাজত যোজনা স্বৰূপে প্ৰচলিত হৈছে; যেনে, “কিবা
দৈৱকীৰ গৰ্ভে পুত্ৰ নোপজয়। কিবা কংস যদি আগে যায় বমালয়।”
...“চিৰকাল প্ৰাণী একত নবধে বিষম দৈৱৰ গতি” ইত্যাদি।

একাদশত জ্ঞান যোগ, ভক্তি যোগ, কৰ্ম যোগ, সাংখ্য যোগ,
পৰমার্থ নিৰ্ণয়, সত্বাদি গুণৰ পৰিচয়, অনিমাৰ্হি অষ্ট সিদ্ধিৰ কথা, বন্ধন
আৰু মুক্তিৰ লক্ষণ, নানা বিৰোধ মত খণ্ডন আৰু বহুত জটিল
দাৰ্শনিক তত্ত্ব অতি প্ৰাঞ্জল ভাষাত নিবন্ধৰী লোকেও বুজিব পৰা
কৰি বচনা কৰিছে।

দ্বাদশত যুগৰ লক্ষণ আৰু ধৰ্ম্য কি তাক কৈছে। কলি
যুগৰ যি বোৰ লক্ষণ লেখিছে সেইবোৰ আজি কালি হাতে হাতে
ফলিয়াইছে।

অনাৰ্হি পাতন নামে এখন সৰু পুথিত সৃষ্টি, স্থিতি, লয়
আৰু নানা গভীৰ বিষয়ে হিন্দু শাস্ত্ৰৰ যি মত তাক বিশদ ভাৱে
সহজ ভাষাত বৰ্ণনা কৰিছে।

ঋক্ষিণীহৰণ কাব্য শঙ্কৰদেৱে লেখা এখন ওখ খাপৰ সাহিত্য, যাক পঢ়ি লৰা-বুঢ়া, শিক্ষিত-অশিক্ষিত সকলোৱে কাব্যৰ আটাই কেইটা বস উপভোগ কৰে। ইয়াক অসমীয়া জীৱনৰো এখন অবিকল নক্সা বুলিব পাৰি।

এইবোৰৰ উপৰি গুণমালা, ভটিমা, হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান, বাৰিষা বৰ্ণন, ঐ অৰ্থ, ইত্যাদি নানা বিষয়ক পুথি শঙ্কৰদেৱে ৰচনা কৰি থৈ গৈছে।

মাধৱদেৱ।

শঙ্কৰদেৱৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মক (যাক মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্ম বোলে) মাধৱদেৱ আৰু দামোদৰদেৱে আসামৰ নানা ঠাইলৈ সন্ত মহন্ত পঠিয়াই সত্ৰাদি স্থাপন কৰি বিস্তাৰিত ভাৱে প্ৰচাৰ কৰিলে। মাধৱদেৱে দুশৰ ওপৰ 'বৰগীত' আৰু খনচেৰেক নাটক ৰচনা কৰি থৈ গৈছে। কিন্তু তেওঁৰ প্ৰধান কৃতি হৈছে নামঘোষা। এই পুথিৰ আলোচিত বিষয় দুই ভাগত বিভক্ত হয়। এক হৈছে নামৰ মহিমা; দ্বিতীয় হৈছে স্ততি। সংস্কৃত বৈষ্ণৱ গ্ৰন্থৰ শ্লোক অনুবাদ কৰি মাজে মাজে সুমাই দিছে যদিও নিজৰ ৰচনাই সৰহ। ঈশ্বৰক মানুষী মনে যত ৰকমে স্ততি কৰিব পাৰে সকলো খিনিকে ইয়াত পোৱা যায়। এই-হিচাপে এই ঘোষা পুথি এখন ওখ ধৰণৰ বিশ্ব সাহিত্য (world literature)। তলত অলপ নমুনা দিয়া হল।

“কিমতে ভকতি কৰিবো তোমাত
 মই মুচুমতি নজানো তাৰ উপায়।
 মহা বলরন্ত দুৰ্বাসনা ঘোৰ
 আমাৰ মনক তেজিয়া দূৰ নযায় ॥
 তোমাৰ মায়ায়ে মন মুহি আছে
 অজ্ঞান আন্ধাৰে পৰিয়া পাৰ নপাওঁ।
 অভয় চৰণে শৰণে পশিলো
 তুৱা গুণ নাম অমৃত প্ৰদীপ চাওঁ ॥”
 “পতিত বুলিয়া মোক
 তেজিতে নপাৰা নাৰায়ণ।
 পৰম কৰুণা গুণে
 নাম ধৰিছা পতিত পাৱন ॥”
 “হে দয়াশীল দামোদৰ
 তোমাৰ চৰণে বোলোছোঁ কাকুতি বাণী।
 মোক নিজ দাস কৰি লৈলে
 কহিয়ো কৃপালু তোমাৰ কি হয় হানি ॥”
 “কিনো অপৰাধ কৰি আছোঁ আমি
 বান্ধৱ মাধৱ প্ৰাণ।
 নাম ধৰি ডাকোঁ হিয়াত থাকিয়া
 কেনে নেদা সমিধান ॥”

ইত্যাদি—

নৈতিক আচাৰ বিচাৰ আৰু সাধু সঙ্ঘৰ ওপৰত মাধৱদেৱৰ খুব
 আস্থা। যেনে :—

“অ হৰি, কি কাম কৰিলোঁ আমি,
সাধু সঙ্গ নলৈ তোমাক নভজি
ভৈলোঁ কিনো অধোগামী”।

“যতেক অনর্থ আছে সংসারত
তাত তিনি বিধ সাৰ।
কাম ক্ৰোধ লোভ আপোন নাশন
জানি কৰা পৰিহাৰ ॥”

“আত্ম নাশ হেতু কাম ক্ৰোধ লোভ
নৰকৰ তিনি দ্বাৰ।”

“মহন্তৰ সঙ্গ হৰি কথা বসে
মনক জিনিয়ো ভাই ॥”

“মহন্তৰ সঙ্গ সদায়ে মুখত
নছাৰিবা হৰি বাণী।

তেবেসে চঞ্চল ছুৰাচাৰ মন
হৈব আসি এক জানি ॥”

ইত্যাদি—

শঙ্কৰদেৱে অসীম ব্ৰহ্মক সাকার শ্ৰীকৃষ্ণত আবদ্ধ কৰি মানুহৰ
জ্ঞানগোচৰ কৰিছিল। কিন্তু জানোচা মানুহে ভুল কৰি শ্ৰীকৃষ্ণৰ
ঈশ্বৰত্ব পাহৰি যায়, সেই ভয় দূৰ কৰিবলৈ মাধৱদেৱে সেই সাকার
শ্ৰীকৃষ্ণক পুনৰ নিৰাকার অসীম পৰম ব্ৰহ্ম বুলি ঘোষাত ব্যাখ্যা কৰিছে*।
এই দৰে **কীৰ্ত্তন** আৰু **ঘোষা** এই দুয়োখন পুথি ইখন সিখনৰ
পূৰক (complimentary) হৈছে। এই পুথিৰ এহেজাৰ এটা ঘোষা

* ঘোষাত ‘কৃষ্ণ’ শব্দৰ অৰ্থ “আনন্দময় পূৰ্ণ ব্ৰহ্ম” বুলিছে।

বহুত বেলেগ বেলেগ ছন্দত লেখা *। এই পুথি অসমীয়া জাতীয় স্মৰণ ভাৱে স্বৰূপ। ইয়াৰ কিছুমান স্মৰণ সচাকৈয়ে অমৃতবৰ্ষী। মাধৱদেৱৰ গীত আৰু নাটকত বাৎসল্য ভাৱৰ কবিত্ব যেনেকৈ ফুটি ওলাইছে পৃথিৱীৰ আন কোনো সাহিত্যতে তেনে কবিত্ব নাই বুলি কোনো কোনোৱে কয়।

অন্যান্য কবিসকল।

এই যুগত যতবোৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কবি আসাম সাহিত্য আকাশত উদয় হৈছিল সেই সকলৰ লেখাৰ আৰ্হি পাঠকে “অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকী”ত পাব। ইয়াত কেৱল জনচেৰেক প্ৰধান কবিৰ নাম উল্লেখ কৰা হ'ব। এণ্টবিলাকৰ ভিতৰত ৰাম সৰস্বতী প্ৰধান। এণ্ট মহাভাৰতৰ সবহ অংশ অসমীয়া ভাষালৈ ভাঙে। এণ্টৰ ভাষা বৰ স্মৰণ।

ৰাম সৰস্বতীয়ে লেখা পুথিৰ নাম :—বধাস্মৰ বধ, (৪৮৪৪টা পদ যুক্ত) ; ব্যাধ চৰিত (সৰু পুথি ; কেনেকৈ এটা নিকৰণ ব্যাধ পাচত অতি সাধু হল তাৰ আখ্যান) ; জয় দেৱৰ গীত গোবিন্দৰ তৰ্জমা ; মহাভাৰত (আদিপৰ্ব, বনপৰ্ব, ভীষ্মপৰ্ব, বিৰাটপৰ্ব, কৰ্ণ পৰ্ব, দিগ্ভূষাপৰ্ব, উদ্যোগপৰ্ব, মনিচন্দ্ৰঘোষ পৰ্ব) ; পঞ্চালী বিবাহ আৰু স্মৰণা বধ (স্বৰচিত কাব্য)।

ছথৰ বিষয় এইটো যে বহুত প্ৰাচীন লেখকে তেণ্টবিলাকৰ নিজৰ বিৱৰণ বা তাৰিখ থৈ যোৱা নাই। কিন্তু যি সকলে সেই দৰে লেখি থৈ গৈছে তেনে প্ৰায় ২০ জন মান এই যুগত অৰ্থাৎ

* শাৰীয়েপতি ৩৪ টা আখৰৰ এটা নতুন ছন্দ (লেচাৰী) এই নাম যোষাত পোৱা যায়।

১৬০০ খৃষ্টাব্দৰ আগত পৰে। তেওঁ বিলাকৰ ভিতৰত বিশেষকৈ উল্লেখৰ যোগ্য—

১। বকুল কাষ্ম—এওঁ ১৪৩০ খৃষ্টাব্দতে কিতাবত মঞ্জুস্বৰী নামেৰে এখন অক্ষৰ পুথি লেখি থৈ গৈছে। এই পুথিৰ এখন মাত্ৰ হস্তলিপি এতিয়ালৈকে আবিষ্কৃত হৈছে। তাৰ পৰা তলত অলপ নমুনা তুলি দিয়া হল (ক)।

“গোমূত্ৰ সমভূমি দেখিএ যাক। ভেঙ্গুৰ ভেঙ্গুনা দিবা তাক ॥
 দিৰ্ঘঅক্ষক লক্কে পুৰি। ভেঙ্গুৰ প্ৰমানি লম্বিতে হৰি ॥
 চতুৰবয়ন সতে হৰিবা ভাগ। পুটক অক্ষক পাইবা লাগ ॥
 সৰ্পাকৃত ভূমি তৃভাগে মানি। কিতাবত শাস্ত্ৰখান পৰম গহণ।
 আক আৰস্তিলো আমি হয় অল্পজন ॥
 দোষ নেদি খেমা কৰা মুৰ্থ হেন জানি।
 বকুলে বৰ্ণালা সিব বান্দিয়া ভৱানী ॥”

শেহৰ দুই শাৰীৰ পৰা বুজি যে এই পুথি বৈষ্ণৱধৰ্ম প্ৰৱলকৈ চলাৰ আগত লেখা। কিন্তু পুথিত তাৰিখ স্পষ্ট আছে। এই ভাষা উজনি আসামৰ; কিন্তু অতি পুৰণি বাবে বুজা টান।

২। বৈকুণ্ঠ নাথ বা ভট্টদেৱ—এওঁ বৰপেটাত ১৫৫৮ খৃঃ উপজিছিল। সংস্কৃতত এজন অগাধ পণ্ডিত আছিল; দামোদৰদেৱৰ আজ্ঞাত শ্ৰীমদ্ ভাগৱত আৰু গীতা শাস্ত্ৰক অসমীয়া গথলৈ তৰ্জমা কৰে। শঙ্কৰদেৱে নাটকত গথ বচনাৰ যি বীজ সঞ্চাৰ কৰি থৈ গল, ভট্টদেৱৰ হাতত সি এনে সুন্দৰ আৰু সৰ্ব্বাঙ্গিন হল যে তাত গীতাৰ জটিল দাৰ্শনিক তত্ত্বকো সুৱলাকৈ বৰ্ণনা কৰিব

(ক) এই পুথিখন এতিয়া কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিত আছে।

পৰা হ'ল (খ)। উত্তৰ ভাৰতত এণ্টৰেই প্ৰথম গছ লেখোঁতা। অসমীয়া ভাষাত গছ ৰচনা ১৬ খৃষ্টাব্দৰ প্ৰাৰম্ভৰ পৰা ধাৰাবাহিক ৰূপে চলি আহিছে। এই কথাৰ প্ৰমাণ স্বৰূপে আমি তলত বেলেগ বেলেগ সময়ৰ গছৰ নমুনা তুলি দিলোঁ।

১। শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ নাটকীয় গছ; ইয়াৰ নমুনা ওপৰত দি অহা হৈছে। (১৫০০—১৫৫০)

২। “চাৰিং ৰাজা ত্যাও চুখেনৰ পুতেক ত্যাও চাওৰাই ক্লিন্‌লুং বৰ পাতৰ পিড়া কটাৰ পৰায়ে দেৱৰ গ্ৰামত মহাৰাজাৰ লগ ললেহি। নকলো বড়া বড়ুকে আলাচ কলে কাছাৰিক নাপালো নাও বাটে তৰ বাটে”—স্বৰ্গনাৰায়ণ মহা ৰাজাৰ আখ্যান (১৫৬০ খৃঃ)।

৩। ভট্টদেৱৰ গছ; কাল—(১৫৮০—১৫৯০ খৃঃ)

“জগতক ঈশ্বৰ পুৰুষোত্তম নকল লোকক ৰূপায়ে অৱতৰি বহু-বিধ লীলা কয়ল”—কথা ভাগৱত।

“প্ৰথমে শ্ৰীধৰস্বামী আপুনাৰ ইষ্ট দেৱতাক প্ৰণাম কৰন্ত। যি ভগৱন্তে অনন্ত মুখৰ ব্যাখ্যা চাতুৰ্য্যক একে মুখে ধৰা হেন অদ্ভুত পৰমানন্দ মাধৱক বন্দো। এতেকে হৰিহৰ মূৰ্ত্তিক অভেদে প্ৰণাম কৰি কাৰ্য্যৰ নিৰ্ণয় কৰন্ত।...ভাষ্যকাৰ শঙ্কৰৰ মতক মতি অনুসাৰে বিচাৰিয়া তাৰ ব্যাখ্যাকৰূপ আনন্দগিৰিৰ বচনকো মতি অনুসাৰে বিচাৰিয়া গীতা ব্যাখ্যাক আৰম্ভিবো। যাৰ পাঠ মাত্ৰে গীতাক ব্যাখ্যা কৰা যাই সেই স্ত্ৰবোধিণী টীকাক বুদ্ধিমন্ত সবে চিন্তন কৰোক আবে সৰ্ব টীকাৰ

(খ) “Assamese prose literature developed to a stage in the far distant sixteenth century which no other literature in the world reached except the writing of Hooker and Latimer in England”
—Sir Prafulla Chandra Ray President Beng. Lit. con.

অনুসাবে গীতা কখনৰ কাৰণ কহো।”—কথা গীতা

৪। “আমাৰ ইতো অল্পচিত কৰ্ম জানি নিন্দা লুৰুলি কুপাসে উচিত হই। পুত্ৰ শ্ৰীৰাম চৰণত মোৰ কোটি প্ৰণাম হে প্ৰভুৰাম তুমি পূৰ্ণ কাম কোটি ব্ৰহ্মাণ্ডৰ কাৰণ নিৰঞ্জন নিৰাকাৰ যাক বেদান্তয়ো প্ৰত্যক্ষে কৈতে নপাৰিল কিন্তু অম্বয় ব্যতিবেকেৰে নানা উপমাৰে নিৰ্দেশ কৰিহে তোমাক কহিছে”—ৰঘুনাথ দাসৰ কথা বাৰ্মায়ণ (১৬৫৮ খৃঃ)।

৫। “পূৰ্বে লাণ্ডাদেশ পশ্চিমে গৌড় উত্তৰে ভোটান দক্ষিণে ওৰেবা ইতিমধ্যত তোমাৰ তুল্য মহন্তৰ মহিমহেজ্জ মৰ্য্যাদা পাৰাবাৰ কে আছে মঞি তোমাৰ মিত্ৰ কুশল বাঞ্ছিবাকে পাওঁ; আনোৰাজা সকলো তোমাৰ কুশল বাঞ্ছে; আৰ তোমাৰ যে ৰাজ্যচ্যুত হৈব ইহাৰ কাৰণ তোমাৰ মনে কোনো দুখ কৰিবাব উচিত নহয়”;—(কোচবিহাৰৰ প্ৰাণ গাৰাৰণে মহাৰাজ জয়ধ্বজ সিংহলৈ লেখা চিঠি ১৬৬২খৃঃ)

হস্ত মুক্তাৰলীঃ—

৬। এখন শুভক্ষৰি গ্ৰহৰ সমাপ্তিত নৃপাদিৰ আশীৰ্বাদ বিধান কৰে সমস্তে জয় যুক্ত ৰাজা সকলৰ পৰস্পৰে মৈত্ৰীবাঢ়োক। সন্ত সকলৰো আপদ নষ্ট হোক। পুত্ৰৰন্ত সকলৰো কীৰ্ত্তি বৃদ্ধি হোক। নীতিয়ে বেগ্না স্ত্ৰীৰ সদৃশ আনন্দে পূৰ্ণ বদন হৈয়া সৰ্বদায়ে হৃদয়ত আল্পেৰ কৰিয়া প্ৰতি দিবসে মন্ত্ৰী সকলৰ বদনক চুষন কৰক”—(১৬৮০ খৃঃ প্ৰায়)

কাশীনাথৰ অক্ষৰ আৰ্য্য

৭। পুত্ৰ সেই হাৰকেৰে হৰি তৃতীয় সৰু লবঃ তৃতীয় লক্ষৰো বৰ্গ অপৰ ভাগত কাটি ছয়ে পুৰি হাৰকে কটা ভাগৰ তলত ৰাখিব এই ক্ৰমে হৰিলে যি লক্ষ পাই তাকে মূল বুলি” ১৭০০ খৃঃ

৮। “শ্ৰীকৃষ্ণে আপুনাৰ নিজ মূৰ্ত্তি মহেশ্বক বন্দনা। কেনেহু আপুনি নিজে ব্ৰহ্ম হুয়া মূৰ্ত্তিক নমিলে এই কথা হৰিহৰ সঘাদত আছে। তাৰ পদ আনি প্ৰথম কক্ষত কৈছে। তাক আনি শ্ৰীমাধ-দেৱে ঘোষা কৰিলন্তু”—কথা ঘোষা (১৭১৫ খৃঃ)।

৯। “মাঘত আওবৰ কলে। ১৬৬৭ শকৰ ফাগুণত বুঢ়া গোহাঞে বাণী বজাৰ কটকী তুলিলে। কহাবীয়ে হাবিৰ পৰা ওলাই ১২ টা মানুহ কাটিলে গডগঞা বজাৰ বা-বিচনিতো এঘা মাৰিলে”—আসাম বুৰঞ্জী (১৭২০ খৃঃ)।

সুকুমাৰ বৰ কাথৰ হস্তিবিদ্যাৰ্ণৱ “হাতি জোখাৰ কথা; ডাঙ্গৰ হাতিৰ সঁচ হঁলে ওপজোতে জুখিব জদি এক হাত বাৰ আঙ্গুল হয় বড় হলে ওখ সাতহাত হয়: দুহাতে দুআঙ্গুল হলে দুবছৰ হয় দুহাত চয় আঙ্গুল হলে তিনি বছৰ হয়”

“নদী পাৰ হোৱা বাঘৰ মাংস গুতি পিত লব মতা ভালুকৰ মাংস গুতি পিত লব চিকা মাৰি লব জি হস্তিৰ বলিয়া লেতেৰা গন্ধাই সেই বলিয়া লব সমস্তকে মিসলাই বাটি লব। যেতিয়া হস্তি জুঝাবলৈ নিব এই ঔষধ কপালত ঘঁহিব। গন্ধমাত্ৰকে হস্তি পলাই” (১৭৩৪ খৃঃ)।

১০। “দৰং দেশৰ বাজ ও বাজ পুত্ৰ ও হাজৰিকা ও সহকিয়া ও বড়া ও বৰক সমেত সবেহিতে জানিবা পূৰ্বে জয়ধ্বজ দেবে পোন্ধৰ পৰগণাৰ ১৫ ঘৰ ভকত অনাই দৰং দেশৰ পূবে দুহুৰিয়া নদীৰ পূবপাৰ পশ্চিমে বৰ নদী উত্তৰে সিঙ্গি মাৰিৰ উত্তৰ নেজা দক্ষিণে আলী এই চতু-হৰ্দাৰ চিন জমি বাড়ি বড়ি মূৰ্ত্তিকা সমেৎ বৰক তাম্ৰ পত্ৰিকা কৰি দিচিল ইন্দানিক সেই পত্ৰ চৌৰাপহৃত হৈল কাৰণ ৩ৰ দেৱে আজ্ঞায়ে তদনুসাৰে ৩দেৱৰ পুত্ৰে ধৰ্ম্মোত্তৰ তাম্ৰ পটক কৰি দিয়া গল। তিনি

প্ৰদক্ষ শ্ৰৱন কীৰ্ত্তন কৰি ৩৪ দেৱক আশীৰ্বাদ কৰি পুত্ৰ পৌত্ৰাদিক্ৰমে থাকিবেক। ইয়াৰ কৰ কাটল পদ পঞ্চক বেঠ বেগাৰ চোৰ চিননা ধুমুচি মাৰেচা জলকৰ জবক্ষাৰ দণ্ড বন্ধ দান খত সৰ্ব্ববাব পৰিত্যাগ হইল। ইহাতে কোনো জনে অগ্ৰথা নাচৰিবেক : “ইতি শক ১৬৭১ তাং ১১ মাঘ” (1749 A D)

ষোড়া নিদান—

১১। “টাঙ্গনৰ তিনি জাতি। টাটুকীৰ তিনি জাতি। টাটুকীৰ বুকু বহল ডিঙ্গি ডাঙ্গৰ। তাজীৰ বুকু চেপেতা ডিঙ্গি সৰু। ভাল আচোৱাৰি হলে বিচাৰি পাব ॥ জিজ্ঞানীয়া বাত হলে তিনি খোজ মানক লাগি তেল চোচোৱাই। যত বাখৰ আছে মানে সবাকো লব আৰু কলা খাৰ মাহ ডালি সহিতে বান্ধি খুৱাব নাশ।” (১৭৫০ খৃঃ পাচৰ)

১২। “দৰং দেশৰ ৰজা ৰাজ পুত্ৰ দুৱাবদাৰ ও হাজৰিকা ও শইকিয়া ও বড়া বৰুৱা আনো সকলে মাৰধানে জানিব। ৩দেৱৰ আজ্ঞায়ে দক্ষিণ পাটৰ গোসাঞি দেৱক সোণাৰি খেলৰ সত্ৰ দিছে এখন আমিও আজ্ঞানুসাৰে ৩৪ৰ পুণ্যে মেধি পদ্মলাভ ব্ৰাহ্মন ১ঘৰ.....মুঠত ২৬ ঘৰ গ্ৰামৰ হদ পূবে পদোৰ পুখুৰীৰ পূব পাৰ পশ্চিমে বৰনদী উত্তৰে খড়া আলী বড়িগাৱৰ সিমা দক্ষিণেও বৰনদী এহি চতুহৰ্দে মাইল প্ৰমাণে মাটি সমেত তাম্ৰ পত্ৰিকা কৰি দিয়া গল। শ্ৰৱন কীৰ্ত্তন কৰি ৩দেৱক আশীৰ্বাদ কৰি দক্ষিণ পাটৰ গোসাঞিক কৰ-ভাৰ দি থাকিব ইহাৰ কৰ কাটল পদ পঞ্চক বেঠ বেগাৰ চোৰ চিননা ধুমুচি মাৰেচা দান খত চকি ফাট হাট ঘাট জনকৰ জবক্ষাৰ সৰ্ব্ববাব পৰিত্যাগ কৰি দিয়া হল। ইহাত কোনোজনে অগ্ৰথা না-চৰিবেক। ইতি শক ১৭০৭ তাং ১৫ মাঘ” (—১৭৮৫ খৃঃ)

কাশীনাথ তামুলী ফুকনৰ বুৰঞ্জী—

১৩। “ভৈৰৱ নদীৰে পৰা দিক্কৰ বাসিনী অৰ্থাৎ সদিয়াৰ কেচাই খাতী পৰ্য্যন্তে সৌমাৰ পীঠ বোলে ; এই সৌমাৰ পীঠৰ পূৰ্বে হিবকুট পৰ্ব্বতৰ দক্ষিণ স্বৰ্ণাদিৰ উত্তৰ এই সীমাৰ মধ্যতে বিহ গাতি নামক পৰ্ব্বতৰ উপৰি বহু ভূমী নামক স্থানতে সুন্দৰ স্থান দেখি এক সময়ত সখীগণ খাইতে শচী ও ইন্দু উভয়েই ক্ৰীড়া কৰি ফুৰিছিল, (১৮৩০ খৃঃ)

১৪। “যি ভাষা মানুহবিলাকে ভালকৈ বুজিব নোৱাৰে তাৰ দোৱাৰাই মানুহবিলাকক চলাচলত মহৎ কষ্ট হব। আৰু আমাৰ দেশত অনেক বছৰৰ পৰা গভৰ্ণমেণ্টৰ খৰচেৰে বঙ্গালী ভাষাৰ বিস্তৰ পঢ়াশালী পতা হৈছে। কিন্তু তাত পঢ়া বালক সকলে এই পৰ্য্যন্ত কৃতকাৰ্য্য হব পৰা নাই। তাৰ কাৰণ বিচাৰি চালে আমি ইয়াকেহে জানিব পাৰোঁ যে লৰাবিলাকে স্বদেশী মাতৃ ভাষাত বিশেষ পাৰক নহলে বঙ্গালী ভাষা শিকি কোনো ৰূপে কৃত কাৰ্য্য হব নোৱাৰে।.....এই নিমিত্তে আমাৰ দেশাধিকাৰ সকলত জনাইছো যেন অচিৰে মনযোগ কৰি আমাৰ দেশত নিজ ভাষা চলাবলৈ আজ্ঞা দিয়ে”

(অকনোদয়—মাৰ্চ ১৮৫৬ খৃঃ)

গল্প বচনা অসমীয়া সাহিত্যৰ এটা প্ৰধান অঙ্গ আছিল। অসমীয়া গল্প বচনাৰ ক্ৰম পৰিবৰ্ত্তন আৰু ধাৰাবাহিকতা জখলাখুপীয়া নহয় ; বৰং ইমান স্বাভাবিক যে ওপৰত দিয়া অগা-পিচা নমুনা বোৰৰ ভিতৰত পাৰ্থক্য উলিওৱা সহজ নহয়। শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ যি নাটকীয় গল্প, বৈকুণ্ঠনাথে প্ৰথমে তাক অনুকৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু

পাচলৈ সেই মিশ্ৰিত ভাষাৰ মৈথিলী আৰু কৃত্ৰিমৰূপবোৰ বাদ দি শুধু অসমীয়ালৈ বাগৰিলে। কিন্তু ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰত বিশেষকৈ দেৱতা বা মাণৱন্ত ব্যক্তিৰ পাচত 'যাৱন্ত', 'কৰন্ত' আদি প্ৰাগ্-বৈষ্ণৱ যুগৰ (এতেকে বৈষ্ণৱ যুগত কৃত্ৰিম) ক্ৰিয়াৰূপ পূৰ্বৰ ৰীতি (con vention) বুলি ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বুৰঞ্জীৰ ভাষা চালেই সেইবোৰ ৰূপ কৃত্ৰিম বুলি ধৰা পৰে; কাৰণ তাত সেইবোৰৰ ব্যৱহাৰ নাই। এই বৈষ্ণৱ যুগ অসমীয়া সাহিত্যৰ গোৰুৰ দিন। এই যুগত ওপৰত উল্লেখ কৰা উজ্জল তাৰকাৰূপ সাহিত্যিক সকল আসামৰ সাহিত্য—আকাশত উদয় হৈছিল। তলত আৰু জনচেৰেকৰ নাম দিয়া হল।

৩। **অনন্তকন্দলি** বা **চন্দ্ৰভাৰতী**—এওঁএখন ৰামায়ণ কৰিছিল। উত্তৰ গুৱাহাটীত এতিয়া য'ত ডাকবঙ্গলা আছে তেওঁ তেওঁৰ ঘৰ আছিল। এও দশমৰ মাজ ছোৱাকো অসমীয়ালৈ কৰিছিল। তলত অলপ তুলি দিয়া হল :—

কামৰূপ অল্পপাম, হাজো হেন যাৰ নাম,
 যাতে মহা পুণা তীৰ্থ আছে।
 মহামনি কুট গিৰি, উষ্ণিসান্ত যশতৰি
 লোহিত বহন্ত জাৰ কাছে ॥
 তান্তিহেন খ্যান্তিমন্ত দাতা ভোক্তা গুণৱন্ত
 মনুষ্য মধ্যত মূহুতৰ।
 সদাচাৰী শুদ্ধ আতি কৃষ্ণৰো কথাত ৰতি
 ব্ৰাহ্মণৰো সাক্ষাতে কিঙ্কৰ ॥
 ভাসাবাত হন্তে দিব্য পটবস্ত্ৰ উপজয়
 দেৱ দ্বিজ ৰাজাৰ ভূষণ।

সেহি হাজো নাম স্থানে আছিলন্ত বঙ্গ মনে

মাধৱত কৰিয়া সেৱন।

তন্ত্ৰিকুলকমলব প্ৰকাশক দিবাকৰ

ভাগৱত শাস্ত্ৰত পণ্ডিত।

বহু পাঠক নাম দ্বিজবৰ অনুপাম

আছিলন্ত কৃষ্ণত ভকত।

দেৱমাধৱৰ বৰে উপজিল সেই খানে

তাহানে নন্দন যুগ্মতি।

পিতৃগুণ অনুসাৰে মহাভাগৱত শাস্ত্ৰে

কৃষ্ণে উপজাইলা কিছু ৰতি।

অনন্তকন্দলি কবি নাম মাত্ৰ খাত ভৈল

কাৰ্য্য কিচো নভৈল তাহাৰ।

৪। গোবিন্দ মিশ্ৰ—এও গীতা শাস্ত্ৰক অসমীয়া পদ্যত
তৰ্জমা কৰিছিল।

৫। দৈত্যাৰিঠাকুৰ—এওঁ শঙ্কৰদেৱৰ চৰিত্ৰ এখন
লেখিছিল।

৬। ৰামচৰণ ঠাকুৰ—এওঁ দৈত্যাৰি ঠাকুৰৰ বাপেক ;
এওঁ শঙ্কৰদেৱৰ বিস্তাৰিত জীৱন চৰিত লেখি থৈ গৈছে ॥ কংশৰধ
নামেৰে এখন নাটক আৰু শঙ্কৰদেৱে লেখা সংস্কৃত ‘ভক্তি-ৰস্তা-
কৰৰ’ অসমীয়া ভাঙ্গনি কৰি থৈ গৈছে।

৭। **শ্ৰীপৰ কন্দলি**—শঙ্কৰদেৱে লেখা কীৰ্ত্তন পুথিৰ কোনো কোনো অংশ এওঁক লেখিবলৈ দিছিল। আৰু **কাণখোৱা** নামেৰে এখন লৰানিচুকোৱা পুথি (Nursery rhymes)

৮। **সাক্ষীভোম ভট্টাচাৰ্য্য**—স্বৰ্গ খণ্ড নামেৰে ডাঙৰ পুথি লেখিছিল।

বুৰঞ্জী লেখোতা সকলৰ নাম পৰ্য্যবেক্ষণ নাই। সেই বিলাকৰ সবহ ভাগ ৰাজ আজ্ঞাত লেখা হৈছিল।

৯। **দুৰ্গাবৰ**—এওঁ শঙ্কৰদেৱতকৈ আগৰ কবি আছিল; তাল-ৰাগ যুক্ত এখন গীতি-ৰামায়ণ লেখিছিল। এসময়ত এইখন লোকপ্ৰিয় আছিল।

১০। **শ্ৰীতাম্বৰ**—এওঁ ‘কল্পিণী পৰিণয়’ নামেৰে এখন কাব্য লেখিছিল। এওঁ শঙ্কৰদেৱতকৈ অলপ আগ।

ওপৰত কৈ অহা হৈছে যে প্ৰাগ্-বৈষ্ণৱ যুগত ভাষাৰ যি আভাস পোৱা যায় তাৰ পৰা এইটো বুজি যে বঙ্গদেশত সেই যুগত অসমীয়া ভাষা চলিছিল। বৈষ্ণৱ যুগৰো যে আগ ছোৱাত বঙ্গদেশত অসমীয়া ভাষা চলিছিল সেইটো শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনৰ পৰা দেখা যায়। সেই বুলি নধৰিলে উক্ত কিতাপেই জাল বুলি প্ৰমাণিত হয়। কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনত দুই চাৰিটা বঙ্গালীগঢ়ে দেখা দিছে। এই পুথি ১৫শ শতিকাৰ প্ৰথমার্দ্ধত লেখা। সেই শতিকাৰ মাজৰ পৰা বঙ্গালী ভাষাই মূৰ দাঙিবলৈ আৰম্ভ কৰে; অৰ্থাৎ তেতিয়াৰ পৰা এই বঙ্গলুৱা গঢ়বোৰে বঙ্গদেশৰ সাহিত্যত সবহকৈ ব্যৱহৃত হয় আৰু অসমীয়া গঢ় তল পৰে। এই বঙ্গলুৱা গঢ়বিলাক কি আৰু কেনেকৈ সিহঁত অসমীয়া গঢ়তকৈ পৃথক সেইটো এতিয়া দেখুওৱা যাওক।

প্ৰধানকৈ তিনিটা বা চাৰিটা লক্ষণৰ গুণে বঙ্গদেশত এই নতুন ভাষা অসমীয়া ভাষাৰ পৰা ফাটি বেলেগ হয়। প্ৰথম হৈছে— একাবাস্তৱ তিৰ্য্যক ৰূপৰ আবিৰ্ভাব (oblique case ending এ)। সংস্কৃতত অধিকৰণত 'এ' হয়। বঙ্গদেশত কিন্তু এই অধিকৰণ কাৰকৰ 'এ' টো ক্ৰমে সকলো কেইটা কাৰকতে বহিবলৈ ধৰিলে। **কৰ্ত্তা কাৰকত** পূৰ্ব ভাৰতীয় প্ৰাকৃতত 'এ' টো অশোকৰ দিনৰে পৰা আছে (৮১ পৃষ্ঠা চোৱাঁ); কিন্তু সেই 'এ' ক তল পেলাই বঙ্গদেশত অধিকৰণৰ 'ত' আৰু 'এ' বহিবলৈ ধৰে; যেনে, "ঘোড়াতে ঘাস খায়"; "মাতে ঝীতে ঝগড়া কৰে (গ)"; "কংশেৰ কাৰণে হ এ সৃষ্টিৰ বিনাশে"—শ্ৰীকৃ কী: ইত্যাদি। **কৰ্ম্মকাৰকত**; যেনে, "কংশে গিয়া জানা-ইব"—শ্ৰীকৃকী; "মানুষ হঞা জিনিলে তুমি হেন ৰাবনে"—কৃত্তিবাস; "আমায় দাও"—আধুনিক বাং ৱেঁ উং—"মোতে (মোক) দয়া কলা" (১৩৪ পৃ: চোৱাঁ); "শাপ দিল মোৰে" (মোক)—কৃত্তিবাস ইত্যাদি।

তছপৰি আমি ওপৰত দেখুৱাই আহিছো যে বৈষ্ণৱ যুগৰ আগ ছোৱাত অসমীয়াৰ দৰে বঙ্গদেশতো কৰ্ম্মকাৰকত কেৱল 'ক' বহিছিল (৮৮ পৃষ্ঠা চোৱাঁ)। "কংশে পুতনাক নিয়োজিল"—শ্ৰীকৃ কী:; "সৰ্প যেন যায় মাৰিতে গৰুড়ক, সেই মতে যাও তুমি মাৰিতে অৰ্জুনক"—সঞ্জয় মহাভাৰত; "দেওআন গিৰি চাকৰি ৰাজা সেই বাঙ্গালক দিল"—ময়নামতি গান। ইত্যাদি। কিন্তু ১৫শ শতিকাৰ মাজ ভাগৰ পৰা এই কৰ্ম্মকাৰকৰ 'ক' ত অধিকৰণৰ 'এ' যোগ হবলৈ ধৰিলে; যেনে—'ৰামকে', 'হৰিকে', 'তাকে', 'আমাকে', ইত্যাদি। **কৰণ**

(গ) We also find "মাএতে ঝীএতে" redoubled oblique forms; shows extreme predilection to wards the locative case.

কাৰকত; যেনে, ‘ষোল উপচাৰ দিয়া ছাগল মহিবে’—কৃত্তিবাস। “হাত দিয়া” নুবুলি “হাতে দিয়া”—আধুনিক বাং। সম্প্ৰদান কাৰকত যেনে, আগেয়ে আছিল “ঘৰক মন নাজাএ”—শ্ৰীকৃষ্ণী; এতিয়া হল—“ঘৰে যেতে চাইনা”—আধুনিক। অপাদান কাৰকত অৱশ্যে কামৰূপীয়া ভাষাতো “হন্তে” ক্ৰদন্ত ব্যবহৃত হৈছিল। হন্ত+এ=হন্তে হৈছিল; বঙালী ভাষাত পাচলৈ তাৰ ঠাইত ‘হইতে’ (=হইত+এ) চলিলে। সম্বন্ধ কাৰকত পূৰ্বে বঙ্গদেশত অসমীয়াৰ দৰে কেৱল ‘ব’ চলিছিল। যেনে, শূণ্য-পুৰাণত; (৮৮ পৃঃ চোৱাঁ); পাচলৈ শব্দটোৰ তিৰ্য্যক ৰূপটোতহে এই ‘ব’ যোগ দিয়া হ’লগৈ; (বামেব=বামে + ব) (ঘ)। সম্বন্ধ কাৰকত অৱশ্যে তিৰ্য্যক ৰূপৰ ব্যৱহাৰ বহু আগৰ পৰাই বঙ্গদেশত ঠায়ে ঠায়ে চলিছিল। কিন্তু ১৫শ শতিকাৰ মাজ ভাগৰ পৰাই বঙালী ভাষাৰ এটা বিশেষত্ব হৈ পৰিল। অধিকাৰণত বঙ্গদেশত আগেয়ে কেৱল অসমীয়াৰ দৰেই ‘ত’ ব্যৱহৃত হৈছিল (চৰ্যা পদ, শূণ্য পুৰাণ, শ্ৰীকৃষ্ণী আদি চোৱাঁ)। কিন্তু পাচলৈ ‘ত’ত আকৌ সেই ‘এ’কাৰ যুক্ত হৈ ‘তে’ হল। আৰু ঘাই শব্দটোৱেও তিৰ্য্যক ৰূপ লৈ ‘ঘৰত’ গুচি ‘ঘৰেতে’ (ঘৰ+এ+ত+এ) হল। কেতিয়াবা ‘ঘৰেত’ও পোৱা হয়। আৰু এতিয়া ‘ত’ একেবেলিয়েই বাদ পৰি সংস্কৃতৰ দৰে ‘ঘৰে’ হল। কিন্তু পূৰ্ব বঙ্গ, উত্তৰ বঙ্গত (যি বিলাক ঠাই পূৰ্বৰ কামৰূপ ৰাজ্যৰ ভিতৰত আছিল) এতিয়াও অসমীয়া ৰূপটো চলিছে। পূৰ্ব বঙ্গ আৰু চিলটত অকাৰান্ত শব্দৰ পাচত ‘ত’ লুপ্ত হৈ কেৱল ‘অ’ থাকে; যেনে “আমি ঘৰ (Ghara, ie ঘৰত) ছিলাম।”

(ঘ) “বাম+কেব”ৰ পৰা যে “বামেব” হোৱা নাই সেইটো তললৈ দেখুওৱা হ’ব।

অকল কাৰকতেই নহয়; কুদন্ত পদতো এই অধিকৰণ-ভাবাত্মক 'এ' বঙ্গদেশত সোমাই ভাষাটোক পৃথক কৰিলে। ওপৰত দেখুৱাই অহা হৈছে যে মাঃ কন্দলিৰ বামাৰণত উদ্দেশ্যার্থক অসমাপিকা ক্ৰিয়াত (Infinitive mood) 'ত' প্ৰত্যয়ান্ত কুদন্ত এটা ব্যৱহৃত হৈছিল; যেনে 'হানিত' (to kill, ১০৬ পৃঃ চোৱাঁ) ; তাতে অধিকৰণৰ 'এ' যোগ দি হোৱা 'হানিতে' ৰূপটো যদিও অসমীয়া কবিসকলেও মাজে মাজে ব্যৱহাৰ কৰিছিল কিন্তু সি বঙ্গদেশত বৰ প্ৰিয় হৈ পৰিল আৰু পাচলৈ সেইটোৱেই থাকি গল। অসমীয়াত এই স্থলত "ইব" প্ৰত্যয়ান্ত কুদন্ত শব্দ হ'ল। অসমীয়াত মাথুৱন্ত কৰ্তাৰ পাচত ক্ৰিয়াৰ ৰূপ 'কবন্ত' 'দেখন্ত' ইত্যাদি হয়। কিন্তু ইয়াতো সেই 'এ'কাৰৰ প্ৰভুত্ব সোমোৱাত বঙ্গালী কবিৰ বচনাত 'কবেন্ত' 'দেখেন্ত' ইত্যাদি ৰূপ হ'লগৈ। সকলো ঠাইতে আৰু গঢ়তে একে সময়তে 'এ' টো আহি সোমোৱা নাই।

দ্বিতীয় কাৰণ হৈছে উচ্চাৰণৰ জোৰ (accent)। ভাৰতীয় ভাষাত এই সম্বন্ধে চৰ্চ্চা গ্ৰীয়েছন চাহাবে অলপ কৰা দেখা গৈছে। বিষয়টো অতি জটিল আৰু ভালকৈ চালি জাৰি কোনেও চোৱা নাই। সংস্কৃত শব্দৰ শেষ মাত্ৰা (syllable) এৰি তাৰ আগৰ মাত্ৰাত জোৰ পৰে। সেইটো যদি হ্রস্ব স্বৰ আৰু তাৰ আগৰটো দীৰ্ঘ স্বৰ তেন্তে সেই দীৰ্ঘ স্বৰত জোৰ (accent) পৰে। অৰ্থাৎ যদি শব্দটোত কেৱল দুটা মাত্ৰা (syllable), তেনেহলে প্ৰথমটোত জোৰ পৰে ; যদি শব্দটোত তিনিটা মাত্ৰা, দ্বিতীয়টোত পৰে ; চাৰিটা থাকিলে তৃতীয়টোত পৰে। কিন্তু দীৰ্ঘ স্বৰ থাকিলে তাত পৰে। এই সাধাৰণ নিয়মৰ উপৰিও দেখা যায়, যিটো শব্দত চাৰিটা মাত্ৰা থাকে তাৰ প্ৰথম মাত্ৰাটোতো এটা সামান্য দৰে জোৰ পৰে (secondary accent)।

আৰু তত্পৰি বহুত তিনি মাত্ৰা যুক্ত শব্দৰো প্ৰথম মাত্ৰাত জোৰ পৰা দেখি। এইয়া হল সংস্কৃত ভাষাৰ সাধাৰণ নিয়ম। কিন্তু অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষত্ব হৈছে, দুটা বা ততোধিক মাত্ৰা যুক্ত শব্দৰ সদাই দ্বিতীয়টোতহে জোৰ পৰে। মোটৰ ওপৰত অসমীয়া ভাষাত সাধাৰণতে জোৰটো দ্বিতীয়মাত্ৰাগামী। এই সম্বন্ধে অসমীয়া মাৰাঠী আৰু গুজৰাটীৰ ভিতৰত খুব মিল দেখা যায়। উড়ীয়ায়ো দ্বিতীয় মাত্ৰাক পছন্দ কৰে। কিন্তু সংস্কৃত আৰু হিন্দীত দুটীয়া মাত্ৰাৰ শব্দত জোৰটো সদাই প্ৰথমটোত পৰে; তিনিটীয়া শব্দতো হিন্দীত জোৰটো প্ৰথমটোলৈ যায় আৰু সংস্কৃততো তেনেকুৱা ঢাল দেখা যায়।

এতেকে মোটামোটিকৈ কব পাৰি যে বহিবৃত্তৰ ভাষাবোৰত জোৰটো দ্বিতীয় মাত্ৰাগামী আৰু অন্তবৃত্তৰ ভাষাত প্ৰথম মাত্ৰাগামী। সংস্কৃতৰ লগত বৈদিক ভাষাক তুলনা কৰিলে দেখা যায় যে বৈদিক ভাষাতো সম্ভৱতঃ জোৰটো দ্বিতীয় মাত্ৰাগামী আছিল। যেনে; বেদত 'দৰ্শত' শব্দটো চাৰি মাত্ৰায়ুক্ত (Vide macdonall's Vedic Gram,)। অৰ্থাৎ 'দৰ্শত' আছিল। কিন্তু পাচৰ সংস্কৃতত জোৰটো প্ৰথম মাত্ৰালৈ যোৱাত 'ব'টো চেপা খাই ওপৰলৈ উঠিলে; অৰ্থাৎ তাত জোৰ নপৰাত শব্দটো 'দৰ্শত' হল। সেই দৰে 'ইন্দ' শব্দটো বেদত তিনি মাত্ৰাৰ (অৰ্থাৎ 'ইন্দৰ') আছিল। আৰু জোৰটো 'দ' আখৰত পৰিছিল। সংস্কৃতত জোৰটো প্ৰথম মাত্ৰালৈ অহাত, পাচত থকা কোমল ব্যঞ্জন (liquid consonant) 'ব'টো আগৰ আখৰত যুক্ত হল। বঙ্গদেশতো আগেয়ে শব্দৰ জোৰ দ্বিতীয় মাত্ৰাগামী আছিল। কিন্তু পাচলৈ সেই দেশত অন্তবৃত্তৰ ভাষাৰ (সং আৰু হিং) প্ৰভাব বিস্তাৰ হোৱাত ১৫শ শতিকাৰ পৰা ক্ৰমে জোৰটো প্ৰথম মাত্ৰাগামী হবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ

দ্বাৰাই শব্দবিলাক বিকৃত হৈ পূৰ্বৰ ভাষাৰ পৰা (ie অসমীয়াৰ পৰা) বঙ্গদেশৰ ভাষাক আতঁৰাই নিলে। তলত তাৰ উদাহৰণ দিয়া হল।—

সং	অং	বাং
গচ্ছ	গছ	(১) গাছ
পক্ক	পকা	(২) পাকা
	পলা	(৩) পালা (কিন্তু কুন্তিবানৰ দিনত 'পলা' আছিল যেনে, "পলাই ৰামেৰ সৈন্ত নাহি বান্ধে চুল")
গ্রাম	গাওঁ	(৪) গাঁ
চক্র	চকা	(৫) চাকা (প্ৰাং চক)
অল্প	অলপ	(৬) অল্প
শক্তি	শকত	(৭) শক্ত
তিনি	তিনি	(৮) তিন্
চাৰি	চাৰি	(৯) চাৰ্ (উড়ীয়াত চাৰি)
কৰৈ	কাৰৈ	(১০) কৈ (মাছ)
ইত্যাদি	ইত্যাদি	ইত্যাদি

(১), (২), (৩), (৫) এই কেইটাত প্ৰথম মাত্ৰাত জোৰ পৰাত প্ৰথম আখৰ বঙ্গালীত আকাৰান্ত হৈছে। (৪), (১০) প্ৰথম মাত্ৰাত অধিক জোৰ পৰাত দ্বিতীয় মাত্ৰা লুপ্ত হল। (৬) আৰু (৭)—২য় মাত্ৰাৰ পৰা ১ম মাত্ৰালৈ জোৰ যোৱাত ২য় মাত্ৰা ৩য় মাত্ৰাত লয় হল। (৮) আৰু (৯)—অসমীয়াত ২য় মাত্ৰাত জোৰ থকাত শব্দ ছটাৰ শেহৰ 'ই'কাৰ আছে; কিন্তু বাং আৰু হিং ভাষাত ১ম মাত্ৰাত পৰাৰ গুণে 'ই' লোপ পালে। বৈদিক কালৰ পাচৰে পৰা ক্ৰমে জোৰটো ২য় মাত্ৰাৰ পৰা ১ম মাত্ৰালৈ যোৱাৰ চেষ্টাত আছে দেখা যায়। যেনে

বৈদিক কৰ্ম (= কৰম—২য় মাত্ৰা সম্পূৰ্ণৰূপে আছে শব্দটো তিনি মাত্ৰা যুক্ত) ; সং—কৰ্ম (অৰ্থাৎ ২য় মাত্ৰাটো বংকিষ্টিং বকমে আছে) = প্রাক্—‘কৰ্ম’ (২য় মাত্ৰা (ব) সমুলি নাইকিয়া হ'ল আৰু ১ম মাত্ৰাত জোৰ বৰকৈ পৰিল ; শব্দটো দুই মাত্ৰা যুক্ত হৈ থাকিল) = আধুনিক ‘কাম’ (প্রথম স্বৰ দীৰ্ঘ হ'ল আৰু শব্দটো হসন্ত হৈ এক মাত্ৰা যুক্ত হ'ল) । কিন্তু আসামত ‘কৰম’ শব্দ পূৰ্বৰ আকৃতিতে আছে যেনে, ‘শ্রাক্’ অৰ্থত ; কিন্তু ৩য় মাত্ৰাটো ২য় মাত্ৰাত লয় হ'ল । এতেকে ইয়াৰ পৰা এইটো বুজি যে ‘অলপ’ ‘ধৰম’ ‘কৰম’ ‘শকত’ ‘তপত’ ‘পতুম’ আদি শব্দৰ পৰাহে ‘অল্প’, ‘ধৰ্ম’, ‘কৰ্ম’, ‘শক্ত’, ‘তপ্ত’, ‘পন্ন’ আদি শব্দ উদ্ভৱ হৈছে ; (৩৮, ৩৯ পৃঃ চোৱাঁ) । তদুপৰি আধুনিক বঙ্গালীত ‘দেখবো’ (দেখিব), গুন্লাম (গুন্লাম), মশায় (মহাশয়), বাংলা (বাঙ্গালা), দেখতে (দেখিতে) ইত্যাদি শব্দৰ পৰা স্পষ্ট দেখা যায় যে সেই ভাষাত ২য় মাত্ৰাৰ পৰা জোৰ (accent) ১ম মাত্ৰালৈ অহাত ২য় মাত্ৰাটো লোপ পাইছে ।

প্রথমে যেতিয়া আফ্গানবিলাক আহি দ্বাদশ শতিকাৰ শেষ ভাগত বিহাৰ (মগধ) দখল কৰেহি তেতিয়া সেইবিলাক ঠাইৰ পৰা অনেক হিন্দু মানুহে নিজ জাতি আৰু ধৰ্ম বক্ষাৰ নিমিত্তে বঙ্গদেশলৈ আহি তাত উপনিবেশ স্থাপন কৰে । তেতিয়াৰ পৰাই বঙ্গদেশত অন্তৰ্বৃত্তৰ প্ৰভাব লাহে লাহে বিস্তাৰিত হ'বলৈ ধৰে । দ্বিতীয় মাত্ৰাৰ পৰা ১ম মাত্ৰালৈ জোৰ বদলি হোৱাৰ এইটো এটা কাৰণ বুলি ধৰিব পাৰি । নামনি আসামতো আদি মাত্ৰাগামী জোৰৰ প্ৰাচুৰ্য দেখা যায় । আৰু সেই বাবে তাত শব্দবোৰ চুষ্ক হৈছে । যেনে, ‘কি কৰ্ছা ? (কি কৰিছা ?) ; ‘নৰোঁ’ (নোৱাৰোঁ) ইত্যাদি । উজনি আসামতো

কাচিং এই কাৰণেই দ্বিতীয় মাত্ৰাত ব্যঞ্জনবৰ্ণ লুপ্ত হোৱা দেখি; যেনে, 'খুইছো' (খুজিছো), 'ঘৈণী' (ঘৰিণী) ইত্যাদি।

তৃতীয়তে, বঙ্গদেশত শ (sh) উচ্চাৰণৰ প্ৰাধান্য। এইটো মাগধী প্ৰাকৃতৰ প্ৰধান লক্ষণ আছিল। এতেকে ইও ওপকল্প কাৰণৰ ফল। পূৰ্বে বঙ্গদেশত অসমীয়া x উচ্চাৰণ যে কিছুদূৰ আছিল সেইটো চৰ্চা পদে প্ৰমাণ কৰে। পূৰ্ববঙ্গত এই x উচ্চাৰণ অনাৰ্য্যৰ মুখত পৰি 'হ' হৈছে। ১৭৩৪ খৃঃ পত্নীগীজ পাছৰী এচম্‌চনে পূৰ্ববঙ্গৰ ভাষাত লেখা "কুপাৰ শাস্ত্ৰৰ অৰ্থ ভেদ" পুথিত 'স', 'শ', ৰ ঠাইত x ব্যৱহাৰ কৰিছে। সেইবিলাক ঠাইত এতিয়া 'শ' ৰ সলনি 'হ' হয়। ইয়াৰ পৰা এইটো বুজি যে সেই কালতো পূৰ্ব বঙ্গত 'শ' ৰ উচ্চাৰণ x আৰু হ এই দুটাৰ মাজতে আছিল। উক্ত পুথিত 'সকল'ৰ ঠাইত 'xocol' আৰু 'শাস্ত্ৰ'ৰ ঠাইত "xaxtra" লেখিছে। ওপকল্প মাগধী প্ৰভাবৰ গুণেই বঙ্গদেশত 'পত্ৰম' আৰু 'লখিমী' শব্দৰ ঠাইত 'পদ্দ' আৰু 'লক্খী' হ'লগৈ। সেই দৰেই 'কৃষ্ণ'ৰ ঠাইত 'কেষ্ট', 'ভঙ্গ'ৰ ঠাইত 'ভঙ্গ' (চ)।

অকাৰান্ত বা আকাৰান্ত শব্দ অসমীয়াত প্ৰায়ে হসন্ত হয়; কিন্তু বঙ্গালীত মুকলি হৈ থাকে। যেনে বাং—'ভাল হালনা' (bhalo halo na) = অং "ভাল্ নহল্" (bhal nahol); বাং—গাতা, পাতা, যাঁতা, আন (ano), তাগা, = অং—গাত্, পাত্, যাঁত্, আন্, তাম্ ইত্যাদি। হিং—'পিয়াস', বাং—'পিপাসা', অং—'পিয়াহ'। অসমীয়াই শব্দৰ শেষত 'আ' বা 'ও' স্বৰ বৰ্ণ সহ নকৰে; সেই দেখি তাৰ পাচত এটা ব্যঞ্জন বৰ্ণ যোগ দি শব্দটোক হসন্ত কৰে। যেনে, হিং—মুখীয়া, অং—

(চ) বঙালী ভাষাৰ বহুত শব্দ যে মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা ওলাইছে; (সন্দৰ্ভক অসমীয়া শব্দবোৰ কিন্তু নহয়) সেই বিষয়ে ৫২ পৃঃ চোৱাঁ।

মুখীয়াল্। (সেই দৰে ঘৰিয়াল, মৰমীয়াল, দেখনিয়াৰ, খোজনিয়াৰ),
বাং—'চা' (tea) = অং—চাহ্। cf. বিলাক, বোৰ, *মেকোৰ,
(মেকুৰী), ছাগল, বগল বগলী, (১৯. ২৩ আৰু ২৪ পৃঃ চোৱাঁ)। এই
অভ্যাসটো আগেয়ে কথিত ভাষাত বঙ্গদেশতো আছিল ; তাৰ প্ৰমাণ
যে এতিয়া সেই অভ্যাস পশ্চিম আৰু পূব বঙ্গত আছে যেনে পশ্চিমে
বাঞ্চি আৰু পূবে ত্ৰিপুরা, শ্ৰীহট্ট, চিটাগাওঁ আদি ঠাইত 'খাইআৰ'
(খাইআ) ইত্যাদি। (বঙ্গদেশত ধাতুৰ পাচত এই 'ব' হোৱাৰ কেইবাটাও
মূল আছে অনেক স্থলত 'এব' ধাতু যোগ হৈ হৈছে ; যেনে কহি আৰ অৰ্থাৎ
কহি এব)। অসমীয়াত 'অ'ৰ উচ্চাৰণ সংবৃত (like O in 'shot') কিন্তু
বঙালীত বিবৃত (like A in 'law') এই বিষয়ত অসমীয়া হিন্দীৰ লগত
মিলে আৰু বঙালী নামনি আসামৰ লগত মিলে। পাচৰ দুই ঠাইত
সেই বাবেহে 'আ' উচ্চাৰণ. উজনি আসামতকৈ অধিকতৰ প্ৰিয়।

অসমীয়া ক্ৰিয়াৰ প্ৰথম পুৰুষ বোধক প্ৰত্যয় "ঙ"। বঙ্গদেশত
আগেয়ে চলিছিল আৰু এতিয়াও উত্তৰ আৰু পশ্চিম বঙ্গত আছে।
উড়ীয়াত ভূত আৰু ভবিষ্যৎ কালত আৰু বৰ্ত্তমানৰো বহুবচনত "ই"
হয়। বিহাৰীৰো ভোজপুৰীয়া আৰু মিথিলা শাখাত বৰ্ত্তমান আৰু
ভূত কালত প্ৰথম পুৰুষত "ই" হয়। এই দুই দেশৰ মানুহ আহি
বঙ্গদেশত বসতি কৰাৰ পৰা তাতো পাচলৈ "ই" চলিবলৈ ধৰিলে
আৰু অসমীয়া "ঙ" প্ৰত্যয় তল পৰিল। কিন্তু বঙ্গদেশতো প্ৰথমতে
ভূত কালতহে "ই" চলিছিল। বৰ্ত্তমান কালত চলিবলৈ কিছু সবহ সময়
ললে। যেনে, "স্বৰূপে বুইলোঁ মো, কাহাঞ তোমাৰ বাঁশী আন্ধে
নাহি পাই (=পাইলোঁ)"—শ্ৰীকৃঃ কীঃ বিহাৰী আৰু উড়ীয়া ভাষাৰ
প্ৰভাৱ বিস্তাৰ হোৱাৰ লগে লগে অসমীয়া প্ৰত্যয়াদি বঙ্গদেশৰ মাজ

ভাগৰ পৰা প্ৰথমে তিব্বোহিত হবলৈ ধৰে। ভাটিৰ পৰা যিবোৰ হিন্দু মানুহ আহি মধ্য বঙ্গত (ব'ত হিন্দু ৰাজ্য ১৩০০ খৃঃ মানলৈকে আছিল) বহিলেহি তেওঁবিলাকৰ মাজত সংস্কৃত চৰ্চা হোৱাত সেই ভাষাৰ প্ৰভাব বঙ্গদেশত বিস্তাৰ হবলৈ ধৰিলে আৰু পূৰ্বৰ প্ৰাকৃত মূলক আৰু অসমীয়া শব্দ প্ৰত্যয়াদি তল পৰিবলৈ ধৰিলে। যেনে, প্ৰাকৃত মতে হোৱা “সেন্দুৰ” শব্দই সংস্কৃতৰ প্ৰভাবত পৰি আকৌ ঘূৰি বঙ্গদেশত “সিন্দুৰ” ৰূপ ধৰিলে। এনেবোৰ শব্দত বঙ্গালীয়ে হিন্দী আৰু সংস্কৃতৰ পিচ লৈছে আৰু অসমীয়াই প্ৰাকৃতৰ। যেনে, বাং ‘সি’থি’ (সং সৌমন্ত), লিখা (লিখন), = অং ‘সেওঁতা’, ‘লেখা’। cf হিং—‘ছিলনা’, ‘ছিটনা’ = অং—‘ছেলা’, ‘ছেটিয়া’। বঙ্গদেশত সংস্কৃতৰ উপৰি ফাৰ্চী, আৰবী আৰু টুৰ্কী ভাষাৰ পৰাও বহুত শব্দ সোমাই পুৰণি অসমীয়া শব্দবোৰক তল পেলালে বা খেদিলে। যেনে, ‘তপত’, ‘কিনা’, ‘বাৰ্তা’, ‘দুখীয়া’ আদি শব্দৰ ঠাইত ‘গৰম’, ‘খৰিদ্’, ‘খবৰ’ ‘গৰীব’ আদি শব্দৰ প্ৰচলন। উপৰুক্ত নানা কাৰণ গোটেখাই বঙ্গদেশত এটা নতুন ভাষাৰ সৃষ্টি হল যিটো তাৰ পুৰণি ভাষাৰ পৰা ক্ৰমে আঁতৰি গৈ পাচত নিমিলা হল। এই নতুন (বঙ্গালী) ভাষা প্ৰথমতে মধ্য বঙ্গত জন্মগ্ৰহণ কৰি ক্ৰমে কেউফালে বিয়াপিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু ১৯শ শতাব্দীৰ আৰম্ভলৈকে ই এটা Standard (ষ্টেণ্ডাৰ্ড) গঢ় লোৱা নাছিল; অৰ্থাৎ তাক বঙ্গদেশৰ সকলো মানুহে গ্ৰহণ কৰা নাছিল। আৰু আজিও সি অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষত্ববিলাকক পূৰ্ব আৰু উত্তৰ বঙ্গৰ পৰা অৰ্থাৎ বৃটিছে আহল বহলকৈ বান্ধি দিয়া কৃত্ৰিম সীমাৰ ভিতৰৰ পৰা বাজ কৰি খেদিব পৰা নাই (ছ)।

(ছ) চট্টগ্ৰামৰ ভাষা সম্বন্ধে ১৩৩ পৃঃ চোৱা। শ্ৰীহট্টৰ ভাষা সম্বন্ধে শ্ৰীযুত বেহুধৰ ৰাজখোৱাৰ Sylheti Dialect চোৱা। উত্তৰ বঙ্গৰ বিষয়ে—“Along list might be procured giving terms peculiar to the district of ‘Rangpur’ which are probably derived from Assam districts”—Glazier.

এতিয়া বঙ্গদেশত দুটা স্তৰৰ ভাষা জীৱিত আছে (জ)। এটা হৈছে পুৰণি কামৰূপীয়া ভাষা যিটো মধ্যবঙ্গত কিছু দ-কৈ পোত গৈছে কিন্তু কাষে পাঁজৰে প্ৰপঞ্চ হৈ আছে; দ্বিতীয়টো হৈছে ওপকল্প নতুন বঙালী ভাষা যিটোক ক্ৰমে সকলো ঠাইৰ বঙালীয়ে ষ্টেণ্ডাৰ্ড বুলি গ্ৰহণ কৰিবলৈ যত্নবান হৈছে (ঝ)।

উচ্চাৰণ সম্বন্ধে আৰু এটা মগধী প্ৰভাব বঙ্গদেশত সোমাই সেই দেশৰ ভাষাক অসীমীয়া ভাষাৰ পৰা আঁতৰালে। সেইটো হৈছে তালব্য উচ্চাৰণৰ (বিশেষকৈ ছ, বা) আধিক্য আৰু স্পষ্টতা; (৫৪পৃঃ চোৱাঁ)। অনেক স্থলত মূলত 'স' থাকিলেও বঙালীত তাৰ ঠাইত 'ছ' হয়। যেনে সং 'প্ৰস্ৰাব' = বাং পেছাপ। সং শ্মশ্ৰু = বাং — 'মোছ'; ফাং—পসন্দ = বাং — 'পছন্দ'; সং—সুত্ৰধৰ বাং—'ছুতাৰ'; সং মৎস বাং = মাছ। এই চ, ছ (তালব্য) উচ্চাৰণ ষ্টেণ্ডাৰ্ড বঙালীত এতিয়া গৃহীত হৈছে; কিন্তু পূৰ্ব আৰু উত্তৰ বঙ্গত এতিয়াও অসমীয়াৰ দৰে সিহঁতৰ উচ্চাৰণ 'স' হৈ আছে। ওপৰত উল্লেখ কৰা পৰ্ব্বগীজ পাত্ৰীয়ে 'চ ছ' ঠাইত 'স' লিখিছিল। বঙালী আখৰ ব্যৱহাৰ হোৱাৰ কাৰণেহে ওপকল্প শব্দ বিলাকত অসমীয়াই 'ছ, চ' ব্যৱহাৰ কৰে।

(জ) এই দুই স্তৰৰ সমাৰ্থক বেলেগ বেলেগ শব্দ ৯৮৯৯।১০০।১২২।১৩০।১৩১ পৃঃ চোৱাঁ।

(ঝ) "Standard Bengali can scarcely be said to have existed as a written language until the beginning of the present century when the missionaries of Seerampore first moulded it into a form".

—Grierson.

অনুনাসিকতা। ✓

বৈষ্ণৱ যুগৰ ভাষাৰ এটা প্ৰধান লক্ষণ আমি দেখিবলৈ পাওঁহক, যে যিবোৰ সংস্কৃতীয়া শব্দৰ গোৰত অনুনাসিকতা নাই তেনেবোৰ শব্দও নাকীস্বৰীয়া হৈছে। ইয়াকে বোলে সহজ অনুনাসিকতা (Spontaneous nasalisation)। এইটো অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষত্ব নহয়। ই ভাৰতীয় ভাষাত প্ৰাকৃত যুগৰ পৰা চলি আহিছে (৮৩ পৃঃ চোৱা)। অনাৰ্য্যতাই ইয়াৰ মূল বুলি পণ্ডিত সকলে কয়। প্ৰথমতে অনাৰ্য্যবিলাকে আৰ্য্য শব্দ ব্যৱহাৰ কৰোঁতে নাকীস্বৰীয়াইকে মাতিছিল। পাচত কিছুমান এনে শব্দ আৰ্য্য বিলাকেও গ্ৰহণ কৰিলে। বিশেষকৈ আমি দেখোঁ যে যিবোৰ শব্দৰ মাজত 'ব' বা 'ল' সংযুক্ত বৰ্ণ হৈছে তাত 'ব' বা 'ল' ব ঠাইত প্ৰাকৃতত এটা অনুনাসিক বৰ্ণ হয়। কেতিয়াবা দুই এটা সংস্কৃত শব্দ ড্ৰাবিড়ী বিলাকে নাকীস্বৰীয়া কৰি বিকৃত কৰাৰ পাচতো সংস্কৃতত দুয়োটা থকা দেখি। যেনে সং 'সুৰা' শব্দ বিকৃত হৈ 'সুণ্ডা' হৈছে। আৰু এই বোৰৰ উপৰিও আৰু বহুত শব্দ নাকীস্বৰীয়া হৈছে যি বোৰৰ একো বন্ধা নিয়ম নাই। তলত কিছুমান অসমীয়া শব্দ দিয়া হল যাৰ অনুনাসিকতাৰ বাবে প্ৰাকৃত ভাষা দায়ী।

সং	প্ৰাক্	অং
বন্ধ	বন্ধ	বেৰ্কা
বেষ্টয়	বিংট	ভেট, যেনে, 'বাট ভেট'
ক্ৰোধ	* কংধ	কংহ, খং

সং	প্রাক্	অং
শ্রোত	সোন্ত	সোঁত
বজ্জ	* বংত	বেন্ত, বেঁত (মুখ)

প্রাকৃত ভাষাৰ পৰা অহাৰ উপৰিও বহুত সংস্কৃত শব্দ বৈষ্ণৱী যুগত অসমীয়াত নাকিস্বৰীয়া হৈছিল। যেনে সং, 'সতা', 'অস্থি', 'ঘোটক', 'প্রাচীৰ' = অং 'সঞ্চা', 'আণ্ডু', 'ঘোণ্ডা', 'ঘোঁড়া' 'প্রাঞ্চিৰ'। 'তাসম্বাক' (তাসবাক) 'সবাহাঙ্ক' (সবাহাক)। এই অনুনাসিকতা বঙ্গালী আৰু হিন্দী ভাষাত অসমীয়াতকৈ অধিক দেখা যায়। যেনে, হিং-সাঁপ (সৰ্প) পাৰঁ (পদ) নীদুঁ (নিদ্ৰা) পাংখা (পক্ষ) , মুংডাল (মুদ্গ) , বাং—কাঁকৰা (কেকোৰা) , পুঁথি (পুস্তক) , আঁথ (আক্ষি) আঁঠী (অস্থি) , হুঁট (ইষ্ট) , উচাঁ (উচ্চ) , কুঁজা (কুজ) 'কাঙ্কৰ', অং-কৰ্কৰা (সং-কৰ্কৰ)

বৈষ্ণৱীযুগত 'হ'ৰ আগম এটা প্রধান লক্ষণ। যেনে, কাৰোহোঁ, কৰাহাঁ, কৰহ, সবাহাঙ্ক, সবাহাৰে, মোহোৰ, তোহোৰ। এই বিষয়ে ওপৰত ১১০ পৃষ্ঠাত যি লেখা হৈছে তাৰ উপৰি কবলগীয়া এইঃ— সংস্কৃতত সম্বন্ধপদৰ বিভক্তি 'স্য' প্রাকৃতত 'স্' আৰু অপভ্রংশত 'অহ' হৈছিল। সৰ্বনামবিলাকৰ মূল শব্দত (base) সম্বন্ধ পদৰ বিভক্তি 'হ' যোগ হোৱাত 'মহ', 'মোহ', 'তোহ' ইত্যাদি তিৰ্য্যক ৰূপ হল। যেনে, বৰকচিৰ মতে অশ্বদ্ সৰ্বনামৰ মূল (base) আছিল হং ম, মম। কিন্তু হেমচন্দ্ৰৰ দিনত 'মহ' ও এটা মূল (base) হল। এই দৰে অপভ্রংশ যুগতে 'মহ' টো মূল সৰ্বনাম হোৱাত পাচলৈ তাত বিভক্তি যোগ দি 'মোহোৰ' 'তোহোৰ' 'সবাহাৰ' 'সবাহাঙ্ক' মোহোক মোহোত, ইত্যাদি ৰূপ হল গৈ।

বঙালী পুথিবোৰত যে 'আন্ধাত', 'তোন্ধাত' ইত্যাদি ৰূপ পাওঁ তাৰ মূল প্রাকৃতত 'অম্হ' তুম্হ পোৱা যায়।

‘নাহি’ শব্দত ‘হি’ টো শক্তিদায়ক (emphatic particle) (ন+হি):—যেনে “ইটো সংসাৰত হৰি দুখী নাহি মোত পৰি; কেহোবলে তুহিফীন”—শঙ্কৰ। “আমিহ চলিব সঙ্গে কৰিতে সমৰ”—কবিন্দু “পায়িতেহ গোবিন্দে নাকৈলা নিবাৰণ”—কবীন্দ্র এই দুই স্থলতো ‘হি’ টো সং “অপি” অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। (১০৬ পৃঃ চোৰাঁ)।

যেহেন, হেন, এহেন, ইত্যাদি শব্দত ‘হ’টো ‘ঐহন’, ‘বৈহন’ আদি শব্দৰ ‘ছ’টো ‘শ’ৰ দৰে তাৰ পাচত ‘ষ’ৰ দৰে আৰু ‘হ’ৰ দৰে উচ্চাৰিত হোৱাৰ পৰা হৈছে।

থ, ধ, ভ, আদি মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ বিলাকৰ ঠাইত ‘ত’ হৈছিল। নাথ=নাহ, নাহা, প্ৰভূ=পহ, বিধি=বিহি, শোভায়=সুহায় (৪৭,৮২ পৃঃ চোৰাঁ)।

এই যুগৰ ভাষাত মাজে সময়ে শব্দৰ মাজত ‘হ’ সন্মাই দিয়া দেখা যায়। যেনে পেহ্লাইল (পেলালে); ক্ৰাহ্ৰন্দমান (ক্ৰন্দণমান) —কথাভাগ কাৰ্লি-দমন) এনে উদাহৰণ অৱশ্যে অতি বিবল। ইয়াৰ দ্বাৰাই প্ৰথম বৰ্ণটো মহাপ্ৰাণিত (aspirated) হব খোজা যেন দেখি। যেনে, পেলাইল,—পেহ্লাইল ‘ফেলাইল’। ‘আমাসাৰ’ (আমা+সৰাৰ) ‘আমাসাত’ (আমা+সৰাত) ‘তোমাসাৰ’, (তোমা+সৰাৰ) ইত্যাদি শব্দৰ ব্যৱহাৰো মাজে মাজে এই যুগতে পোৱা যায়। এই বোৰ বহুবচন বাচক সৰ্বনাম।

বৈষ্ণৱ যুগৰ প্ৰথম ছোৱাত (প্ৰায় ১৫৫০খৃঃ মানলৈকে) ভবিষ্যৎ কালত প্ৰঃ পুৰুষত “ইবোঁ” ব্যৱহৃত হৈছিল। তাৰ পাচৰ পৰা “ইম” হবলৈ ধৰিলে। কথা ভাগৱতত “ইম” আছে। এতেকে ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে অং—‘কৰিম’; সং ‘কৰোমি’; বাং ‘কৰিষ্যামি’ৰ পৰা ছোৱা নাই।

ভূত আৰু ভবিষ্যৎ কালত তুঃ পুৰুষত ধাতুৰ পাচত 'ক্' যোগ দিয়া এই যুগতে ঠায়ে ঠায়ে দেখি। যেনে, গৈলেক, 'দিবেক' ইত্যাদি। কিন্তু এইটো সৰ্বসাধাৰণ নিয়ম নাছিল। প্ৰায় স্থলতে কেৱল পাদ পূৰণৰ বাবেহে 'ক্' যোগ দিয়া হৈছিল। আৰু যি বচনাত ইয়াৰ আধিক্য সেই বচনা সাধাৰণতে নিকৃষ্ট। এই 'ক্' যোগ দিয়া নিয়মটো সেই কালত কোনো কোনো খেলৰ বা ঠাইৰ মানুহৰ কথিত ভাষাত খুব চলিছিল। এতিয়া পশ্চিমে মানভূম জিলাত আৰু পূবে কামৰূপ জিলাত ইয়াৰ প্ৰচলন আছে। (ট) ইয়াৰ দ্বাৰা এইটো সহজে অনুমেয়, যে ই এসময়ত গোটেই বঙ্গদেশত আছিল। উজনি আসামত ইয়াৰ প্ৰচলন নাছিল। শেহতীয়া সংস্কৃততো এই 'ক্' স্বার্থে (Pleonastically) যোগ কৰা দেখা যায়। যেনে, যুৰুক, ধনুক, মাণিক্য। স্বৰাস্ত শব্দ উচ্চাৰণ কৰি মুখ আৰু নিশ্বাস বন্ধ কৰিবলৈ বা শেষৰ মাত্ৰাত জোৰ (accent) দিবলৈ গৈ কোনো কোনো ঠাইৰ মানুহৰ মুখত এই ক্ উচ্চাৰিত হয়। যেনে 'বিলাক', 'কৰিয়োক' (অনুজ্ঞা)। জল্পাইগুৰিত 'কিতুক্, (কিত্ত) চলে।

এই যুগৰ ওপৰুক্ত সাধাৰণ লক্ষণবিলাকৰ উপৰি কোনো কোনো লেখকৰ ব্যক্তিগত বিশেষত্ব আছিল। কথা ভাগৰতৰ লেখকে সৰ্বশ্ৰুত ক্ৰিয়াৰ ভূত কালত তুঃ পুৰুষত 'লে'ৰ ঠাইত 'ল' ব্যৱহাৰ কৰে।

(ট) "চাৰটা বাবু আইকে মিঠাইকেৰ দৰ শুধাওলাক্.....চেৰখেন হেলি পয়ছ। নাহি দেলাক্.....সিপাহী মৰ কথা নাহি শুনিলেক্".....মানভূমৰ ভাষা।

"কামাখ্যাই ক্ৰোধ হৈ কৈলাসক খেদাইলেক্.....কেন্দুকলাইৰো বংশ ছেদ হবোক্...-
গড়ৰ ভিতৰে ছয় কুৰি পুখুৰী খান্দিলাক্.....বাতি ব্ৰহ্মপুত্ৰেই স্বপ্ন দেখাইলেক্.....-
আৰিমন্তৰ ভাৰ্যা বহুমালাক ফিঙ্গুৱাই আনি মাৰিলেক্"---১৫০ মান বছৰৰ আগত
লেখা কামৰূপৰ বুৰঞ্জী।

মাজে সময়ে দেখা যায়, ক্ৰিয়া সকলক হলেও কৰ্তাই বিভক্তি চিন নলয়। যেনে, “সত্ৰাজিতে কৃষ্ণৰ অপৰাধ আচৰি শ্ৰমন্তক মণিসমে আপোনাৰ ছহিতা দিলে (দিলে)”। সিংহকো জাম্ববন্তে মাৰি মণি নিয়া ছৱালক ক্ৰীড়াক লাগি দিলে”। “ধেনু সবো (সবেও) বংস থাকন্তেও বোকন্তাক স্তন পান কৰাই শৰীৰ চেলেকিলে।” “বায়ুৰ প্ৰবলে মেঘ (মেঘে) লোকত বৃষ্টি কৰিলে”। কথা ভাগৱতত লালি নিছিগা অসমাপিকা ক্ৰিয়া পোৱা যায়। যেনে, “ভগৱন্ত কৃষ্ণে (কৃষ্ণেও) বেবণ্ডিত (মেবতলিত) বেনু কাথত শিক্ষা বেন্ত, বাম হস্তত অন্ত্ৰাস লৈয়া আঙ্গুলীত বাঞ্জন থৈয়া মধ্যত বসিয়া সবাকো পৰি হাস কৰি বাল লীলায়ে ভোজন কৰিলা” ; “গোপ সবো (গোপ সবোও) লজ্জা ভয় ক্ৰোধ কৰি খোদি আসি বংসগণ সমে বালক সব দেখি ক্ৰোধ এৰি পৰম প্ৰেমে সাবটি ধৰিয়া শিৰ ঘ্ৰাণ কৰি মহা হৰিষ লভিল।” এই কিতাপৰ প্ৰায় স্থলতে ‘হুঃখ’ৰ ঠাইত ‘ছক’ লেখিছে। ‘বাহন্তে’ ‘কবন্তে’ ‘দেখন্তে’ আদি ৰূপৰ সলনি ‘বাহতে’, ‘কৰিতে’, ‘দেখিতে’ ৰূপৰ ব্যৱহাৰ। ৭মী (অধিকৰণ) ৰূপৰ প্ৰচুৰ ব্যৱহাৰ। ‘টো’ বা তেনে উপশব্দৰ (article) অভাৱ।

ওপৰন্ত সকলক ক্ৰিয়াৰ কৰ্তাই বিভক্তি চিন নোলোৱা উদাহৰণ আমি মাজে সময়ে পুৰণি আসামৰ বুৰঞ্জীতো পাওঁ। যেনে নড়াবাজাও (বাজাইও) ৩ লৈ ভনায়েকক দিলে” ; “একো প্ৰকাৰে (হাতীক) বাজা (বজাই) আগবঢ়াব নোৱাৰে” “এই বুলি ক’লত বাজা খালে।”

মাধৱ কন্দলীয়ে সাম্ভব্য ভূত কালত ‘হন্তে’ ব্যৱহাৰ কৰিছিল, যাৰ পৰা ১৮শ শতিকাত ‘হন্তে’ আৰু আজিকালি ‘হেতেন’ হৈছে। কিন্তু নামনি আসামত এই স্থলত ‘হন্ত’ চলে। বৈষ্ণৱী যুগতো কোনো স্থলত

“ছই” দেখা যায় ; “মনুষ্যৰূপ হৈলে মোৰ জন্ম নজানিল। ছই।” কথা ভাগৱত। শঙ্কৰদেৱৰ নাটকত হোমি আছিল (১৪৬ পৃঃ চোৱাঁ)। কবীন্দ্ৰৰ মহাভাৰতত ছই আছে। যেনে,

“যদি মোৰ সহায় হৈল ছই কৰ্ণ।

ইন্দু তুলা সম মুঞি হৈল ছই পূৰ্ণ ॥”

আগে কেন নাকহিলা এসব বৃত্তান্ত।

তবে কেন কৰ্ণক কৰিলু ছই অন্ত ॥ (৪)

(৪) এই কেফাকি কথা ৰজা প্ৰভাক্ত চন্দ্ৰ বড়ুৱা বাহাদুৰৰ সাহায্যত গৌৰীনাথ শাস্ত্ৰীৰ দ্বাৰা সম্পাদিত কবীন্দ্ৰ বিৰচিত মহাভাৰতৰ পৰা উদ্ধৃত। সম্পাদকৰ মতে এই মহাভাৰত উক্ত ৰজা বাহাদুৰৰ পূৰ্ব পুৰুষ কবীন্দ্ৰ পাত্ৰৰ দ্বাৰা বিৰচিত। কিন্তু দাঁনেশ চন্দ্ৰ সেনৰ মতে সেই পুথি হুছেন ছাইৰ দিনত তেওঁৰ সেনাপতি পৰ্গলখাৰ আদেশত পৰমেশ্বৰ কবীন্দ্ৰ নামে এজন বামুণে লেখা। পাচৰ জন কবীন্দ্ৰ আগৰ জনতকৈ অন্ততঃ এপুৰুষৰ আগ। গৌৰীপুৰৰ পৰা ওলোৱা এইখন কিতাপৰ ভাষা যে পূৰ্বৰ পুথিৰ ভাষাতকৈ বহুত পৰিবৰ্ত্তিত হৈছে সেইটো সহজে ধৰা পৰে। এনেদৰে বঙালী তাক অসমীয়া নতুন আৰু পুৰণি শব্দ আৰু ব্যাকৰণ মিহলোৱা অইন পুথি আমি দেখা নাই। সাভুবা ভূত কালত ‘হয়’ ব্যৱহাৰ কৰা কোনো বঙালী পুথিত নাই। ইয়াৰ পৰা ধৰা পৰে যে, গোৱত এই পুথি অসমীয়া আছিল। কেৱল বঙ্গদেশত এই পুথি থকাত বাৰ বাৰ ‘কপি’ কৰাত ইয়াৰ ভাষা বহুদূৰ পৰিবৰ্ত্তিত হৈছে। আৰু শাস্ত্ৰী মহাশয়ে যে হাতে লিখা পুথিৰ মতে অবিকল প্ৰকাশ কৰিছে সেইটো মনে নধৰে।

“জ্ঞাতি বধ কৈলো মুঞি পৃথিৱী নাশক।

লিখিতে নাপাৰি যত কৰিলোঁ পাতক ॥

মাৰিলু অশ্ৰায় কৰি যত পিতৃলোক।

কোলে কৰি পিতামহ পালিলেক মোক ॥

মুঞি ৰাজালোভী হৈনু পাপিষ্ঠ হুবন্ত।

হেন পিতামহ মুঞি কৰিলোহো অন্ত ॥

এই যুগত বচা আৰু খনদিয়েক পুথি আছে যাৰ বচোঠাৰ নাম পাবলৈ নাই। সেই বোৰৰ ভিতৰত “দীপিকাচন্দ” উল্লেখযোগ্য। কাৰণ এই পুথি খন প্ৰাগবৈষ্ণৱ যুগৰ বুলি বহুতে ভাবে। কিন্তু বৰ্ত্তমান কিতাপৰ প্ৰথম তাঙ্গৰণতে (১৯১২ খৃঃ) এই পুথি সিমান প্ৰাচীন নহয় বুলি কোৱা হৈছিল। এতিয়া দেখা গৈছে যে উড়িষ্যা দেশৰ পুৰুষোত্তম গজপতি নামৰ এজন ৰজাই এই পুথি লেখিছিল। আৰু কোনোবা অসমীয়া মানুহে তীৰ্থ ফুৰিবলৈ গৈ সেই পুথি আনি অসমীয়ালৈ ভাঙে। মূল পুথিৰ কাল ১৫ শ শতাব্দীৰ শেষ ভাগ। এতেকে অসমীয়া খন ১৬ শ শতাব্দীৰ।

এই যুগতে গড়গঞা ৰজাৰ দিনত এখন হিতোপদেশ লেখা হৈছিল। এই পুথিৰ বিস্তাৰিত বিবৰণ দিব পৰা নহল।

এই যুগত পশ্চিমৰ পৰা অনেক মানুহ আহি আশামত বসতি কৰাত অসমীয়া ভাষাত বহুত হিন্দী, আৰবী আৰু কাৰ্চী শব্দ সোমাইছিলে।

পুত্ৰ শোকে অক্ষৰাজ হৈবেক বিকল।

ভোকে ভাত নাথায় পিয়ামত জল ॥

শুনিয়েক সৰ্বজন ছাড়ি তান কাম।

পাতক ছাড়োক ডাকি বোলা বাম বাম ॥

অসমীয়া ৰীতি মতে এই পুথিত আমি ‘কুমাৰী’ৰ ঠাইত ‘অকুমাৰী’, ‘বোৰ’ৰ ঠাইত ‘অবোৰ’ ইত্যাদি পাওঁহক। এই পুথিত ২০০ বছৰীয়া পাণ্ডু লিপিৰ যি আদৰ্শ দিছে তাত কেৱল ‘ৰ’ আছিল বাং—ৰ নাই। নানা পৰিবৰ্ত্তনৰ পাচতো যিবোৰ অসমীয়া শব্দ আছে বঙালী সম্পাদকে পুথিৰ ভৰিপথানত সেইবোৰৰ অৰ্থ দিছে আৰু ঠায়ে ঠায়ে তুলো কৰিছে। অসমীয়া শব্দ আৰু ব্যাকৰণ গঢ়বোৰক সম্পাদকে ৰাজবংশী ভাষা বুলি নিজকে শাস্তনা দিছে। ভাষা হিসাপে এই পুথি ৰচনাৰ কাল ২০০ বছৰৰ ওপৰ নহয়। আৰু পৰ্গলখাৰ নাম ইয়াত অইন পুথিৰ পৰা আনি যোগ দিয়া মনে ধৰে।

এনেবোৰ শব্দৰ কিছুমান অলপদিন চলি আকৌ লোপ পালে; কিন্তু কিছুমান বৈ গল। যেনে; অং 'এব' শব্দৰ ঠাইত 'ছাব' শব্দ সোমাইছিল। 'মোক নছাডিবা নাৰায়ণ'—শব্দৰ) কিন্তু আকৌ ওলাই গল; বঙ্গদেশত ব'লগৈ। 'ছৰাল' আৰু 'ল'বা' এই দুটা শব্দৰ কোনটো আগৰ বা পাচৰ কোৱা টান। কিন্তু সম্ভৱত 'ছৰাল' শব্দ আগে আহিছিল। কিন্তু উজনি আসামত সি নেথাকিল। নামনিত 'ছলি' আৰু বঙ্গদেশত 'ছেলে' স্বৰূপে থাকিল। উজনি আসামত তাৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ ৰূপ ছোৱালী থাকিল। 'ল'বা' শব্দ হিং 'লড্কা' শব্দৰ পৰা হোৱা নাই। কাৰণ তেতিয়া হলে ই 'ল'বা' নহৈ 'লবা' হ'লহেতেন। কিন্তু অং 'ল'বা' শব্দৰ মূল কনৌজীয়া "লছৰা", বুদ্ধেলী 'লোৰা' আৰু ডোগ্ৰী "লোহৰা" শব্দত পোৱা যায়। হিং—'লেট' (=বোকা) শব্দৰ পৰা অং—'লেতেৰা'; হিং 'লত্ৰা' (কাপোৰ) শব্দৰ পৰা অং—'লতাকানি'; হিং—'বাৰৰি' (চুলি) শব্দৰপৰা অং—'বাৰৰি' (শাক) অং—'নিকা' from কনৌজী—'নিকো'; 'বেটা' 'বেটি' 'কুটি', 'মাখন' ইত্যাদি। এইসময়ৰ বচনাত এনে বাহিৰা শব্দ বহুত পোৱা যায় যি বোৰ এতিয়া নচলা হল।

নতুন যুগ

১৬০০ খৃষ্টাব্দৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ নতুন যুগ ধৰা হৈছে। ইয়াৰ কাৰণ কেইবাটাও। প্ৰথম, এই যুগত অসমীয়া সাহিত্য অকল ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় বচনাত আবদ্ধ নেথাকি নানা বিষয়লৈ বিয়াপিলে। এতেকে ৩হেম চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে এই যুগক 'প্ৰসাৰ যুগ' নাম দিছে। অৱশ্যে বৈষ্ণৱ যুগতে এখন অক্ষৰ শাস্ত্ৰ, এখন হিতোপদেশ আৰু এখন বুৰঞ্জী লেখা হৈছিল। সেই তিনিখনৰ বাবেই যুগটো আগলৈ

নিব নোৱাৰি। কিন্তু এইটো কোনেও কব নোৱাৰে সেই তিনিখনত বাজে আৰু তেনে পুথি বৈষ্ণৱ যুগত লেখা নহৈছিল বুলি। মোটৰ ওপৰত ধৰ্ম্মত বাজে অহিন বিষয়ক পুথিৰ সংখ্যা ১৬০০ খৃষ্টাব্দৰ পাচতহে সৰহ হৈছিল বাবেই সেই তাৰিখৰ পৰা এই যুগ ধৰা হৈছে। দ্বিতীয়তে, এই যুগত গদ্য সাহিত্য সাধাৰণ ভাবে চলিবলৈ ধৰিলে আৰু অসমীয়া ভাষাত লেখা বুৰঞ্জী প্ৰায় আটাইবিলাক এই যুগৰে। বৈষ্ণৱ যুগৰ বুৰঞ্জী সৰহ ভাগ আহোম ভাষাত লেখা। তৃতীয় কাৰণ, যিটো আটাইতকৈ শকত, হৈছে, অসমীয়া ভাষাত এই যুগত ক্ৰমে কিছুমান ভিতৰুৱা পৰিবৰ্ত্তন হল, যিবোৰ তলত দেখুওৱা হ'ব।

এতিয়াৰ পৰা উজনি আসামত লেখকৰ সংখ্যা বাঢ়ে আৰু ভাষাই উজনি গঢ় লয়। এই যুগৰ আৰম্ভ হোৱাৰ [১৬০০—১৮০০খৃঃ] কবি সকল : —

অদ্ভুত আচাৰ্য্য—লক্ষ্মাকাণ্ড ৰামায়ণ।

অনিৰুদ্ধ দাস—[১৫৯০—১৬০০ খৃঃ]—ভাগৱত ৪র্থ স্কন্ধ, ৫ম স্কন্ধ, স্বাৰ্থৰ গীত, মহাভাৰত আদিপৰ্ব্বৰ ৩৮৫ টা শ্লোক !

অনন্ত আচাৰ্য্য—[১৭১৪ খৃঃ] “আনন্দ লহৰী” ‘দুৰ্গাৰ মাহাত্ম্য’ বৰ্ণনা আৰু স্তব।

অনন্তটাকুৰ শ্ৰীৰামকীৰ্ত্তন।

কবিৰাজ চক্ৰবৰ্ত্তী—[১৭১৪—৪৪ খৃঃ] ভাস্কৰী [জ্যোতিষ সম্বন্ধীয়] গদ্যত লেখা পুথি] ; ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত্ত পুৰাণ [কৃষ্ণ জন্ম খণ্ড] ; গীত গোবিন্দ [জয়দেবে লেখা সংস্কৃত পুথিৰ ভাঙনি]

কেশৱদাস—ভাগৱত ৮ম ; ৯ম স্কন্ধ।

কালিদাস—যম গীতা, [নবকব বিবরণ] ।

কবীন্দ্র—মহাভারত ।

কবিব্রতদ্বিজ—অঙ্কব পুথি—

“হুঙ্কড় কেকব তেকড় নেমু কড়াই চাৰিজাম ।

কুৰি কড়ায় কুৰি ফল কিনি আনা বাম” ॥

কৃষ্ণ আচার্য্য—সত্ত চৰিত (আসামত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰোঁতা
সকলৰ বিৱৰণ)

কামদেৱ বিপ্ৰ—অশোক চৰিত্ৰ ।

গোপাল চৰণ দ্বিজ—ভাগৱত ৩য় স্কন্ধ ।

হৰি বংশ, জন্ম যাত্ৰা (নাটক)

গোপীনাথ দ্বিজ (পাটেক)—মহাভাৰত দ্ৰোণপৰ্ক, সভাপৰ্ক,
স্বৰ্গাৰোহণ পৰ্ক ।

চুড়ামণি—জ্যোতিষ চুড়ামণি (জ্যোতিষ আৰু অঙ্ক)

“হেনয় কৃষ্ণক কৰি প্ৰণতি সৰ্বথা ।

বিৰচিলা চুড়ামণি কিতাপৰ কথা ॥

চাৰিশত দিয়া তাৰ হৰিবাহা ভাগ ।

যত পূৰা মাটি লাগে তাতে পাইবা লাগ ॥

পূৰা নহয় যদি ষোড়শে নুপুৰিবা ।

যদি পূৰা হয় তাক ষোড়শে পুৰিবা ॥”

চন্দ্ৰচূড় আদিত্য—উৎকল খণ্ড ।

দামোদৰ বিপ্ৰ—মহাভাৰত আদি পৰ্ক, শৈল পৰ্ক,

নৰোত্তম দাস—ভক্তি প্ৰেমাবলী ।

নাৰায়ণ দাস—অৰ্জুন সম্বাদ ।

নীলকণ্ঠ দাস—দামোদৰ চৰিত্ৰ ।

- পৃথু ৰাম দ্বিজ— মহাভাৰত মুৰলি পৰ্ক ।
- বিদ্যা চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য— হৰিবংশ (১৭৬০ খৃঃ প্ৰায়)
- ভবানন্দ— হৰিবংশ
- ভাগৱতাচাৰ্য্য— ভাগৱত শাস্ত্ৰৰ চমু বিৱৰণ আৰু টোকা ।
- ৰবুনাথ দাস (১৬৫৮ খৃঃ)— কথাবামায়ণ ; শক্ৰজয় (বালি বাৰণ
আৰু হনুমানৰ বিষয়ে)
- ৰমানন্দ দ্বিজ— (১৭৬৬ খৃঃ) মহামোহ কাব্য (এই পুথিক
অসমীয়া Pilgrim's Progress' বুলিব পাৰি ।
ইয়াত এফালে সত্য, সত্ৰিষ্ণুতা, ক্ষমা, দয়া, ভক্তি,
বিশ্বাস আৰু সাহৰ লগত মিছা, বেয়া, লোভ,
প্ৰলোভণ, অবিজ্ঞা, অত্যাগ আদিৰ যুদ্ধ বৰ্ণনা
কৰিছে । পুথিৰ শেহত আত্মাৰ জয় আৰু অবিজ্ঞাৰ
পৰাজয় হ'লগৈ ।
- মৃগাৱতী চৰিত (এটা প্ৰেমকাব্য)
- কদ্ৰাম— নীতি ৰত্ন, (সমাজ, ৰাজনীতি, গাইস্থা নীতি আৰু সম্বন্ধীয় ধৰ্ম)
- শ্ৰীনাথ দ্বিজ— মহাভাৰত আদি পৰ্ক ।
- সুকুমাৰ বৰকাঠ (১৭০০ খৃঃ)— হস্তি বিজ্ঞানৰ (সচিত্ৰ)
- সুবোধ ৰায়— মহাভাৰত অষ্টম পৰ্ক ।
- সূৰ্য্যখৰি দৈবজ্ঞ (১৭১১ খৃঃ)— দৰং ৰজাৰ বংশাৱলী ।
এইবোৰৰ উপৰি সৰু সৰু ভালেমান পুথি আছে যি বোৰৰ ৰচোঁতাৰ
নাম পোৱা নাযায় । সেইবোৰৰ মাজত উল্লেখ যোগ্য (১) গগনত লেখা
পদ্ম পুৰাণ ।
“মহাদেৱত পাৰ্কীতীয়ে সোধন্ত তে মহাপ্ৰভু, সদাশিৰ, মই যদি
তোমাৰ নিজ দাসী হওঁ মোক প্ৰতি প্ৰদৰ্শ হৈৰা কদ্ৰাক্ষৰে কুশ মূলৰে কি

মহিমা, মই গুনিবাক ইচ্ছা কৰো।” (২) **ঘোৰা নিদান** (১৫৫ পৃঃ চোৰা) । (৩) **হস্ত সূক্তাৱলী** (নৃত্য কলা সমন্ধে গল্প পুথি) ।

এই যুগত লেখা কেইবাখনো বুৰঞ্জী পুথি আছে কিন্তু লেখোঁতাসকলৰ নাম নাই।

অসমীয়া ভাষাত লেখা বুৰঞ্জী সবহ খিনি এতিয়াও অপ্ৰকাশিত হৈ থাকাত সেই বোৰৰ ভালকৈ আলোচনা কৰিব পৰা নহল। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ পৰা এতিয়ালৈকে দুখন পুৰণি বুৰঞ্জী প্ৰকাশিত হৈছে। সেই দুখনৰ ভিতৰত ৩হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে সম্পাদন কৰা পুৰণি। সেই খনত দুই যুগৰ ভাষা আছে ; অৰ্থাৎ পাচত লেখা জনে আগৰ ছোৱা ইতিহাসত পূৰ্ব লেখকৰ ভাষাকে ৰাখিছে। লেখক জন আহোম মানুহ আছিল। “নিৰ্ভয় নাৰানেও মহাবাজালৈ দুই ঘোড়া মোটেল ২ ঘোড়া, বুঢ়া গোহাইলৈ ২ ঘোড়া বড় চেটিয়ালৈ ১ ঘোড়া খাটনিয়াৰ ২০ মানুহ দি নিঃসংসয় হৈ থাকিল।” (প্ৰতাপ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ নিজ মুখৰ কথা)। কোনো স্থলত দূত বা বজাই যি কথা কয় বুৰঞ্জীলেখকে তাক অবিকল নকল কৰি ৰাখে। পাচৰ বুৰঞ্জীয়েও তাকে ৰাখে। আৰু সেই কথা কেবাখনো বুৰঞ্জীত লেখা দেখা যায়। ইয়াৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ ভাষা এই বুৰঞ্জী বোৰত বক্ষিত হৈছে।

“পাচে দুই চেটিয়া বোলে—স্বৰ্গ মহাবাজাৰ সাত মাহৰ পথত নগৰ তাতে থাকি পাচিছে এক পুত্ৰক চাৰি কুড়ি হাজাৰ ঠাঠেৰে পূৰ্ব দেশলৈ। এক পুত্ৰক ষাঠি হাজাৰ ঠাঠ দি জয়ন্তা মগলু ত্ৰিপুৰা এই সকল মাৰি বস কৰিবলৈ পাচিছে। দক্ষিণলৈ চাৰি কুড়ি হাজাৰ ঠাঠ নগৰ ৰক্ষা কৰি থৈ এক লাখ হাজাৰ ঠাঠেৰে আহি কৰতিয়া গঙ্গাত বহিছেহি। এতেকে ৩এ আমি দুইক পঠাই এই খান বুলি আহিছে মঞি গুনিচো গোৰেশ্বৰ ডাঙ্গৰ ৰাজা আমি এৰে যুদ্ধকে

কৰেনে মিত্ৰৰতি এ হই। পাচে গৌৰেশ্বৰে বিভ্রাসা কৰি বুলিলে বোলে শাস্ত্ৰ মুখে স্নিছো প্ৰথমে পৃতি গোটেহে শ্ৰেয়স। যদি পৃতি নবহে তেবেহে যুদ্ধ কৰি বাক লাগে। স্বৰ্গমহাৰাজানো কোন পৃতিক বাঞ্চা কৰে। পাচে ছই চেটিয়া বোলে—কিন্তু আমাৰ ৩ৰো কত্মাৰ অৰ্থেহে ৰচন বুলি আহিছে। পাছে গৌৰেশ্বৰে হাসি বোলে।” (১৫৩৩খৃঃ)

১৭শ শতাব্দীৰ ভাষাৰ নমুনাঃ—

“তাঞি (তেওঁ), জুক্ত (যুক্তিযুক্ত), পসু (পছ), জিয়া (জীয়া)
 দিসাদিসি (দিহাদিহি), বৰিসন, হাক দিল ইতে (হেতেন), আছোতে
 (থাকোতে), খঙ্গিলে, (খং কৰিলে), কোচে (কোচখায়), মহাৰাজাক
 ভয়ে, জদি, জুজ, নাপাইলে, সহৰ. আছিল, সূধা (সূদা), অাত
 (ইয়াত), আৰ (ইয়াৰ), বড়ুক (বৰুৱা), হাজৰিকিয়া, বিয়েলি
 (আবেলি), মূল দোৱাল (?), কাটল (?), খুত (?), তাতপাচে,
 ‘আমালৈ চিদ্ৰ চায়’ (আমাৰ ভুল বা দোষ বিচাৰে) উংচাহ (উৎসাহ)
 ‘লেখা’ (বিৱৰণ বা পত্ৰ) ড়ই কৰিলে (পুতিলে)! পৰিয়া (পৰিয়াল)
 না [নাম] আচাম [আহোম মানুহ]! ঘৰিণী [ঘৈণী] ভণ্ডৰি,
 ভড়ৰি [ভৰলি বা ভৰলু নৈ] বিলৈ গুটি [অগুনাশ]; ঠাঠ [= সৈন্ত]

এই যুগক ছভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি; ১৬০০—১৮০০ খৃঃ লৈ
 ১ম ছোৱা। এই ছোৱাৰ প্ৰধান লক্ষণঃ—ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় পুথিত পূৰ্বৰ
 ৰীতি মতে ‘দেখন্ত, শুনন্ত, মোহোৰ, তাহাৰ, ‘গৈলা’ আদি বৈষ্ণৱী
 যুগৰ কেতিয়াবা প্ৰাগ্ বৈষ্ণৱী যুগৰ গঢ়কোণ ৰাখিছে। পদাত লেখা
 বংশাৱলীতো এনে গঢ় কেতিয়াবা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু উভয়
 স্থলতে লেখকে নতুন যুগৰ বিশেষত্ব খিনি লুকুৱাই ৰাখিব নাই পৰা।
 এই ছোৱাত সকলক ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তাই অনেক স্থলত বিভক্তি লৈছে;

কেতিয়াবা নোলোৱাকৈও আছে। কৰণ কাৰকত 'এবে' বিভক্তি শব্দৰ লগত যুক্ত হৈ গৈছে; বৈষ্ণৱী যুগত পৃথক হৈ আছিল। ৪খীত 'লাগিব' ঠাইত উজনিত 'লৈ' হল। উদ্দেশ্যার্থে নামধাতুৰ (verbal noun), পাচত 'ইবাক' গুচি 'ইবলৈ' বা 'ইবৰ' হল। যেনে, "কৰিবৰ ইচ্ছা কৰিলে"; 'হস্তিজুঝাবলৈ'; "তুখ কৰিবৰ উচিত নহয়।" কিন্তু নামনিত 'ইবাক' থাকিল। যেনে, "আজ্ঞা পালে ফুৰহা খাবাক যাবাক খোজোঁ।" ৫মীত হস্তে 'ব' ঠাইত 'পবা'ৰ একাধিপত্য হল। ৬মীত 'ন' আৰু 'ক'ই 'ব'ক ঠাই এৰি দিলে। বহুবচন বুজোৱা উপশব্দ 'বোৰ' এই ছোৱাত প্ৰচুৰ পোৱা যায়, বিশেষকৈ উজনিত; নামনিত কিন্তু অতি বিৰল। 'বিলাক বা 'বোলাক ব্যৱহাৰ কৰাৰো দুই এটা উদাহৰণ পোৱা যায়। ভবিষ্যৎ ১ম পুৰুষত 'ইম' হল। এই যুগৰ ১ম ছোৱাত হৈল হৈব' আদি ৰূপ আছিল। বৈষ্ণৱ যুগত অনুনাসিকতাৰ যি আধিক্য আছিল সি ক্ৰমে কমিবলৈ ধৰিলে। যেনে, 'হাণ্ডি', 'কেঞ্চা', 'সঞ্চা', 'নিঙ্গনি', 'সেচুৰে' দেখন্তা, মাৰন্তা গুচি 'হাডি', 'কেচা', 'সচা', 'নিগনি', 'সন্তৰে', দেখোঁতা 'মাৰোঁতা' হল। কোনো কোনো স্থলত বৈষ্ণৱ যুগৰ শব্দত থকা 'হ' এই যুগত লুপ্ত হ'ল। যেনে, আৰ, ইয়াৰ (ইহাৰ), আত, ইয়াত (ইহাত), এনে (হেন), তেওঁ (তেঁহ), সেই (সেহি), সহিতে (সহিতে)। বৈষ্ণৱ যুগত অভাব অৰ্থত ধাতুৰ আগত যুক্ত হোৱা 'ন' এই যুগত না, নে, নি ইত্যাদি হল। যেনে বৈঃ যুগৰ 'নথায়', 'নযায়' এই যুগৰ নাথায়, নাযায়। বৈঃ যুগৰ নদীলা=এ যুগৰই 'নেদীলা'। সৌমাৰত লেখা পুথি বোৰত চ,ছ; য, জ; ত, ট; ি, ি; আৰু স, শ, ষ, ৰ পাৰ্থক্য ৰক্ষাকৰা নহৈছিল। তাৰ পৰা বুজা যায়, সেই ফালে সংস্কৃতৰ প্ৰভাব কম পৰিমাণে পৰিছিল।

বৈষ্ণৱ যুগতকৈয়ো এই যুগত ফাৰ্চী আৰবী শব্দ অসমীয়া ভাষাত সবহকৈ সোমাল। বিশেষকৈ ৰজা ঘৰীয়া আৰু সামৰিক মাতৃ কথাত যেনে; হুদ (সীমা), হৰকৰা, হৰেক (অনেক), দোপদৰ (আপিছ) কাৰ্খানী, চ'কী (ছিং চৌকি) ধেৰাই (ৰণ) বাৰুদ, হাওলা, বুকজ, (fort), চিপাহী, নিমখ, খানা, উকিল, হজুৰ (=সাক্ষাৎ), পৰ্গনা খোচাল [সন্তোষ], হাৰাম, উজাৰ, 'কাৰায়না', ধাবান [=দূত] বৈষ্ণৱ যুগৰ পৰাই আসাম আৰু ভাৰতীয়া ৰাজ্য বিলাকৰ মাজত দূত, কটকী বা উকিলৰ চলাচল খুব চলিছিল। সেই সকলৰ মুখেদিও বহুত তেনে কুৰা শব্দ আহিছিল। অসমীয়া কটকী সকলে ফাৰ্চী ভাষা ভালকৈ জানিছিল।

এই সময়ত আসাম ৰজা আৰু বৰ ফুকনৰ লগত গুৱাহাটীৰ আৰু ঢাকাৰ নবাবৰ চিঠি পত্ৰ খুব চলাচল হৈছিল। তেনে দুখন চিঠিৰ নকল তলত দিয়া হ'ল। দিল্লীৰ পাংস্যালৈ দিয়া আহোম ৰজাৰ চিঠি:—

লেখিতঃ শ্ৰীশ্ৰীযুত জয়ধ্বজসিংহ ৰাজা আচাম চুলতান সজাকে খলাকে উক্ত বিশ্বনাথ হমিদা লোককে কহে মৌ ৰাজ বিলায়ত ৩৪৪তকো দেউল কৰকে আচামে নিয়াথা ইনো আন্তে ৩৬৬কমসে মঙ্গলালিঙ্গিত নানা গুণালংকৃত মণ্ডনৈক ধামে নিজ তনু সৌন্দৰ্য্য ধন্যবুদ্ধিৰ গঙ্গাজল নিম্নল পবিত্ৰ কলেৱৰ মহিমাৰন্ত শ্ৰীযুত নবাব খান খানা চিপুহ চালাৰ জীউকে পাচ আৰজ কিয়া কি মোৰ গুণাবক্শ আচাম মুলুক মুজে দাও। মই এতিবেৰ মোৰ আপোনাক বেটা আৱৰ ৰাজা তিপামকা বেটা ৩মহলকে বিস খেজমতকো দেৱেঁ।..... যবতই ৰূপয়া হাতী দেনেকো ওয়াদাকি আছোঁ তবতই বৰ গোহাঁইকা বেটা, বঢ়া গোহাঁইকা বেটা, বৰ পত্ৰিকা বেটা, গড়গঞা ফুকনকা বেটা

মোৰ মুলুকে বিস ই চাৰ আদমি বৰা আৰ মদাৰ ভিন্কে গুইপৰ
সো আস্তে এহি চাৰ আদমিকো ডল দিয়া তোমাৰ পাস। আৰ
যো কুছ ৩ বিলায়তকে আচামকে মুলুক বিস বহি হয় সব হায়ালে
কৰ দেওঁ। আৰ মইনে কবুল কিয়া ইস পিচে হৰ বৰিষ ২০ হাতী,
৩সৰকাৰকো পেচকো পছছায়া কহো। আৰ মেবা এতবাৰি এক
গোমোস্তাকে তেক পাইকো সে গুৱাহাটিকি ফৌজদাৰকে হামেচা
হাজিৰ বহে।” ১৫৮৫ শক, মাস মাঘ।

ছাস্তা খাঁৰ লেখা এই :-

স্বস্তি সত্বৎস্ব নিকৈতন—নানা গুণালংকৃত—নিজকুল কমল প্রকাশ
নৈক ভাস্কৰ শ্ৰীযুত বুঢ়া গোহাঁঞ স্মচৰিতেষু :-

সৌহাৰ্দ পূৰ্বক লেখনং কাৰ্য্যঞ্চ আগে ইথানে সমস্তে কুশল সিথানেৰ
কুশল লেখিয়া সন্তোষ কৰাইবা আৰ তোমাৰ দুই উকিলৰ সনাতন
ও চন্দ্ৰ কন্দলীক ৩ৰ হজুৰ ভেজেছিল। তাত আমিও তোমাৰ কাৰণে
উমৰাওৰ ঠাই লেখিছিলোঁ উমৰাও তোমাৰ ৩ৰ ওপৰ জেমত স্নেহ
জেমত মেহৰ তাক তোমাৰ দুই উকিলৰ মুখে জানিবা। আমাৰ
উমৰাও তোমাৰ ৩ৰ উপৰে বহুত স্নেহ কৰি এক যোৰা জমাদাৰ
শিৰ পাও দিয়া আপনাৰ এতবাৰী আদমি শ্ৰীপণ্ডিৎ বায় উকিলক
ভেজিছে। অতএব তোমাক লাগি লেখোঁ তুমিও ৩ যেমনে উমৰাও
খোচাল হয় স্নেহত কৰিয়া শ্ৰীপণ্ডিৎ বায়ক চিতাপে বিদায় দিবা।
আক এমত ব্ৰাহ্মণ এমত পণ্ডিৎ তোমাৰ ভাগ্যে সে ৩ তোমাৰ অনুকুল
কৰিয়া বায় ইহাক খোচহাল কৰাবা। আক পেচকচ বাদ হস্তী
ৰূপয়া যি কিছু বাকী বহিছে তাকো চমস্ত হাল কৰিয়া তাকিত পঠাই
দিবা। দিবঙ্গ কৰিয়া বাখন ভাল নুই। আৰ তোমাৰ আমাৰ প্ৰীতি

এক লাসৰ কাৰণে আমাৰ দিলতো বহুত ধৌণ্ডে তোমাৰ দিলতো সি নেদেখোঁ। আজি দেৰ বৰিষ হল আমি ইখানক আদিলোঁ তথাপি আমাৰ ভাবুৰা হুই জবাব নালিখায় কেমন তোমাৰ। আমি যে তোমাৰ ভালকেহে ইচ্ছা কৰোঁ। অতএব পাংসা যেমত আপুনি জানা আৰ এমত কৰিবা আৰ বাকী হাকিকত তোমাৰ উকিল মাধচৰণ ও পূৰ্ণানন্দৰ মুখত হস্তে শুনিবা বহুত কি লেখিম আপোনেজ্ঞাত। ইতি— সন ১০৭৪, তাং ২৯ —”।

ওপৰৰ চিঠি দুখনৰ পৰা বুজা যায়, চিঠিৰ ভাষা অসমীয়া বঙ্গালী হিন্দী আৰু ফাৰ্চী শব্দ আৰু ব্যাকৰণ-গঢ় মিশ্ৰিত। যালৈ চিঠি যায় সি যাতে সহজে বুজে সেই কাৰণেই এনে ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল।

নতুন যুগৰ প্ৰথম ছোৱাত যদিও অসমীয়া ভাষাৰ আয়তন বাঢ়িল, লগে লগে তাৰ বিস্তৃতি কমিবলৈ ধৰিলে। বৈষ্ণৱ যুগত আসামৰ কবিয়ে কমতাপুৰ, কোচবিহাৰ, ত্ৰিপুৰা আৰু গোৰ আদি দেশত বজাৰ চৰাত বহি শাস্ত্ৰাদি লেখাত অসমীয়া ভাষাৰ বিস্তৃতি আসাম আৰু বঙ্গদেশত অসমীয়া ভাষাই ষ্টেণ্ডাৰ্ড ভাষা স্বৰূপ হৈছিল। কিন্তু প্ৰায় চৈতন্যদেৱৰ দিনৰ পৰাই নবদ্বীপত সংস্কৃতৰ চৰ্চা বিস্তৰ হোৱাত সেই দেশৰ সাহিত্য আৰু ভাষাৰ কেন্দ্ৰ মধ্য-দক্ষিণ বঙ্গলৈ গল আৰু ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা নতুন বঙ্গ ভাষাৰ বিস্তাৰ ক্ৰমে হবলৈ ধৰিলে। চৈতন্যদেৱে প্ৰচাৰ কৰা প্ৰেম ধৰ্ম আৰু সংকীৰ্ত্তনৰ লগে লগে সেই ভাষা পূব আৰু উত্তৰ বঙ্গত প্ৰচাৰ হবলৈ ধৰিলে। তত্পৰি নবনাৰায়ণৰ পাচত কোচবিহাৰৰ ৰাজশক্তি নাইকিয়া হোৱাদি হল। ইফালে পূব আসামত সেই শক্তি ক্ৰমে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। গতিকে অসমীয়া সাহিত্যৰ চৰ্চা নামনিত কৈ উজনিত বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। গতিকে গোৱালপাড়া, বংপুৰ

আৰু কোচবিহাৰ বঙ্গদেশৰ নবাবৰ তললৈ যোৱাত, বঙ্গদেশৰ ভাষা ষ্টেণ্ডাৰ্ড ভাষা স্বৰূপে প্ৰচাৰ হ'বলৈ সুবিধা পালে। তথাপি সৰ্বসাধাৰণৰ মাজত অসমীয়া ভাষা ফকৰা ভাষা স্বৰূপে থাকিলে। এতিয়া সেই ফকৰা ভাষাতো ক্ৰমে বঙ্গালী শব্দাদি সোমাবলৈ ধৰাত দুই ভাষাৰ মান-মিহলি হৈছে। এতিয়া সেই মিশ্ৰিত ভাষাক **ৰাজবংশী** ভাষা বোলে। দুই ভাষাৰ কেন্দ্ৰস্থল বহুং দুৰৈ হোৱাত দুয়ো ভাষাৰ ব্যক্তিত্ব এই যুগত স্পষ্ট হল।

দ্বিতীয় ছোৱাক ইংৰাজী যুগ বোলাই উচিত। কিয়নো, এই যুগত অসমীয়াৰ জাতীয় জীৱন আৰু সাহিত্যই ইংৰাজী সভ্যতাৰ আৰু শিক্ষাৰ সংস্পৰ্শত অহাত বেলেগ বাট ললে।

প্ৰাক্ বৈষ্ণৱী যুগত সাহিত্য মৌখিক অৱস্থাতেহে প্ৰধানকৈ আছিল। নাম, গীত, মন্ত্ৰ আৰু যোজনা, ফকৰা আদিৰ মাজেদিহে সাহিত্যৰ চৰ্চা হৈছিল বুলি ধৰিব লগাত পৰিছে। বৈষ্ণৱী যুগত ধৰ্ম্মৰ অৰ্থেহে সাহিত্যৰ চৰ্চা হৈছিল। প্ৰসাৰ বা বুৰঞ্জী যুগত বিজ্ঞান আৰু ইতিহাসৰ অৰ্থে সাহিত্য চৰ্চা হৈছিল। কিন্তু ইংৰাজী যুগৰ প্ৰধান লক্ষণ হৈছে, সাহিত্যৰ অৰ্থেই সাহিত্যৰ চৰ্চা।

বঙালী ভাষাত সংস্কৃত তৎসম শব্দৰ প্ৰয়োগ বাঢ়িল। আৰু অসমীয়াত তলত লেখা পৰিবৰ্ত্তন হ'বলৈ ধৰিলে। শব্দৰ মাজত বা শেহত থকা 'শ, ষ, স' সৰ্বসাধাৰণতে 'হ' হ'বলৈ ধৰিলে। যেনে, লাহে (লাসে), মাহ (মাস), আহিল (আসিল), তুমিহে (তুমিসে)। এনে পৰিবৰ্ত্তন কিছুমান শব্দত আগ ছোৱাতে হৈছিল।

বিশ্লেষণী প্ৰথাৰ ব্যৱহাৰ বাঢ়িল। যেনে, 'দেখা যায়; শুনা যায়; 'খং কৰিলে' (খঙ্গিলে); 'গোচৰ কৰিলে' (গুচৰিলে), কেনেকৈ

কেনেকৰি (কেনে), আৰম্ভ কৰি (আৰম্ভ); সোধ, (শুদ্ধিকৰ) ইত্যাদি । 'থৈয়া' 'পায়া' গঢ়ৰ ঠাইত থৈ, পাই ; যৈত, তৈত, 'বাওক' 'থাকোক' গঢ়ৰ ঠাইত য'ত, ত'ত যক, 'থাকক' ইত্যাদিৰ ব্যৱহাৰ (দ্বিতীয় মাত্ৰাৰপৰা ১ম মত্ৰালৈ জোৰ যোৱাৰ উদাহৰণ) ।

অধিকৰণৰ ঠাইত সম্প্ৰদান বা কৰ্মকাৰকৰ ব্যৱহাৰ ; যেনে 'বামত বিয়াদি'ৰ ঠাইত 'বামলৈ বিয়া দি' ; সেইদৰে 'সোধ', 'ক', 'জনা' 'ভয় কৰ' আদি ধাতুৰ আগত 'বামত' গুচি 'বামক' হল । যেনে "ৰাজাত জনালে" গুচি, "ৰজাক জনালে" ।

শব্দৰ আগত থকা 'অ' 'ও' হল । যেনে, 'থৰা' গুচি 'থোৱা' । কিছুমান শব্দত 'ধ'ৰ ঠাইত 'দ' হবলৈ ধৰিলে । যেনে 'মুদ' (মুখা = খালি বা কেৱল) ; পদূলি (প (অ) ধূলি) ; মুছদি (মুশুদ্ধি)

১৯শ শতাব্দীৰ প্ৰথম তিনি পোৱা কাল অসমীয়া জাতিৰ আৰু ভাষাৰ ঘোৰ দুৰ্দ্ধিন বুলিব লাগে । মানৱ অত্যাচাৰ, ৰাজ্যৰ বিপ্লব আৰু জাতিৰ পতন । বঙ্গালী-ভাষাৰ কলা ডাৰৰে গোটেই আকাশ ছাটি ধৰিলে বুলিলেও অত্যুক্তি নহয় । অসমীয়া ভাষাৰ এলেকা আকৌ এবাৰ সংকুচিত হল । খৃঃ ১৬২২ চনতে পৰীক্ষিত নাৰায়ণে বেজাৰ আৰু অপমানৰ বোজা গঙ্গাৰ পাৰত থৈ স্বৰ্গগামী হোৱাৰ পাচতে কোচ ৰাজ্য আৰু নামনি আসাম (গুৱাহাটীলৈকে) দিল্লীৰ পাৎস্যাৰ হাতলৈ যায় । তেতিয়াই বঙ্গদেশ আৰু নামনি আসাম এক ৰাজ্য ভুক্ত হোৱাত বেহা-বেপাৰ আৰু বঙ্গদেশৰ মানুহ নামনি আসামলৈকে আহিবৰ সূচন হল । অনেক বঙালী মানুহ গুৱালপাড়া অঞ্চলত ঠায়ে ঠায়ে বহিলহি । তেওঁবিলাকৰ দ্বাৰা বঙালী উচ্চাৰণ আৰু ঠাচ নামনি আসামৰ ফালে অলপ অলপ প্ৰচাৰিত হবলৈ ধৰে । কিন্তু ১৬০০ খৃঃৰ পৰা মানাহলৈকে

পুনৰ আহোমাধিকৃত হোৱাত সেই নদীৰ পূবলৈ বঙালী প্ৰভাৱৰ বিস্তাৰ হ'ব নোৱাৰিলে। কেৱল গুৱালপাড়া জিলাতে সেই প্ৰভাৱ অধিক ৰূপে পৰিল। বঙ্গদেশ ইংৰাজৰ হস্তাগত হোৱাৰ অলপ পাচতে অৰ্থাৎ ১৭৬৫ চনত গুৱালপাড়া জিলা ইংৰাজৰ তললৈ যায়। সেই দেশৰ শাসন কাৰ্য্যত সহায় কৰিবলৈ বঙালী বিষয়া নিযুক্ত হৈছিল আৰু তেতিয়াৰ পৰা সি আসামৰ পৰা ফাৰ্টি বঙ্গদেশত ভুক্ত হ'ল। সেই কাৰণে বঙালী ভাষাই তাত দৰ্কে শিপাবলৈ পালে। ১৮২৬ চনত যেতিয়া নগাওঁলৈকে আসামৰ নামনি ভাগ ইংৰাজৰ তলতীয়া হৈ যায়, তেতিয়াও সেই বঙালী আমোলা মহৰীৰ প্ৰতিপত্তি বাঢ়িবলৈহে ধৰিলে। আৰু বঙালী ভাষা ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাইদি ক্ৰমে উজাবলৈ ধৰিলে। সেই সময়ত প্ৰাদেশিক ভাষাবোৰলৈ সাধাৰণতে মানুহৰ আস্থা কম আছিল। যদিওবা ভাৰতীয় বিলাকৰ ভিতৰত অসমীয়াৰেইহে নিজ মাতৃ ভাষালৈ আদৰ আৰু আগ্ৰহ, সেই কালত অধিক আছিল তথাপি সেই দুৰ্দ্ধিনত নিজৰ ধন প্ৰাণ লৈ টনা-টনি হোৱাত ভাষাৰ ফাললৈ পিঠি দিবলৈ বাধ্য হৈছিল। খৃষ্টান পাঠুৰী সকলেহে তেওঁবিলাকৰ ধৰ্ম্ম প্ৰজাৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে প্ৰাদেশিক ভাষা বিলাক শিকিব লগাত পৰি সেই ভাষাবোৰক আদৰ কৰিছিল। ১৮১৯ চনতে অসমীয়া ভাষাত তেওঁলোকে বাইবেল গ্ৰন্থ অনুবাদ কৰে। যেতিয়া ১৮৪২ চনত গোটেই আসাম ইংৰাজৰ হস্তাগত হয় তেতিয়া বঙালী ভাষা-টোৱেই ৰাজভাষা (court language) বুলি গৃহীত হয়। তাৰ অলপ পাচতে (১৮৪৬ চনত) শিৱসাগৰত (পকা ঘাটৰ ওচৰত) তেওঁলোকে যন্ত্ৰত চেপি 'অৰুণোদয়' নামেৰে এখন বাতৰি কাকত উলিয়ায়। এই কাকতৰ সম্পাদক আছিল ৬কাশীনাথ শৰ্ম্মা (শ্ৰীযুত বগাতাৰাৰ

পিতাক)। তেতিয়া দেশীয় মানুহৰ চকু গজিল আৰু বঙালী ভাষা আসাম দেশত বলেৰে প্ৰচলন কৰাৰ পৰা যে জাতিৰ উচ্ছেদ হব সেইটো সেই কালৰ শিক্ষিত অসমীয়া সকলোৱে ততালিকে বুজিলে। সেই সময়ত আনন্দ ৰাম ঢেকিয়াল ফুকন কলিকতাত ছাত্ৰ অৱস্থাত। তেতিয়াই তেওঁ এই অস্বাভাবিক ব্যবস্থাৰ বিৰুদ্ধে ইংৰাজী কাগজে পত্ৰই ঘোৰ প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ ধৰিলে। আন আন অসমীয়া শিক্ষিত লোকেও সেই আন্দোলনত যোগ দিলে। ইতি মধ্যে বেভৰেন্দ ব্ৰাউন চাহাবে অসমীয়া ভাষাৰ এখন ব্যাকৰণ লেখি উলিয়াই। আৰু ব্ৰনচন চাহাবে ষাছৰাম লেবেলি বৰুৱা সদৰ আমিনৰ সাহায্যত এখন অসমীয়া—ইংৰাজী অভিধান প্ৰকাশ কৰে। আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনে ১৮৪৮ চনত “অসমীয়া ল’ৰাৰ মিত্ৰ” নামেৰে এখন পাঠ্য লেখে। এই নতুন ধৰণৰ কিতাপ আৰু বাতৰি কাকতৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ স্কীয়া ব্যক্তি আৰু বঙালী ভাষাৰ পৰা পাৰ্থক্য ফটুফটীয়াই পৰিল। এই আন্দোলন তথাপি বহুত দিন অৱণ্যত বোদন হোৱাদি হৈ থাকিল। তাৰ আৰ্ত্তৰ গৈ কলিকতা পাওঁতে পাওঁতে ক্ষীণ হৈ পৰিছিল। অসমীয়া স্কুল বোৰতো বঙালী ভাষা চলাবলৈ ধৰিলে। লাভত এটা খিচৰী বাবে মিহলি ভাষা চৰকাৰী কাগজ আদি আৰু স্কুলীয়া ল’ৰাৰ বচনাত ওলাবলৈ ধৰিলে। ক্ৰমে অনেকৰ মনত অসমীয়াটো অসাধু আৰু বঙালীটো হে সাধু ভাষা বুলি ধাৰণা হল। পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ চকমকীয়া পোহৰত শিক্ষিত মানুহেও নিজ মাতৃ ভাষাৰ আৰু পুৰণি সাহিত্যৰ জেউতি নেদেখা হৈছিল। কিন্তু ধৰ্ম্মপ্ৰাণ অসমীয়া গাৰ্বলীয়া মানুহে সেই ঘোৰ অমানিশাতো গৌৰৱমণ্ডিত সেই পুৰণি সাহিত্যৰ বস্তুগছ জলাই আছিল। ক্ৰমে যেতিয়া অসমীয়া শিক্ষিত মানুহৰ সংখ্যা

চাকৰিত, আৰু তাৰ বাহিৰতো বাঢ়িবলৈ ধৰিলে, সেই অন্দোলনৰ বাস্তবতা আৰু নাশ্যতা স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হল। ১৮৭২ চনত তলৰ শ্ৰেণীৰ দেশী ভাষাৰ পঢ়াশালীবোৰত অসমীয়া ভাষাৰ কিতাপ চলাবলৈ হুকুম হল। এই পঢ়াশালীয়া কিতাপ লেখোঁতাৰ ভিতৰত নগাঁৱৰ ৩৬ত্ৰেশ্বৰ মহন্ত আছিল এজন। তাৰ অলপ পাচতে গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ সভাপতিত্বৰ তলত নগাঁৱত অসমীয়া কিতাপ বহা সমিতি (text book কমিটি) এখন স্থাপিত হয়। এই সমিতিৰ উৎসাহত জনচেৰেক শিক্ষিত লোকে অসমীয়া কিতাপ লেখিবলৈ ধৰে। ৩৬শানন্দ ভৰালীয়ে “প্ৰাকৃত ভূগোল” (physical geography) এখন ১৮৭৭ চনত লেখে। অসমীয়া ভাষাত পাশ্চাত্য ভাষাপন্ন প্ৰথম কিতাপ এইখনেই। কেফায়ৎউল্লা সদৰলাই ‘বঙ্গিলীৰ পুথি’ নামেৰে এখন ধেমেলীয়া নাটক লেখে। পঢ়াশালীয়া কিতাপৰ সংখ্যা ইমান কম আছিল যে চিফ্ কমিছনাৰ ইলীয়ত চাহাবে ১৮৮২ চনত এনে কিতাপ লেখোঁতালৈ পুৰস্কাৰ ঘোষণা কৰিব লগাত পৰিছিল। ৩হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই ‘আদি পাঠ’ আৰু ‘পাঠ মালা’ লেখি এই পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল। সেই সময়তে ৩ভোলানাথ দাসে ১৮৮২ চনত “চিন্তাতৰঙ্গিণী” আৰু ‘সীতাহৰণ’ কাব্য লেখিছিল। তেওঁৱেই প্ৰথম ইংৰাজী যুগৰ নতুন ধৰণৰ কবি। তেওঁ এখন মাটি জোখা (meusuration) বিষয়ক কিতাপো লেখে। আৰু শ্ৰীযুত বাধাকান্ত সন্দিকৈ ৰাই-বাহাৰুৰে ‘প্ৰাকৃত বিজ্ঞান’ (natural science) বুলি এখন কিতাপ লেখে। ৩গুণাভিৰাম বৰুৱাই ‘আসাম বান্ধৰ নামেৰে’ প্ৰথমে এখন মাহেকীয়া কাকত উলিয়াইছিল। শ্ৰীযুত বমাকান্ত বৰ কাকতি আৰু ৩ত্ৰিনয়ণ বৰ কাকতি প্ৰমুখ্যে জনচেৰেকে “ভ্ৰমবঙ্গ” (shake pere’s comedy of errors) নাটক লেখে। কলিকতাৰ অসমীয়া ছাত্ৰ

সমাজতেই অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ আন্দোলন আৰু চৰ্চা আদিৰে পৰা হৈ আহিছিল। ১৮৮৮ চনত শ্ৰীযুত চন্দ্ৰ কুমাৰ আগৰালা শ্ৰীযুত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা প্ৰমুখ্যে জনচেৰেক ছাত্ৰই গোট খাই 'জোনাকী' নামেৰে মাহেকীয়া আলোচনী উলিয়ায় অলপ দিনৰ পাচতে আকৌ শ্ৰীযুত পদ্মনাথ বৰুৱা, শ্ৰীযুত বেনুধৰ ৰাজখোৱা আৰু ৩কৃষ্ণপ্ৰসাদ ভূৰা আদি জনচেৰেকে "বিজুলী" উলিয়ায়। এই দৰেই ক্ৰমে অসমীয়া ভাষা মৰি উপজিল যেনে হুঁহু। কিন্তু গুৱালপাড়াত বঙালী ভাষাই আদালতৰ ভাষা হৈ থাকিল আৰু পঢ়াশালীবোৰতো বঙালী পাঠ্য বহুত দিনলৈকে চলিছিল।

বঙালী ভাষা যদিও ক্ৰমে আদালত আৰু স্কুলৰ পৰা আঁতৰিলে তথাপি নি অসমীয়া মাত কথাত, সাহিত্যত আৰু জাতীয়তাৰ ওপৰত হাঁ পেলাই থৈ গল। অসমীয়া আখৰ জোটনিত বঙালী ভাষাই প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰি কিছু বেমেজালি ঘটালে। এই যুগত অসমীয়া সাহিত্য ইংৰাজী সাহিত্যৰ আৰ্হিত গঢ়া হৈছিল। কিন্তু কোনো কোনো লেখকে বঙালী লেখকৰ ভাষা আৰু ভাব অনুকৰণ কৰিছিল। নমুনা স্বৰূপে ৩ভোলানাথ দাসৰ চিন্তাতৰঙ্গিণীৰ পৰা :-

ভাৰতলৈ প্ৰশ্ন

আজিও ভাৰত তৰ আছে পূৰ্ব শোভা।

আজিও মন্তকোপৰে ৰবি শশী শোভাকৰে

আজিও নক্ষত্ৰ ধৰে ৰূপ মনোলোভা ॥

শত শত মেঘগণ হোৱে শূন্যে ভাসমান

আজিও চপলা নাচে হাঁসি হাঁসি সুখে ॥

আজিও নীৰদ নীৰে তব দেহ সিক্ত কৰে
 তৃণ লতা পাই বল ফুলে মন স্মৃথে ॥
 আজিও নিকুঞ্জবনে গায় গীত পক্ষীগণ
 আছে সবে পূৰ্ণ শোভা নেদেখোহো ক্ৰটি ।
 তবে কিয় শোকান্বিত দেখোঁ হে ভাৰত মাতঃ
 তোমাৰ বদন কিয় বিচলিত মতি ॥
 আজিও যে হিমগিৰি শিৰ আৱৰণ কৰি
 তোমাকে সাবটি ধৰি দিয়াছে অভয় ।
 আজিও বাৰিধি বাৰি তব পদাৰুজ ধৰি
 আছে যথা ছিলা পূৰ্বে চিত্ত হৰ্ষময় ॥
 শীৰ্ণ তৰ কলেৱৰ নাহি বস্ত্ৰ শোভাকৰ
 ৰমণী বাঞ্ছিত নাই অঙ্গৰ ভূষণ ।
 কিবা হৃদয়ৰ মণি হেৰুৱাই যেন ফণী
 হল তুমি পাংগলিনী বিকৃতিলে মন ॥

সীতাহৰণ কাব্য—(অমিতাক্ষৰ ছন্দ)

লক্ষ্মণ সীতাৰ সহ পিতৃ সত্য পালি ।
 দাসৰথি ৰঘুপতি পঞ্চবটি বনে
 তপস্বীৰ বেশে ভক্ষি বগ্ন ফল মূল
 তপস্বী আহাৰে য়েবে ছিলা বনবাসে ;
 যিক্ৰুপে ৰাৱণে বলী লক্ষ্মণ-অধিপতি
 হৰিলা জনক স্মৃতা—যিটো অপৰাধে
 মাৰিলা সবংশে পাচে ৰাক্ষস ঈশ্বৰ

দেৰকুল অৰি সেই বামাৰণ গীত

গাইবে বাঞ্চিছো আমি মুঢ় অকিঞ্চন।

ওপৰৰ কবিতাত বঙালী ব্যাকৰণ কাৰকৰ ব্যৱহাৰ মন কৰিব লগীয়া। কিন্তু এনেকুৱা বঙলুৱা বাক্য গঢ় কবিতাতহে সোমাইছিল। শিক্ষিত অসমীয়া নলেখক সকলে বঙলুৱা ঠাচ আৰু ব্যাকৰণ পাঠ্যমানে তেওঁলোকৰ ৰচনাৰ পৰা বাদ দি চলিবলৈ ধৰিলে। ‘অৰুণোদয়’ দিনৰ পৰা নিভাজ অসমীয়া চলি আহিছে। সংস্কৃত শব্দ আৰু ব্যাকৰণ গধুৰ বোজাই ১৯শ শতিকাৰ আগ ভাগত বঙালী ৰচনাক যেনেকৈ হেচমাৰি ধৰিছিল অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰত তেনে অস্বভাবিকতা আহি পৰা নাছিল। ইয়াৰ কাৰণ এইয়ে যে বঙালী ভাষাত গদ্য ৰচনা আগৰ পৰা নাছিল। গতিকে নতুনকৈ গদ্য লেখিবলৈ যোৱাত সি এই দৰে বাহিৰ হৈছিল! “ঈদৃশৰূপে জাতমাত্ৰ বালেকৰ উত্তৰোত্তৰ বয়োবৃদ্ধি ক্ৰমে ক্ৰমশঃ প্ৰবৰ্ত্তমানা চতুৰ্ব্যাহ ৰূপাভা পঅল্পদাদিতে যুগপৎ প্ৰেবৰ্ত্তমান-ত্বৰূপে বদ্যাপি প্ৰতীয়মানা হউন তথাপি পূৰ্বেুক্ত পৰা পশান্ত মধ্যমা বৈখৰীৰূপ চতুৰ্ব্যাহতেই প্ৰবৰ্ত্তমানা।” —মৃত্যুঞ্জয় বিদ্যালক্ষাৰ। ইং১৬শ শতাব্দীৰ পৰা চলি অহা অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ কথা সম্পূৰ্ণ বেলেগ। তাত এনে অস্বভাবিকতা (অৰ্থাৎ সংস্কৃত ভাষা) সোমাবলৈ সক্ষম নাই। গতিকে বঙালী লিখিত ভাষা যেনেকৈ বিদ্যাসাগৰৰ দিনত কথিত ভাষাৰ পৰা আঁতৰি গৈ ৰবীন্দ্ৰথাকুৰৰ দিনত আকৌ চাপি আহিল, অসমীয়া সাহিত্যত তেনে খলা-বমা নাই। ইয়াৰ কথিত আৰু লিখিত ভাষাৰ পাৰ্থক্য নাই। ভাবৰ গুণে হে ভাষা বা সাহিত্য উন্নত হয়, শব্দাডম্বৰৰ পৰা নহয়, এইটো অসমীয়া লেখক সকলৰ ধাৰণা আগৰ পৰা আছে। লেখাত এনে স্বাধীনতা থকা সত্ত্বেও

মাত্ৰ কথাত, আখৰ জোটানিত বঙলুৱা প্ৰভাৱ নোসোমোৱাকৈ নেথাকিল। বঙালী মানুহ কাজে কামে আৰু বেপাৰ বাণিজ্যত আসামত আহি বসতি কৰাত অসমীয়া মানুহে তেওঁবিলাকৰ উচ্চাৰণ আৰু শব্দ অনেক স্থলত শিকি কথিত ভাষাত সন্মালে; কথিত ভাষাৰ পৰা ক্ৰমে সেইবোৰ লিখিত ভাষাতো এতিয়া ২০শ শতিকাত সোমাবলৈ ধৰিছে। কোনটো শব্দ নিৰ্ভাঁজ অসমীয়া আৰু কোনটো বঙালী প্ৰবাসুৱাৰ মুখৰ পৰা পোৱা তাক স্থিৰকৰা নতুন তৰপৰ লেখক সকলৰ পক্ষে টান হৈ পৰিছে। এই কাৰণে বহুত যাউতিয়ুগীয়া পুৰণি তদ্ভৰ শব্দ তল পেলাই নতুন বঙলুৱা শব্দ অসমীয়া ভাষাত সোমাইছে।

যেনে:—

নিজ অসমীয়া শব্দ	বঙলুৱা শব্দ
তপত, জহ, পোৰণি, ঘাম, জাৰ, চেঙা, কুহুমীয়া, উম	গৰম
চেচা, জাৰ, পানীলগা	ঠান্দা
কাপ, কাঠী	কলম
মৈলাম, মহীচুঙা	দোৱাত
তুলাপাত	কাগজ
বেচ, দৰ	দাম
মেল, মুকলিকৰ, সোলোকা,	খোল
পাত, ধিলা কৰ	
অধিক, সৰহ, চাৰ, চৰা	বেছি
ভাল, বাক, সজ	বেছ
মঙ্গহ	মাংচ
তলত পৰা	বিছনা চাদৰ

চেলং

চাদৰ

চুবীয়া

ধুতি

শব্দ সম্পদ বঢ়াবলৈ হে পৰ ভাষাৰ পৰা শব্দ ধাৰ কৰা হয়। কিন্তু তাৰ পৰা অসমীয়া ভাষাত বিপৰীত লক্ষণহে দেখা গৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে, বেলেগ বেলেগ কথাত বা অৱস্থাত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ অসমীয়াত 'গৰম' শব্দৰ সলনি কেইবাটাও শব্দ আছে। যেনে, 'তপত পানী', 'জহ কালি', 'ঘাম কালি', 'ঘাম লাগিছে', 'জহ কৰিছে'; 'উম লাগিছে'; নোমৰ চোলা, 'জাৰ কাপোৰ'; 'কুহ্মীয়া' (= অলপ তপত—পানীত খাটে), 'তাপ উঠিছে', 'চেঙা' (= বৰ তপত—পানীত খাটে), ইত্যাদি বেলেগ বেলেগ শব্দ সম্পদ দলিয়াই পেলাই আজি কালি 'আটাইবোৰৰ সলনি' এতৰপ অসমীয়াই একেটা 'গৰম' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ধৰিছে। কাল ক্ৰমত 'তপত' আদি বাক্যবিলাক লোপ পাবগৈ। সেই দৰে 'পেৰা মেল', বান্ধ মোকলা, 'খোপা সোলোকা' 'হাট পাত', 'স্কুল পাত', 'আফিছ মুকলি কৰ' ইত্যাদি আটাইবোৰ কথাতে একেটা 'খোল' শব্দৰ ব্যৱহাৰ। বজাঘৰীয়া অনেক বিভাগত আৰু বেপাৰ বাণিজ্যত অসমীয়াতকৈ বিদেশী চতুৰ হোৱাৰ কাৰণে অসমীয়াই তেওঁলোকৰ মাত কথা সততে লব লগাত পৰিছে। এই বিদেশীবিলাকৰ মাত কথাবোৰ প্ৰথমে বজাৰত তাৰ পাচত নগৰীয়া আৰু গাৱলীয়া মানুহৰ মাজত, তাৰ পাচত সাহিত্যত আহি সোমাইছে। এতেকে অসমীয়া ভাষাৰ ভবিষ্যৎ সেই জাতিৰ বিস্তাৰ আৰু উন্নতিৰ ওপৰতহে নিৰ্ভৰ কৰে, অকল চৰ্চ্চাত নহয়। ওপৰত কৈ অহা হৈছে যে বোৰঞ্জী যুগত (নতুন যুগৰ প্ৰথম ছোৱাত) চ, ছ; ট, ত; ইত্যাদি আখৰৰ পাৰ্থক্য

আখৰ জোটনিৰ
বেমেজালি।

লেখাত বক্ষা কৰা নহৈছিল। কাৰণ, অসমীয়া ভাষাত তালব্য আৰু মূৰ্দ্ধাণ্য উচ্চৰণ নায়েই। 'চ' আৰু 'ছ'ৰ উচ্চাৰণ অসমীয়াত দন্তমূলীয়া (supradental) হৈ গৈছে। গতিকে সেই উচ্চাৰণ (dental sibilant) বুজাবলৈ চ বা ছ ব্যৱহাৰ কৰিছিল; যেহেতু সিহঁতৰ ভিতৰত অসমীয়াৰ পক্ষে পাৰ্থক্য নাই।* সেই যুগত চ, ছ, ইচ্ছামতে (সময়ত যিটো কাপৰ আগত আহে) ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এতিয়া কিন্তু বঙ্গালী কিতাপ পঢ়াৰ পৰা সেই ভাষা অনুসৰি অসমীয়া লেখকে চ আৰু ছ লেখিবলৈ ধৰিলে। যেনে; বোৰঞ্জী যুগত 'আচে', 'আছে'; কাশীনাথ তামূলী ফুকনৰ বুৰঞ্জীত 'অকণোদয়ত', আনন্দ বামৰ 'লৰাৰ মিত্ৰ'; পূৰ্ণানন্দ ডেকা বৰুৱা; নিধিৰাম লেভী ফেআবৰেল আৰু বলৰাম ফুকনৰ লেখাত অৰ্থাৎ ১৮৭০ খৃ: মানলৈকে 'আচে' চলিছিল; আৰু আজি কালি "আছে"। এই শব্দটো 'ছ' দি লেখাৰ কোনো কাৰণেই নাই। ওপৰত দেখুৱাই অহাৰ দৰে সং— 'স'ক বঙালীয়ে 'ছ' কৰি বিকৃত কৰিছে। তাক অসমীয়াই অনুকৰণ কৰা অনাবশ্যক, যেহেতু বঙালীৰ উচ্চাৰণ অসমীয়াৰ মুখত নাই।

ওপৰকল্প লেখকসকলৰ ভাষাত (প্ৰায় ১৮৭০ চনলৈকে) 'ষ'ৰ সলনি 'জ' আৰু 'শ ষ স', ৰ সলনি 'স' ব্যৱহাৰ কৰিছিল; যেনে, 'জি লোকে পৰিশ্ৰম কৰে' ইত্যাদি। এই প্ৰণালীৰ আখৰ জোটনিত অসমীয়া উচ্চাৰণৰ লগত এটা সামঞ্জস্য আৰু ভাষাৰ স্বাধীনতা বক্ষা কৰা হৈছিল। কিন্তু পাচত ৩হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আদি জনচেৰেকে

* অসমীয়াত 'ছ' আৰু ঝ'ৰ (chh, jh.) উচ্চাৰণ এতিয়া নাই। অসমীয়াই মহাপ্ৰাণ বৰ্ণক কোনো স্থলত অল্প প্ৰাণ কৰি উচ্চাৰণ কৰা দেখা যায়। যেনে; 'মূৰ শিতান' (শিবস্থান), পদূলি (খুলি), জিবা (জিভা, জিহ্বা) সূদা (সূক) বুৰা (বুঢ়া), বুজ (যুৰ), বুজ (বুৰ, বুধ)। এনে স্থলত অসমীয়াত 'ছ'ৰ ঠাই নাই।

বঙালী ভাষাক অনুসৰণ কৰিবলৈ আৰু সংস্কৃতৰ লগত মিল ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ ফলত অলপ বেমেজালি উপস্থিত হ'ল। অসমীয়া লেখকৰ ভাবৰ আৰ্হি ইংৰাজী হ'ল, আৰু আখৰ জোৰ্টানি আৰু ভাষাৰ আৰ্হি বঙালী হ'ল। এই কথা ২০শ শতিকাত বিশেষকৈ পৰিলক্ষিত হয়। ১৯শ শতিকাৰ মাজ ভাগত লেখা কিতাপৰ ভাষা ঘৰুৱা অসমীয়া। কিন্তু বঙালী ভাষাত লেখা কিতাপ পত্ৰ আসামত সবহকৈ সোমোৱাত ১৮৯০ খৃঃ মানৰ পৰা অসমীয়া লেখকৰ ভাষাত সংস্কৃতীয়া শব্দ সবহকৈ সোমাবলৈ ধৰিলে। তাৰ দ্বাৰাই ২০শ শতিকাৰ অসমীয়া ভাষা, তেজস্বী ভাবব্যঞ্জক, শ্ৰুতিমধুৰ আৰু বহুব্যাপী হ'ল। নানা ভাষাৰ হাট পাতিবলৈ যেন এটা ঠেক ঘৰ ভাঙি আহল-বহলকৈ খোলা চিকুনাই লোৱা হ'ল।

ইয়াৰ পৰা এটা অবাঞ্ছনীয় ফল হ'ল এই: আজি কালিৰ সাহিত্যৰ আৰু লাহে লাহে কথিত ভাষাৰ পৰাও পূৰ্বণ তদ্ভৱ শব্দ বিলাক খহি পৰিবলৈ ধৰিছে। এই তদ্ভৱ শব্দ বিলাক যে নিজ জাতীয়তা ৰক্ষাৰ পক্ষে বৰ লাগতিয়াল আৰু সেই শব্দ বোৰৰ প্ৰত্যেকটোতে অসমীয়া ভাষাৰ আৰু জাতিৰ পূৰ্বণ ইতিহাস পোত খাই আছে সেইটোলৈ মন কাৰ এই শব্দ বোৰ জীয়াই ৰাখিব লাগে। তদুপৰি নিৰ্ভাঁজ অসমীয়া শব্দেৰে আৰু ঠাচত লেখা ৰচনা সংস্কৃত শব্দ মিশ্ৰিত ৰচনাত কৈ সোৱাদ লগা আৰু সুৰুচিপূৰ্ণ। আকৌ যিটো শব্দ অসমীয়া ভাষাৰ লগত জীন যায় তেনে শব্দহে স্তমোৱা উচিত। অসমীয়া ভাষাৰ এটা প্ৰধান লক্ষণ হৈছে, যুক্ত বৰ্ণ আৰু কৰ্কশতাৰ অভাব। এতেকে যুক্ত বৰ্ণ থকা শব্দ অসমীয়া কথাৰ মাজত খাপ খাই নপৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, সংস্কৃত বিশেষণত 'তা' আৰু 'ষ্য' যোগ দি গুণ বাচক বিশেষ্য কৰা হয়; তাৰে প্ৰথমটো

অসমীয়াত জীণ যায় আৰু চলে ; দ্বিতীয়টোৰ ব্যৱহাৰ আগৰ অসমীয়াত প্ৰায় নাছিল বুলিব পাৰি আৰু এতিয়াও বঙালী অনুকৰণতহে সি সোমাবলৈ ধৰিছে। যেনে, মধুবতা, স্থিৰতা, শিথিলতা, গভীৰতা'ৰ ঠাইত মাধুৰ্যা, স্থৈৰ্যা, শৈথিলা, গান্ধীৰ্যা' ইত্যাদি। অসমীয়াত সেই দৰে 'সাহিয়াল'ৰ ঠাইত 'সাহসিক' 'পণ্ডিতালি'ৰ ঠাইত 'পাণ্ডিত্য' 'লৱালি'ৰ ঠাইত 'শৈশব' আদি শব্দ বঙালীৰ অনুকৰণত হৈছে। এটা বাক্যৰ দুই খণ্ডৰ মাজত 'যে' ব্যৱহাৰ কৰাও বঙালীৰ অনুকৰণত ; যেনেকৈ ; 'এইটো জনা উচিত যে আমি কেতিয়াও পৰৰ অনিষ্ট কৰিব নেলাগে', অসমীয়া গঢ়ত হ'ব "আমি যে পৰৰ অনিষ্ট কৰিব নেলাগে সেইটো জনা উচিত' বা 'আমি পৰৰ অনিষ্ট কৰিব নেলাগে বুলি জনা উচিত।' লগে লগে অসমীয়া মানুহৰ উচ্চাৰণৰো বিকৃতি ঘটিছে। যেনেকৈ ; অসমীয়া মানুহে নিজৰ লৰা-ছোৱালীৰ নামকৰণ কৰাত বঙালীক অনুকৰণ কৰিবলৈ ধৰিছে। যথা, 'ৰমেশ' (মাতে 'ৰমেচ্' বুলি) 'শশী' (মাতে 'চচি' বুলি), 'নলিনী' ইত্যাদি। বিশ্ (২০) একৈশ (২১) বত্ৰিশ (৩২) আদি শব্দ বিলাকক আমি এতিয়া বিচ্ একৈচ্ বত্ৰিচ্ বুলি যে মাতিছো সিও বিদেশীৰ অনুকৰণত। 'এবিহা' 'একহি পুৰুষ' আদি বচনৰ পৰা প্ৰমাণ হয়, আগেয়ে এনেবোৰ শব্দত অসমীয়া x উচ্চাৰণ আছিল।

এই যুগত ইংৰাজী আৰু অইন ইউৰোপীয় আৰু আৰবী শব্দ ক্ৰমে সৰহকৈ সোমাবলৈ ধৰিলে। যেনেকৈ : লেম (lamp) গিলাচ্ (glass), ৰে'ল (rail) টিকট্ (ticket), গিৰ্মিট (agreement, gimlet). ব্লাউজ (blouse), আলমাৰি (পৰ্তুগীজ্ armario), ছাবি (পৰ্তু—chave), বেহেলা (পৰ্তু—viola), কবিৰ (পৰ্তু—

cauve), লীলাম (পৰ্তুগীজ—leilao। খাজনা, জমাবন্দী ওৱাপেচ, জৰিমনা, পেচকাৰ, মৌজা, জামিন, পিয়ল, জবান বন্দী, জৰীপ, কাছাৰী ইত্যাদি প্ৰায় বিলাক বজাঘৰীয়া শব্দ মূলত আৰবী।

অসমীয়া সাহিত্যৰ উন্নতিৰ অৰ্থে নানা ঠাইত সভা সমিতি আৰু সাহিত্যৰ চৰ্চা হবলৈ ধৰিলে। কবিতা, নাটক, বিজ্ঞান, উপন্যাস সাধুকথা আদি মানুহে জুতি পোৱা পাৰ্থিৱ লাগতিয়াল বিষয়ত ৰচনা আৰু প্ৰবন্ধ ইংৰাজী শিক্ষা বিস্তাৰ হোৱাৰ লগে লগে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। সেই বিলাকৰ মাজত 'হেমকোষ' অভিধানেই ১৯শ শতিকাৰ যুগমীয়া কীৰ্তি। যদিও অসমীয়াৰ মাজত সত্য বা দৌন্দৰ্য্য জ্ঞাপক নতুন বাণী প্ৰচাৰ কৰোঁতা ডাঙৰ কবি ওলোৱা নাই, তথাপি এই ভাষাত অতি বিতোপন ওখ ৰসাল কবিতা বহুত আছে যি বিলাকে পৃথিৱীৰ যেই সেই জাতিৰ কবিতাকুঞ্জকে জাতিস্বৰূপ কৰিব। উৎকৃষ্ট চুটি সাধু (গল্প) বহুত ওলাইছে, যেনে, "সাধু কথাৰ কুকী"; কিন্তু ওখ ধৰণৰ উপন্যাসে এতিয়াও গঢ় লোৱা নাই। বৈষ্ণৱ যুগৰ গীত নাট বিলাকত এতিয়া মন নবহাত এই নতুন যুগত নতুন ধৰণৰ অসমীয়া নাটক লেখা হৈছে। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ 'কানীয়া কীৰ্তন'ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি আজি কালিৰ ষ্টেইজৰ উপযোগী মৌলিক নাটক কেইবাখনো ওলাইছে। নিজ জাতীয় গান আদিলৈ অসমীয়া জন সাধাৰণৰ চিত্ত আকৰ্ষণ হোৱা এটা শুভ লক্ষণে দেখা দিছে। এইবোৰৰ উপৰি বিজ্ঞান, ইতিহাস, ভূগোল সম্বন্ধীয় কিতাপ আৰু প্ৰবন্ধাদি ক্ৰমে ওলাবলৈ ধৰিছে। ১৯০৫ চনৰ পৰা অসমীয়া ভাষা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উচ্চতম শ্ৰেণীত ভুক্ত হৈছে। এই ভাষাৰ বাতৰি কাকত এতিয়া 'অকণোদয়ৰ' দৰে নৈতিক আৰু সামাজিক প্ৰবন্ধাদিতে আবদ্ধ নৈতিক, ওখ ৰাজনৈতিক ৰচনাৰ দ্বাৰা পৰিপূৰ্ণ।

মৌখিক সাহিত্য

ওপৰত লিখিত সাহিত্যৰ ঐতিহাসিক আচনি এটা দি অহা হ'ল। কিন্তু তাত বাজেও অসমীয়া যি মৌখিক সাহিত্য আছে তাৰ আয়তন বৰ ডাঙৰ। যি সাহিত্য ৰচনাৰ সময়তে লিপিবদ্ধ নহৈ মুখে মুখে বহুত দিন চলি আহি পাচত লিপিবদ্ধ হৈছে বা নোহোকৈয়ে আছে তাকে মৌখিক সাহিত্য বোলা হৈছে। এই কাৰণেই এনে সাহিত্যৰ ৰচনাকাল সঠিককৈ নিকপিত কৰিব নোৱাৰি; ভাবটোৰ পৰা আন্দাজ কৰিব পাৰি মাত্ৰ। ডাকৰ ৰচন বোৰো মৌখিক সাহিত্যৰ ভিতৰৰে। কিন্তু সেইবোৰ প্ৰাগবৈষ্ণৱ যুগৰ বুলি জনা গৈছে, সেই দেখিহে লিখিত সাহিত্যৰ শাৰীত থোৱা গ'ল। ভাৰতীয় প্ৰাদেশিক ভাষাৰ যি লিখিত সাহিত্য আছে তাৰ প্ৰায় সৰহ ভাগেই লোকৰ পৰা (যেনে, সংস্কৃতৰ পৰা) ধাৰ কৰা। তাক অনুবাদ সাহিত্য নাম দিলেও হানি নাই। অসমীয়াত যি ঐতিহাসিক সাহিত্য আছে সি কেৱল হৈ যোৱা ঘটনাৱলীৰ বিৱৰণ। তাক সাহিত্য বুলিব নোৱাৰি। কিন্তু প্ৰত্যেক জাতিৰ যি মৌখিক সাহিত্য আছে সেয়েহে জাতীয়তাৰ নিদৰ্শন স্বৰূপ আচল সাহিত্য। ইয়াৰ দ্বাৰাই প্ৰত্যেক জাতিৰ চিন্তাৰ ধাৰা আৰু প্ৰাণৰ হাবিয়াস বুজিব পাৰি। ই জাতীয় প্ৰাণৰ উৎস স্বৰূপ, মৌলিক, আৰু জাতিৰ নিজস্ব। অসমীয়া মৌখিক সাহিত্যৰ ভিতৰত পৰে বিয়ানাংম, লৰা নিচুকোৱা নাম, গোসাঁই আৰু গোসাঁনীৰ নাম, বিহু নাম, গৰখীয়া নাম বাবেমাহী গীত, মুগাৰখীয়াৰ গীত, বৰ ফুকনৰ গীত, মনি আৰু ফুল কোঞৰ গীত, বছৰাৰ গীত, হালোৱাৰ গীত, বৈৰাগীৰ গীত, সাধুকথা, ফকৰা, যোজনা, সাঁথৰ

ইত্যাদি আৰু মন্ত্ৰ। 'নাম' শব্দৰ অৰ্থ হৈছে, 'জাত লগাই গোৱা বাক্য'। ওপৰৰ লিষ্টৰ পৰা বুজা যায়, এই মৌখিক সাহিত্য বচাত মতা, তিবোতা, লৰা, বুঢ়া আদি কৰি সকলো তৰপৰ আৰু ব্যৱসায়ী মানুহৰ, চমুতে গোটেই জাতিটোৰে হাত আছে।

হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে ৬০০ খৃঃ পৰা ৮০০ খৃঃ লৈকে গীতি যুগ আৰু তাৰ পৰা ১২০০—লৈকে মন্ত্ৰ আৰু ভণিতা যুগ বুলি ধৰি লৈছে। প্ৰায়বিলাক মন্ত্ৰৰে প্ৰধান দেৱতা শিৱ আৰু পাৰ্বতী এতেকে সেইবোৰৰ সবহ ভাগ প্ৰাগ্-বৈষ্ণৱ যুগত ৰচিত হৈছিল বুলি অনুমান কৰিবৰ মন যায়। প্ৰথম সাহিত্য গীত স্বৰূপেই বাহিৰ হৈছিল সেইটোও সঁচা। কিন্তু সেই আদি গীত আৰু মন্ত্ৰ আজিলৈকে জীয়াই আছে নে নাই সেইটো কোনেও কব নোৱাৰে। যুগে যুগে নতুন ৰচনা ওলাই আগবোৰক যে তল পেলায়, সেইটো স্বাভাৱিক। সেই দেখি, এই মৌখিক সাহিত্যৰ আন্দাজী ৰচনা কাল স্থিৰ কৰিবলৈ বৃথা চেষ্টা নকৰি এই মাত্ৰ কব পাৰি যে বিয়া নাম, বিহু নাম, গৰখীয়া নাম, বৈৰাগীৰ গীত ইত্যাদি বিলাকৰ স্থায়িত্ব কম; অৰ্থাৎ সময়ে সময়ে এনে নতুন নাম ৰচিত হৈ থাকে; সেই দেখি এইবোৰৰ সংখ্যা ক্ৰমে বাঢ়ি গৈছে। এইবোৰতকৈ বৰং লৰা নিচুকোৱা নাম, গোসাঁই গোসাঁনীৰ নাম অধিক স্থায়ী এতেকে অধিক পুৰণি হোৱা সম্ভৱ। মণিকোণ্ৰৰ ফুলকোণ্ৰৰ গীত স্থায়ী এতেকে পুৰণি। কিছুমান সাধুকথাও তাৰ লগৰে পুৰণিকলীয়া। এইবোৰতকৈও ফকৰা, যোজনা আদিৰ স্থায়িত্ব অধিক এতেকে বৰ পুৰণি; কাৰণ এইবিলাক চিৰ-সত্য। অন্ততঃ কিছুমান এনে যোজনা-ফকৰা মাধৱ কন্দলিৰ সময়ৰ পৰা পাই আহিছোঁক। মন্ত্ৰ বিলাক তাতোকৈ

পুৰণি বুলি ধৰা উচিত ; কাৰণ সেই বোৰত মানুহৰ দৃঢ় বিশ্বাস আছিল। আৰু তাৰ ভাষা লৰ চৰ কৰিবলৈ মানুহ স্বভাৱতে অনিচ্ছুক। ইয়াৰ বাহিৰে, এইবোৰক কোনো এটা যুগত পেলাব নোৱাৰি।

ওপজা কেচুৱাৰ পৰা বুঢ়া বয়সলৈকে সকলো অৱস্থাবে উপযোগী গীত বা নাম অসমীয়া মৌখিক সাহিত্যত পোৱা যায়। যেনে, হুমহীয়া কেচুৱাক নিচুকোৱা নাম :—

“মাৰৰ নিচিনা নহলি,
বাপেৰৰ নিচিনা নহলি,
বাৰীতে আছিলে ভেকুলি বেং।
তাৰে নিচিনা চাৰিটা ঠেং ॥”

ফেৰেকা কোলাকৈ লোৱা এক, দেড় বছৰীয়া ভোকত কল-মলোৱা লৰাক নিচুকাবলৈ :—

“লাই হালে জালে আবেলি বতাহত
লফা হালে জালে পাতে এ।
আমাৰে মইনা হালিছে জালিছে
কালি এতে বেলিৰ ভাতে এ।”

“কাণ খোৱাএ নাহিবি ৰাতি। তোৰ কাণে কাটি লগামে বাতি। হৰে কাণ খোৱাএ”। কনকৈও চাৰিশ বছৰ কাল এই ‘কাণ খোৱাই’ অসমীয়া মানুহৰ বাৰী চুকে চুকে ঘূৰি ফুৰি কেচুৱা লৰাক ভয় খুৱাই ফুৰিছে। তাৰ প্ৰমাণ শ্ৰীধৰ কন্দলি (শঙ্কৰ দেৱৰ সমসাময়িক) নামৰ কবিৰ ‘কাণ খোৱা’ পুথি। তাত আছে—

“ঘুমটি যাওবে অবে কানাই, হৰে কাণখোৱা আসে।
সকলো শিশুৰ কাণ খাই খাই আসই তোমাৰ পাশে ॥”

এতেকে এনে মৌখিক সাহিত্যৰ পৌৰাণিকতা সন্দেহাতীত। সেই
পুথিতে আকৌ আছে—

“উঠা উঠা বাপু চান্দ বয়ন, অ হৰি হৰি পদ্ম নয়ন।

পুহালে বজনী উঠা যছমণি চৌভিত্তি মুকলি হল ॥”

পাচৰ তিনিটা শব্দ আজিকালিৰ।

গৰখীয়া লৰাৰ নাম—

বদালি এ ব’দ, দে আলি কাটি জালি দিম,

বব পিড়া পাৰি দিম তাতে বহি বহি ব’দ দে।

বদালি মাকৰ কুট্‌কুৰা চুলি। বদালি পালেগৈ শিমলু গুৰি।

অ’ ফুল অ’ ফুল নুফুল কিয়?

গকৰে যে আগ খায় মইনো ফুলিম কিয়!

অ’ গক অ’ গক আগ খাৰ কিয়? ইত্যাদি

অ’ বগলী অ’ বগলী সবাহলৈ নগলি কিয়?

গৈছিলো গৈছিলো বাটত ববমুণে পালে। ইত্যাদি

এই নামবোৰে প্ৰকৃতিৰ লগত সবল বালক মতিৰ সহৃদয়তা
আৰু লগবীয়ালি ভাব প্ৰকাশ কৰে।

বিয়ানাৰ নাম—অসমীয়া বিয়াৰ প্ৰণালী বৰ দীঘলীয়া। সাধাৰণতে
বিয়া তিনি দিনীয়া। জোৰণ পিন্ধোৱা, পানী তোলা, মাহ হালধি ঘঁহা,
নোঙৰা কাপোৰ সলোৱা, মূৰ আছোৰা, গাঠিয়ন খুন্দা, দৈয়ন দিয়া,
মুৰাগুৰি তোলা, হোমৰ গুৰিলৈ কণ্ঠা নিয়া, কটাৰী সলোৱা, অৱশেষত
ছোৱালী উলিয়াই দিয়া, এই প্ৰত্যেকটো কামৰ লগে লগে বেলেগ বেলেগ
নাম তিকতা সকলে গায়। বিয়াৰ নাম অলেখ। অসমীয়া সাহিত্যৰ
চানেকীত কিছুমান নাম দিয়া আছে আৰু জনচেবেকে কিছুমান সংগ্ৰহ

কবি কিতাপৰ আকাৰে উলিয়াইছে। কিছুমান নাম কবিত্ব পূৰ্ণ আৰু মন্থস্পৰ্শী। যেনে ছোৱালী উলিয়াই দিবৰ সময়ত গোৱা নাম—

কালি এতেবেলি আছিল আইদেউ
মাৰাৰ পালেঙত শুই।

আজি এতেবেলি যাবলৈ ওলালা
হৃদয়ত জলিছে জুই ॥

মাৰাৰ আছিল লাচনী, পাচনী
বাপেৰাৰ কাচলি ধৰা।

ভায়েৰাৰ আছিল সমান ভাগে খোৱা(ক)
কেনেকৈ এৰিথৈ গলা ॥

দবাক কৃষ্ণ বাম বা হৰ, অনিৰুদ্ধ আৰু কণ্ঠ্যক কল্পিণী সীতা বা পাৰ্বতী, উষা বুলি ধৰি কিছুমান বিয়ানাম ৰচিত হৈছে। যেনে, “পাতিত বহিয়ে উষা মুৰ্ছা গলে অনিৰুদ্ধক সপোনতে দেখি। চিত্ৰ লেখা সখী তুলি ধৰিছে উঠা উঠা প্ৰাণ সখি।” বিয়ানাম আসামত কিমান দিনৰ পৰা চলি আহিছে কব নোৱাৰি। কিন্তু কমকৈও মাধৱ কন্দলিৰ দিনৰ পৰা যে বিয়া নাম গোৱা ৰীতি আছে সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই; কিয়নো, সীতাৰ সয়ম্বৰ বৰ্ণনা কৰোঁতে কবিয়ে কৈছে—

“হাতে দিব্য ঘট ধৰি নানা লাস বেশ কৰি
গাৱন্ত মঙ্গল নাৰী গণে ॥”

কিন্তু সেই নাম এতিয়া পাবলৈ নাই। তাৰ ভাষা ক্ৰমে পৰিবৰ্ত্তন হৈ এতিয়াৰ ৰূপ ধৰিছে।

(ক) “সমান ভাগে খোৱা” এইয়াৰ কথাই বাই, ভাই বা ককাই ভনীৰ মাজত মৰম চেনেহ, দন্দ খৰিয়াল আৰু লগৰীয়াদি আদি সকলো সম্বন্ধ সম্পূৰ্ণকৈ প্ৰকাশ কৰিছে।

বিহুনাৰম—এইবোৰ জাতীয় প্ৰেম গীত ; বিশেষকৈ বিহু পতাত গোৱা হয় বাবে বিহুনাৰম বোলে। শিক্ষিত আৰু ভদ্ৰ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ মাজত বিহু নাচৰ প্ৰচলন নাই ; গতিকে এই নামবোৰ শিষ্ট সমাজৰ বাহিৰ। নাম বোৰত কেতিয়াবা কাব্যবস ফুটি ওলাইছে। বিহুনাৰম প্ৰায় আটাইবোৰ ত্ৰিপদী। এফাঁকি বিহুনাৰমত দুশাৰী কথা থাকে। প্ৰত্যেক শাৰীত কুড়িটাকৈ মাত্ৰা। আচল ভাবটো ২য় শাৰীত প্ৰকাশ কৰা হয়। প্ৰথম শাৰী এটা উপমা দিবলৈ বা কেৱল ৰজিতা খুৰাবলৈ যোগ দি দিয়ে। (ক) যেনে :—

তোমাৰে বাৰীৰে ইন্দ্ৰ মালতী
 আমাৰ বাৰীত পৰিছে ছাঁ।
 দিনৰে দিনটো বহনাক নেদেখোঁ
 ডেই পুৰি মৰিছে গা ॥
 হাঁচটি লাহৰে টেমিটি কাঁহৰে
 কটাৰী মহৰে শিং।
 আমাৰ পদূলিতে তামোল নেকাটিবা
 বাকলিত ধৰিব চিন ॥
 আঠাৰা কলৰে পাতে নেকাতিবা
 ছিতিকি পৰিব এঠা।
 লোকক দেখুৱাই কেটেৰাই মাতিবা
 ভিতৰি নেৰিবা বেথা ॥

কেতিয়াবা দুইয়ো শাৰীতে একেটা ভাব প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে—

(ক) “আকুল পণিক” নাম দি শ্ৰীযুত ডিব্ৰুগড়ৰ নেওগে এটা বিহুনাৰম কিতাপ উলিয়াইছে।

এইপোনে গল কোন বকুবে ধন মোৰ
 খোজত মৰি গল বন।
 উলটি নেচালে একোকে নকলে
 কেনেবা কৰিছে মন ॥
 নৈৰে সিপাৰে কোনে জুই লগালে
 ওপৰে উড়ি গল চাই।
 মোৰনো বুকুতে কোনে জুই লগালে
 বিচনী ধৰোঁতা নাই ॥
 ঘৰৰ মূধতে কপৌ কুকলীয়াই
 সাইলাখ মদনৰ মাত।
 খেদিদে খেদিদে অজাতি কপৌ
 সৰণ খেৰ মাৰিছে গাত ॥
 কেলৈ ফুলিলী কপহী মদাৰ ঐ
 কেলৈ পেলালি কলি।
 গুৰতো নেলাগ গোসাঁইতো নেলাগ
 থাক তলে ভৰি সৰি ॥ (খ)

ঐতিহাসিক কাব্য (Historical ballads)

কিছুমান ঐতিহাসিক ঘটনাই এসময়ত মানুহৰ মন এনেকৈ আলোড়িত কৰিছিল যে সেই সময়ৰ অশিক্ষিত কবিয়ে তাক অৱলম্বন

(খ) পোনতে জকমকীয়াকৈ ফুলি থকা মদাৰ গছ জোপা দেখি কবিৰ হৃদয় উৎফুল্ল হৈ পৰিছে; পাচত সেই কপহী ফুলবোৰ তল সৰি ধূলিয়ে মাটিয়ে লেটি লোৱাত ব্যথিত অন্তৰৰ পৰা এই কৰুণ গীত বাহিৰ হৈছে। কত গুণী পুৰুষ এইদৰে সংসাবত অনাদৃত হৈ লুপ্ত হৈছে; কত সুন্দৰী যুৱতী অপাত্ৰত পৰি দিন নিয়াইছে। আন ফালে আকৌ, এইটোও কবিয়ে কৈছে, যে গুণ নোহোৱাকৈ যি কৈৱল কপৰ গোবৰ কৰে তাৰ এনে দশা হয়।

কবি একোটা কবিতা ৰচনা কৰি মানুহক গাই শুনাই ধন আৰ্জিছিল। এনে মৌখিক কবিতা জনসাধাৰণৰ বৰ প্ৰিয় আছিল। যদিও ৰচোতা জন সাধাৰণতে শিক্ষিত মানুহ নাছিল তথাপি এই কবিতাবোৰ অনেক স্থলত প্ৰাণস্পৰ্শী আছিল। শুনিলে চকুপানী ওলাই যায়। এনে কবিতাৰ ভিতৰত উল্লেখ কৰিব লগীয়া।

(১) মণিবাম দেৱানৰ গীত (ক) ৰচনা কাল—১৮৫৭ খৃঃ ব অলপ পাচ।

(২) বদন বৰ ফুকনৰ গীত (খ) ৰচনা কাল—প্ৰায় ১৮২৪ খৃঃ।

(ক) মণিবাম দেৱান ছুৰা বংশৰ এজন দূৰদৰ্শী, ক্ষমতাশালী, লোকপ্ৰিয় আৰু প্ৰজাৰ হিতাকাঙ্ক্ষী পুৰুষ আছিল। আসামত বনৰীয়া চাহ তেওঁৱেই প্ৰথম আবিষ্কাৰ কৰিছিল। চিনামৰা চাহ বাগিছা পোনতে তেওঁ পতা। ইং ১৮৫৭ চনত চিপাহী বিদ্ৰোহত অস্তিত্ব বুলি তেওঁক ইংৰাজী গৱৰ্ণমেণ্টে ফাঁচি দিয়ে।

“ৰূপৰ ধোঁৱা খোৱাত খালি ঐ মণিবাম

সোণৰ ধোঁৱা খোৱাত খালি

বজা হবলৈ গৈ মণিবাম ডিঙিত ফাঁহে জৰী পালি।”

এই ঘটনা অসমীয়া প্ৰজাৰ বুকুত শেলৰ দৰে সোমালে। গোটেই জাতিটো জঁপ পৰিলে। লৰা, বুঢ়া আটাইয়ে কান্দিলে। তাতৰ পাটত বহি মাইকী মানুহে চকুদো টুকি গালে—

“অতিতকৈ চিকুন মোৰ মুগাৰে মছৰা

চিকুন মজাঠিৰে মাকে।

তাতোকৈ চিকুন মোৰ মণিবাম দেৱান ঐ

নেকান্দি কেনেকৈ থাকে।”

(খ) বদন বৰফুকন শুৱাহাটত আদাম বজাৰ প্ৰতিনিধি (Viceroy) হৈ আছিল। মন্ত্ৰী বুঢ়া গোহাঁইৰ লগত কাজিয়া লগাত তেওঁ মন্ত্ৰীক দমাবলৈ বুলি ব্ৰহ্ম দেশলৈ গৈ তাৰ পৰা মান সেনা আনি আদাম আক্ৰমণ কৰে। বুঢ়াগোহাঁইৰ পতন আৰু মানে আসামত কৰা অত্যাচাৰ বৰ্ণনা কৰাই এই কাব্যৰ উদ্দেশ্য। শ্ৰীযুত স্বৰ্গাকুমাৰ ভূঞাই সংগ্ৰহ কৰি প্ৰকাশ কৰিছে।

(৩) মনি কোঞৰৰ গীত (ঘ)

(৪) ফুল কোঞৰৰ গীত (ঘ)

আইনাম—পাৰ্ব্বতী গোসাঁনী কৈলাসৰ পৰা নামি গাওঁত ফুৰিবলৈ আহে। তেতিয়া গাওঁত বসন্ত বোগ হয়। এইটো অসমীয়া মানুহৰ পুৰণিকলীয়া বিশ্বাস। এতেকে কোনো মানুহৰ ঘৰত বসন্ত বোগ হলে আসন পাতি দুৰ্গাগোসনীৰ নাম গায় যেনে—

উজাই আহিছে আইৰে সাতোভনী
লগত গুটি ফুলৰ জপা।

গুটিকৈ আনিছে মৃত্তিকৈ বিলাব
নৰক কৰি যাব কৃপা ॥

গধূলিতে আই আহে পদূলিলৈ চাই।

মহামায়া আই আহে সোণৰ বংশী বাই ॥

আসন পাৰি দিয়া বহক মহামায়া
থাকক হৰি কথা শুনি।

(ঘ) শ্ৰীযুত ভদ্ৰসেন বড়াই সংগ্ৰহ কৰি প্ৰকাশ কৰিছে। (৩) আৰু (৪) নং গীত অতি পুৰণিকলীয়া। এই দুই কাব্যত 'শঙ্কৰদেৱ' বুলি এজন ৰজাৰ নাম উল্লেখ কৰা আছে।

শঙ্কৰদেউ ৰজাৰ পুতেক মণি কোঞৰ
অলপো খতিখুন নাই।
এবেলা দোলাত এবেলা ঘোৰাত
এবেলা খেলি খেলাই ॥

'শঙ্কৰদেউ' নামৰ কোনো ৰজা নাছিল। আচলতে 'শঙ্কৰদেৱ' হ'ব লাগে মুখে মুখে চলি অহাত 'শঙ্কৰদেউ' হৈছেগৈ। 'শঙ্কৰদেৱ' নামেৰে কামৰূপত ৪ৰ্থ খৃষ্টাব্দত এজন প্ৰতাপী ৰজা আছিল। (Vide Gait's History of Assam)
ফুল কোঞৰ, মনি কোঞৰৰ পুতেক আছিল।

সকলো গুপীয়ে একান্ত চিত্তেৰে

বোলা দুৰ্গতিনাশিনী ॥

আসনতে বহি আয়ে মেলি দিলে ভৰি ।

গোপিনীয়ে তুতি কৰে চৰণতে ধৰি ॥

এইবোৰৰ উপৰি মাইকী মানুহে গোৱা কৃষ্ণৰ নাম, শিৱৰ নাম আৰু বিশেষকৈ দুৰ্গোৎসৱৰ সময়ত গোৱা গোসাঁনী নাম বহুত আছে । বাহুলাৰ ভয়ত ইয়াত দিয়া নগল ।

এই বিলাকৰ উপৰি 'পগলা-পাকৰতীৰ' গীত, 'বেহুলা-লখিন্দাবৰ' গীত আছে যিবিলাক পূৰ্ব আৰু উত্তৰ বঙ্গত এতিয়াও প্ৰচলিত । এই ঐক্যৰ পৰা গীতবোৰ অতি পুৰণি বুলি প্ৰমাণিত হয় ।

মন্ত্ৰ—তন্ত্ৰ আৰু মন্ত্ৰৰ বাবে কামৰূপ প্ৰসিদ্ধ ঠাই । সন্ত্ৰত, কাম-ৰূপেই মন্ত্ৰ বিলাকৰ উৎপত্তি স্থান । তাতে জন্ম লৈ মন্ত্ৰ বিলাক ভাৰতৰ নানা ঠাইত, সুদূৰ পঞ্জাবতো প্ৰচাৰিত হৈছে । তাৰ পৰা বৃজিব পাৰি, আসামৰ মন্ত্ৰ বিলাক অতি পুৰণি—“এই জিলাৰ (গোৱালপাৰাৰ) মন্ত্ৰৰ ভাষা আলোচনা কৰিলে দেখা যায়, ই উজনি ফালৰ মন্ত্ৰৰ ভাষাৰ লগত বেছি পৃথক নহয় । আৰু আচৰিত হব লগা কথা এইটোৱেই যে বিহাৰ যুক্তপ্ৰদেশ, এনেকি সুদূৰ পঞ্জাব প্ৰদেশৰো তেল জৰা পানী-জৰা আদি মন্ত্ৰ এই ভাষাতে চলে ।” (ড)

“চিৰল পত্ৰ বিৰল দস্ত । দুৰ্গাৰ তলপে জাৰিলো পত্ৰ ॥

সুকিলা চামৰ মাৰিলোঁ চাটি । অমুকীৰ গাৰৰ মায়া পেলালোঁ কাটি ॥

জং ইতি স্বাহা” ॥

(ড) ১৯৩১ চনত বহা আঃ সাহিত্য সভাৰ ত্ৰয়োদশ অধিবেশনৰ সভাপতি শ্ৰীযুত নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰীৰ অভিভাষণ চোৱা ।

“কাল কিল কৈল মেচাব বাণী । কৈত আছে কোন দেৱতা
লীলায়ে নজানি ॥ মই কৰোঁ গুণ তোক লাগি । তই থাক মোক
লাগি ॥ মই কৰোঁ গুণ, দেবীৰ আজ্ঞায়ে গুণ । তই দক্ষিণ কৰ্ণ পাতি
শুণ ॥ জয় জয় নবসিংহ গগণ সমতা । মই কৰোঁ গুণ বিৰা পলাই
চতুৰ্ভিতা ॥”

“যেবে পক্ষীৰাজ ইন্দ্রক পাইলা । খাত সাহিতে বান্ধিবাক লৈলা ॥
দেখি পক্ষীৰাজ মহেশ্বৰ বিচুতি ভৈলা । কৈলাস সহিতে বান্ধিবে লৈলা ॥”
ইত্যাদি ।

এনে সাপৰ মন্ত্ৰেৰে চিলাবাইয়ে গোড়ৰ নবাবৰ মাকক মৃত্যুৰ
মুখৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি নিজে মুক্তি লাভ কৰিলে—এইটো ইতিহাস
প্ৰসিদ্ধ কথা । সাপৰ মন্ত্ৰৰ এই অমোঘতা আজি কালিও নামানি
নোৱাৰি । মন্ত্ৰবিলাকৰ ভাব প্ৰাগ্-বৈষ্ণৱী যুগৰ, কিন্তু ভাষা বৈষ্ণৱী
যুগৰো বুলিব পাৰি ! মাজে মাজে কিছুমান বুজিব নোৱাৰা শব্দ আছে ।
কাল সমন্ধে একোটা নিশ্চিত কৈ সধো আমি কব নোৱাৰোঁ ।

সাপুৰুকাথা—‘গল্প’ বুজাবলৈ ‘সাপুৰুকাথা’ শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা
অসমীয়া ভাষাৰ এটা বিশেষত্ব । ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি
যে অসমীয়া সমাজত সাপুৰুকাথা কোৱা প্ৰথা লোকৰ পৰা ধাৰ কৰা
নহয় । নামটোৰ পৰা তদুপৰি বুজা যায়, এই কথা বা গল্প
কোৱাৰ উদ্দেশ্য সাধু আছিল অৰ্থাৎ গল্পৰ ছলেৰে সজ শিক্ষা দিয়াটো ।
অৱশ্যে পাচলৈ সেই উদ্দেশ্য বক্ষা কৰা হৈছিলনে নাই সেইটো
সন্দেহজনক । সাধু কথাৰ পৰা এটা জাতিৰ আচাৰ নীতি আৰু
চিন্তাৰ ধাৰা বুজা যায় । পুৰণি সাপুৰুকাথাবোৰ প্ৰায় লুপ্ত হ'ল । বিশেষকৈ
ইংৰাজী যুগত নতুন গল্পৰ আমদানি হোৱাত পুৰণি বোৰ তল পৰিল ।

মাত্ৰ, দুই চাৰিটা আছেগৈ, যেনে, 'তেজীমলা' 'চিলনি জীয়েক' ইত্যাদি।
তেজীমলাক মাহীমাকে মাৰি পুতি থলতো এবাৰ লাও এজোপা
হৈ, এবাৰ ফুল এজোপা হৈ, এবাৰ কলমো এজোপা হৈ জীয়াই আছিল।
মগনীয়াই লাও ছিঙিব খোজাত লাও গছে মাত লগালে।

“হাতো নেমেলিবি লাও নিছিঙিবি
ক'ৰে মগনীয়া তই।

পাট কাপোৰ লগতে মাহীয়ে খুণ্ডিলে
তেজীমলা হে মই ॥”

এতেকে বুজা যাই আমাৰ পূৰ্বপুৰুষ সকলে বিশ্বাস কৰিছিলে,
জীৱ অমৰ আৰু সি মানুহৰ পৰা গছলৈকে সকলো আকৃতি ধাৰণ
কৰিব পাৰে। তেওঁ বিলাকে গছ, লতা আৰু বনৰ বাঘ শিয়াল
ইত্যাদি জন্তুকো সহানুভূতিৰ চকুৰে চাইছিল। সেই আটাই বোৰে,
তেওঁলোকৰ মতে কথা কব পাৰিছিল আৰু মানুহৰ লগত সখী
পাতিছিল। কিছুমান সাধুকথা বাস্তবিকতে হিয়া পমি যোৱা; শ্ৰোতাৰ
মনত কৰণ ভাবৰ বস বোৱাবলৈ সাধুকণ্ঠতাই মাজে মাজে জাত লগাই
একোষাৰ গীত গোৱাৰ প্ৰথা আছিল। সতিনীয়েকহঁতৰ হাতত নিৰ্যাতন
পোৱা চিলনী জীয়েকে যেনেকৈ গাইছিল :—

“আগলি কলাপাত লৰে কি চৰে।

চিলনী আই মোৰ আগতে পৰে ॥”

কিছুমান সাধুকথা তল গল যদিও তাৰ লগৰ গীতটো বই গল।

যেনে—

“কুটুমে ৰান্ধিলে কুটুমে বাঢ়িলে
কুটুমে কুটুমে খালে।

কুটুম্ব তেজেবে বস্তু জলালে

মজিয়া ভকেভকালে ॥”

এই গীতৰ লগত সাঙোৰা সাধুটো নিশ্চয় বৰ লোমহৰ্ষক আছিল। এই নিদাকৰণ ঘটনাত পৃথিৱীৰো গা-পোবনি ধৰিছিল। ফকৰা আৰু ষোজোনা (ক) ফকৰাবোৰৰ পৰা এটা জাতিৰ জীৱনৰ গতি কিছু দূৰ ভূ পোৱা যায়। তলত কিছুমান ফকৰা দিয়া হল।

“আগ গুণে বুলুগুণে পাচ।

লোভত মৰে বৰশীৰ মাছ ॥”

“গছত কঠাল ওঠত তেল।

নৌ খাওঁতেই সেল বেল ॥”

“আঞ্জাত নেখায় লোণ।

পিটিকাত যায় তিনি গুণ ॥”

“কোটাৰ ঘৰৰ কুটী।

লোকলৈ হল চাচি নিজে মৰে ফুটি ॥”

“দূৰৈৰ বো বৰালি, ওচৰৰ পুঠী খলিহা ॥”

“দিনৰ পৰ্কত ৰাতিৰ জুই।

তাক নেখেদি থাকিবা শুই ॥”

“থান এৰিলে মান যায়”

“পো-লগা তিবী ঘৰলৈ নানি ॥”

“মাহীৰতি পেহীৰতি জুৰি আছে গাওঁ।

আই নাই দেখি লঘোনে যাওঁ ॥”

(ক) এইবোৰ জানিবা জাতীয় অভিজ্ঞতাৰ টোকা। সকলো জাতিৰ মাজতে এনে ফকৰাৰ (Sayings) প্ৰচলন আছে। তাক সেই বোৰৰ মাজত অনেক মিল দেখা যায়।

আধ্যাত্মিক ফকৰা আৰু সাঁথৰ—ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা সহজীয়া ধম্মৰ চৰ্যাপদ বোৰৰ দৰে অসমীয়াতো কিছুমান হুই অৰ্থযুক্ত ফকৰা আৰু সাঁথৰ আছে। শব্দৰ মতে থকা প্ৰকাশ্য অৰ্থৰ উপৰি এটা আধ্যাত্মিক ভাবৰ অৰ্থ লুকাই থাকে। অনেক স্থলত শব্দৰ মতে হোৱা অৰ্থটো অসম্ভৱনীয় (ছ) যেনে—

“সাতপুৰুষত নাই গাই

কড়িয়া লৈ থিৰাবলৈ যায় ॥”

প্ৰকাশ্য অৰ্থটো সুস্পষ্ট, কিন্তু অসাধ্য। এতেকে কোনো এটা অসম্ভৱ কাৰ্য্য কৰিবলৈ যি যায় তাৰ গাত এই কথা খাটে। আধ্যাত্মিক অৰ্থ হৈছে:—

অনেকে বেদ (‘গো’=বেদ) বা উপনিষদ পঢ়া নাই; কেৱল স্মৃতি বিলাককে বেদ বুলি সেই বিলাকৰ মতে চলিলেই ধম্ম কৰা হ'ল বুলি ভাবে বা সেই বিলাকৰ দ্বাৰাই ধম্মৰ সূক্ষ্ম মীমাংসা কৰিবলৈ যায়। [শ্ৰীকৃষ্ণইহে দোণ্ডা হৈ উপনিষদ ধেনু থিৰাই গীতা গোবস বাহিৰ কৰিছিল]।

“বিহ খাই বহি থাকে গাখীৰ খাই মৰে।

ঘৰে জুই দিয়া সিটো বহি মেল কৰে ॥” (জ)

“জাজিত বাজিল জাঁজি পৰ্ব্বতত লাগিল শিল।

(ছ) ৩৫০ বছৰৰ আগতে ৩নাবায়ণ আতাই এই আধ্যাত্মিক ফকৰা বোৰ বচনা কৰিছিল। শ্ৰীযুত হৰিবাম মহন্তই এনে কিছুমান সংগ্ৰহ কৰি প্ৰকাশ কৰিছে।

(জ) অৰ্থঃ—যি অজ্ঞানী সি ইন্দ্ৰিয় জনিত বিহ তুলা সুখ সচ্ছন্দে পায়! কিন্তু ঋথবৰ নাম তুলা অমৃত খাবলৈ মৰি যোৱা যেন টান পায়। তদুপৰি ঘৰত অৰ্থাৎ শৰীৰ আৰু মনত ছয় বিপুৰ অনল জ্বালি নিশ্চিত হৈ অবাবতে কাল কটায়।

“বান্দীৰ গাত হাণ্ডি লাগিল গিথিনী (গৃহস্থনী) খালে কিল ॥” (ঝ)

“মাধৰে বোলন্ত কথা যেন জগবজল।

এক হাতে কিমতে ধৰিবা ছুই শল ॥” (ঞ)

“বাবহাত জালৰ তেৰহাত ফটা।

ভাল মাৰিলে বাপৰ বেটা ॥

বৌ বৰালি সবকি গল।

পুঠি খলিহা পাহে পাহে বল ॥” (ট)

“মাগবৰ মৌ, পৰ্বতৰ চৌ, বাপেকৰ তিৰী নাই

পুতেকৰ সাত জনী বৌ ॥” (ঠ)

এই বোৰৰ উপৰি কিছুমান সাধাৰণ সাঁথৰ আছে ; যেনে, “মাক জুতুলি পুতুলি, পুতেক চোকা টেকেলা”—(জলকীয়া) ; “মাকে বৰশী বায়, পুতেকে চৰগ চায়”—(বাঁহ গছ আৰু গাজ) ; “ছুই ফালে ধাপ, মাজে যায় কাৰ্শলা সাপ ”—(মাকো) ইত্যাদি। এই বোৰৰ পৰা অসমীয়া জীৱনৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতা বুজা যায়।

(ঝ) অবিছাত জাঁজি ৰূপ সংশয় লাগি সংশয় আৰু বাঢ়িল। পৰ্বতৰূপ অহঙ্কাৰত শিলৰূপ নিজমত নেবা গুণ বা মটমতালি লাগি অচলতা বাঢ়িল। মন হৈছে আত্মাৰ বান্দী সেই বান্দী কুসংসৰ্গত কালুৰিত হল। ফলত মৰা পৰিল জীৱাত্মা।

(ঞ) এজন মানুহে একাধিক সম্প্ৰদায় মতে চলি ধৰ্ম্মৰক্ষা কৰিব নোৱাৰে। তলৰ শাৰী ফকৰা মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণতো আছে।

(ট) বাৰ হতীয়া জাল হৈছে বাৰ ঙ্কায়ী ভাগৱত। তাৰ অৰ্থ কালি ছিৰি ব্যাথা আৰু অনুবাদ কৰোঁতে বাৰ খণ্ড ভাগৱতৰ উপৰি কীৰ্ত্তন পুথি এখন বাঢ়িল। কুমুস্বৰৰ পুতেক শঙ্কৰেই ‘টিক বাপকা বেটা’ যি এই তেৰ হাত ফাট মেলা ভাগৱত ধৰ্ম্মৰ জাল পেলালে। শঙ্কৰে বজা আৰু বামুণৰ গুৰু নহৈছিল ! গতিকে সেই দুটা ডাঙ্গৰ সম্প্ৰদায় বৌ আৰু বৰালি জালত ধৰা নপৰিল। সৰ্বস্বসাধাৰণ মানুহ জাকে জাকে পৰিল।

(ঠ) মাগবৰ মৌ আৰু পৰ্বতৰ চৌ পোৱা যেনে আচৰিত কথা সাইলাখ তেনে আচৰিত কথা হৈছে যে পৰমেশ্বৰ এক (প্ৰকৃতি নাই) কিন্তু তেওঁৰ অংশ (পুত্ৰ) জীৱাত্মাৰ সাত বৈণী—মন, বুদ্ধি, অহঙ্কাৰ, কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ,।

খণ্ড বাক্য—অসমীয়া ভাষা খণ্ড বাক্যত (Idiomatic phrase) বৰ চহকী * । খণ্ড বাক্যৰ প্ৰচুৰতাই কোনো এটা ভাষাৰ পৌৰণিকতা আৰু সজীৱতা প্ৰমাণ কৰে । তলত কেৱল গোটাচেৰেক নমুনা দিয়া হল । “কাঠ কটা জ্বৰ” (High fever); “কাণ ছোৱা” (to suggest) “কানে কাণমাৰি সাৰ” (to have a narrow escape); “খোৱা কামোৱা কৰা ” (to wrangle); “কুকুৰে কাঁইট নোখোৱা কৈ” (severely, said of scolding); “গছত তুলি গুৰি কাট” (to betray); “গা টঙ্গা” আৰু “গা দঙ্গা” (to be convalescent) “ঘৰ পাত” (to be married) “ছাই আলি” (any thing of an ephemeral nature); “ঠেং নচুৱাই ফুৰ” (to waste time idly); “ঠেক্ হিগা” (having no support); “পাখিৰ আঁৰত” (under the fostering care); “বোন্ধা পৰ দি” (to wait long) ইত্যাদি ।

সাপ্থ ভাষা—ঘৰুৱা জীৱনৰ কিছুমান কাৰ্য্য যি বিলাক শিষ্ট সমাজত উচ্চাৰণ কৰিবলৈ লাজ লাগে বা মন কোচ খায় তেনে কাৰ্য্য বিলাক প্ৰকাশ কৰিবলৈ কিছুমান সাপ্থ ভাষা (euphemism) আছে । যেনে, “সৰু পানী চোৱা” “মুখ হাত ধোৱা” (to pass water); ‘বাহিৰ ফুৰা’ (to answer nature’s call); পাগৰ বাহিৰ হোৱা (menstruation); ‘হাত ভৰি ধোৱা’ (to eat tiffin); চাউল নিজোৱা ধৰা’ (to eat rice) ‘হাট বাট কৰা’ (to act clandestinely) “খোৱা লোৱা কৰা” (to live as husband and wife against social custom); ইত্যাদি ।

* শ্ৰীযুত বেগুৰ বাজ খোৱাই “খণ্ড বাক্য কোষ” প্ৰকাশ কৰি অসমীয়া ভাষাৰ হকে এটা যুগমীয়া লাগতিয়াল কাম কৰি থৈছে । ইয়াত প্ৰায় ২০০০ মান খণ্ড বাক্য আছে ।

অনুকার আৰু যুৰীয়া শব্দ—অসমীয়া ভাষাত কেইবা বিধৰ অনুকাৰ শব্দ আছে। (১) কাৰ্য্য অনুযায়ী, যেনে 'পী-পিয়া' (Said of any living creatures that run about in large numbers) যেনে 'পৰুৱাবোৰ বা মানুহবোৰ গোটেই খনতে পী-পিয়াই ফুৰছে'। 'লা-লিয়া' (Said of serpents and other reptiles) ইত্যাদি। (২) শব্দ মতে—যেনে চাঁ-চিয়নি (জিলিৰ), ডেডনি (ছাগলীৰ), ভুক্-ভুকনি (কুকুৰৰ) ইত্যাদি। (৩) যুৰীয়া অনুকাৰ শব্দ; যেনে মানুহ-হুহুহ; আলহি-হুহিহ; এই তিনিবিধ শব্দৰ সংখ্যা অসমীয়া ভাষাত সৰহ নহয়। (৪) অসমীয়াত আৰু এবিধ অনুকাৰ শব্দ আছে যাক বঙালীত বা অইন ভাৰতীয় ভাষাত পাবলৈ নাই। যেনে 'বা-বাতৰি'; 'ডা-ডাঙৰীয়া'; 'লা-লাখুটি'; 'বা-বৰুৱা'; 'হা-হাজাৰকা'; 'হা-হুমুনিয়াহ'। শব্দটোৰ প্ৰথম আখৰটো পুনৰাই বহি (reduplicated) আকাৰান্ত হয়। এই দ্বিগুণ হোৱা আখৰটোৱে 'ইত্যাদি' অৰ্থ বুজায়। যেনে 'বা-বিষয়া' = 'বিষয়া ইত্যাদি' (officers etc.)।

অসমীয়া ভাষাত **যুৰীয়া শব্দ** (double words) বহুত আছে। এই যুৰীয়া শব্দৰ দুয়োটা একে অৰ্থযুক্ত; যেনে কানি-কাপোৰ, কেঙ-কিছু, টকা-সিকা, আল-পৈচান; আলৈ-আথানি; শাক-পাচলি; ফাকি-ফুকা (ফুকা = মিছা); মিটিব-কুটুম; আহিলা-পাতি; লাহ-বিলাহ; জোক-জেলুক; আঁতি-গুৰি; ঘৰ-হুৱাৰ; আও-ভাও; দৰ-ভাও; চিটা-পখৰা; হাহি-মাতি; খৰ-ধৰ, লৰা-লৰি, বঢ়া-টুটা; জনা-বুজা; মিলি-জুলি; খোৱা-কামোৰা; ধূলি-মাকতি; কাঠি-কামি; হেতা-ওপৰা; আলি-পদূলি; কাকুতি-মিনতি; টিলৌ-টিপৌ; হোল-গোজ; ধুম-ধাপলি,

ইত্যাদি। মনকৰিব লগীয়া, এনে যুৰীয়া শব্দবোৰ বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া আৰু কেতিয়াবা ক্ৰিয়াবিশেষণো হয়।

দ্বিতীয় আধ্যায়

অনাৰ্য্য ভাষাৰ প্ৰভাৱ—

সিন্ধু প্ৰদেশৰ মহেঞ্জদাৰো আৰু পঞ্জাবৰ হাৰাপ্পা নামৰ ঠাইত মাটি খনাত বি বিলাক পকীষৰ ওলাইছে তাৰ পৰা পণ্ডিতসকলে থিব কৰিছে, ২০০০।৩০০০ খৃঃ পূৰ্বাব্দত পশ্চিম ভাৰতত 'সুমের' নামৰ জাতিৰ সভ্যতাৰ পোহৰ পৰিছিল। আৰু সেই পোহৰ উত্তৰ ভাৰতৰ আন আন ঠাইতো পৰা সম্ভৱপৰ। কাৰণ, এই সুমের বিলাক মঙ্গলীয়া জাতিৰ মানুহ আছিল; এতেকে ভাৰতত নোসোমোৱাকৈ যে মেচ-পট্টেৰীয়াটো গৈছিল সেইটো সম্ভৱপৰ নহয়। পূৰ্ব আনামৰ 'সোমৰ' নামটোৰ লগত এই জাতিৰ কিবা সংস্ৰ আছেন নাই সেইটো থিবাং কৰিব এতিয়াও নোৱাৰি। সুমেৰিয়াণ ভাষাৰ গোক ভাষা অসমীয়া ভাষাত আছেন নাই তাৰ বিচাৰ কৰিবলৈকো আমি এতিয়া সাজু হোৱা নাই।

কিন্তু চীন দেশৰ উত্তৰ পশ্চিম অঞ্চলৰ পৰা যে এটা অনাৰ্য্য জাতি আহি উত্তৰ পূব ভাৰতত আৰু ব্ৰহ্মদেশত সোমাইছিল সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। এই জাতিটোক 'অষ্ট্ৰেচিয়াটিক' নাম দিয়া হৈছে। ইহঁতৰ ভাষাৰ প্ৰভাৱ পঞ্জাবৰ পূব উত্তৰে থকা কন্নাবী আৰু মঞ্চালী ভাষাত পোৱা যায়। মধ্যপ্ৰদেশৰ 'কুৰ্কা' আৰু মুণ্ডা, আৰু অষ্ট্ৰেচিয়াটিক শিয়ালঙৰ খাছীয়া ভাষা এই অষ্ট্ৰেচিয়াটিক ভাষাৰ ভিত-কৰা। এতেকে এসময়ত যে এই জাতিটোৱে উত্তৰ

ভাৰত জুৰি আছিল সেইটো ঠিক। পাচত অহিন পৰাক্ৰমী জাতিয়ে
 সিহঁতক বশ কৰাত কিছুমানে নিজ জাতীয়ত্ব বক্ষা কৰিবলৈ বুলি খাছীয়া
 পৰ্বত, আৰু আন আন ঠাইত [যেনে মধ্যপ্ৰদেশৰ সাতপুৰা আৰু মহাদেউ
 পৰ্বত] আশ্ৰয় ললেগৈ। কিছুমানে ভয়ামত থাকি আৰ্য্য সভ্যতা আৰু
 ভাষা গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু সিহঁতৰ ভাষাৰ দুই চাৰিটা কথা এতিয়াও
 নেৰিলে। মূলত 'কুৰি' [twenty] শব্দটো অষ্ট্ৰেচিয়াটিক; এতিয়া ভাৰতৰ
 কেৱল অসমীয়া বঙ্গালী আৰু উড়ীয়া ভাষাত প্ৰচলিত। মধ্য এচিয়াৰ
 মঙ্গলীয়া ভাষাত ইয়াক 'খোৰি' আৰু মঞ্চুৰীয়া
 ভাষাত 'গুৰি' বোলে। অষ্ট্ৰেচিয়াটিক ভাষাৰ কোনো
 শাখাত 'কুৰি' শব্দ 'দহ' (ten) বৃজাবলৈ হে প্ৰয়োগ
 কৰা হয়। কালত অৰ্থৰ এনে পৰিবৰ্তন হোৱা একো আচৰিত নহয়।
 অসমীয়া 'লেঙা' ('ওখ' অৰ্থত) সস্তৰ মুণ্ডাৰী 'লক্ষা' (ওখ) শব্দৰ পৰা
 আহিছে। অষ্ট্ৰেচিয়াটিক ভাষাৰ 'মন খেমের' শাখাত 'হ্লোন' শব্দৰ
 অৰ্থ 'ওখ'। পূব আসামত এবিধ অতি ওখ গছক
 লেঙা, হোলোং 'হোলোং' গছ বোলাৰ মূল এয়ে বুলি অনুমান হয়।
 ভূত কালৰ 'ল' অসমীয়াকে আদি কৰি উত্তৰ ভাৰতীয় কিছুমান
 ভাষাত ভূত কালত 'ল' যোগ দিয়াৰ কাৰণ সম্বন্ধে
 পণ্ডিত সকল একমতীয়া হব পৰা নাই। Beames আৰু Kellogg ৰ
 মতে এই 'ল' ইণ্ডোজাৰ্মান যুগতে আৰ্য্য ভাষাত আছিল। এতিয়া
 শ্লেভ আৰু তাখোৰীয়া ভাষাত থকাৰ উপৰি ভাৰতীয় কিছুমান ভাষাত
 জীয়াই আছে। ভণ্ডাৰ্কৰ পণ্ডিতকে মুখ্য কৰি কিছুমানে কয়, 'জ্জ'
 প্ৰত্যয়ান্ত ক্ৰুদন্ত পদৰ পাচত এই 'ল' স্বাৰ্থে (pleonastic) যোগ হল।
 যেনে, গতঃ—গতল, গঅল—গৈল—গেল বা গ'ল। এই 'ল' টো সংস্কৃতত

কেতিয়াবা বিশেষণীয় প্ৰত্যয় স্বৰূপে পোৱা যায়; যেনে, পক্ষ, পক্ষিল। কিন্তু 'ত' বা 'ক্ত' প্ৰত্যয়ান্ত কৃদন্তত (ভূত কালত) এই 'ল' টোতে যোগ হ'ল অইন একো আখৰ নহ'ল ইয়াৰ কাৰণ কিবা আছেনে? আমাৰ মনেৰে ইয়াৰো এটা কাৰণ আছে। অষ্ট্ৰেলীয় চিয়াটিক ভাষাত ভূতকাল বৃজাবলৈ 'ল' টো ধাতুত যোগ কৰা হয়। যেতিয়ালৈকে এই মানুহবোৰে নিজ ভাষা কৈ আছিল তেতিয়ালৈকে ভূত কালত 'ল' ব্যৱহাৰ কৰা অভ্যাস আছিল। যেতিয়া আৰ্য্য ভাষা গ্ৰহণ কৰিলে তেতিয়াও 'ক্ত' বা 'ত' প্ৰত্যয়ৰ পাচত নিজ ভাষাৰ 'ল' যোগ দি ললে। অষ্ট্ৰেলীয় চিয়াটিক ভূত কালত 'ল' ব্যৱহাৰ কৰাৰ উদাহৰণ তলত গোটা-চেৰেক দিয়া হ'ল।

ভাষাৰ নাম	বৰ্ত্তমান কাল	ভূত কাল
মালাক্কা দ্বীপৰ চট্টে ভাষা	কে চিপ (সি যায়)	কেলক্ষিপ (সি গ'ল)
শিয়ল্ডৰ খাছীয়া ভাষা	উ লেইট (সি যায়)	উ ল লেইট (সি গ'ল)
ব্ৰহ্মদেশৰ চিয়াউংসু ভাষা	কোন্দৌ (মাদৌ)	কন্দৌ লৌ (মাৰিলৌ)
ঐ লু-খুন ভাষা	মন পৈ (সি যায়)	মন পৈল্যাঙ (সি গ'ল)
ঐ মন্টাংপন ভাষা	য়বো (মাদৌ)	য়বো লিউ (মাৰিলৌ)
মুণ্ডা চভৰ ভাষা	অনিট টিট্ৰে (সি মাৰে)	অনিট টিদলে (সি মাৰিলে)

অষ্ট্ৰেলীয় চিয়াটিক ভাষা কণ্ঠতা বিলাকৰ কিছুমানে দ্ৰাবিড়ী জাতিৰ লগত মান-মিহলি হৈ উত্তৰ ভাৰততে থাকি আত্মবিলোপ কৰিলে। বাকী বোৰৰ কিছুমানে মধ্যভাৰতৰ মালভূমিত, খাছীয়া পাহাৰত, উত্তৰে হিমালয়ৰ নামনিত থকা মান-তিবতী ভাষা কণ্ঠতাবিলাকৰ লগত মান-মিহলি হ'লগৈ। তাত থকা এতিয়া সিহঁতৰ ভাষাক Hodgson চাহাবে 'কিৰাণ্তী' নাম দিছে। মহাভাৰতত এই অষ্ট্ৰেলীয় চিয়াটিক

জাতি ভুক্ত খাছীয়া, আদি মানুহকে সম্ভৱতঃ 'কিবাত' বুলিছিল। মাজ ভাৰতত (হিন্দীভাষাৰ এলেকাত) ভূত কালৰ 'ল' নাই।

অসমীয়া ভাষাত 'ষি-সি', 'ষিটো-সেইটো' ইত্যাদি যুটীয়া সৰ্বনাম প্ৰয়োগ নকৰি ছয়োটাৰে ঠাইত ক্ৰমত বিশেষণ ব্যৱহাৰ কৰা নিয়মৰ প্ৰচলন সৰহ। যেনে "মই আনিবলৈ কোৱা বস্তুটো সি নানিলে"; কিন্তু প্ৰায় আৰ্যভাষাত এই স্থলতে হ'ব "মই যি বস্তু আনিবলৈ কৈছিলোঁ সেই বস্তু সি নানিলে।" অসমীয়াত চলা প্ৰথম বাক্য-গঢ়টো মুণ্ডা ভাষাৰ এটা বিশেষত্ব।

আৰ্য ভাষা বিলাকত "ককাই" আৰু "ভাই" বুজাবলৈ একেটা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেই শব্দৰ আগত 'ডাঙৰ' বা 'সৰু' যোগ নিদিলে

'ককাই' বা 'ভাই' অৰ্থ নোলায়। অষ্ট্ৰেলীয় চিয়াটিক ভাষা ককাই-ভাই কণ্ঠতা বিলাকৰ মাজত কিন্তু দুটা সুকীয়া শব্দ আছে।

অসমীয়াই দুটা সুকীয়া শব্দৰ প্ৰয়োজনীয়তা বুজাৰ মূলত অষ্ট্ৰেলীয় চিয়াটিক তেজ মণ্ডহ বুলি মনে ধৰে। ভাৰতৰ অইন অইন ঠাইত সেই অভ্যাস একেবাৰে লোপ পালে।

খৃষ্টীয় শতিকাৰ দুই তিনি হেজাৰ বছৰৰ আগতে দ্ৰাবিড়ী বুলি এটা জাতি ভাৰতত পশ্চিমৰ পৰা আহি সোমাইছিল। ওপৰত উল্লিখিত

সুমেৰীণ সভ্যতা এণ্ডবিলাকেই ভাৰতলৈ আনিছিল

দ্ৰাবিড়ী বুলি কোনো কোনোৱে অনুমান কৰে। সেইটো যেই হওক, দ্ৰাবিড়ী জাতিটো এময়ত গোটেই ভাৰত জুৰি আছিল যে তাত কোনো সন্দেহ নাই। এই জাতিটোৰ মানুহো মুণ্ডা ভাষা কণ্ঠতা বিলাকৰ লগত সান মিহলি হ'ল। কিন্তু আপামতকৈ ভাৰতৰ অইন ঠাইত দ্ৰাবিড়ী তেজ মণ্ডহৰ মাত্ৰা সৰহ। এই দ্ৰাবিড়ী জাতিৰ লগত

আৰ্য্য ভাষা কণ্ঠতা বিলাকৰ সংঘৰ্ষ হয় আৰু ভাৰতৰ প্ৰায় সবহিখিনি মানুহ আৰ্য্য ভাষা কণ্ঠতা দ্ৰাবিড়ী। এনেস্থলত অনেক দ্ৰাবিড়ী শব্দ সংস্কৃতত আৰু আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য্য ভাষাত সোমালে। যেনে সং— “নীৰ” (পানী অৰ্থত) —“কৰ্পাস” (কপাহ) আৰু আধুনিক “কাপোৰ”। গুৱাহাটীৰ “নীলাচল” শব্দৰ প্ৰথম ছোৱা দ্ৰাবিড়ী “নীল” (ওখ) শব্দৰ পৰা হোৱা সম্ভৱ। সং “পদ্ম” (lotus or sunflower) শব্দ ও দ্ৰাবিড়ী ‘পদ্’ (Sun) শব্দৰে ৰূপান্তৰ। অং ‘এৰ’ (Give up) শব্দ মূলত দ্ৰাবিড়ী। ‘সৰু নৈ’ অৰ্থত ‘জুৰি’ শব্দটো মূলত দ্ৰাবিড়ী। ভাৰতৰ পৰা আহি আসামত বসতি কৰা মানুহেই এই শব্দ আনি আসামত সন্মোৱা সম্ভৱ। অসমীয়াত ট, ঠ, ড চ ৰ অভাৱে দ্ৰাবিড়ী তেজ অসমীয়া শৰীৰত পাতল বৃজায়, সেইটো ওপৰত কোৱা হৈছে।

উত্তৰ পশ্চিমৰ পৰা আৰ্য্যবিলাক অহাৰ পাচত পূব আৰু উত্তৰ ফালৰ পৰা মঙ্গলীয়ান জাতিৰ মানুহ বিলাক ধলে ধলে আহি আসাম আৰু ব্ৰহ্মদেশত আৰু উত্তৰ বঙ্গতো উৰাৰ খাই পাৰিলে। আসামত এই মানুহ পূব কোনৰ পৰা সোমাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰেই দক্ষিণ পাৰেদি (উত্তৰ পাৰত আৰ্য্য প্ৰতিপত্তি থকাৰ বাবে) ক্ৰমে ভটিয়াবলৈ ধৰে। নগা, মিকিৰ, গাৰো এণ্ডবিলাক প্ৰথমে মান-তিবতী জাতি আছে। এণ্ড লোকক পৰ্ব্বতলৈ ঠেলি কছাৰী বিলাকে আহি আসামত বহলাই ৰাজ্য স্থাপন কৰে। এণ্ডবিলাকক বড়ো বা বৰাহী ফৈদৰ বুলি কয়। এণ্ড লোকৰ কিছুমান আগবাঢ়ি পূৰ্ববঙ্গ দখল কৰে গৈ। ত্ৰিপুৰা ৰাজ পৰিয়াল, পূব আসামৰ চুতীয়া, মৰাণ আৰু দক্ষিণ আসামৰ লাগুং জাতিও এই বড়ো বা বৰাহী ফৈদৰ ভিতৰে। এইবোৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ

দক্ষিণ পাৰে। উত্তৰ পাৰে আবব, ডফলাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি হিমালয় পৰ্ব্বতৰ গায় গায় পঞ্জাবলৈকে এই মান-তিবতী জাতীয় মানুহে ভৰি আছে। তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত কোচ বা কম্বোজ বিলাকেই প্ৰাচীন কালত ভৈয়ামলৈ আহি বহলাই ৰাজ্য স্থাপন কৰিছিল। যি বিলাক অৰ্ঘা জাতিয়ে হিমালয়ৰ কাষে কাষে ক্ৰমে আগ বাঢ়ি আসাম পালেহি তেওঁবিলাকেই সম্ভৱতঃ ছই চাৰিটা শব্দ এই পৰ্ব্বতীয়া মান-তিবতী ভাষা কণ্ঠ তা বিলাকৰ পৰা ধাৰ কৰি লৈ আসামত স্মালে নি। উত্তৰ ভাৰতৰ আন আন ঠাইত সেই বিলাক শব্দ লুপ্ত হ'ল কিন্তু আসামত এতিয়াও জীয়াই আছে। যেনে অং—‘খোজ’ (ভৰিৰ তলুৱাৰ সাঁচ বা চলন) শব্দ চিম্লাৰ উত্তৰে মঞ্চাতী আৰু লাহলি ভাষাত “কোঁজ” (=ভৰি) স্বৰূপে আছে। অং ‘বান’ (খুৰা অৰ্থত যেনে, বান বাট, বান কাঁতী) শব্দ সেই অঞ্চলৰে কনৰাৰী ভাষাত আছে। অসমীয়া আৰু বঙ্গালী ভাষাত অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ বহল প্ৰয়োগ সেই ছই দেশতে মান-তিবতী মানুহৰ প্ৰাধান্যৰ গুণে বুলি কোনো কোনোৱে ভাবে। অসমীয়াত বহুত মান তিবতী ভাষাৰ শব্দ আছে যিবিলাকৰ গুৰি এতিয়া বিচাৰি উলিওৱা টান হৈ পৰিছে। অং ‘মেঠোন’ (=বন গৰু) শব্দটো নগা ‘মিঠু’ শব্দৰ পৰা আহিছে। অং—‘মাটি কাছৰী’ শব্দৰ মূলত মান-তিবতী ‘কাছৰী’ (=শাক) শব্দ। অসমীয়াই বৃঢ়া মানুহক ‘বুৰা আপ’ বুলি এতিয়াও মাতে। ইয়াত ‘আপো’ = “মোৰ বোপাই” (নাগা ভাষাত)। সকলোতকৈ কছাৰী বিলাকেই আসামৰ ভৈয়ামত আধিপত্য চলাইছিল বাবে আসামৰ অৰ্ঘা আৰু কছাৰী ভাষাৰ মাজত বহুত লেন দেন হ'ল। কিন্তু বড়ো পৰিয়ালৰ আন আন ভাষাৰ লগত তেনে নহ'ল। সেই গতিকে ভৈয়ামৰ কছাৰী ভাষাই অৰ্ঘা ভাষাৰ পৰা যথেষ্ট শব্দ আৰু ৰূপ

আৰ্য্য শব্দ।	কছাৰী শব্দ।
(৭) গালোৱা, উদব,	হালুৱা, উহু,
(৮) পুখুৰী	ফুকুৰী,
(৯) শশ,	চেচা (hare)
(১০) কিস্ত, কাম	খিস্ত, থাম
(১২) ইক্ষু—ইক্ষু	খুছেৰ (Sugarcane)
(১৩) বস্ত্ৰ, দৰ্পণ	বস্ত্ৰ, দেফানেই
(১৫) পতি (প্ৰত্যয়)	ফথি (faith)
(১৬) সখি	চিপি

ওপৰৰ তালিকাৰ পৰা দেখা যায়, 'নিশব্দ' (silent) 'অল্প-প্ৰাণ' বৰ্ণ বিলাক কছাৰীত 'মহাপ্ৰাণ' হয়। পূৰ্ববৰ্ত্তিত মহাপ্ৰাণলৈ আৰ্য্যশব্দৰ চাল প্ৰৱল হোৱাৰ কাৰণ হৈছে, তাত বড়ো জাতিৰ প্ৰভাব।

সংস্কৃত শব্দত থকা শ, ষ, স, অনমীয়া আৰ্য্যই X উচ্চাৰণ কৰে। কছাৰীয়ে সেই ঠাইত 'চ' উচ্চাৰণ কৰে (১, ৯, ১২, ১৬ নং উদাহৰণ)

কছাৰী ভাষাৰ পৰা অনমীয়াতলৈ অহা শব্দৰ সংখ্যা তাকৰ। গোটাচেৰেক তলত দিয়া হ'ল। হাৰি (forest), হাফলু (ant-hill), থাপ (to snatch), হাজো (high land, name of a place), চেঙা (quick), বাদি (similar to, used in lower Assam), জিৰা, জুৰা (to cool ones 'self') জিলিক্ ('to tremble' hence 'to glisten')।

বঙালীভাষাতো বড়ো ভাষাৰ প্ৰভাব বিশেষকৈ পূৰ্ববৰ্ত্তিত কিছু সৰহকৈ পৰিছিল। বঙলা ভাষাত চলা বহুবচন বাচক

ধাৰ কৰিলে; বাকীবোৰে সিমান কৰা নাই। বড়ো পৰিয়ালৰ ভাষাত 'দি', তি বা 'জি' শব্দই পানী বা নৈ বুজায়। এইটো মন কৰিব লগীয়া, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ পাৰে এই 'দি, তি, বা জি' আগত লৈ বহু নৈৰ সংখ্যা সৰহ; উত্তৰ পাৰে তাকৰ। যেনে, দক্ষিণে দিবুক, দিহিং, দিচাং, দিলিতি, দিমো, তিপায়, তিয়ক. টিপ্‌লিং, টিংবাই, দিগবৈ, দিচৈ, দিতা, দিকু, দিমাপুৰ, দিগাক, দৈয়াং, ধনশ্ৰী, জাঙৰাম, ডুপ্‌নৈ, কুম্‌গাই, জিনাবী। উত্তৰে দিবাং, দিহাং, ডিক্ৰাই তাৰ পাচত চাচ, নোৱনাশাৰ, বঙ্গানৈ, পাঁচনৈ, ধনশ্ৰী, ভৰলী, ঘিলাধাৰী বুৰাগং, ববনৈ, চাউলখোৱা, পুখিমাৰী, গদাধৰ, সোণকোষ, গোৰাং, গঙ্গাধৰ, টিপ্‌কাই, মানাত। হুয়াৰ পৰা বুজা যায় আৰ্ঘ্যবিলাক হিমালয়ৰ ভাৰ পথানোদ আত আহি উত্তৰ লক্ষিম পুৰলৈকে দখল কৰি থকাত বড়ো বিলাকে সাঁদুৰাৰ ওচৰেদি আসামত সোমাই উত্তৰ পাৰে আগ বাঢ়িব নোৱাৰাৰ দক্ষিণে পাবহি ৰাজ্য স্থাপন কৰিলে।

কছাৰী আদি বড়ো জাতিয়ে বহুত দিন আসামত বিশেষকৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণে প্ৰভুত্ব চলোৱা সত্বেও অসমীয়া ভাষাত বড়ো ভাষাৰ প্ৰভাৱ নিছেই থাকিব। বৰং কছাৰী ভাষাই আৰ্ঘ্য ভাষাৰ পৰা বহুত শব্দ দি ধাৰ কৰিলে। যেনে—

আৰ্ঘ্য শব্দ

[১] মনুষ্য

[২] বুঢ়া

[৩] বুঢ়ী

[৪] টঙ্গ

[৫] গামো

কছাৰী শব্দ

মানচুই

বুই

বুকুই

ঠাং [ঠেং]

গামি [Village]

আৰ্য্য শব্দ।	কছাৰী শব্দ।
(৭) গলোৱা, উদব,	হালুৱা, উহু,
(৮) পুখুৰী	ফুকুৰী,
(৯) শশ,	চেচা (hare)
(১০) কিস্ত, কাম	খিস্ত, থাম
(১২) ইক্ষু—ইক্ষু	খুছেৰ (Sugarcane)
(১৩) বস্ত্ৰ, নৰ্পণ	বস্ত্ৰ, দেফানেই
(১৫) পতি (প্ৰত্যয়)	ফথি (faith)
(১৬) সখি	চিখি

ওপৰৰ তালিকাৰ পৰা দেখা যায়, 'নিশব্দ' (silent) 'অল্প-প্ৰাণ' বৰ্ণ বিলাক কছাৰীত 'মহাপ্ৰাণ' হয়। পূৰ্ববৰ্ত্তিত মহাপ্ৰাণলৈ আৰ্য্যশব্দৰ চাল প্ৰৱল হোৱাৰ কাৰণ হৈছে, তাত বড়ো জাতিৰ প্ৰভাৱ।

সংস্কৃত শব্দত থকা শ, ষ, স, অসমীয়া আৰ্য্যই X উচ্চাৰণ কৰে। কছাৰীয়ে সেই ঠাইত 'চ' উচ্চাৰণ কৰে (১, ৯, ১২, ১৬ নং উদাহৰণ)

কছাৰী ভাষাৰ পৰা অনন্যাত্মক অগা শব্দৰ সংখ্যা তাকৰ। গোটাচেৰেক তলত দিয়া হ'ল। হাবি (forest), হাফলু (ant-hill), থাপ (to snatch), হাজো (high land, name of a place), চেঙা (quick), বাদি (similar to, used in lower Assam), জিৰা, জুৰা (to cool ones 'self') জিলিক ('to tremble' hence 'to glisten')।

বঙালীভাষাতো বড়ো ভাষাৰ প্ৰভাৱ বিশেষকৈ পূৰ্ববৰ্ত্তিত কিছু সবহকৈ পৰিছিল। বঙলা ভাষাত চলা বহুবচন বাচক

প্ৰত্যয় 'বা' বড়ো ভাষাৰ পৰাই সোমোৱাটো খুব সম্ভৱ। যেনে 'বাবুবা', আমবা, তোমবা, ইত্যাদি। লালুং ভাষাত (প) বহুবচনৰ প্ৰত্যয় 'বা', দিমাছা ভাষাত—'বাও'।

ইং ১২২৮ চনত শ্যাম-চীন বংশৰ 'টাই' জাতিৰ প্ৰায় ১১০০টা মানুহ আসামত সোমাই আহোমৰাজ্য স্থাপন কৰে। এই তাকৰায়া সংখ্যাৰ মানুহে নিজভাষা এৰি অসমীয়া ভাষা আৰু সভ্যতা গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হয়। এইদৰে নিজভাষা আৰু ধৰ্ম-বলি দিয়াৰ মূল্য স্বৰূপে তেওঁবিলাকে এই দেশ খনত, তাৰ জাতিটোত আৰু ভাষাত নিজ নামৰ এবাৰ নোৱৰা চাব চিবকাললৈ বহুৱাই ললে।

এই সম্পৰ্কে অৱশ্যে বহুত তৰ্ক-বিতৰ্ক আগত হৈ গৈছে। মুঠতে মত দুটা :—(১) দেশখনৰ পৰা জাতিটোৰ নাম হৈছে ; (২) জাতিটোৰ পৰা দেশখনৰ নাম হৈছে। 'আসাম', 'আচাম' এই দুটা শব্দহে আমি প্ৰথম প্ৰথম সাহিত্যত পাইছোঁ ; 'অসম' শব্দ কাচিং পাণ্ডিত্যক ; বুৰঞ্জীত আৰু শঙ্কৰদেৱৰ চৰিত্ৰ পুথিত দুয়ো স্থলতে আচাম, আসাম এই শব্দ দুটা 'আহোম' মানুহ বিলাকক বুজাবলৈহে ব্যবহৃত হৈছে ; দেশখনকে বুজাবলৈ নহয়। (ফ) যদি দেশখনকে এসময়ত আসাম,

(প) গ্ৰীয়েছ'ন চাহাবৰ মতে সম্বন্ধ পদত 'আ' যোগদি এই বহুবচন হৈছে ; যেনে আমাব+আ='আমবা'।

(ফ) "আসামৰ দৌৰাত্মা" ; "আচামে মাৰিলে দেশ"—শঙ্কৰদেৱৰ চৰিত্ৰ পুথি চোৱাঁ। শ্ৰীযুত সূৰ্যাকুমাৰ ভূঞা আৰু ৬ হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত হোৱা 'কামৰূপৰ বুৰঞ্জীৰ' ১৪।১৫।২০ ৩১।৩৬।৩৭।৪০।৪৩।৪৪ পৃঃ আৰু পূৰ্বণি আসাম বুৰঞ্জীৰ ২৩।২১।১১৫ ১৩৮।১৪২।১৪৩।১৫৮ পৃঃ চোৱাঁ। "পূৰ্বপাৰে আচাম" "আচামৰ ৰাজ্য" ; —১৮৫৩ শকৰ 'আৱাহন', ১১শ সংখ্যা।

অসম, অস্ম বা অস্মি বুলিছিলে তেনেহলে সেই দেশৰে কিছুমান বাসীয়ে আন কিছুমান বিশেষ অধিবাসীক মাত্ৰ বুজাবলৈ সেই নাম প্ৰয়োগ নকৰিলে হেতেন। মূল শব্দটো আছিল 'শ্ৰাম'। তাৰ পৰা এহাতে হল 'চাত্ৰম' (Siam), আনহাতে হল, 'আসাম' আৰু 'আচাম' যেনেকৈ সং—'শ্ৰাম' শব্দৰ পৰা অং—'শান্তি' (বৰণীয়া) আৰু 'চেম' (কালী, কচু), এই দুটা শব্দ হৈছে। (ব) 'আশ্ৰাম' শব্দৰ পৰা আসাম, অসম, আহম, আৰু আহোম হৈছে ; 'আচাম' শব্দৰ পৰা অচমীয়া হৈছে। 'শ্ৰাম' ৰ আগত 'আ' টো কেনেকৈ বহিল তাৰ কাৰণ কেইবাটাও হ'ব পাৰে। ১ম কাৰণদ্বাৰে ওপৰত ২২পৃঃ চোৱাঁ। ২য় কাৰণ, 'শ্ৰাম' শব্দৰ প্ৰথম আখৰত জোৰ দি উচ্চাৰণ কৰাৰ কাৰণে আগত 'অ' বা 'আ' এটা যোগ দি খুটি পুতি লোৱা হয়। যেনেকৈ স্কুল—ইচ্ছুল। লেখকে মাৰ্ছেবিটাৰ ফাকিয়াল গাওঁত এটা শ্ৰাম জাতিৰ মানুহ লগ পাই সি কি মানুহ বুলি সোধাত আচাম বুলি কৈছিল। দ্বিতীয় বাৰ সোধাতো সেই দৰেই কলে (ভ)। অসমীয়া মানুহে, বিশেষকৈ উজনি আসামৰ, দুটা 'আ' একেলগে উচ্চাৰণ কৰিবলৈ ভাল নেপাই; সেই দেখি 'আসাম'

(ব) The Ahoms overran and conquered Assam giving their name to the country. The word Siam like Assam is but a corruption of the word 'Sham' which is the correct form ; the word 'Shan being its Burmese pronunciation' Ahom is but a varriant pronunciation of 'Asham'—Grierson L. S. I. Vol I.

(ভ) "উত্তৰ ব্ৰহ্মৰ 'স্বান্' বিলাকে নিজক 'আসাম' বা 'আশ্ৰাম' বুলি কয়"—শ্ৰীযুত আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালা ৰায়চাহব (আৱাহন ৩য় বছৰ, ৫ম সংখ্যা।)

শব্দৰ পৰা 'অসম' শব্দৰ উৎপত্তি হয়। যেনেকৈ 'পানী'ৰ পৰা 'পানীয়া' হয়, সেইদৰে আসাম শব্দৰ পৰা 'অসমীয়া' হব পাৰে। ইয়াৰ উপৰি এই টাই জাতিটোৰে বুৰঞ্জী সম্বন্ধে অসমীয়া ভাষাটোক কেনেকৈ ভাৰতত 'অদ্বিতীয়' কৰি তুলিলে, সেইটো ওপৰত দেখুৱাই অহা হৈছে। উজনি আসামৰ কিছুমান নৈৰ নামৰ আগত 'নাম' শব্দটো যুক্ত হোৱাৰ মূলতঃ এই টাই জাতি। যেনে, নাম্ফুক (দিহিং), নাম্ৰূপ, নাম্ৰাং, নাম্ৰিং, নাম্ৰাখাং, নাম্ৰব ইত্যাদি।

—:—

তৃতীয় আশ্ৰয়

ব্যাকৰণ

অসমীয়া বৰ্ণমালা।

সংস্কৃত বৰ্ণমালাই অসমীয়া ভাষাৰো বৰ্ণমালা। কিন্তু উচ্চাৰণত লব। সং ১৪টা স্বৰবৰ্ণৰ ভিতৰত অসমীয়াই কেৱল ৮টা উচ্চাৰণ কৰে। যেনে, অ, আ, ই, উ, এ, ঐ, ও, ঔ। সং 'ঋ'ৰ স্থলত অসমীয়াই 'ৰি' উচ্চাৰণ কৰে। যেনে 'কৃষি' = 'ক্ৰিষি'। লেখাত ঋ, ঌ, 'ঔ' ব্যৱহৃত হয়।

অ, আ উচ্চাৰণৰ স্থান 'কণ্ঠ'। অসমীয়াত 'অ'ৰ উচ্চাৰণ বঙালীৰ সমান বিবৃত নহয়; বৰং হিন্দীৰ দৰে সংবৃত (like o in 'shot')। কিন্তু নামনি আসামত কিছু বিবৃত (like au in 'Caught')। 'অ'ৰ আকৌ দুটা উচ্চাৰণ আছে। ১ম টো সাধাৰণ মতে 'অঃ' যেনে, 'বহল' বোলোঁতে; ২য়টো 'উৰ্দ্ধ' যেনে 'সৰু' বোলোঁতে। উৰ্দ্ধ উচ্চাৰণটো কৰোঁতে ওঠ হুটা অলপ চাপ থাকে। ই, ঈ, ঊ,

উ, বৰ্ণৰ আগত 'অ'ৰ উৰ্দ্ধ উচ্চাৰণ হয় যেনে 'গাৰু, মুকলি'। আন স্থলত বিশেষকৈ 'জা' আৰু 'ও'ৰ আগত সাধাৰণ মতে হয়। কিন্তু মাজত অস্থানাদিক বৰ্ণ থাকিলে হ, ঙ্গ, ঙ্গৰ আগত উৰ্দ্ধ উচ্চাৰণ নহয়। যেনে 'বৰ্মি', 'ধনী', 'মণি'। যদি উক্ত নিয়মৰ ব্যতিক্রম ঘটে অর্থাৎ হ, ঙ্গৰ আগত উচ্চাৰণ উৰ্দ্ধ নহয় বা আ, 'ও'ৰ আগত হয়, তেনেহলে শব্দটোৰ ভিত্তৰত কিবা পৰিবৰ্তন হৈছে বা মাজত বৰ্ণ লুপ্ত হৈছে বুলি জানিব। যেনে, 'ক'লা' (black) শব্দত 'ক'ৰ উৰ্দ্ধ উচ্চাৰণ হোৱাৰ কাৰণ হৈছে—মাজত 'উ' আখৰ পাৰ গৈছে। পূৰ্বত শব্দটো আছিল 'কৌলা', বা 'কউলা' সেইদৰে 'ল'ৰা' (boy) শব্দটো পূৰ্বত আছিল 'লহুৰা'; 'ম'ৰা' শব্দটো আছিল 'মৈৰা' 'শহকায়া' শব্দটো পূৰ্বত আছিল 'শএকায়া' আৰু এতিয়াও তাক লেখা উচিত। 'শয়কায়া' 'মই' শব্দ পূৰ্বত আছিল মএ বা ময়।

সোমাৰ প্ৰাকৃতৰ এটা প্ৰধান লক্ষণ, দুটা 'আ' অগাপিচাকৈ নবহে। সেইদৰে অনেক স্থলত সং আৰু অং 'আ'ৰ ঠাইত 'অ' হয়। যেনে 'ৰজা' (ৰাজা)। অগা-পিচা (আগাপিচা)। সেইদৰে এই ভাষাৰ ধাতুগত বিশেষত্বমতে চলিলে 'স্বাভাবিক' নেলৈখি 'স্বভাবিক' 'সাপ্তাহিক' নেলৈখি 'সপ্তাহিক' লেখা উচিত; আৰু সেইমতে উচ্চাৰণ কৰাও হয়। আনু+অ! = আনা (bringing)। পাত+আ = পতা (laying) ইত্যাদি।

অকাবান্ত সং শব্দ অসমীয়াত হসন্ত হয়; অর্থাৎ শেহৰ 'অ'কাৰ লুপ্ত হয়। যেনে সং-কমল (Kamala), হলধৰ (Haladhara) = অকমল (Kamal), হলধৰ (Haladhar)।

বঙালী ভাষাত অসমীয়াৰ সমান নহয়; অর্থাৎ তাত যদিও বহুত শব্দ অসমীয়াৰ দৰে হসন্ত হয় তথাপি কিছুমান শব্দ নহয়; যেনে—

সং-ভদ্র = অং-‘ভাল্’ = বং-ভাল বা ‘ভালো’; সং-দুঃখ = অং-দুখ = বং-‘দুখ’। উড়ীয়া ভাষাত হসন্ত প্ৰায় নহয়। এই দৃষ্টান্তে উড়ীয়া অসমীয়াতকৈ বৰ পৃথক। হিন্দী আৰু বিহাৰী ভাষাত ‘অ’ বা ঠাইত ‘আ’ হয়; যেনে ‘ভালা’।

কিছুমান এনে অসমীয়া শব্দ অকাৰান্ত হৈয়ে থাকে। যেনে কাছ (kāsa), পাৰ (para), ভাদ (bhāda); ইত্যাদি। এইবিলাক শব্দৰ পাচত আৰু এটা বা ততোধিক ব্যঞ্জনবৰ্ণ লুপ্ত হৈছে বুলি জানিব। যেনে কাছ (প); পাৰ (ৱত), ভাদ (ব)। শব্দৰ শেষত থকা য, ৰ হসন্ত নহয়; যেনে—থিয়, শিৰ। বাতুৰ পাচত সংযুক্ত ‘ইব’ প্ৰত্যয় হসন্ত নহয়। যেনে, ‘আনিব’ ‘খাব’ ইত্যাদি।

এ—ইয়াবো ‘অ’ ৰ দৰে দুটা উচ্চাৰণ এটা ‘উচ্চ’ আৰু আনটো ‘অধঃ’। ই আৰু ‘উ’ ৰ আগত ‘উচ্চ’ হয়; আৰু বিশেষকৈ ‘আ’ ৰ আগত ‘অধঃ’ হয়।

ঋ—ঋ’ ৰ চাবেক উচ্চাৰণ এতিয়া ভাৰতীয় কোনো ভাষাতে নাই। সেইটো ‘অৰ্’ নিচিনা আছিল। অৰ্থাৎ ‘গৃহ’ শব্দ ‘গৰ্’ শব্দৰ উচ্চাৰণৰ ওচৰা-উচৰি আছিল। তেতিয়াই ‘গহ’ ৰ পৰা ‘ঘৰ’ শব্দ হল। পাচত কিছুমান আৰ্য্যই ‘ঋ’ ক ‘ৰ্’ ৰ দৰে উচ্চাৰণ কৰিছিল। তেতিয়া ‘ঋতু’ ‘বৃদ্ধ’ ‘আত্মত’ আদি শব্দৰ পৰা ‘উজু’, ‘বৃঢ়া’ ‘আত্মৰা’ আদি শব্দ হয়। পাচত ‘ঋ’ৰ উচ্চাৰণ ‘ৰি’ ৰ দৰে হয়। তেতিয়া ‘শৃঙ্গৰ’ ৰ পৰা ‘শিং’, ইত্যাদি শব্দ হয়।

ক—সং—ক আৰু কেতিয়াবা ‘ক্ষ’ৰ পৰাও অং-‘ক’ হৈছে। কেতিয়াবা

সং ‘প’ৰ সলনিও হোৱা দেখি, উদাহৰণ ওপৰত দি অৰ্থ হৈছে।

খ—সং ‘খ’, ‘ক্ষ’ আৰু ‘ক+ই’ৰ পৰা অং ‘খ’ উচ্চাৰণ হৈছে।

যেনে; খৰ, খাব, খং (ক্ৰোধ—কং খ—কংহ—খং)

গ—সং 'গ' আৰু কেতিয়াবা 'ক'ৰ পৰাও অং গ হয়। যেনে,
শগুণ, বগলী।

ঘ—সং 'গ+হ'ৰ পৰাও অং—ঘ হয়। যেনে পঘা (প্ৰগ্ৰহ), ঘেনা (গ্ৰহণ)

ঙ. ঙ—ঙ, জঘ, ঙ্গৰ পৰা অং ঙ্ হয়, যেনে, পালেং সঙ, শিঙ,
শেঙ, নু (পালঙ্ক, সঙ্ক, শৃঙ্, শিঙ্ঘন)

চ, ছ—ইহঁতৰ উচ্চাৰণ অসমীয়াত একে, দন্তমূলীয়া (supra dental like ইং 'S')

সং—চ, ছ, জ, শ, স, ত, শচ স্ব স্ন, ছ্, আৰু 'ৎস'ৰ পৰাও অং
'চ' উচ্চাৰণ হয়। লেখাত কোনো বন্ধা নিয়ম নাই ইচ্ছামতে
কোনোৰে চ বা ছ লেখে। যেনে, চক্ৰ (চ) ছৰী (ছ)
বিচনী (জ) হাঁচি (জ) চেচা (শ, ত), চাউল
(ত) চান (স্ন) আঁচিছ (শ), পাচ পশ্চিম
(শচ), পৰাচিত, কাচিৎ (শচ), টছ (স্ব, ছ) কাছ, পিছল
(ছ) মাছ, বছৰ (ৎস)।

জ—সং 'দ'ৰ সলনি যে অং 'জ' হয় সেইটো ওপৰত দেখুৱাই অহা
হৈছে। সং 'ব' আৰু 'জ'ৰ 'জ'ৰ পৰাও অং 'জ' হয়। যেনে
জব (fever) জাৰণ, কুজা।

ঝ—অসমীয়াত নাই।

ট+—অনেক স্থলত প্ৰাকৃতক অনুকৰণ কৰি 'ট' লেখা হয়। যেনে
'বাট' (সং বয়ু, প্ৰাং বট্ট)।

ঠ*—সং ঠ্ঠৰ পৰা ও হয় যেনে মিঠা, পিঠা।

ড, ঢ*—এই দুটা আখৰ কিছুমান শব্দত ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

* ট, ঠ, ড, ঢ, ণ ইহঁতৰ উচ্চাৰণ অসমীয়াত নাই, কেৱল লেখাত
ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

অসমীয়া ভাষাত চলিত মাতবোৰক গোৰতে চাৰি ভাগ কৰিব পাৰি। যেনে :—

- ১। **শব্দ** (স) (words), যিবোৰ মাতৰ স্বতন্ত্ৰ অৰ্থ আছে আৰু যাৰ ৰূপান্তৰ ঘটে ; যেনে ধৰ্, আহ, মানুহ, বেয়া।
- ২। **অব্যয় শব্দ** (postpositions), যিবোৰ মাতৰ স্বতন্ত্ৰ অৰ্থ আছে কিন্তু যাৰ ৰূপান্তৰ নঘটে ; যেনে কিন্তু, এতেকে।
- ৩। **উপশব্দ** (articles) যিবোৰ মাতৰ স্বতন্ত্ৰ অৰ্থ লুপ্ত প্ৰায় হৈছে ; যি কেৱল অইন শব্দৰ লগত লগ লাগি সেইবোৰৰ অৰ্থ নিৰ্দিষ্ট কৰে। যেনে গছ **জোপা**, চকি**খন**, পাৰ্ণা**খিনা**।
- ৪। **আল্—** (prefixes, suffixes), যিবোৰ মাতৰ অৰ্থ নাই বা হেৰাই গৈছে ; আৰু যি বোৰ শব্দৰ বা উপশব্দৰ আগত বা পাচত বহি সেইবোৰ ৰূপান্তৰ বটায়। এইবোৰক হৈছে, উপসৰ্গ, বিভাজক, প্ৰত্যয়, লৰজ, ইত্যাদি।

শব্দ পাঁচ বিধ ; (১) বিশেষ্য বা নাম শব্দ (noun) ; (২) সৰ্বনাম, (৩) বিশেষণ ; (৪) ক্ৰিয়া, (৫) ক্ৰিয়াবিশেষণ। সমাপক দ্বাৰা কিছুমান যুক্তশব্দ হয়, যেনে—ঘোড়াশাল, আগমঙ্গল ইত্যাদি।

বিশেষ্য বা নাম-শব্দ—(noun) দহ বিধ।

- (১) ইন্দ্ৰিয় গ্ৰাহ্য বস্তুৰ নাম ; ঘোৰা, মানুহ নৈ।
- (২) ব্যক্তিবাদক বস্তুৰ নাম ; ঐশ্বৰত, শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ।
- (৩) গুণ আদিৰ নাম ; চোক, মনুষ্যত্ব, শুক্লতা, দূৰ, ওচৰ।
- (৪) সমূহৰ নাম ; জাক, খুটি, শ্ৰেণী।

(স) ধাতু আৰু শব্দ দুয়োকে (অৰ্থযুক্ত মাত মাত্ৰে) এই “শব্দ” আখ্যা দিয়া হৈছে।

- (৪) কাৰ্যৰ নাম ; দৰ্শন, গতি যোৱা ।
- (৫) কালৰ নাম ; দিন, ৰাতি, বছৰ, ঘট।
- (৬) দিশৰ নাম ; তল, ওপৰ, কাষ, উত্তৰ ।
- (৭) মানাসক অৱস্থা বা ভাবৰ নাম ; এনাগ, বিচাৰ, আলুকান ।
- (৮) সংখ্যাৰ নাম ; এক, দুই, চাৰি, শ ।
- (৯) জোপৰ নাম ; সেৰ, গজ, মাইল ।

নাম শব্দৰ ৰূপান্তৰ

বিভাজিত যোগত নামশব্দৰ (বিশেষ্যৰ) নিজ ৰূপ বা স্ব-ৰূপৰ উপৰি ৬টা বেলেগ বেলেগ ৰূপ হয়। যেনে 'মানুহ' শব্দৰ ৰূপান্তৰ (১) মানুহে (২) মানুহক (৩) মানুহেৰে (৪) মানুহলৈ (৫) মানুহৰ (৬) মানুহত*। স্ব-ৰূপত বিশেষ্য শব্দ কেতিয়াবা ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা, কেতিয়াবা কন্ম আৰু কেতিয়াবা তৰায় শব্দৰ তলতীয়া হয়। যেনে ৰাম আহিছে ; তাত থাকিছে, বিদ্যা অনুযায়ী মান পোৱা যায়।

১ম ৰূপ—একাৰান্ত

এই ৰূপটো কৰ্তা, কৰণ আৰু আধকৰণ কাৰকত ব্যৱহৃত হয় ; কেতিয়াবা অব্যয় শব্দৰ তলতীয়া হয়। যেনে মানুহে খালে, হাতে কটা, 'ঘৰেপতি,' 'ঘৰে ঘৰে।' কিন্তু প্ৰত্যেকতে শেষৰ 'এ'টোৰ মূল পৃথক। কৰ্তাকৰকৰ যি 'এ' তাক আমি প্ৰথম প্ৰথম অশোকৰ শিলাস্কনত দেখিবলৈ পাওঁ (৮১ পৃঃ চোৱা!)। তাৰ পাচত স্তন্থকো শিলাস্কনত; তাৰ পাচত মাগধী প্ৰাকৃতত পোৱা যায় ; চৰ্যাপদ বিলা-

*"মানুহৰ পৰা" 'মানুহৰ দ্বাৰা' ইত্যাদি বাক্যত দুটা শব্দ আছে এতেকে সেইবোৰ একেটা 'মানুহ' শব্দৰ ৰূপান্তৰ নহয়।

কতো, যেনে 'কুস্তীৰে খায়'। উড়ীয়া ভাষাত; যেনে 'উত্তম কুমাৰে উপজিলা'; অৰ্থাৎ অকৰ্মক ক্ৰিয়াতো আছিল। অসমীয়াতো হাঁহ, কান্দু ইত্যাদি কিছুমান অকৰ্মক ক্ৰিয়াত কৰ্ত্তাই 'এ' লয়। (১) এই 'এ' সং-কৰণ কাৰকৰ 'এন'ৰ পৰা হোৱা নহয়। ই এটা তিৰ্য্যক ৰূপ মাত্ৰ। সম্ভৱতঃ শব্দটোত জোৰ দিবলৈকে এই 'এ' যোগ দিয়া হৈছিল। অসমীয়াত এতিয়াও কৰ্ত্তাৰ পাচত জোৰ দিবলৈ 'এ' যোগকৰা হয়। যেনে 'সিহ্নে যায়,' 'সিহ্নে খালে।'

(২) তৃতীয়া বিভক্তিৰ পৰা হোৱা; যেনে; 'হস্তেন'ৰ পৰা 'হাতে' হৈছে।

(৩) অধিকৰণ কাৰকত হোৱা 'এ' টো সংস্কৃত অধিকৰণৰ পৰা।

২য় ৰূপ—('ক' অন্তত থকা)

কৰ্ম আৰু সম্প্ৰদান কাৰকত আৰু উদ্দেশ্যার্থত ব্যৱহৃত হয়। যেনে, তোমাক দিও, ঘৰক যাওঁ। প্ৰায় বিলাক আধুনিক উত্তৰ ভাৰতীয় ভাষাত কে, কো, কু, হয়। অব্যয় শব্দৰ তলতীয়া হয় অসমীয়াতো আগেয়ে খুৱ সম্ভৱ 'ক্'টো অকাৰান্ত অৰ্থাৎ ক (ka) আছিল। এই 'ক'ৰ মূল কোনোৱে 'কক্ষ' কোনোৱে 'কৃত' শব্দৰ পৰা ওলাইছে বুলি অনুমান কৰে। ঋগ বেদত সম্প্ৰদান কাৰকৰ পাচত 'কম' শব্দ স্বার্থে যোগ দিয়া দেখা যায়। যেনে, 'শ্ৰদ্ধেকম,' 'নম্-তায় কম'। সংস্কৃততো 'অস্মাকম। পালিতা 'আম্হাকম' আছে। দ্ৰাৱিড় ভাষাতো কৰ্ম কাৰকত কো, কু হয়। কছাৰীৰ ভাষাতো 'খো' চলে। এনেস্থলত দ্ৰাৱিড়ী ভাষাই এই 'কো', কু, 'ক'ৰ মূল বুলি ধৰিব লগাত পৰে।

৩য় ৰূপ—('এবে' অন্তত থকা)

যেনে, 'ভালেবে কলে হুশুনে'। এইটো ৰূপ কৰণ (instrumental) কাৰকত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কেতিয়াবা অব্যয় শব্দৰ তলতীয়া হয়; যেনে, 'দাৰে সৈতে'। আগেকৈ এই কাৰকত ১ম ৰূপ টোৱেই চলিছিল।

যেনে, "মাগুৰ মাছ দাএ কুটিয়া"—ডাকৰ বচন।

"শুকুৰণ চাৰি হয়ে যুক্ত"—কথাগীতা

পাচত তাৰ জোৰ (significance) কমি যোৱাত 'এবে' (সৈতে) শব্দ যোগ দিয়া হ'ল। এই 'এবে' শব্দৰ মূল ঠাৱৰ কৰা টান। স্বভাৱতে 'এবে' = 'এৰ + এ'; আৰু 'এৰ' শব্দ পূৰ্ণ হিন্দীৰ চটিছগড়ৰ উপভাষাত চলা 'মেৰ' (=সৈতে) শব্দৰ পৰা নামিছে। যেনে, মোৰ মেৰ ইয়া সাওহৰ কাজিয়া কৰে লাগিছ" (=মোৰে সৈতে এই সদাগৰে দন্দ কৰিবলৈ ধৰিছে)।

অং-উং বাং বিং এই কেইটা ভাষাত সংস্কৃতৰ দৰে কৰ্ম বাচ্য নাই। আমি অসমীয়াত যাক কৰণ কাৰক বোলোঁহক সি আচলতে হাতনী কাৰক (instrumental case) অৰ্থাৎ যাব সহায়েৰে বা যাব যোগত কৰ্তাই কাম কৰে। সং "ময়া লিখিতং" এই বাক্যৰ ঠাইত যদিও আজি কালি 'মোৰ দ্বাৰাই লিখা হ'ল' এনে বাক্য চলিছে, তথাপি ই সংস্কৃতৰ অমুকৰণত গঢ়া কৃত্ৰিম বাক্য। তাৰ ব্যৱহাৰ অতি বিৰল। আৰু পূৰ্ণি পুথিত তাক পাবলৈ নাই। কিন্তু "মই আমুকৰ দ্বাৰাই লেখালোঁ", "কটাৰীৰে কাটিলো" এনে বাক্যৰ হে চলন আছে। অসমীয়াত সাধাৰণতে এই হাতনী কাৰক ৰূপটো মানুহৰ বাহিৰে, আন জন্তু বা নিজ্জীৱন্ততহে খাটে। কিন্তু সংস্কৃতৰ কৰণ

কাৰক (কৰ্মবাচ্য) মালুহতেহে প্ৰধানকৈ থাকে। যেনে, 'গৰুৰে হাল বায়', 'হাতেৰে ধৰে'।

৪র্থ ৰূপ—('লৈ' অন্তত থকা)

বাৰ বা যিবৰ উদ্দেশ্যে কোনো কাম কৰা হয়, সি এইটো ৰূপ লয়। যেনে 'ঘৰলৈ বাওঁ' তোমালৈ আনিছে। সংস্কৃত আদি অন্তৰ্ভূত ভাষাবোৰত এই স্থলত ২য় ৰূপটো চলে, যেনে গৃহং গচ্ছামি; প্ৰাং-ঘৰং গচ্ছামি; তিং-ঘৰ যাতহ্।' অন্তৰ্ভূতৰ প্ৰভাৱ পৰি নামনি অসামন্তো 'ঘৰক বাওঁ' বাক্যৰ চলন হৈছে। কিন্তু উজনি অসামন্ত 'ঘৰক' শব্দৰ পাচত 'লাগি,' 'লগি' আৰু অৱশেষত 'লৈ' যোগ দিয়া হ'ল। এই 'লাগি' শব্দ গোটেই ভাৰততে আগেয়ে চলিছিল। মূলত সং-লগ্নে (locative)। 'অপভ্ৰংশত 'লগতি' আছে। হিন্দী ভাষাত আগেয়ে 'লগি' শব্দ চলিছিল; যেনে "তোলগি বাদ্চাহ কৰে বো বোব"—কেশবদাস, ১৬০৭ খৃঃ। চোদোচী ভাষাত—বাবালৈ=to father। ইৰানী শাখাৰো কোনো ভাষাত 'লাগি' ঠাইত 'বাদিঅ' হৈছে।

৫ম ৰূপ—('ত' অন্তত থকা)

এই ৰূপৰ শব্দ অধিকৰণ কাৰকত হয়; অর্থাৎ শব্দটো কাৰ্য্যৰ তলতীয়া হয়। কেতিয়াবা অব্যয় শব্দৰো তলতীয়া হয়। দক্ষিণে মাৰাঠী ভাষাত এতিয়াও আছে; আগেয়ে বঙ্গদেশত আছিল। (চৰ্য্যা পদ, ত্ৰীকৃষ্ণকীৰ্ত্তন

আৰু শূন্য পূৰণ চোৱা)। পাচলৈ অন্তৰ্ভূতৰ প্ৰভাব পৰাত বঙ্গদেশত তাৰ ঠাইত 'এ' চল। কিন্তু পূৰ্ব বঙ্গত 'ত'ৰ পৰা 'অ' চল। যেনে 'হে ঘৰ (ghara) আছে' (সি ঘৰত আছে)। মাজবঙ্গতো কিছুমান বাক্যত 'ত' আছে। যেনে "আমাৰ জানত (=জনাংত) "in my knowledge, আমাৰ পাবত (=পৰাত) in my power or ability। ডাঃ ভণ্ডাৰীৰ মতে সং—'তসি' প্ৰত্যয়ৰ পৰা এই 'ত' হৈছে

কেইবাজনো পণ্ডিতৰমতে সং 'কাৰ্য্য' শব্দৰ পৰা 'কৰ' তাৰ পৰা সম্বন্ধৰ বিভক্তি 'ৰ' বা 'অৰ্' হৈছে। নতুবা সং 'কৃত' শব্দৰ পৰা 'কেৰ' তাৰ পৰা 'ৰ' আৰু 'এৰ' হৈছে। প্ৰাকৃতত সম্বন্ধপদত 'কেৰ' উপশব্দৰ ব্যৱহাৰ পোৱা যায়। যেনে "অজ্ঞাতা (আৰ্ঘ্যাতাঃ) কেৰণ্ড অলঙ্কাৰ"; "কস্ম কেরকং এদং পৰহনং" (—মুচ্ছকঃ)

কিন্তু 'কেৰ' উপশব্দৰ প্ৰথম আধৰ 'ক'টো লুপ্ত হোৱা কিছু অসম্ভাৱিক। বিশেষতঃ এতিয়াও পশ্চিম-বঙ্গত "কেৰ" উপশব্দ চলি আছে আৰু উড়ীয়াত 'কৰ' টো এতিয়াও আছে। যেনে "চাৰিটা বাবু আইকে মিঠাই কেৰ দৰ সুধাওলাক," "বাপকেৰ পাশ যায়"—মানভূমৰ ভাষা, (L. S. I.)। আজি প্ৰায় দুহেজাৰ বছৰ এই কেৰ শব্দটো লৰচৰ নোহোৱাকৈ চলি আহিব পাৰিছে। তেনেহুলত হিন্দীত তাৰ 'ৰ' টো পৰি গল কেৱল 'ক'টো থাকিল আৰু অসমীয়া, বঙালীত 'ক'টো পৰি গল 'ৰ'টো থাকিলে, এইদৰে ভাবিবলৈ কোনো কাৰণ নাই। এতেকে এই 'ৰ'ৰ মূল 'কেৰ' বুলি আমাৰ বিশ্বাস নহয়। বিশেষতঃ সদায় আগৰ দিনত 'কেৰ' বা 'কৰ' শব্দটো সম্বন্ধ কাৰকৰ বিভক্তিৰ পৰিবৰ্ত্তে বহা নাছিল; সেই বিভক্তিৰ লগত উপক্ৰমকৈ হে (pleonastic) বহিছিল। যেনে "অজ্ঞাতা কেৰ"; "কস্ম কেরকং"; "তুমহহং

কেবউং ধনু”—হেমচন্দ্ৰ; “ভীম~~হ~~ কৰি সেন”—চান্দবৰদৈ। কোনো কোনো ভাষাত এই কেব’ শব্দ সম্বন্ধ বিভক্তিৰ পাচত যুক্ত হৈছিল। কোনো কোনো ভাষাত নহৈছিল। দেখা যায়, এসময়ত এই ‘ব’ টো প্ৰায় গোটেই উত্তৰ ভাৰতবৰ্ষতে আছিল। *of* হিং—‘মেবা’; কনৌজী—‘মোবো’; বন্দেলী—‘মোৰ’; মাবোৱাৰী— বাপৰ (*of father*); উত্তৰ ভাৰতৰ দাতি-কাষৰীয়া পাহাৰী ভাষাত—বাবৰ (*of father*)।

সংস্কৃতত যেতিয়া সমাসৰ বহলাই প্ৰচাৰ হবলৈ ধৰিলে তেতিয়া সম্বন্ধ কাৰকৰ প্ৰয়োজন একেবাৰে কমি গল। যেনে ‘চন্দ্ৰস্ন কৰণ’ৰ ঠাইত ‘চন্দ্ৰ কৰণ’। ৯ম শতিকাৰ ঘটয়াল শিলালিখনত আমি পাওঁ, “হৰিঅন্দো ভজ্জা” (=হৰিচন্দ্ৰৰ ভাৰ্য্যা) “পুৰণৰ নাৰী”—তুলসীদাস, “তোমুখচুষ্টি”—চৰ্যা। সম্বন্ধ পদত কোনো বিভক্তি চিন নাই। ওপৰত আমি দেখুৱাই আহিছো যে স্বৰাস্ত শব্দৰ পাচত ‘ব’ আগম হয়। প্ৰাকৃতত আৰু অপভ্ৰংশত হো হে, হু সম্বন্ধৰ বিভক্তি চিন স্বৰূপ চলিছিল। এইবিলাক পাচলৈ ‘অহ্’, “উহ্” ‘ইহ্’ স্বৰূপে থাকিল গৈ। যেনে “গোচাৰ প~~হ~~ চাবহ সো গোই, “বোল বলহ অবিচা~~হ~~”—চান্দবৰদৈ। পাচলৈ ‘অহ্’ গুচি ‘অঃ’ হ’ল। আৰু উচ্চাৰণৰ সূবিধা হেতু ‘ঃ’ গুচি ~~হ~~ হ’ল। কোনো কোনো ঠাইত বিশেষকৈ হিন্দী ভাষাৰ এলেকাত, এই ঠাইত ‘ব’ নহৈ ‘ক’ হয়। উত্তৰ ভাৰতীয় ভাষা সমূহত শব্দৰ পাচত সহজে ব. ক. ল, হ যোগ হোৱাৰ অনেক উদাহৰণ পোৱা যায়। যেনে অসমীয়াত ‘বোব’ (বো+ব); মেকুৰী (মেকো+ব+ী); বগলী (বগ+ল+ী); ছাগলী : (ছাগ+ল+ী); চাহ (tea); সং—ধনুক, যুবক, বালক; মিষ্টক, মধুক, চূডক ইত্যাদি। বাং—‘আমি খাই~~ব~~ (I eat); তা হৰৰ ‘বাথে~~ব~~’ (he tends Swine); সে কৰে~~ব~~

(he does) * প্ৰায় সকলো উত্তৰ ভাৰতীয় ভাষাত 'গক' শব্দৰ 'ব' টোও সং 'গো' শব্দৰ পাচত এইদৰে স্বার্থে (Pleonastic) হোৱা।

এইদৰে কোনো কোনো ঠাইত অসমীয়াতো বৈষ্ণৱ-যুগত স্বার্থে যুক্ত "ক"টোও সম্বন্ধ কাৰকৰ বিভক্তি স্বৰূপে ব্যবহৃত হ'ল।

৩ষ্ঠ ৰূপ—('ব' অন্তত থকা)

এই ৰূপত এটা শব্দই আন এটা বিশেষ্য শব্দৰ লগত সম্বন্ধ বুজায় আৰু অনেক স্থলত এইৰূপত ব্যবহাৰ কৰা বিশেষ্য শব্দ অব্যয় শব্দৰ তলতীয়া হয়।

দেখা গ'ল, এটা নাম শব্দই (বিশেষ্যটো) নিজ ৰূপৰ উপৰি ৬টা বেলেগ ৰূপ ধাৰণ কৰে। এই ৰূপান্তৰ ঘটাব উপায় হৈছে, নিজ ৰূপত গোটাচেৰেক আন যুক্ত হোৱা; যেনে, এ,-ক্,-এবে,-লৈ, ত্, আৰু ব্। এই আন বিলাককে বিভক্তি বোলে।

বিভক্তি যুক্ত শব্দক পদ বোলে। যেনে! 'বাতি' শব্দত বিভক্তি যুক্ত হৈ পদ হয়। (১), **বাতিয়ে** দিনে চলে" (২) **বাতিক** দিন কৰিছে'; (৩) **বাতিৰে** চাৰি বাতি'; (৪) **বাতিলৈ** নথবা' (৫) **বাতিত** কৈ দিনত ভাল দেখে'; (৬) দিনৰ পৰ্বত **বাতিৰ** জুই'। কিন্তু সকলো শব্দতে আটাইবোৰ বিভক্তি যোগ দিব নোৱাৰি; অৰ্থাৎ সকলোৰকম

*for these instances of pleonastic ব in other languages Vide, S. K. Chattarjees O and D of Beng. Lang. page 99 3-994-995.

বিশেষ্যত ওপৰুক্ত ৬টা পাবৰ্ত্তন নঘটে। যেনে : **দিশবাচক** শব্দত 'এবে' বিভক্তি স্থলত দি যুক্ত হয়। ওপৰেবে 'মাজেবে' এনে পদ নহয়। বিভক্তি যুক্ত শব্দৰ ক্ৰিয়াৰ বা আন শব্দৰ বা অব্যয়ৰ লগত সমন্ধ ঘটে।

লিঙ্গভেদে শব্দৰ ৰূপান্তৰ

আগেয়ে অসমীয়াত সংস্কৃতৰ দৰে পুংলিঙ্গ শব্দৰ পাচত—'নী' বা 'নী' যোগ দি স্ত্ৰীলিঙ্গ বৃজোৱা নিয়ম প্ৰৱল আছিল। যেনে হাঁহ-হাঁহনী বাঘ-বাঘিনী বিড়াল-বিড়ালী ; শিয়াল-শিয়ালী ; কুকুৰ-কুকুৰী ; ইত্যাদি। কিন্তু এতিয়া ওপৰত কৈ অহা বিশ্লেষণ প্ৰথা সোমোৱাত পূৰ্বৰ নিয়ম ভাগিছে। এতিয়া লিঙ্গ ভেদ কৰিবলৈ 'মতা আৰু "মাইকী" শব্দ সততে যোগ দিয়া দেখা যায়। যেনে, মতা ছাগলী মাইকী ছাগলী ; মতা-কুকুৰ, মাইকী কুকুৰ ; মতা মানুহ, মাইকী মানুহ। অইন কি, 'মতা লৰা', 'মাইকী ছোৱালী' ও চলিছে। এতিয়া সাহিত্য আৰু ভাষাৰ চৰ্চা হোৱাত এই প্ৰথাৰ অপব্যৱহাৰ বন্ধ হৈছে। এতিয়া আকৌ ঘূৰি সংস্কৃতৰ অনুকৰণত বিশেষণ শব্দৰো লিঙ্গভেদ কৰিবলৈ প্ৰৱল ইচ্ছা দেখা গৈছে। প্ৰায় বিলাক অনাৰ্য্য ভাষাত, পিশাচী আৰু কাচী ভাষাতো ওপৰুক্ত বিশ্লেষণ প্ৰথাৰে লিঙ্গভেদ কৰা হয়। লিঙ্গ মতে কিছুমান অসমীয়া শব্দৰ ৰূপান্তৰ সংশ্লেষণী প্ৰথা মতে এতিয়াও হৈ থাকে ; তাক তলত দেখুওৱা হল।

(১) সংস্কৃতৰ দৰে ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ পাচত "নী" যোগ দি। যেনে ঈশ্বৰ,—ঈশ্বৰী ; স্তম্ভৰ—স্তম্ভৰী " নিশাচৰ—নিশাচৰী ; বামুণ—বামুণী, নট—নটী, গোপ—গোপী ; ইত্যাদি।

(২) সংস্কৃতৰ দৰে বাঞ্জনান্ত শব্দৰ পাচত 'আ' যোগদি ; যেনে ; সবল,—সবলা ; ক্ষীণ,—ক্ষীণা ; ভীত,—ভীতা ; ইত্যাদি । কিন্তু এনেবিলাক ৰূপান্তৰ কথিত ভাষাত নচলে।

(৩) বহুত বাঞ্জনান্ত শব্দৰ পাচত 'অনী' যোগদি । যেনে ; কেওট,—কেওটনী ; ফুকন,—ফুকননী ; শূদিব,—শূদিবনী ; মুঞ্চপ,—মুঞ্চপনী ; কুমাৰ,—কুমাৰনী ; ইত্যাদি । এনে শব্দবোৰ স্বৰান্ত হলে কেৱল 'নী' যোগ দিয়া হয় ; যেনে. বৰুৱা,—বৰুৱানী ; গোসাঁই,—গোসানী (শেষৰ 'ই' লুপ্ত হ'ল) । গৰীয়া,—গৰীয়ানী ; বৰীয়া,—বৰীয়ানী । কলিতা,—কলিতানী ;

(৪) এই—'নী' যুক্ত হোৱাত কোনো কোনো শব্দৰ আৰু কিছু পৰিবৰ্তন ঘটে । যেনে, ডোম,—ডুমুনী ; নগা,—নাগিনী ; কোচ,—কুচুনী ; ধোবা,—ধুবুনী ।

(৫) সংস্কৃতৰ দৰে 'ঈ'কাৰান্ত শব্দৰ পাচত 'নী' যোগ হয়। যেনে ময়াবী,—ময়াবিনী ; উপকাৰী,—উপকাৰিনী ; বিলাসী,—বিলাসিনী (শেষৰ 'ী' কাৰ হ'ব হয়) ।

(৬) কিছুমান আকাৰান্ত শব্দৰ 'আ' কাৰ গুচি 'ঈ' কাৰ হয় । যেনে,—পেহা,—পেহি ; মহা,—মাহী ; বঙা,—বাঙী ; মুগা,—মুগী ; বুঢ়া—বুঢ়ী ; মেচা,—মেচী ; কুজা,—কুজী ; কিছুমান শব্দৰ এনে স্থলত আৰু পৰিবৰ্তন ঘটে ; যেনে. বন্দী,—বান্দী ; কণা,—কণী ; খোড়া—খুড়ী ; দমৰা,—দামুৰী ; কেতিয়াবা ঘাই শব্দৰ পাচত 'ৰ' বা 'ল' আগম হয় । যেনে, কলা,—কালৰী ; ৰঙা,—বাঙলী ; বগ,—বগলী ; *ছৰা,—ছৰালী ; ভেক,—ভেকুলী ;

মন কৰিব লগীয়া,—শ্ৰীমতী, বুদ্ধিমতী, গোবী, আচাৰ্য্যানী, শূদ্ৰানী, প্ৰেয়সী, ইত্যাদি শব্দ বিলাক অসমীয়াত আৰ্হি

ৰূপান্তৰ হোৱা নাই। সেইবোৰ শব্দ তেনে ভাবেই সংস্কৃতৰ পৰা ধাৰ কৰি অসমীয়াত ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

(৭) কিছুমান শব্দ সদাই পুংলিঙ্গ বা স্ত্ৰীলিঙ্গ। যেনে বাপেক, পুতেক, বজা, ডেকা, জোৰাই, বলধ ইত্যাদি;—পুংলিঙ্গ। মাক, জীয়েক, ৰাণী, গাভৰু, বোৰাবী, গাই, ইত্যাদি স্ত্ৰীলিঙ্গ।

বচন ১

সংস্কৃতত যেনেকৈ বচন ভেদে শব্দৰ ৰূপান্তৰ ঘটে। (যেনে, নৰঃ, নৰো, নৰাঃ) পূৰ্ব ফৈদৰ অং, উং, বাং, বিং এই কেইটা ভাষাত সেইদৰে শব্দৰ ৰূপান্তৰ নঘটে। পঞ্জাবী, হিন্দি আৰু পশ্চিম ভাৰতৰ কিছুমান ভাষাত সংস্কৃতৰ দৰেই বহুবচনত শব্দৰ ৰূপান্তৰ ঘটে। যেনে 'এক আদমী' আৰু 'দশ আদমিয়োঁ'। অসমীয়াত কিন্তু 'এটা মানুহ' আৰু 'দহোটা মানুহ'। অৰ্থাৎ এক আৰু বহু দুয়ো বচনতে একেটা শব্দকে তাৰ গঢ় নলৰোৱাকৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। 'আলহী আহিছে' বুলিলে, এজোৰা আলহী বা ততোধিক আলহীক বুজাব পাৰে।

সংস্কৃত যুগত সংখ্যা ভেদে, শব্দৰ ৰূপ তিনিটা আছিল। প্ৰাকৃত যুগত দুটা হল। বৰ্তমান যুগত পূৰ্ব ফৈদত কেৱল একেটা থাকিল। অসমীয়া আদি ভাষাত বেলেগ বেলেগ উপশব্দ যোগ দি বহুত বুজোৱা নিয়ম আছে। সেইটো বিশ্লেষণী প্ৰথাৰ ফল। যেনে, 'বোৰ,' 'বিলাক,' 'ইত,* 'সকল,' 'সৰ'। 'বোৰ' আৰু 'বিলাক' দুটা শব্দৰ মূলৰ বিষয়ে ওপৰত কৈ অহা হৈছে।

*পশ্চিম ভাৰতত আছে 'তেহান' (=সিহঁত, গুজৰাতী); 'বাপ-হান' (বাপেকহঁত মালৱী); তাহ্না, তানহা; (=সিহঁত, পাহাৰী); 'তোহ্নি' (=সিহঁত, ষাণ্ডহী)।

এতিয়া আমি এই বেলেগ বেলেগ উপশক যোগ দি, এক, দুই, তাকৰীয়া বা সবহীয়া সংখ্যা বুজাব পাৰোঁ। যেনে, 'গৰুটো,' 'গৰুহাল,' 'গৰুকেইটা,' 'গৰুবোৰ,' 'গৰুমথা,'।

উপশক ১

সংস্কৃতত উপশক নাই। সেই দেখি ৩সত্যনাথ বড়াই বহল ব্যাকৰণত এই উপশক বিলাকক প্ৰত্যয় বুলিছে। কিন্তু প্ৰত্যয় হৈছে কিছুমান স্বতন্ত্ৰঅর্থ নথকা আখৰ বিশেষ; শব্দ বা ধাতুৰ পাচত প্ৰযুক্ত হৈ সেই ধাতু বা শব্দৰ সৈতে গোটখাই একেটা শব্দত (word) পৰিণত হয়। অসমীয়া উপশক বোৰৰ অর্থ আছে; আৰু সিহঁত ঘাই শব্দৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈ নেযায়, যদিও লেখোঁতে বহুতে ছয়োকো একেটা শব্দৰ দৰে লেখে। যেনে, আমি 'মানুহটো' লেখোঁ কিন্তু মাঠোতে 'manuh to' (মানুহটো) বুলি মাঠোঁ; 'manuhato' বুলি নেমাঠোঁ। এই উপশক বিলাক কেতিয়াবা অকলৈ ব্যৱহৃত হয়। যেনে, "তোমাৰ ভাগত পৰা **খিনি** কি হ'ল?" বা "পাণবোৰ **খিনা খিনা** কৰিলে"। কিন্তু প্ৰত্যয় এইদৰে অকলৈ ব্যৱহৃত হ'ব নোৱাৰে। ইত্যাদি কাৰণত উপশক বিলাকক প্ৰত্যয় বুলি ধৰা ভুল। অসমীয়া ভাষা সংস্কৃতৰ পৰা ওলাইছে বুলি ধৰিলেও সি যে এটা সংস্কৃততকৈ পৃথক ভাষা সেইটো লুই কৰিব নোৱাৰি। এনেস্থলত অসমীয়াৰ ব্যাকৰণ সংস্কৃতৰ ব্যাকৰণতকৈ পৃথক হোৱা স্বভাৱিক আৰু সংস্কৃত ব্যাকৰণক হুবহু অনুসৰণ কৰি অসমীয়া ব্যাকৰণ লেগিলে অনেক অালুকলীয়া বৈপৰীত্য ওলায়।

উপশব্দ বিলাক ইংৰাজী 'article' ৰ দৰে। অসমীয়া আদি পূৰ্ব কৈদৰ চাৰিওটা ভাষাতে উপশব্দৰ ব্যৱহাৰ আছে। কিন্তু অসমীয়াত উপশব্দৰ সংখ্যা আৰু প্ৰচলন অতি সৰহ। হিন্দী আৰু পশ্চিমীয়া ভাষাত নাই। সাধাৰণ বিশেষ্য শব্দবিলাক জাতি বাচক। যেনে, মানুহ, গৰু, ঘৰ। বিশেষ কোনো 'মানুহ,' 'গৰু' বা 'ঘৰ' বুজাব লাগিলে সেই সেই শব্দৰ আগত বা পাচত উপশব্দ ব্যৱহাৰ কৰিব লগাত পৰে। বিশেষ্য শব্দৰ আকৃতি, জোখ, লিঙ্গ, বচন আৰু নিৰ্দিষ্টতা নিৰূপণ কৰিবলৈ উপশব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয় "মানুহ আহিছিল" বুলিলে 'মানুহৰ' সম্বন্ধে একো জনা নগল। কিন্তু "মানুহজনী আহিছিল" বুলিলে, বুজা গল—'কোনো নিৰ্দিষ্ট (definite) মানুহ যাৰ বিষয়ে আগেয়ে কোৱায়েলা চলিছিল, আৰু সেই মানুহ পুৰুষ নহয়, স্ত্ৰী'। কিন্তু, হিন্দীত কৰিলে গলে 'বহু আদমী' বা "আউৰং" বুলিব লাগিব। সেইদৰে 'এজনী মানুহ' বুলিলে 'স্ত্ৰী মানুহ' বুজা গল, কিন্তু অনিৰ্দিষ্ট (indefinite), যাৰ বিষয়ে আগেয়ে জনা নাছিল।

উপশব্দ—অৰ্থ আৰু ব্যৱহাৰ।

কাচলি—'ব'দ' শব্দৰ লগত; একবাচক; মূল অনিশ্চিত।

কুৰা—'জুই' আৰু 'জোঁৰ' শব্দৰ লগত বহু, একবাচক মূল—সং—'কুণ্ড'।

কোচা—দাঁৰি, খেৰ, খৰি, আদি, শব্দৰ, লগত, সমূহ বাচক। মূল—কুণ্ড।

কৈ—তুলনাত শব্দৰ ৫ম ৰূপৰ ঠাইত যুক্ত হয়।

খন—একবাচক; চেপেটা ডাঙৰ বস্তুত খাটে; যেনে, কাপোৰ খন;

খনি—ঐ সৰু আৰু আদৰুৱা। মূল—সং—'খণ্ড'।

খিলা—গছৰ পাত বা তুলাপাত আৰু তেনে বস্তুত খাটে

এক বাচক। মূল—২৮ পৃঃ চোৱাঁ।

খিলি—‘খিলা’তকৈ সৰু, আদৰুৱা।

খিনি—অচেতন সৰু বস্তুৰ বা জুলীয়া বস্তুৰ নামৰ পাচত; সমূহ বাচক। যেনে টকাখিনি, গাখীৰখিনি।

গৰাকী—মানুহৰ বা তেনে শব্দৰ লগত। যান্ত্ৰিক বুদ্ধায়; উভয় লিঙ্গত, একবাচক। যেনে, আলহীগৰাকী।

গছ—‘বস্তি’, ‘চাকি’ আদি শব্দৰ লগত; একবাচক মূল-গছ (tree)।

গাল—অচেতন ক্ষুদ্ৰ বস্তুৰ নামৰ লগত। যেনে ধান গাল।

গালি—সমূহ বাচক; ঐ তাকৰীয়া সমূহ বাচক; আদৰুৱা।

চটা—চেপেটা সৰু বস্তুৰ নামৰ লগত, একবাচক। যেনে—পাটচটা।

চটি—ঐ সৰু আকৃতিৰ; আদৰুৱা।

জন—‘মানুহ’ আদিৰ শব্দৰ লগত সন্মত সূচক; **একবাচক**, পুংলিঙ্গ বোধক।

জনা—ঐ সন্মানসূচক, উভয় লিঙ্গ বোধক।

জনী—ঐ অসন্মানী, **স্ত্ৰীলিঙ্গ বোধক**; একবাচক।

জাক—জন্তু বা চৰাইৰ নামৰ লগত; সমূহ বাচক।

জোপা—‘গছ’ আদি শব্দ লগত, একবাচক।

জুপি—ঐ সৰু আৰু আদৰুৱা ভাবত।

জোৰা—একবাচক; ‘মানুহ’ আদি শব্দৰ লগত সন্মানসূচক আৰু ‘দৰব’ৰ নামৰ লগত; যেনে, এজোৰা নাগাজুঁনৰ বড়ী।

জোৰা—‘গায়ন’ আদি শব্দৰ লগত; সমূহ বাচক; যেনে, ‘ঢুলীয়া এজোৰা’ যাত্ৰা পাৰ্টি এজোৰা।

টো—স্ত্ৰী লিঙ্গ আৰু সংখ্যা বাচক শব্দত বাজে সকলো শব্দৰ পাচত বহে; পুং আৰু ক্লীবলিঙ্গ বোধক; একবাচক; মানুহ আদি

শব্দৰ পাচত অসম্মানী; অচেতন বস্তুৰ পাচত বহিলে সেই বস্তু আকৃতিত গোটা বুলি বুজায়; ব্যক্তি বাচক নামৰ পাচত বহিলে তুচ্ছ বা সমনীয়া ভাব প্ৰকাশ কৰে। নিৰ্দিষ্টকাৰী (definite), এতেকে সদায় শব্দৰ পাচত বহে। যেনে, মানুহটো, হাতীটো, কিতাপটো, ছাতিটো, ধনীৰামটো। মূল-'গোট'।

টা—ঐ; কিন্তু সংখ্যাবাচক শব্দৰ লগত বহে। অনিৰ্দিষ্টকাৰী (indefinite) এতেকে ব্যক্তিবাদক নামৰ লগত নবহে আৰু আন শব্দৰ আগত বহে।

টাৰ—চুলি, ফান, আদি শব্দৰ লগত; সমূহ বাচক।

টি—'টো' আৰু 'টা' চোৰা' আকৃতিত সৰু বুজায় আৰু আদৰ্শৰ।

টোপ
টোপা
টুপি

} তাকৰীয়া জুলীয়া বস্তুৰ নামৰ লগত বহে।

ডাল—অচেতন বস্তুৰ লগত; দীৰ্ঘলীয়া আকৃতি বুজোৱা।

ডালি—ঐ লাহী আৰু আদৰ্শৰ ভাবত।

ডোখৰ—ঐ টান ডাঙ্গৰ খণ্ড বুজায়।

দৰা—মাটিৰ একখণ্ড বুজায়। যেনে মাটি এদৰা, ধান এদৰা (অৰ্থাৎ ধান থকা মাটি এদৰা)।

ধাৰ—বৈৰোৱা পানীৰ লগত; একবাচক; লা-লিকৈ থকা বস্তুৰ সমষ্টি বুজাবলৈ যেনে 'গণি ধাৰ,' 'মালা ধাৰ'।

পাট—চেপেটা সৰু বস্তুৰ লগত ব্যৱহৃত হয়; যেনে, 'কুৰ্শা পাট'।
অবজ্ঞাবে বিবিধ শব্দৰ লগত ব্যৱহৃত হয়; এক বাচক; যেনে, মানুহপাট, ভজ পাট।

ফাকি—চমুটেক কোৱা 'কথা' আদি শব্দৰ লগত; একবাচক। যেনে,
মন্ত্ৰ ফাকি; যোজোনা ফাকি।

ফাল—কোনো গোটা বস্তুৰ অৰ্দ্ধভাগ বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।
যেনে, 'বাঁহফাল'।

বিৰা—'পাণ' শব্দৰ লগত মাত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। **এক
বাচক।**

বিলাক—'মানুহ' আদি শব্দৰ পাচত সামান্য ভাবত ব্যৱহাৰ কৰা
হয়। ইতৰ জন্তুৰ আৰু অচেতন বস্তুৰ নামৰ পাচতো ব্যৱহাৰ
কৰা হয়; **বহুবাচক।** মূল—২৪ পৃ: চোৱাঁ—

বোৰ—ঐ, অসম্মানী; **বহুবাচক।** মূল—২৪ পৃ: চোৱাঁ—

মথা—জন্তুৰ নামৰ লগত; 'মানুহ' আদি শব্দৰ লগত অসম্মানী;
সমূহ বাচক।

বোৰ—জন্তু আৰু আন আন বস্তুৰ লগত দুটা বুজাবলৈ। মানুহ আদি
শব্দৰ লগত, মতা-তিবোতা বুজাবলৈ। **দ্বিবাচক।**

লোক—সৰ্বনামৰ **পাচত** বহুবাচক উভয়লিঙ্গত সম্মানী —

ষাৰ—'ফাকি' উপশব্দৰ সৈতে একে অৰ্থত।

সকল—'মানুহ' আদি শব্দৰ **পাচত** উভয় লিঙ্গত, **বহুবাচক;**
'সি,' 'যি,' সৰ্বনামৰ **পাচত** সম্বন্ধসূচক, নিৰ্দিষ্টকাৰী।

সোপা—গঢ় নথকা, জুকিয়াই নোথোৱা বস্তুৰ নামৰ পাচত **সমূহ-**
বাচক; মূল—সং—'শক'

হাল—জন্তু বুজোৱা শব্দৰ লগত; **দ্বিবাচক** মানুহ শব্দৰ লগত
বহিলে মতা-তিবোতা বুজায়। মূল—সং—হল

বহুবাচক উপশব্দই আগত বহা শব্দটোৰ অৰ্থ নিৰ্দিষ্ট কৰে কিন্তু বস্তুৰ সংখ্যা অনিৰ্দিষ্ট হৈ থাকে। কিন্তু সংখ্যা বাচক শব্দই নিৰ্দিষ্ট সংখ্যা বুজায়। সেই দোখ, সংখ্যাবাচক শব্দৰ লগত বহুবাচক উপশব্দ নবহে। অৰ্থাৎ, আমি '১০টা চবাই' বোলোঁ বা 'চবাই বোৰ' বোলোঁ; কিন্তু 'দহ বোৰ চবাই' নোবোলোঁ।

'আধাৰ' (container) অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা বস্তুৰ নাম অইন বস্তুৰ জোখ, পৰিমাণ বুজাবলৈ উপশব্দ স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। যেনে 'মানুহহাৰ'; ইয়াত 'হাৰ' শব্দ মানুহৰ জোখ বুজাবলৈহে ব্যৱহৃত হৈছে। তাৰ নিজ অৰ্থ লোপ পাইছে। সেইদৰে, 'পানী কলহ', 'ছুচুঙা গাখীৰ'।

জোখ বুজোৱা শব্দবিলাকো উপশব্দৰ দৰে ব্যৱহৃত হয়। যেনে, 'এসেৰ চেনি' 'কাপোৰ গজ'; 'ধান দোন', 'কাগজ বিম। ডৰ্জন, দিস্তা, কুৰি, শ, 'বুৰি' আদি সমূহবাচক শব্দবিলাকো উপশব্দৰ দৰে ব্যৱহৃত হয়। উপশব্দবিলাক ঘাইশব্দৰ সলনি (সৰ্বনামৰ দৰে) কেতিয়াবা ব্যৱহৃত হয়। যেনে 'ইটোৱে সিটোক গালি পাৰিছে'।

উপশব্দবিলাক ঘাই শব্দৰ আগত বহিলে লগত এটা সংখ্যা শব্দ লৈ বহে। যেনে 'এহাল গৰু' 'ছজনী তিকতা'। এনে স্থলত আগত বহা সংখ্যা শব্দৰে সৈতে গোট খাই উপশব্দটো বিশেষণ স্বৰূপ হয়।

সংখ্যা বাচক শব্দ:

সং—একম্ = প্ৰাং—একো = অং—এক্। পাচত উপশব্দ যুক্ত হলে 'এক'ৰ ক লোপ পায় (এক + জন = এজন)। তাৰ কাৰণ হৈছে,

উপশব্দৰ মৈতে লগ লাগি এটা শব্দ হয়। তেতিয়া 'ক' টো উচ্চাৰণ কৰিবলৈ গলে প্ৰথম মাত্ৰা 'এ'ত জোৰ পৰে; কিন্তু অসমীয়া মানুহে প্ৰথম মাত্ৰাত জোৰ দিব নোখোজে। সং—দ্বি=প্ৰাং—দুএ, দুৰে অং—দুই। ইয়াতো উপশব্দৰ যোগত 'দুই'ৰ 'ই' গুচে। সং—'ত্ৰীনি'= অং—'তিনি'। বঙ্গ দেশত আগেয়ে 'তিনি' চলিছিল আৰু পূব হিন্দাতে 'দুই, তিনি, চাৰি' শব্দৰ চলন আছিল। পাচলৈ হিং আৰু বাং ভাষাত 'তিন্' আৰু 'চাৰ্' হল। সং—'ষষ্' = অপভ্ৰংশত 'ষহ্'। কিন্তু পালি আৰু অশোকৰ লিপিত 'ছ' আছে। অসমীয়াই শব্দৰ শেহত বহল উচ্চাৰণ ভাল নেপাই তাত 'ই' যোগ দি মুখ জাপ খুৰাব খোজাৰ পৰা ছ='ছই' হল। কিন্তু হিন্দীত অপভ্ৰংশৰ 'ষহ' গুচি 'ছও' হল। সং--নব অসমীয়াত 'ন (অ)' হৈ থাকিল। সং—দশ=অং—দহ। সং—'একাদশ'ৰ পৰা অং—'এঘাৰ' লৈ এটা দীঘল জাপ। 'একাদশ'ৰ পৰা 'এগাৰহ' তাৰ পাচত 'হ' লোপ পালে; কিন্তু 'গ' মহা প্ৰাণিত হৈ 'এঘাৰ' শব্দৰ সৃষ্টি হল। এই সংখ্যা শব্দবোৰৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিলে এনে অনুমান হয়, যেন 'এক'ৰ পৰা 'দহ'লৈকে শব্দ কেইটা আসামত স্বতন্ত্ৰৰীয়া কৈ হোৱা; কিন্তু 'এঘাৰ'ৰ পৰা 'উনৈশ' লৈকে বাহিৰৰ পৰা অহা। কাৰণ, 'একাদশ'ৰ 'ক'টো 'গ' হোৱা অসমীয়া নতে বিবল। আকৌ, সং 'দ্বাদশ' শব্দৰ ঠাইত অসমীয়া 'দোৱাদশ' আছেই; তথাপি তাক তল পেলাই 'বাৰ' হোৱাটো অসমীয়া নহয়। 'ষোল্ল' শব্দৰ 'ল' টো পূব ভাৰতীয় লক্ষণ বুলি ওপৰত কৈ অহা হৈছে। কিন্তু 'বিশ' শব্দ 'বিহা' স্বৰূপে অসমীয়াত চলিছিল। আৰু 'একৈশ' শব্দও অসমীয়াত 'একছি' স্বৰূপে আছিল। এতিয়া বঙালী ভাষাৰ প্ৰভাৱত বিছ্ আৰু একৈছ্ (লেখাত বিশ্, একৈশ্) চলিছে। এইদৰে

পাচৰ সংখ্যাবোৰৰ শেষত য'ত বঙালীত 'শ' টো হ'ল হৈছে, অসমীয়াই তাক ছ উচ্চাৰণকৰে আৰু য'ত-'শ'টো স্বৰাস্ত, তাত অসমীয়াই 'x' উচ্চাৰণ কৰে। যেনে, আশী, বিৰাশী, শ।

অব্যয় শব্দ

নামশব্দ, বিশেষণ, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া আৰু ক্ৰিয়াবিশেষণত বাজে অৰ্থযুক্ত বাকী বিলাক অব্যয় শব্দ। ইহঁতৰ ৰূপান্তৰ নঘটে; বা ইহঁতৰ পাচত বা আগত বিভক্তি আদি যোগ দিয়া নহয়। অব্যয় শব্দ প্ৰধানতঃ তিনি বিধ,—(১) সম্বোধনী, (২) ভাববোধক, (৩) যোজক। তলত অব্যয় শব্দবিলাকৰ অৰ্থ আৰু সঙ্গতি দেখুওৱা হ'ল।

সম্বোধনী—অ'—(সামান্য মানুহক মাতিোতে। যেনে; অ' গৰখীয়া!) অৰে—(পঢ়ত বা নাটকত গালিসূচক)। ঔ (প্ৰত্যুত্তৰত হেৰ' (সামান্যলোকক মাতিোতে)। হে'ৰা (ঐ সমনীয়াক) হে'ৰি (সম্বোধন)।

ভাববোধক—অ' (শ্ৰবণ কৰাত); অ (আচৰিত ভাবত); ইস্ উস্ (দুখ বেজাৰত)। আই ঔ, (ভয়ত) আঃ (আনন্দত); ছিঃ (ঘৃণাত) ইচ্ (অপ্ৰিয় ভাবত) জানো! (অজ্ঞতা বা "মই নেজানো" বুজাবলৈ); জয় (উৎসৰত) দেহি, দেহি ঐ (পুতৌ ভাবত)। নে, নো, (প্ৰশ্ন বোধক, সন্দেহ বোধক)।

যোজক—এই শ্ৰেণীৰ অব্যয় সংখ্যাত সৰহ। ইহঁতে দুটা শব্দ বা বাক্যৰ মাজত বহি তাৰ মাজত কাৰ্য্যকাৰণ আদি সম্বন্ধ

ঘটায়। ছুটা শব্দৰ মাজত বহিলে অনেক স্থলত আগৰ শব্দটোৰ
ৰূপান্তৰ ঘটে। তলত এনে বিধ অব্যয় শব্দৰ এটা তালিকা
দিয়া হল।

অইন কি } —(even যেনে, তেওঁ মোক সোধ-পোছ নকৰিলে,)।
অইন ছাৰি }

ইঅন কি—(বহ বুলিও নকলে)।

অথচ—(on the other hand ; বিপৰীত ভাৱত ; যেনে, সি বেমাৰত
পৰিছে, অথচ চিকিৎসা নকৰায়)।

অথবা—(বিকল্প অৰ্থত ; 'এতএব, এতেকে, এতেকতে' (সিদ্ধান্ত
বুজোৱা, ছুই বাক্যৰ মাজত) ; 'অনুসৰি, অনুসাৰে, অনুযায়ী
('এই', 'সেই' ইত্যাদি সৰ্বনাম বা কাৰ্য্যবাচক নাম-শব্দৰ পাচত ;
যেনে, এই অনুযায়ী, তুমি কোৱা অনুসৰি কামটো কৰা হ'ল)।
'অৰ্থাৎ'—(অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰাত)। 'অৰ্থে' (উদ্দেশ্য বুজাবলৈ
ষষ্ঠ রূপান্তৰ শব্দৰ বা 'এই' 'সেই' আদি সৰ্বনামৰ পাচত)।
'আৰু' (যোজক)। 'ইতি' (কোৱা কথা অন্ত পৰা বুজাবলৈ
বাক্যৰ পাচত)। 'ইত্যাদি' ('আৰু এনে বিধৰ অন্তান্ত' অৰ্থ
বুজাবলৈ একাধিক শব্দৰ পাচত)। 'উপৰি' ('ওপৰঞ্চি' বুজাবলৈ
'তাৰ' 'ইয়াৰ' সৰ্বনাম বা ৬ষ্ঠ বিভক্ত্যান্ত নাম-শব্দৰ পাচত)
'উপলক্ষে' ('এই' 'সেই' সৰ্বনাম বা ৬ষ্ঠ বিভক্তি যুক্ত শব্দৰ
পাচত, উদ্দেশ্য বুজাবলৈ)।

উলটি—(on the Contrary ; উপকাৰৰ সলনি অপকাৰ পোৱা
অৰ্থ বুজাবলৈ বাক্যৰ আগত) 'উদ্দেশ্যে'—'লক্ষ' বুজাবলৈ, ৬ষ্ঠ
ৰূপৰ পাচত।

ওৰফে—(alias, একে নামৰ দুটা শব্দৰ মাজত) ।

কাৰণ—(because, দুটা বাক্যৰ মাজত) ।

কাৰণে—(owing to, 'এই' 'সেই' সৰ্বনাম বা ঙ্গী বিভক্তি যুক্ত নাম-শব্দ বা সৰ্বনামৰ পাচত) ।

কিছানি } —perhaps, সন্দেহবোধক বাক্যৰ লগত) ।
কিবাছানি }

কিথ—(or, 'কিয়' (why ; প্ৰশ্নবোধক) ।

কিয়নো—(because ; দুই বাক্যৰ মাজত কাৰণ দৰ্শাবলৈ) ।

খাতিৰে—(for the sake of ; 'এই, 'সেই' সৰ্বনামৰ বা ঙ্গী বিভক্তি যুক্ত নাম বা সৰ্বনাম শব্দৰ পাচত) ।

গতিকে—(hence ; কাৰ্য্যৰ গতি অনুযায়ী ফল বুজাবলৈ দুটা বাক্যৰ মাজত) ।

গুণে—(by reason of ; 'এই, সেই' সৰ্বনাম বা ঙ্গী বিভক্তি যুক্ত সৰ্বনাম আৰু শব্দৰ পাচত 'কাৰণত হোৱা' বুজাবলৈ) ।

ঘূৰি—('উলটি' চোৱা) ।

চানেকীয়া—(somewhat like ; 'ঈষৎ' অৰ্থত বৰণ বা আশ্বাদ বুজাবলৈ ; যেনে, বগা চানেকীয়া, তিতা চানেকীয়া) ।

চাইগৈ—(most probably ; একেটা বাক্যৰ মাজত বা পাচত সম্ভব্য বুজাবলৈ) ।

চোন—("কাৰন বুজা নেযায়" এনে ভাব বুজাবলৈ একেটা বাক্যৰ মাজত বা পাচত) ।

ছাৰি—(far from ; আশাৰ বিপৰীত কাৰ্য্য বুজাবলৈ) ।

জানিবা—(supposing ; however ; 'ধৰি লোৱা হওক' আৰু
'হক তেওঁ' অৰ্থত) ।

জানো—(is it so ; প্ৰশ্নবোধক বাক্যৰ মাজত বা পাচত) ।

জানোচা—(if by chance ; সন্দেহবোধক : বাক্যৰ মাজত বা
পাচত) ।

তথাপি } —(in spite of that ; 'সেইকাৰণৰ সত্ত্বেও' অৰ্থত দুই
তথাচ }
বাক্যৰ মাজত)

তত্বেপি } —(in addition to that ; অতিৰিক্ততা বুজাবলৈ) ।
তাৰ উপৰি }

তেও—('তথাপি' চোৱা) ।

তেন্তে } —(then ; 'বন্ধি সেয়ে হয়' অৰ্থ বুজাবলৈ দুটা বাক্যৰ
তেনেহলে }
মাজত) ।

তেতিয়া—(in that case) ।

তেহে—(only then) । 'তেওবুলি' (even then) ।

তেহেলৈ—(even ; দুই বাক্যৰ মাজত ; যেনে মই কেতিয়াও বিশ্বাস
নকৰোঁ, তেহেলৈ সি যিমান কওক) ।

দেখোঁ, 'দেখোন'—('হব নলগাটো হোৱা' বুজাবলৈ ; যেনে, 'সি দেখোন
গল গৈ') ।

দৰে—(like ; 'এই, 'সেই' সৰ্বনাম আৰু ৬ষ্ঠী বিভক্তি বৃত্ত নাম-শব্দ
বা সৰ্বনাম শব্দৰ পাচত) ।

দি—(by, like ; প্ৰথমা বিভক্তিযুক্ত দিশবাচক শব্দৰ আৰু স্ব-ৰূপত
কাৰ্য্যবাচক শব্দৰ পাচত ; যেনে 'তলোদি,' তুমি 'কোৱাদি') ।

দি, দিয়ক, দেইবা,—(সাদৰ-পূৰ্বক বা বিনীত ভাবে কোৱা বাক্যৰ পাচত) ।

দ্বাৰা, দ্বাৰাই—(by means of ; কাৰ্য্যৰ উপায় বা কৰণ instrumentality বুজাবলৈ ৬ষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত) ।

নচেৎ, নহলে, নতু, নতুবা, নাইবা—(if not ; 'যদি আগত কোৱা মতে নহয়' বুজাবলৈ বাক্যৰ আগত) ।

নিমিত্তে—(for ; উদ্দেশ্য অৰ্থত ৬ষ্ঠী বিভক্তি যুক্ত শব্দৰ পাচত বা 'এই, সেই' সৰ্বনামৰ পাচত) ।

নিদানে—(by reason of, ৬ষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত) ।

নিচিনা—(like, similar to ; ৬ষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত 'সদৃশ' অৰ্থত) ।

পৰা—(from ; কাৰ্য্যৰ আৰম্ভ বুজাবলৈ ৬ষ্ঠীবিভক্তি যুক্ত শব্দৰ পাচত অপাদান কাৰকত) ।

পৰিমাণে—(by measure of ; শব্দৰ পাচত যুক্ত হৈ যোথ বুজায় ; যেনে, বেল পৰিমাণে বাঢ়ে, তিল পৰিমাণে টুটে) ।

পৰিমিত্ত— up to ; সীমা বুজাবলৈ, 'এই, সেই' বা স্বৰূপত থকা শব্দৰ পাচত) ।

পতি—(each ; প্ৰথম বিভক্তি যুক্ত শব্দৰ পাচত ; যেনে 'ঘৰেপতি) ।

পিচে—(then ; 'আগত হোৱা ঘটনাৰ পাচত' অৰ্থত বাক্যৰ আৰম্ভত) ।

পৰিবৰ্ত্তে—(in stead of ; 'সলনি' অৰ্থত ৬ষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত) ।

প্ৰতি—(towards ; 'উদ্দেশ্য' অৰ্থত ৬ষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত) ।

প্ৰভৃতি } —('আদি' অৰ্থত শব্দৰ পাচত) ।
প্ৰমুখ্যে }

বনাম—(against, versus ; ‘বিপক্ষ’ অর্থত দুই শব্দৰ মাজত) ।

বাবে—(for, “নিমিত্তে” চোৰা) । বা (or, বিকল্প অর্থত) ।

বাক—(yes ; শলাগনিবোধক) ।

বিষয়ে—(relating to ; ‘এই সেই’ সৰ্বনাম আৰু ৬ষ্ঠ বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত ; সম্বন্ধ সূচক) ।

বুলি—(that ; যোজক স্বৰূপে, যেতিয়া বাক্যটোৰ এক বণ্ড পাচত বহা ক্ৰিয়াৰ তলতীয়া হয় ; যেনে, তুমি আহিবা বুলি মই ভাবিছিলোঁ) ।

বোলে—(that ; দুটা বাক্যৰ মাজত সম্বন্ধ বুজাবলৈ ; যেনে, সি মোক কলে বোলে ঘৰত কোনো নাই) ।

বাদে—(after ; ‘পাচত’ অর্থত ৬ষ্ঠ বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত ; যেনে ‘এই মাহৰ বাদে সি ঘৰ পাবহি’) ।

বিনে
বাজে
বাহিৰে } (outside of, except শব্দৰ মে আৰু ৬ষ্ঠ ৰূপৰ
পাচত ‘বিহিনে’ অর্থত) ।

বিহনে, বাহিৰে—(without ; ‘অভাবে’ অর্থত ৬ষ্ঠ বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত) ।

বিশেষতঃ—(especially ; ‘প্ৰধানকৈ’ অর্থত) ।

ভালোতোহে—(that is why ; দুই বাক্যৰ মাজত ‘নিশ্চিত কৰণ’ বুজাবলৈ) ।

ভাল—(alright ; শলাগনি বোধক)

মাফত—(with ; ‘জৰিয়তে’ অর্থত ৬ষ্ঠ বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ পাচত) ।

মতে—(according to ; ‘অনুসৰি’ চোৰা) ।

মান—(১) 'পৰিমাণ' বৃজাবলৈ জোখ বাচক শব্দৰ পাচত বা 'ই,

কি, যি, তি, মি,' সৰ্বনামৰ পাচত। (২) 'সমান' অৰ্থত
 ৬ষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত দন্দৰ পাচত; যেনে, তোমাৰ মান ধনী নাই)।

মানে—('পৰ্য্যন্ত,' অৰ্থত ক্ৰিয়াৰ পাচত; যোন, 'হয় মানে ভাল,'
 'নাহে মানে নেবিবি')। 'বুৰি,' instend of, ৬ষ্ঠী ৰূপৰ পাচত।

যদ্যপি, যদি—(if; 'সাপেক্ষ' অৰ্থত)।

যদিশ্চাৎ—(if by chance; যদিচ, যদিও although)।

যহত—(in return for benefit done; ৬ষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত কাৰ্য্য
 বাচক শব্দৰ পাচত)।

যাতে—(so that; দুই বাক্যৰ মাজত)।

যেনে—(as for example; উদাহৰণ দেখুওৱা; ('যেনে কুকুৰ
 তেনে টাণ্ডোন,' ইয়াত 'যেনে, তেনে,' শব্দ বিশেষণ)।

যেন—(as if; বাক্যৰ মাজত বা পাচত)।

যে—বিশেষ মনযোগ আকৰ্ষণ কৰিবলৈ, যেনে, 'সি ~~যে~~ ইমানতো
 নাছিল তাৰ কাৰণ কি?' (যিহেতু বাক্যলৈ মনযোগ আকৰ্ষণ
 কৰা হয় তাৰ মাজত বহে, পাচত নহয়)।

লাগি—'উদ্দেশ্য' অৰ্থত, দ্বিতীয় বিভক্তিৰ পাচত; যেনে ঘৰক
 লাগি, তোমাক লাগি।

সম্পৰ্কে } —(relating to; 'এই' 'সেই' সৰ্বনামৰ আৰু ৬ষ্ঠী
 সম্বন্ধে } বিভক্তিৰ পাচত)।

সৈতে—(with, 'লগত লৈ' অৰ্থত ১ম আৰু ৩য় ৰূপৰ শব্দৰ পাচত)।

নাতেপাচে—(taking everything in to consideration; বাক্যৰ
 আগত)।

সেইদেখি—(therefore ; 'এতেকে' অৰ্থত বাক্যৰ আগত)।

হতুৱাই—(through the instrumentality of, by ; ৬ষ্ঠ ৰূপৰ পাচত)।

হন্তে—(from ; পুৰণি পুথিত 'পৰা' অৰ্থত ৬ষ্ঠ ৰূপত)।

হবলা—(so it appears ; 'সান্ত্বা' বুজাবলৈ বাক্যৰ পাচত)।

হেনজানি—(therefore ; সেইদেখি, বাক্যৰ আগত)।

হেনো, ছনো—(so it is reported ; উৰা বাতৰি বুজাবলৈ)।

হেন—('সদৃশ' অৰ্থত যেনে ; এই হেন পুৰুষ, মানুহ হেন)।

অব্যয়ৰ উপৰি শব্দৰ পাচত কিছুমান 'লব্ধ' ব্যৱহাৰ কৰা হয় (সেইবোৰ তলত দিয়া হল)

ই } —(বিশেষ জোৰ দিবলৈ) ; যেনে 'সি যাবই লাগিব' ;
এই } 'ভালেই হল,' নগলেই নহয়।

এ—('সঙ্গ' বুজাবলৈ) ; যেনে, 'সিয়ে গুৱে যান,' 'কোনে কোনে যাব ?'

ও—(also) ; 'তুপবে' অৰ্থত ; যেনে, 'ময়ো কৈছিলোঁ।'

কে—(বিশেষ জোৰ দিবলৈ, 'মাত্ৰকে' নেগাতিলে)। এই 'কে' টো কৰ্মকাৰকৰ ক্+এ (জোৰ দিবলৈ)।

হে—(only) ; 'কেৱল' অৰ্থত ; 'এবাৰহে টেঙা আম বেচিব পাৰি।'

সৰ্বনাম :

- সৰ্বনাম কেইবা বিধৰ আছে :—(১) ব্যক্তি আৰু বস্তু বোধক ;
(২) কাল বোধক ; (৩) স্থান বোধক ; (৪) বিচাৰ বোধক ;
(৫) মানমিহলি ;

(১)—মই (I), আপুনি, তুমি, তই, (you), সি, তেওঁ, (he), তাই, তেওঁ, (she), ই, (it or this man), এওঁ, (this man or woman, respectfully); এই, (this woman); তেখেত, (he or she most respectfully); এখেত, (this here gentleman or lady); —একবাচক।

আমি, আপোনালোক, তোমালোক, তোমাসৰ, তহঁত, তাইহঁত, সিহঁত, তেওঁলোক, ইহঁত, এইহঁত, এওঁলোক, এখেতসকল, তেখেতসকল—বহুবাচক।

(২)—অথনি, (then); এতিয়া, (now); যেতিয়া, (when); কেতিয়া, (when); কাহানিবা, তাহানি, (what day); (সং—এতাবৎক, যাবৎক, তাবৎক = প্ৰাং—এতিয়, কেতিয়, জোন্তয়,)। যাহানি, তাহানিখন, যাহানিখন, (সং = যৎক্ষণং, = পূৰ্ণি অং, যৈ'সানি, = যাহানি), কেতিয়াবা (sometimes)। এইবিলাক সন্দৰ্ভনামৰ কেৱল দুটা ৰূপান্তৰ ঘটে:—৪থী আৰু ৬ষ্ঠী বিভক্তি যুক্ত; যেনে—অথনিলৈ, এতিয়ালৈ, অথনিৰ, এতিয়াৰ, ইত্যাদি। ৪র্থ ৰূপত 'লৈ'ৰ ঠাইত বিকল্পে 'কৈ' হয়। তেতিয়া সেই শব্দ ক্ৰিয়া বিশেষণৰ তুল্য হয়। যেনে, কাহানিকৈ যাম ?

(৩) ক', অ', ইয়া, ত', য', তা, এখে, তেহে, এইবোৰৰ ৪টা মাত্ৰ ৰূপান্তৰ ঘটে—যেনে, অ'ক, ক'ক, য'ক, ত'ক, অ'ৰ, ক'ৰ, য'ৰ। অ'লৈ, ত'লৈ, য'লৈ, ক'লৈ। অ'ত, য'ত, ক'ত, ত'ত,। ইয়ালৈ, ইয়াত, ইয়াৰ। তালৈ, তাৰ, তাত; এখেলৈ, এখেত, এখেৰ, তেহেৰ, তেহেত।

(৪)—কি, কোন, কা, যি, যা (who, what), কোনো, কেও (any) কোনোবা, কাৰবা, (some one, some body)।

(৫)—অইন, নিজ, লোক, অমুক, (some body) পৰ, কিছু (some), এতেক, যেতেক, তেতেক। 'কিছু'ৰ ৰূপান্তৰ নঘটে। তদুপৰি কিছুমান শব্দ আছে যি বোৰক বিশেষণীয় সৰ্বনাম বুলিব পাৰি; কাৰণ, সেইবোৰত সৰ্বনাম আৰু বিশেষণ দুইবোৰ লক্ষণ আছে। যেনে—এনে, এনেকুৱা, যেনে, যেতেক, তেতেক, কেতেক, তেতেক, যেনেকুৱা, তেনে, তেনেকুৱা, কেনে, কেনেকুৱা, সকলো, আটাই, মো (সং—অসো) সেই (সং: হি) যি, এই (this),।

'যি, সি, ই, কি, কোন,' সৰ্বনামত 'টো' আৰু অইন তেনে উপশব্দ যোগ দিলে বিশেষণ হয়। যেনে 'যিটো মানুহ' বা 'যি জনী মানুহ,' সিটো; কোনটো ইত্যাদি। যি, সি, ই, কি, তি—এইবিলাক সৰ্বনামৰ পাচত 'মান' উপশব্দ যোগ দিলে পৰিমাপক বিশেষণ শব্দ হয়। যেনে, যিমান সিমান, ইত্যাদি।

মই, আমি—সং—ময়া=প্ৰাং 'মই', 'মএ,'। তাৰ পৰাই অং—'মই' হৈছে বুলি বহুতে ভাবে। কিন্তু প্ৰাকৃতত 'অস্মদ্' সৰ্বনামৰ ভেটি (base) হৈছিল 'ম' (৮৪ পৃ চোৱাঁ)। সেই 'ম'তে 'এ, ক্, ব, লৈ, ত' আদি বিভক্তি যোগ দিয়াত মই, মোক, মোৰ, মোলৈ, মোত শব্দ নিষ্পন্ন হল। প্ৰাং 'মহ' ৬ষ্ঠ ৰূপটোৰ ওপৰত বিভক্তি দিয়াত, 'মোহোৰ,' তোহোৰ ইত্যাদি ৰূপ বৈষ্ণবী যুগত চলিছিল। 'আমি' = প্ৰাং অম্হে = অপ. —অম্হইং। বাকি বিলাক ৰূপ 'আমা' ভেটিৰ (base) ওপৰত সজা। আমা = প্ৰাং 'অম্হান'।

'তুমি—প্ৰাং তুম্হে = অপ. তুমহই (১মা বহুবচন)। বাকী বোৰ ৰূপ প্ৰাং ৬ষ্ঠ ৰূপ 'তুমা' শব্দক ভেটি (base) কৰি লৈ সজা হৈছে।

তই—হিঃ 'তৈ'=অপ. 'তইং' (ওয়া একবচন কৰণ কাৰকৰ)
 'আপুনি'='আপোন' (প্ৰাং—অপ্নন, সং—'আত্মন')। অসমীয়া
 'তদ্' সৰ্বনামৰ কৰ্তা কাৰকৰ ৰূপটো সং—'সঃ'ৰ পৰা; বাকী
 বোৰ ৰূপ সম্বন্ধ কাৰকৰ পৰা হৈছে। সং—সঃ='প্ৰা সো',
 অশোকৰ প্ৰাকৃতত 'সে'=অং—'সি'।

সং—'তন্ত্ৰ' প্ৰাং 'তাস—'তাহ—'তাত—'তা' (ত্ৰিৰ্যাকৰূপ) + ক,
 বে, ব্, লৈ, ত্=তাক তাৰে তাৰ্, তালৈ, তাত্।

অং—'তেও' *—'তেরে' =সং—'তেনাম্' for 'তেবাং' (by analogy
 প্ৰাং—তান—)।

অং—'এও' =সং এনাম or অয়ম।

সং—'যঃ' =প্ৰাং—'যো—'অশোকৰ প্ৰা—'জে', =অং—'যি (উচ্চাৰণত
 'জি') বাকী বোৰ ৰূপ সং 'যন্ত্ৰ' =প্ৰাং—'জাস' =জাহ; জাহ =অং
 'যা' (উচ্চাৰণত 'জা') + ক, ব্, ত্ লৈ =যাক, যাৰ, যাত, যালৈ।
 সং—'কন্ত্ৰ' =প্ৰাং—'কাস', কাহ—'কাঅ', —'কা'+ই (এ), ক,
 ব্, তালৈ =কাই. § কাক কাৰ, কাত কালৈ। 'এখে' মাঃ প্ৰা
 'এষে' (অধিকৰণে) আৰু তাৰ অনুকৰণত, 'তেখেত' হৈছে।

সং—'তাই (she.) =পালি 'তায়ো' (কৰ্তা, বহুবচনত কিম্বা 'তায়'
 (৬ষ্ঠী—একবচনত)। এই ৬ষ্ঠী—ৰূপটো (তাই) আকৌ ভেটি

*তেহেঁ, তেহুঁ sometimes, found in old puthis are
 aspirated forms.

§কাই বা কাঁই বৰপেটা অঞ্চলতহে আজিকালি চলে আসামৰ
 বাকীবিলাক ঠাইত আৰু গুজৰাটী, মাৰাথী ভাষাত 'কোন' (= প্ৰাং
 'কউন' =সং—'কঃ পুনঃ') শব্দৰ প্ৰচলন আছে।

(base) হোৱাত তাতে ক্, ব্ ত্ লৈ, বিভক্তি যোগ দিয়াত তাইক তাইব তাইত 'তাইলৈ,' ৰূপ হৈছে।

সং—'ইদম' = পালি 'ই'ম' = অং 'ই'। সং--অশ্ব = প্রা--আস = অং--আ।

সং—'ইদম' শব্দৰ পৰা পালিত আনো 'অ' হৈছে। সেই 'অ' অপভ্রংশত 'আ' এই দৰেও অসমীয়াত 'আ' হব পাৰে। তাতে বিভক্তি যোগ দিয়াত 'আক,' 'আব,' 'আত,' শব্দৰ উৎপত্তি হৈছে। বৈষ্ণবী যুগৰ লেখাত এইদৰে পোৱা যায়। কিন্তু ১৭১৮ শতিকাৰ উজনী আসামত 'আক, আৰ, আত' শব্দৰ ঠাইত 'য়াক,' 'য়াৰ,' 'য়াত,' শব্দৰ প্ৰচলন হবলৈ ধৰিলে (পুৰণি ব্ৰজী চোৱাঁ)। এইটো পশ্চিম হিন্দীৰ লক্ষণ (যেনে, 'আদমীৰ'ৰ ঠাইত 'য়াদমী') সম্ভৱতঃ পশ্চিম ফালৰ পৰা আহি উজনী আসামত 'কাকতি' আদি নানা ৰাজকীয় কামত নিযুক্ত হোৱা মানুহৰ পৰা এনে উচ্চাৰণ সোমালে। কিন্তু এই দেশৰ মানুহৰ মুখত পৰি 'য়াক' 'য়াৰ,' 'য়াত' গুচি 'ইয়াক, ইয়াৰ' আৰু 'ইয়াত' হল। সাধাৰণতে মানুহে ভাবে, 'ইহাক, ইয়াৰ, ইহাত' শব্দৰ পৰা হল বুলি। কিন্তু পুৰণি সাহিত্যৰ ভাষাই সেইটো সমৰ্থন নকৰে।

সং—অশ্বিন্, তশ্বিন্, কশ্বিন্, যশ্বিন্, প্ৰাকৃত আৰু অপভ্রংশ যুগত অহিং, তহিং, কহিং, যহিং, হল। এইটো ৰূপ চাৰ্য্য পদ বিলাকতো পোৱা যায়। ইয়াকে ভেটি (base) কৰি তাতে 'ক,-ব,-ত' বিভক্তি যোগ দিয়াত ক্ৰিত, তৈত, কৈত, ক্ৰক, কৈক, যৈব, ইত্যাদি শব্দ বৈষ্ণৱ যুগত হৈছিল; তাৰ পৰাই এতিয়া অ'ব, ত'ব, ত'ত, ক'ত, য'ব ইত্যাদি ৰূপ হল।

সং—কিয়ৎ + এক = অং 'কেতেক'। (cf) মাৰাথী 'কিত্যেক,' প্ৰাং-

কিন্তুই সেইমতে 'যেতেক' আৰু 'তেতেক'। 'কেও' = সং-
'কে:-অপি'।

বিশেষণ।

যি শব্দটো অইনক গুণান্বিত কৰে তাক বিশেষণ বোলে। তিনি
বিধ বিশেষণ আছে; (১) বিশেষ্যৰ বিশেষণ; যেনে, **ভাল** ল'ৰা;
(২) বিশেষণৰ বিশেষণ; যেনে, **বৰ** ভাল ল'ৰা, **নিচেই** সৰু,
জাতে মিছা; (৩) ক্ৰিয়াৰ বিশেষণ বা ক্ৰিয়াবিশেষণ;
যেনে, **বেগাই** আই। প্ৰথম বিধৰ বিশেষণক আকৌ দুই
শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব পাৰি:- (ক) গুণবাচক (qualitative);
(খ) সংখ্যাবাচক (quantitative)।

সংখ্যাবাচক শব্দৰ পাচত উপশব্দ যোগ দিলে সংখ্যাবাচক বিশেষণ
শব্দ হয়। যেনে, দহোটা আম, দুজোপা গছ। তদুপৰি 'কিছুমান',
'কেতবোৰ', 'বহুত', 'সৰুত', 'তাকৰ', আদি অনেক সংখ্যাবাচক
বিশেষণ শব্দ আছে। 'যি, সৌ, এই, সেই' আদি বিশেষণীয়-সৰ্বনামৰ
কথা ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে।

অসমীয়াত বিশেষণ শব্দৰ লিঙ্গ আৰু বচন নাই আৰু কাৰক
মতে বিভক্তিযুক্ত নহয়। কিন্তু সংস্কৃতৰ ঠাচত লেখা ভাষাত
বিশেষণৰ পুংলিঙ্গ বা স্ত্ৰীলিঙ্গ ৰূপ হয়। অৰ্থাৎ যদি বিশেষণ শব্দটো
'তৎসম' হয় তেনে হলে তাক লিঙ্গমতে পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পৰা হয়;
কিন্তু 'তদ্ভব' হলে তাৰ ৰূপান্তৰ নঘটে। যেনে বুদ্ধিমতী ছোৱালী,
বুদ্ধিমান ল'ৰা। কিন্তু 'ভাল ল'ৰা' 'ভাল ছোৱালী'।

বিশেষণৰ মাত্ৰা বুজাবলৈ সংস্কৃতত 'তৰ' 'তম' আদি প্ৰত্যয় যোগ দি কৰা হয়। অসমীয়াত সেইদৰে কৰা নহয়। ইয়াত বিশ্লেষণী প্ৰথা অনুসৰি বেলেগ শব্দ (বিশেষণৰ বিশেষণ) যোগ দি গুণৰ মাত্ৰা বুজোৱা হয়। যেনে 'ভাল' (good) 'আৰু ভাল' (better) 'আটাইতকৈ ভাল' (best) যেতিয়া দুটা বস্তুৰ গুণ তুলনা কৰা হয় তেতিয়া ধাৰ লগত তুলনা কৰা হয় তাৰ মেৰুপত ('ত' অন্তত থকা) 'কৈ' (মূল-'কৰি') অব্যয় শব্দ যোগ দিয়া হয়; যেনে, 'শৰীৰতটকৈ' মন বেগী।'

ক্রিয়া :

সংস্কৃতত 'ক্ৰাদি,' 'স্বাদি' ইত্যাদি কিছুমান ধাতুৰ পাচত লু, না, আদি আল্-বুক্ত হয়; যেনে ক্ৰী ধাতুৰ পৰা 'ক্ৰীনাতি'। প্ৰাকৃতত এই পাচত বুক্ত হোৱা 'আল্-টো' ধাতুটোৰ এবাব নোৱৰা অংশ হৈ পৰিল। আধুনিক ভাষা বিলাকতো এই দৰেই ব'ল। যেনে, প্ৰাং 'কিণই,' অং-'কিনে'।

অসমীয়াত, পুৰুষ মতে ক্ৰিয়াৰ ৰূপান্তৰ ঘটে কিন্তু সং হিং আদি ভাষাৰ দৰে, বচন মতে নঘটে। উড়ীয়াতো বচন মতে ৰূপান্তৰ হয়। পুৰুষ মতে ধাতুৰ পাচত বুক্ত হোৱা অসমীয়া প্ৰত্যয়—ও (:ম পু:); আঁ, অ, (২য় পু:); এ, (৩য় পু:)। আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাৰ এইবোৰ সংস্কৃতৰ পৰা প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশৰ মাজেদি আহিছে *। কিন্তু সংস্কৃতত 'লট' আৰু 'লোট'ৰ এই দুটা ৰূপ

*কিন্তু সংস্কৃতৰ সমসাময়িক যি আদি প্ৰাকৃত (Primary Prakrits) দেশত চলিছিল তাৰ নমুনা পাবলৈ নোহোৱাত তাৰ তুল্য সংস্কৃতকে আমি এতিয়া মূল বুলি ধৰিব লগাত পৰিছে।

সানমিহলি হৈ গৈছিল, দেখা যায়। সং লট্—‘মস্’ বা লোট্—
 ‘আম’ প্ৰাকৃতত ‘মহো’ আৰু ‘মো’ হৈছে। যেনে সং—গচ্ছামঃ
 =প্ৰাং—গচ্ছম্হো বা গচ্ছম্হ আৰু সং—গচ্ছম=প্ৰাং—‘গচ্ছমো’।
 প্ৰাং—‘মো,’ আৰু ‘মহো’ অপভ্ৰংশত ‘হ্’ আৰু ‘উ’ হ’ল। কিন্তু
 অসমীয়া হ্ আৰু পুৰণি হ্ৰো অপভ্ৰংশৰ মাজেদি নাহি প্ৰাকৃতৰ পৰ
 পোনে পোনে আহিছে। মাৰাথী, গুজৰাটী আৰু উড়ীয়াত কিন্তু
 অপভ্ৰংশৰ মতে এই স্থলত ‘উ’ হৈছে (মাৰাথীত কেতিয়াবা ‘ও’
 হয়।) ২য় পুৰুষত ‘’ সং লট্ ‘থ’, তাৰপৰা ‘ধ,’ আৰু সেই ‘ধ’
 লোপ পোৱাত তাৰ ঠাইত কেৱল ‘অ’ থাকিল। সেই ‘অ’ ধাতুত
 যুক্ত হোৱাত ‘আ’ হ’লগৈ। যেনে; সং=ক্ৰীণীথ=শোপ্ৰাং—
 ক্ৰিণধ* =কিনঅ=অং—‘কিনা’। কিন্তু ২য় পুৰুষত অসমীয়াত
 ‘আ’ হয়। এই চলবিন্দুটো সন্মানসূচক; ৩য় পুৰুষত বহুবচনত ব্যবহৃত
 হোৱা ‘ত্ব’ৰ পৰা আনি যোগ দিয়া হৈছে। হ’ব পাৰে, পূৰ্বৰ
 আদি প্ৰাকৃতত হয়তো ২য় পুৰুষতো ‘ক্ৰীণীষ্’ আছিল। অসন্মান
 সূচক ৰূপটো (যেনে তই কৰ, kara) বৈষ্ণৱযুগত ‘কবস’ বা
 ‘কবহ’ স্বৰূপে পাওঁহক। প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশত ‘কবসি’ আৰু
 ‘কবছি’ আছিল।

অসমীয়াত ‘কবসি’ৰ ‘ই’ কাৰ পৰি ঘোৱাত কবস, তাৰ পৰা
 কেৱল ‘কব’ (kara) থাকিল। উপান্ত্য (penultimate, এই
 স্থলত দ্বিতীয়) মাত্ৰাত জোৰ পৰাত শেষৰ মাত্ৰাত জোৰ স্বভাৱতে
 কম হ’ল আৰু সেই কাৰণেই ‘সিৰ’ ‘ই’কাৰ গুচিল। ৩য় পুৰুষৰ
 বিভক্তি ‘এ’ প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশত ‘ই’ (সং ‘তি’) হৈছিল।

*প্ৰাকৃতত প্ৰায় বোৰ ধাতু অকাবান্ত হ’ল।

অনুজ্ঞাৰ (লোট্) ২য় পুৰুষ বহুবচনৰ 'ত'ৰ পৰা 'অ' হৈছে। যেনে, সং 'ক্ৰ' ধাতু প্ৰাকৃতত 'কৰ' হ'ল। তাত 'অ (ত) বিভক্তি যোগ দিলত 'কৰত' তাৰ পৰা কৰঅ 'কৰা' হ'ল। তুচ্ছাৰ্থত পালিৰ দৰে ধাতুত বিভক্তি যুক্ত নহ'ল; অৰ্থাৎ 'কৰ' থাকিল *; তাৰ পৰা কৰ্ হ'ল।

সংস্কৃতৰ লট্ লোট্ আদি দহোটা ৰূপৰ প্ৰাকৃতত কেৱল ২৩টা হৈ থাকিল, যেনে, লট্ লোট্ আৰু লট্। ভূত কালত 'ক্ত' ৰুদন্ত প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ চলিছিল। আধুনিক ভাষা বোৰৰ কিছুমানত সং— 'লট্' হৈছিল। কিন্তু অং, উং, বাং, বিং ভাষাত সং—লট্ আৰু লোট্ মাত্ৰ ব'ল। ভূত কালত ৰুদন্ত ক্ত (অ) প্ৰত্যয়তে অষ্ট্ৰেচিয়াটিক 'ল' (ভূত কালৰ চিন) যোগ দিয়া হয় (২২০ পৃঃ চোৰী)। সং 'গত' প্ৰাং—গঅ, তাৰপৰা 'গয়' + ল = গয়ল। তাৰ পৰা এহাতে 'গেল' আৰু আন হাতে 'গইল'। 'গৈল'—গ'ল'। সংস্কৃতত এটা গুণবোধক (adjectival) 'ল' আছে যাৰ লগত এই 'ল'ৰ একো সম্বন্ধ নাই।

সং—অনুজ্ঞাৰ ২য় পুঃ এক বচনত 'হি' বিভক্তি হয়, অপভ্ৰংশত 'ই' আছিল। আধুনিক কোনো কোনো ভাষাত, যেনে পঞ্জাবীত, এই 'ই' টো আছে। তাতে আকৌ প্ৰাকৃতৰ অনুজ্ঞাৰ 'উ' (ছ) লগ লাগি 'ইউ' হ'ল। তাৰ পৰাই পুৰণি অসমীয়াত 'কৰিয়ো' 'দেখিয়োক' ইত্যাদি ৰূপ হৈছিল।

সংস্কৃত 'তব্য' প্ৰত্যয় প্ৰাকৃতত 'অব্য' আৰু অপভ্ৰংশত 'এব' 'ইএব' ইত্যাদি ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। সেইটো ৰূপ পাচলৈ ভবিষ্যৎ

* পালিত ২য় পুৰুষৰ একবচনত কেতিয়াবা 'হি' যুক্ত হয়; কেতিয়াবা এনেদৰে থাকে।

জ্ঞাপক হোৱাত তাতে পুৰুষমতে বিভক্তি যোগ দিয়াত অসমীয়াত ১ম পুঃ—বোঁ, ২ পুঃ—বা' ৩য় পুঃ—বে আৰু বেক, ব, আদি ভবিষ্যৎ কালৰ বিভক্তি হ'ল গৈ। 'বোঁ' গুচি পাচত 'মো' আৰু 'ম' হ'ল।

বৈদিক অসমাপিকা ক্ৰিয়াত 'ত্বী' প্ৰত্যয় হোৱাৰ কথা ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে (৭৪ পৃঃ চোৰাঁ)। অপভ্ৰংশত 'ত্বী'ৰ ঠাইত কেৱল 'ই' পোৱা যায়। অসমীয়া হিন্দী আদি কিছুমান ভাষাত এতিয়াও 'ই' চলিছে।

বৈদিক যুগত 'ব' অন্তত লৈ কৃদন্ত শব্দ হৈছিল। যেনে; 'পাতব' 'দাতব' etc. (৭৫ পৃঃ চোৰাঁ)। সেই 'ব' অন্তত থকা কৃদন্ত ৰূপ (verbal noun) টো আসামত আজলৈকে চলি আছে। যেনে, 'সি আহিব(ব) দেখি' (=seeing he coming (v. noun in acc. case))। 'সি আহিব(ব) পৰা' (since his coming =abl case)। আহিব(ব) সময়ত (at the time of coming; poss. case) আহিবলৈ (to coming, dat. case) (১০৮ পৃঃ চোৰাঁ)। 'ব' অন্তত থকা এই কৃদন্ত শব্দটো ষষ্ঠী বিভক্তি বনে infinitive caseৰ (সং তুম্ন্) কাম কৰে।

পাচনী ক্ৰিয়া:

ধাতুৰ পাচত 'আ' যোগ দিলে পাচনী ক্ৰিয়াৰ ধাতু হয়। যেনে কৰ-কৰা। ভাণ্ডাৰ্কাৰৰ মতে এই 'আ'ৰ মূল হৈছে 'আৰ' 'আৰ'ৰ 'ৰ' লোপ পোৱাত 'আ' থাকিল। বিম্ভৰ মতে সং 'অৰ'ৰ পৰা অং আৰু বাং পাচনী 'আ' ওলাইছে। অসমীয়াত 'আ'

যোগ দিয়াৰ উপৰি 'উৱা' যোগ দিও পাচনী ক্ৰিয়া কৰা হয়। যেনে, দেখ্—'দেখুৱা'। পালিত পাচনী ক্ৰিয়া 'আপন্ন' যোগ দি কৰা হয়; যেনে—'কৰোতি' (=সি কৰে), কাৰাপন্নতি (=সি কৰায়)। 'আপন্ন'ৰ পৰা 'আৰ' (অপভ্ৰংশত) হৈছে। বৈষ্ণৱী যুগৰ অসমীয়াত 'দেখাৱই' 'কৰাৱই' ৰূপ মাজে সময়ে পোৱা যায়। তুলসী দাসত 'দেখাৱৈ' আছে। দেখাৰ, দেখাও, দেখাউ, লুটিখাই দেখুৱা হ'ব পাৰে। কিন্তু আচলতে 'দেখুৱা'টো দ্বিৎ (double causative formation) ৰূপ। অৰ্থাৎ দেখ+হা=দেখা+আ =দেখোৱা=দেখুৱা। মৈথিলী হিন্দী আৰু পঞ্জাবী ভাষাৰ দৰে অসমীয়াতো ডবল-পাচনী (double causative) আছে, বাং ভাষাত নাই। যেনে, কৰোঁ (simple), কৰাওঁ (causative) কৰোৱাওঁ (double causative)*।

নিত্য বৰ্ত্তমান আৰু খাতাং বা সমাপ্ত ভূত কালৰ উপৰি ক্ৰিয়াৰ দুটা বেলেগ কালবাচক ৰূপ আছে। এটা চলিত বৰ্ত্তমান আৰু আনটো চলিত ভূত। এই দুটা ৰূপ 'আছে' (to be) সহকাৰী ধাতুৰ যোগত কৰা হয়। যেনে; মই খাওঁ (নিত্য); মই খাইছো (চলিত)। খাইছো='খাই' (অসমাপিকা eating) +আছো (I am) =I am eating। কিন্তু বঙালীত 'খাইতেছি' (=I am in the act of eating) ৰূপৰ উপৰি 'খেয়েছি' (=I have eaten) আছে। এইটো ৰূপ অসমীয়া 'খাইছো'ৰে দৈতে শুনাত একে। এতেকে বঙালী জনাৰ

*cf হিং—কৰ্ণা, কৰানা, কৰ্বানা। মৈথিলী—দেখব, দেখাএব, দেখুৱাএব।

পৰা অসমীয়ায়ে আজিকালি 'খাইছো' ৰূপটো সমাপ্ত হোৱা কাৰ্য্য বৃদ্ধাবলৈ কেতিয়াবা কেতিয়াবা ব্যৱহাৰ কৰে। অৰ্থাৎ, 'মই খাইছো' বুলিলে, বিশেষকৈ নামনি অসমত, 'মই খাই আটালোঁ' বৃদ্ধা যায়। সেইদৰে 'মই খাইছিলোঁ' (=I was eating) ৰূপটোৱে যদিও অপূৰ্ণ বা চলিত ভূত কাৰ্য্য বৃদ্ধায় তথাপি আজিকালি সমাপ্ত হোৱা কাৰ্য্য বৃদ্ধাবলৈকো কোনো কোনোৱে শিথিলভাৱে (loosely) ব্যৱহাৰ কৰে।* এই দুই মতে ব্যৱহাৰ কৰাৰ পৰা এতিয়া এটা নতুন ভাৱত এই ৰূপটোৰ ব্যৱহাৰ হবলৈ ধৰিছে। 'মই খালোঁ' বুলিলে কাৰ্য্য শেষ হ'ল আৰু কণ্ঠতাৰ বক্তব্যও শেষ হ'ল বুলি বৃদ্ধা যায়। কিন্তু 'মই খাইছিলোঁ' বা 'গৈছিলোঁ' বুলিলে দুটা অৰ্থ হব পাৰে। প্ৰথম, মোৰ খোৱা বা যোৱা কাৰ্য্য চলি আছিল; দ্বিতীয়, যদিও খোৱা বা যোৱা কাৰ্য্য সমাপ্ত হ'ল, তথাপি কণ্ঠতাৰ বক্তব্যও পৰা নাই; তেওঁৰ আৰু কিছু কথা কবলৈ বৈ গ'ল। যেনে; 'মই খাইছিলোঁ, কিন্তু ভাল নেপালোঁ'; বা 'মই গৈছিলোঁ কিন্তু লগ নেপালোঁ'। একেটা ৰূপৰ এইদৰে নানান অৰ্থ হোৱাৰ গতিকে চলিত (continued) অৰ্থ বৃদ্ধাবলৈ আজিকালি 'খাই আছে' বা 'খাই আছিলোঁ', এনেদৰেও কোৱা হয়।

যি ক্ৰিয়াৰ ওপৰত অইন এটা ক্ৰিয়া নিৰ্ভৰ কৰে তাক প্ৰাতিপাদক ক্ৰিয়া বোলে। প্ৰাতিপাদক ক্ৰিয়াৰ কাল দুটা; (১) ভূত প্ৰাতিপাদক যেনে, 'মই দেখিলত সি আঁতৰি গ'ল' (I in having seen (him) he went away) 'মই সুধিলত সি নকলে।'

*Immediate future বৃদ্ধাবলৈ অসমীয়াত 'বৰ্তমান কালৰ ৰূপ ব্যৱহৃত হয়। যেনে; 'মই ভাত খাওঁ', 'তুমি বহাঁ।'

এনে বাক্যত উল্লেখ কৰা ক্ৰিয়া দুটাৰ পাঁচবটো আগবটোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। (২) ভবিষ্যৎ প্ৰতিপাদিক (Subjunctive), যেনে, তুমি **দেখিলে** (If you see) বিশ্বাস কৰিব। (you will believe) । দেখিলত=দেখিল (passive participle) +ত (অধিকৰণৰ ভাবত) । 'ইলত' সম্বন্ধে ১০৮ পৃঃ চোৱাঁ । কিন্তু ভবিষ্যৎ প্ৰতিপাদিকত (Subjunctive mood)ত (যেনে, 'তুমি দেখিলে') ভূত কাল বুজোৱা 'ল' টো কেনেকৈ সোমাল, এইটো চিন্তাৰ বিষয় । মাৰাথী আৰু অসমীয়া ভাষাৰ মাজত বহুত মিল থকাৰ কথা ওপৰত কৈ তহা হৈছে । ইও তাৰ ভিতৰে এটা । সেই ভাষাত ভবিষ্যৎ কালত 'ল' আগম হয় * সম্ভাৱা-ভূত (conditional past) ; যেনে, তুমি নিজে **দেখাহলে** (had you seen yourself) বিশ্বাস **কৰিলে** **হেতেন** (you would have believed) ।

সম্ভাৱা ভূতকালত এই দুয়োটা কাৰ্য্য বুজাবলৈ ভাৰতীয় প্ৰায় বিলাক আধুনিক ভাষাতে একেটা ৰূপ ব্যৱহৃত হয় । যেনে, 'সে যদি তোমাকে **কহিত** তুমি বিশ্বাস **কৰিতা**—বাং । 'জো মৈ **কহতা** তো মেৰী বাত ন **সুনতা**'—হিং । 'যেবে সূৰ্য্য উদয় **হৰন্ত** তেবে অন্ধকাৰ ন **ৰহন্তা**'—উং । 'তো **কৰতা** তব **হোতে**'—মাৰাথী । কিন্তু অসমীয়াত, ওপৰত দেখুৱাই অহাৰ দৰে দুটা বেলেগ বেলেগ ৰূপ ব্যৱহৃত হয় । আৰু, জব্, তব্, যদি, আদি (words of relativity) নলগোৱাকৈয়ে হয় ।

*"The Marathi future is formed by adding ই'ল or ল to the old Present"

—Sir, R. G. Bhandarkar. W, Ph. Lectures.

সংস্কৃতত ধাতুৰ পাচত 'ক্ত' প্ৰত্যয় যোগ দিলে কৃদন্ত বিশেষণ হয়। যেনে গতঃ, মৃতঃ ইত্যাদি। এনেবোৰ শব্দৰ পাচত স্বার্থে 'ক' যোগ দিয়াত গতক, মৃতক আদি শব্দ হল। এই 'তক' গৈ কেৱল 'অ অ' বা 'আ' হল যেনে, যোৱা, কৰা, মৰা। আধুনিক ভাষাত সেইদৰে 'গয়া,' 'মৰা' আদি কৃদন্ত শব্দ হল। পাচত প্ৰত্যেক অসমীয়া ধাতুতে (যেনে, খা, যা, আহ) এই 'আ' যোগ দিয়াত কৃদন্ত বিশেষ্য আৰু বিশেষণ শব্দৰ সৃষ্টি হল। এই 'আ' যোগ দিয়াত 'অ' 'আ' অন্তত থকা ধাতুৰ 'অ' 'আ'ৰ ঠাইত 'ও' হয়। ইকাৰান্ত ধাতুৰ পাচত 'য়' আৰু উকাৰান্ত ধাতুৰ পাচত 'ৱ' (উচ্চাৰণৰ সুবিধার্থে) আগম হয়।

বাচ্য:

অং, উং, বাং, বিং এই কেইটা ভাষাত সং বা ইং ভাষাৰ দৰে কৰ্মবাচ্য নাই। অর্থাৎ, এই কেইটা ভাষাতে কৰ্মবাচ্যই কৰ্তৃবাচ্যৰ গঢ় ললে। সংস্কৃতত বা ইংৰাজীত কৰ্তাই কৰণ কাৰকৰ আৰু কৰ্মই কৰ্তা কাৰকৰ বিভক্তি লয়। কিন্তু উক্ত ভাষা কেইটাত কৰ্তাই কৰণ কাৰকৰ বিভক্তি নলয়, আৰু কৰ্মইও কৰ্তা কাৰকৰ বিভক্তি নলয়। গতিকে এই বিলাক ভাষাত কৰ্মবাচ্যত (অর্থাৎ কৰ্মক প্ৰাধাণ্য দি কোৱা কথাত) কেতিয়াবা ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ হলে বাক্যটোৱে এটা নতুন ৰূপ ধাৰণ কৰে যাক অকৰ্তৃবাচ্য বুলিব পাৰি; তাত কৰ্তাটো লুকাই থাকে।* যেনে, 'ভাত খোৱা হল', 'নাম গোৱা হব'; 'ঘৰটো ছোৱা হৈছে'; বস্ত্ৰটো বিচাৰি পোৱা নাযায়; 'আন্ধাৰত তাক নেদেখি' 'কুৰুৱামক ভোজলৈ মতা হৈছে।'

*ইয়াক 'কৰ্মবাচ্য' বুলিব নোৱাৰি; কাৰণ কৰ্মই সংস্কৃতৰ দৰে কৰ্তা কাৰকৰ বিভক্তি নলয়।

‘আজি কৃষ্ণৰামক বহুতদিন দেখা নাই।’ ‘তাৰ খা খবৰ আজিকালি পোৱা নাই।’ এই আটাইবিলাকতে কৰ্ত্তাৰ উল্লেখ নাই। কিন্তু কৰ্ম্মইও নিজ বিভক্তি এৰা নাই।* এতেকে অসমীয়াত কৰ্ম্মবাচ্য আছে বুলিলে সেই কৰ্ম্মবাচ্য সংস্কৃতৰ দৰেই বুলি মানুহে ভাবিব পাৰে। কিন্তু তেনেকুৱা ভুল ধাৰণা নহবলৈ ইয়াক অকৰ্ম্মবাচ্য বোলা হৈছে। ই কৰ্ম্ম আৰু কৰ্ত্ত্ববাচ্যৰ মাজতে। সংস্কৃতত কৰ্ম্ম-বাচ্যত আত্মনেপদ হয়, যেনে ‘লভ্যতে,’ ‘দৃশ্যতে’। পালিত আত্মনেপদ আৰু পৰশ্ৰে পদৰ পাৰ্থক্য প্ৰায় নাইকিয়া হ'ল। তাত ‘লভ্যতে’ৰ ঠাইত ‘লব্ভতি’ হ'ল (কৰ্ম্মবাচ্যতো)। প্ৰাকৃতত আত্মনেপদ লুপ্ত হোৱাত ‘দৃশ্যতে’ৰ ঠাইত ‘দীসই,’ ‘লভ্যতে’ৰ ঠাইত ‘লব্ভই’ হ'ল। প্ৰাকৃতত ধাতুৰ পাচত ‘ইঅ’ বা ‘ইজ্জ’ (সং গাং) কুৎ যোগ দি কৰ্ম্মবাচ্য কৰা হৈছিল; তাৰ পৰা অং ‘ই’ অন্তত থকা কৰ্ম্মবাচ্যৰ ৰূপ হ'ল (১০৭ পৃ: চোৰাঁ)।

সং—‘ক্ত’ প্ৰত্যয়ান্ত ৰুদন্ত (passive participle) কৰ্ম্মবাচ্যত প্ৰয়োগ হয়। যেনে, ‘তেন পত্নী লিখিতা’। এই ‘ক্ত’ প্ৰত্যয় শব্দ অং, বাং আৰু হিং ভাষাত ‘আ’ প্ৰত্যয়ান্ত হোৱাৰ কথা ওপৰত কৈ অহা হৈছে। হিং ভাষাত কৰ্ত্ত্বাই তৃতীয় বিভক্তি (যেনে, ‘লিখক্নে’) লোৱাত বাক্যতোৰ গঢ় কৰ্ম্মবাচ্যত থাকিল। কিন্তু অং, উং, বাং, বিং ভাষাত কৰ্ম্মবাচ্যত কৰ্ত্ত্বাই ওয়া বিভক্তি নোলোৱাত আৰু কৰ্ম্মইও নিজ বিভক্তি নেৰাত অথচ এই আকাৰান্ত ৰুদন্তটো ভাবত কৰ্ম্মবাচ্যাৰ্থক হোৱাত, এটা নতুন কৰ্ম্মবাচ্যৰ সৃষ্টি হ'ল।

*হিন্দীত কৰ্ম্মবাচ্য আছে; আৰু কৰ্ত্ত্বাই কৰণ কাৰকৰ বিভক্তি লয়; যেনে ‘লেখক নে পোখী লিখী।’ ইয়াত কৰ্ম্ম পোখী ১ম বিভক্তি লৈছে আৰু ক্ৰিয়া লিখী কৰ্ম্মৰ লগত বচন আৰু লিঙ্গত মিলে।

যাক আমি ওপৰত অকৰ্তৃবাচ্য বুলিছো। কৰ্মবাচ্যত কৰ্মৰেই প্ৰাধান্য হোৱাৰ গতিকে হিঃ 'মইনে পোখী লিখী'ৰ ঠাইত অসমীয়াত 'মইনে' উহ্য হৈ থাকিল; 'পোখী লিখী'ৰ ঠাইত 'পুথি লিখা' হ'ল। কিন্তু আকাৰান্ত ক্ৰদন্ত 'লিখা, খোৱা, যোৱা' ইত্যাদি শব্দ বিলাক বিশেষ্য স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা অভ্যাস থকাত, ইয়াতো 'লিখা' শব্দ ক্ৰিয়া শ্ৰুতি এটা বিশেষ্য বা বিশেষণ বেন মনত লাগিল। গতিকে তাৰ পাচত এটা ক্ৰিয়া দৰ্কাৰ হোৱাত, 'হ' বা যা ধাতুৰ আশ্ৰয় লব লগাত পৰিল। অৱশেষত বাক্যটো হ'লগৈ 'পুথি লিখা হল'। এই 'লিখা' ক্ৰদন্তই এহাতে ক্ৰিয়া স্বৰূপে 'পুথি' (কৰ্ম) শব্দক শাসন কৰিছে; আনহাতে বিশেষ্য স্বৰূপে 'হল' ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা হৈছে। এই অকৰ্তৃবাচ্যক যদি কোনোৱে কৰ্মবাচ্য বোলে, বুলিব পাবে; কিন্তু আছকলীয়া কথা হৈছে, কৰ্মই এই বাক্যত নিজ বিভক্তি নেৰে। যেনে, 'তেওঁক কোৱা গল'; 'ৰামক ভোজলৈ মতা হল' ইত্যাদি।

'দ্বাৰাই' অব্যয় শব্দ কৰ্তাৰ পাচত যোগদি তাক কৰণ কাৰকৰ গুণত তুলি আজিকালি সংস্কৃতৰ আহিত কৰ্মবাচ্য গঢ়িবৰ প্ৰয়াস দেখা যায়। যেনে, 'এই কিতাপ আমুকাৰ দ্বাৰাই ৰচিত।' এনে বাক্য কৃত্ৰিম, কথিত ভাষাত নাই আৰু লেখাতো বিৰল। তদুপৰি, 'ৰচিত' পদৰ ক্ৰিয়াৰ-জোৰ (active force) নথকাত তাৰ পাচত 'হ'ল' ক্ৰিয়া যোগ নিদিলে বাক্যটো খৰা হেন লাগে। অসমীয়াত যে সংস্কৃতৰ নিচিনা কৰণ কাৰক নাই, বৰং 'সহ যোগে তৃতীয়া' শব্দৰ দৰে হাতনী (instrumental) কাৰকহে আছে, সেইটো ওপৰত কৈ অহা হৈছে। গতিকে 'হৰিৰ দ্বাৰাই ৰাম নিৰ্মিত হল,' ইয়াতকৈ 'পত্ৰৰ দ্বাৰাই ৰামক নিৰ্মিত কৰা হল,' এনে বাক্যৰে প্ৰচলন আছে।

ওপৰত দিয়া উদাহৰণ কেইটাত (যেনে, বামক ভোজলৈ মতা হৈছে) ক্ৰিয়াটো সকৰ্মক। কিন্তু অকৰ্মক ক্ৰিয়াবো কৰ্মবাচ্য (যাক ভাববাচ্য বোলে) অসমীয়াত হোৱাৰ বিশেষ নিয়ম আছে। ইয়াতো সকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ দৰে সহকাৰী ক্ৰিয়া যোগ হয়। সেই সহকাৰী ক্ৰিয়া সাধাৰণতে 'খা' ধাতুৰ পৰা হোৱা। যেনে 'পেৰাটো মেল খালে' (the box has become opened), 'মালে বস্ত্ৰে ঘৰটো ঠাছ খালে' (has become crammed), 'গাঁঠিটো আঁট খালে'; 'কাপোৰবোৰ জাপ খালে বা দ'ম খালে' ইত্যাদি। এই স্থলত পেৰাটো, ঘৰটো, গাঁঠিটো, আৰু 'কাপোৰবোৰ' নিষ্ক্ৰীয় (passive): সিহঁতে নিজে নিজে এনেকুৱা হব নোৱাৰে। সিহঁতক মেল, ঠাছ, আঁট আৰু দম খুওৱাৰ কৰ্তা (agent) আছে, যাক উল্লেখ কৰা কৰ্তাৰ উদ্দেশ্য নহয়। কিন্তু এই বাক্যবোৰ কৰ্তৃবাচ্য হোৱা হলে 'পেৰা' আদি শব্দ বিলাকে 'খা' ধাতুৰ আগত কৰ্তা কাৰকৰ চিন ললেহেতেন। এই বাক্য বিলাকত 'মেল খোৱা,' 'ঠাছ খোৱা,' আদি ভাব কেইটাকেহে প্ৰাধান্য দিয়া হৈছে আৰু 'খা' ধাতু যদিও সকৰ্মক, তথাপি 'জাপ খা' বা 'মেল খা' ধাতু অকৰ্মক। সেইদেখি এনে বাক্যবোৰ ভাববাচ্যত বুলি ধৰা উচিত।

বাচ্য সম্বন্ধে এটা কব লগীয়া কথা হৈছে যে আৰ্যভাষাৰ বাহিৰে আমাৰ ওচৰচুবুৰীয়া অনাৰ্য ভাষা বিলাকত কৰ্ম বা ভাব বাচ্য নাই।

প্ৰাকৃত যুগত বিশ্লেষণী প্ৰথাৰ চুক হৈছিল বুলি আমি ওপৰত কৈ আহিছো (৫৮ পৃঃ চোৱা)। সেই প্ৰথা তেতিয়াৰ সংস্কৃততো প্ৰতিফলিত হোৱাত ক্, ভূ আদি সহকাৰী ধাতুৰ ব্যৱহাৰ সংস্কৃততো চলিছিল আৰু ক্ৰিয়াতকৈ ক্ৰদন্ত পদৰ প্ৰচলন বাঢ়িছিল। আধুনিক ভাষাবোৰত এইটো প্ৰথা ক্ৰমে বাঢ়িলে। সংস্কৃতীয়া ধাতুতকৈ ক্ৰদন্ত পদ

বোৰহে আধুনিক ভাষাত সবহকৈ চলিল। এই কুদন্ত পদ বোৰত 'হ,' 'কৰ,' 'বা' আদি সহকাৰী ধাতু যোগ দিয়াত কিছুমান 'যুটীয়া' ধাতু'ৰ (compound verbs) সৃষ্টি হল। সহকাৰী ধাতুটো চাবেক ধাতুটোৰ কুদন্ত বিশেষ্য (verbal noun) ৰূপত যোগ দিয়া হয়। যেনে, সহায় কৰ, উল্লেখ কৰ (suggest), জাপ মাৰ (jump) সৃজন কৰ, বিয়া কৰ, ইত্যাদি। বৈষ্ণৱী যুগত আৰু নতুন যুগৰ আগ ছোৱাত 'খান্ধলে,' 'পুচৰিলে,' এনে শব্দৰ ঠাইত এতিয়া 'খং কৰিলে,' 'গোচৰ দিলে' আদি ৰূপ চলিছে। এই বিশ্লেষণী প্ৰথা বচাৰ পৰা এতিয়া একেটা মূল ধাতুৰ বেলেগ বেলেগ কুদন্ত ৰূপত সহকাৰী ধাতু যোগ দি বেলেগ বেলেগ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব পৰা হল। যেনে, 'দেখিলোঁ' মাত্ৰ 'চকুৰে চোৱা'; 'দেখা কৰিলোঁ' কোনো ডাঙৰ মানুহৰ লগত তেট হোৱা; 'দৰ্শন কৰিলোঁ' ঈশ্বৰৰ মূৰ্তিক সেৱা কৰা বুজায়; 'সেৱিছোঁ' তলত খটা; 'সেৱা কৰিছোঁ' গোঁসাই মহন্তক বা মূৰ্তিক প্ৰণাম কৰা 'সেৱন কৰিছোঁ' ঔষধ খোৱা বুজায়। ইয়াত 'সেৱা' আৰু 'কৰিছোঁ' এই দুয়োকে বেলেগ পদাঘৰ নকৰি, 'সেৱা কৰিছোঁ' একেটা যুটীয়া ক্ৰিয়া বুলি ধৰা উচিত।

এইদৰে কুদন্ত পদৰ লগত সহকাৰী ক্ৰিয়াৰ যোগ হোৱাত অকৰ্মক যুটীয়া ক্ৰিয়াও নিস্পন্ন হয়। অকৰ্মক হলে, সাধাৰণতে কৰ্ ধাতুৰ স্থলত 'হ,' 'হ,' আদি ধাতু যোগ হয়। যেনে, বেলিটো 'আৰগ'ল' প্ৰকাশ হল, উদয় হ, যোগ হ, জাহ বা।

এইবোৰৰ উপৰি কিছুমান 'মিশ্ৰধাতু' আছে। তাতো দুটা শব্দ লগ লাগি একেটা ক্ৰিয়া অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। কিন্তু আগৰটো শব্দ কুদন্ত নহৈ পাচৰটোৰ কৰ্ম স্বৰূপ হয়। যেনে, 'চংদি' (feign),

চাও ধৰ্ (to aim), চয় দেখ (to suspect), চক ষা (to start with fright), চাতু কৰ (to flatter), জ্বৰ পৰ (to suffer from fever), ঠেহ পাত (to be sulky), দেও পাৰ (to skip about), টলকা মাৰ (to keep silent), শপত কাঢ় বা ষা (to take oath), আঠু কাঢ় (to walk on four), ঠিৰিঙ'ল পাৰ (to give pain as a wound), পাচ পৰ (to lag behind), তল ষা (to sink), তল পৰ (to sink to bottom), খোপনি পিট (to press the toes as in walking over slippery ground) ইত্যাদি।

বলৱতী ক্ৰিয়া :

কোনো এটা ক্ৰিয়াৰ ভাব বলবৎ কৰিবলৈ সেই ক্ৰিয়াক অস-
মাপিকা ৰূপত ৰাখি তাৰ পাচত 'পৰ', 'পেলা', 'ধৰ' আদি ধাতু
যোগদিয়া হয়। যেনে, 'তেওঁৰ কীৰ্ত্তি দশোদিশে 'বৈ পৰিছে'; 'সেই
শুপুত কথাটো 'ওলাই গল'; 'এই সাজটোৱে তোমাক 'শুৱাই ধৰিছে।'
এনে দৰে ক্ৰিয়াক বলৱতী কৰা নিয়ম হিং আৰু বাং ভাষাতো আছে।

কুৎ প্রত্যয় :

সং—অৎ (শত্) প্রত্যয়ান্ত কৃদন্ত শব্দৰ (যেনে, জানৎ) প্রথমাৰ
বহুবচন ৰূপটো বৈষ্ণৱ যুগত সম্ভৱাৰ্থে ওয় পুৰুষত ক্ৰিয়া স্বৰূপে
ব্যৱহাৰ কৰিছিল। যেনে, 'নাৰদে, দেখন্ত, কহন্ত,'* এই কৃদন্ত
ক্ৰিয়াটোতে 'তা' যোগ দি তাক বিশেষণ কৰা হ'ল। যেনে, 'তুংগি'

*পাচলৈ 'ন্ত' টো ওয় পুৰুষৰ সন্মানসূচক বিভক্ত স্বৰূপে প'ৰ-
গণিত হোৱাত ভূত আৰু ভবিষ্যৎ কালতো ব্যৱহৃত হ'ল। যেনে,
'দেখিলন্ত,' 'কৰিবন্ত' ইত্যাদি।

বিনা বাখস্তা নাহি কেব।' এই বিশেষণটো লাহে লাহে ক্ৰমত বিশেষ্য (কৰ্তা অৰ্থত) স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে, 'জানোঁতা,' 'দেখোঁতা,' 'কওঁতা,'। বঙালীত এইটো গঢ় নাই।

সেই একেটা ক্ৰমত (কহন্ত, দেখন্ত) পদতে অধিকৰণৰ 'এ' যোগ দিয়াত বৈষ্ণৱ যুগত দেখন্তে, কহন্তে, আৰু এতিয়া 'দেখোঁতে' (during the act of seeing), 'কওঁতে' (during the act of saying) ক্ৰমত পদৰ সৃষ্টি হল। 'মই ভাত খাওঁতে সি শুই আছিল' (he was sleeping while I was eating rice): সি ভাত খাওঁতে তুমি গুচি আহিবা (you will come back when he will be eating rice)। এই স্থলতো বঙালীত বা হিন্দী বা অইন আৰ্য ভাষাত যখন, তখন, যব্, তব্ আদি সৰ্বনাম ব্যৱহাৰ কৰে। আমি ওপৰত কৈ আহিছো, অসমীয়াত এনে সৰ্বনামৰ (relative pronouns) ব্যৱহাৰ বিৰল (২২১ পৃঃ চোৱাঁ)।

সং—'অনট্' প্ৰত্যয়ান্ত শব্দ বিলাক অসমীয়াতো চলে, আৰু তাৰ অনুরূপত দেখন, শুমন, দিয়ন, খোৱন, খাৱন ইত্যাদি ক্ৰমত বিশেষ্য শব্দ গঢ়া হয়। এই 'অন্' প্ৰত্যয়ান্ত শব্দ বিলাকে কাৰ্য্যটোক বুজায়। কিন্তু যেতিয়া সেই কাৰ্য্য সংশ্লিষ্ট কোনো ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ বস্তুক বুজাব লগাত পৰে তেতিয়া তাত এটা 'ই' যোগ দিয়া হয়। যেনে, বুজন, —'বুজনি' (যি বাক্যৰ দ্বাৰাই বুজোৱা হয়); শিকন,—'শিকনি'; পাওন,—পাওনি (পাবলগীয়া পইছা); মেঘৰ গাজন,—'গাজনি' (ধ্বনি); সেইদৰে ডেবডেবণি, ছৰছৰণি ইত্যাদি। মুখ,—চোৱনি (নজৰণা); পোৰণি (pain due to burning); খাৰণ, (ক্ষৰণ) —খাৰণি (সৰকি পৰা পানী); সিয়ন,—সিয়নি (সিয়নৰ বেথা); ডেউনি (the bleating of goats)।

সাধাবণতে ওপকৃত বস্তু বিলাক কাৰ্য্যৰ ফল স্বৰূপ। কিন্তু কাৰ্য্যৰ কৰ্ত্তা বা কৰণ বুজাবলৈ হলে 'অন' প্রত্যয়ৰ পাচত 'ঈ' যোগ দিয়া হয়। যেনে, চাকন্ (act of filtering)—চাকনী (filtering paper or other material); চালনী (a sieve); বিছনী (a fan) বাঢ়নী, জাননী (an advertisement or notice)। সেই দৰে বান্ধন (cooking)—বান্ধনী (a cook); * যি সোৰ'বায় সি সোৰ'-ৰণী (horoscope)। তিয়ন—তিয়নী (যি কাপোৰ পিন্ধি গা তিওৱা হয়। কাপোৰখন তিয়ন কাৰ্য্যৰ ফল নহয়)। কাটন,—কাটনী (পাট সূতা বটা মানুহ এক শ্ৰেণী)।

'অন' প্রত্যয়তে 'ঈ' যোগ দিয়াত কিছুমান বিশেষণ শব্দৰো সৃষ্টি হৈছে। যেনে, 'লাগনী' গছ; নাচনী পকুৱা বা লৰা বা ছোৱালী; বান্ধনী বামুণ; বোৱনী বেচ, (cost of weaving); তোলনী বিয়া।

অন প্রত্যয়তে 'ঈয়া' বা 'ইয়াৰ' যোগ দি কিছুমান বিশেষণ বা বিশেষ্য (কৰ্ত্তা অৰ্থত) কৰা হৈছে। যেনে, মগনীয়া—মগনিয়াৰ; দেখনিয়াৰ, খোজনিয়াৰ, ভগনীয়া,—ভগনিয়াৰ; লগনীয়া—লগনিয়াৰ।

কৰ্ত্তা অৰ্থত কিছুমান ধাতুৰ পাচত 'ঈ' 'ঈয়া' 'ওৱা' প্রত্যয় হয়। যেনে, ধৰে যি সি 'ধাৰা'। যি বাথে সি 'ৰখীয়া'; যি খৰি কাটে সি 'খৰিকটীয়া'। যি মাৰে সি 'মৰীয়া' (পিতলৰ বাচন গঢ়োতা)। যিটো লাগে সেইটো 'লগীয়া'; যেনে, যাব লগীয়া হ'ল। cf সং—ণ্যং প্রত্যয়ান্ত ভোগ্য, যোগ্য ইত্যাদি।

লেখ আৰু যুজ্ ধাতুৰ পাচত কৃতী বুজাবলৈ 'আৰু' যোগ দিয়া হয়। যেনে, লেখাৰু, যুজাৰু। cf সং ভ্ৰুৱ, ভিহুৱ ইত্যাদি। একে

* কোনো কোনোৱে মতা আৰু মাইকী পাচকৰ পৃথকতা দেখুৱাবলৈ বান্ধনি আৰু 'বান্ধনী' লেখে। কিন্তু জাননী, চাকনী, বাঢ়নী, এইবোৰ মাইকী নে মতা?

অৰ্থত দন্দ, কান্দ, আদি ধাতুত পুংলিঙ্গত 'উবা' আৰু স্ত্ৰী লিঙ্গত 'উবী' যোগ দিয়া হয়। যেনে, দন্দুবা,—দন্দুবী; কন্দুবা,—কান্দুবী; পহুবা,—পাহুবী।

ইটোৱে সিটোৱে কেনো কাৰ্য্য উলটি কৰিলে ধাতুটো দুবাৰ উক্ত হয় আৰু প্ৰথমোক্ত ধাতুত 'আ' আৰু পাচৰ টোত 'ই' যোগ দিয়া হয়। যেনে, দেখা-দেখি (seeing each other); ভেটা-ভেটি (meeting each other); আকোৰা-আজুৰি, চুলিয়া-চুলি, (cf সং কেশা-কেশি)।

তদ্ধিত প্ৰত্যয়:

'থকা' 'যুক্ত' সদৃশ অৰ্থত নাম শব্দৰ পাচত আল, লা, ল, লি, (সং—ল) হয় যেনে, নেজাল (নেজ থকা); খঙ্গাল (খং থকা); ঘৰিয়াল* (ঘটি snout যুক্ত)। বাহুলি (বাহু অৰ্থাৎ ছাল যুক্ত পাপী ঘাব); পখিলা (পাখি সদৃশ পতঙ্গ); কঁঠাল (কটক+আল); কোবাল (কোব বা জোৰ থকা)।

'যুক্ত', অভ্যস্ত আদি নানা অৰ্থত নাম শব্দৰ আৰু বিশেষণৰ পাচত 'ঈয়া' আৰু 'উবা' হয়। যেনে, কগীয়া; গুগীয়া (শোক যুক্ত); ছুথীয়া; কানীয়া; ভঙুৱা (ভাং খায় যি); গুচৰীয়া (যি মোকদ্দমা কৰে); সাদিনীয়া (সাত দিন স্থায়ী বা সাত দিনৰ মূৰত হোৱা); ছুবছৰীয়া (ছুবছৰৰ মূৰত বা আগত হোৱা); আগতীয়া (আগত হোৱা); ভদীয়া (ভাদত জন্মা বা বুঢ়া হোৱা, যেনে ভদীয়া মুগা); ঢুলীয়া (ঢোল বোৱা যাৰ কাম); তাকৰীয়া (তাকৰ সংগা যুক্ত; যেনে তাকৰীয়া সম্প্ৰদায়

* পাচত 'ল' যুক্ত হোৱা সম্বন্ধে ২৪, ২৩৮ পৃ: চোৱা।

minority community ; সৰহীয়া সম্ভ্ৰমায় majority community);
অলপীয়া (অলপ মাত্ৰা বা সংখ্যাৰ) ; দীঘলীয়া (দীঘল আকৃতি যুক্ত) ;
ঘৰুৱা (ঘৰত থকা বা ঘৰ সম্বন্ধীয়া) ; বনৰীয়া, ঘৰচীয়া, গাৰলীয়া,
নাৱৰীয়া, মিছনীয়া * (মিছা কথা কোৱা যাৰ অভ্যাস) ; বনুৱা
(বনত যি সদাই বত) ; বগুৱা (চিপাহী) ; ধৰুৱা (যি টকা ধাৰলৈ
দিয়ে বা লয়) ; মটীয়া (মাটিৰ নিচিনা) ; বাঁৰীয়া (বাঁৰী মানুহত
ওপজা) ; গুৱাহাটীয়া (গুৱাহাটীত থকা বা তাৰ পৰা অহা) ; পচিমীয়া
(পচিম ফালৰ পৰা অহা) ; of সং 'ঈয়' প্ৰত্যয়, যেনে স্থানীয়।

যুক্ত আৰু নানা অৰ্থত শব্দৰ পাচত 'অক' (সং গক—কুং) হয়।
যেনে, বুদ্ধিক (বুদ্ধিযুক্ত) ; খেতিয়ক।

স্বভাৱোচিত কাৰ্য্য বুজাবলৈ শব্দৰ পাচত 'অকী' হয়। যেনে,
কথকী (অতিশয় কথা কোৱা) ; লাজুকী, মেলুকী (মেল মবাত
অগ্রণী) ; চহনী (ধনী, যি চহ অৰ্থাৎ খেতি সৰহকৈ কৰে)।

'বহুত ঠাই জুৰি থকা' অৰ্থত গছ আদি শব্দৰ পাচত 'অনি' হয়।
যেনে, গছনি, বননি, হাবিয়নি, কোৱাণি (কোৱা+অনি, কুৰি থোৱা
বহুত ঠাই) ; পোৰাণি (হাবি পুৰি থোৱা বহুত ঠাই) ; আলুৱনি, ধাননি।

তামৰ ফলি আৰু শিলালিপি ১ §

পুৰণি আমাম বা কামৰূপৰ ৰজা সকলে জাহিৰকৰা ১১ খন তামৰ
ফলি আঙুলৈকে পোৱা গৈছে। সেই বিলাকৰ ভিতৰৰ ১০ খন বঙালী

* উচ্চাৰণৰ স্মবিধাৰ্থে এই বোৰ শব্দত 'ঈয়া'ৰ আগত ৰ, ল, চ,
আখৰ আগম হৈছে।

§ শ্ৰীযুত পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য্য বিজ্ঞাবিনোদ মহাশয়ে সংকলন কৰা 'কাম-
ৰূপ শাসনাবলী'ৰ বিশেষ সহায় লৈ এই আখ্যা লেখা হৈছে।

অনুবাদ আৰু টীকা সহ 'কামৰূপ শাসনাৱলী' নাম দি সংকলন আৰু প্ৰকাশ কৰাৰ বাবে সদৌ অসমীয়া বাইজ শ্ৰীযুত পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য্য এম, এ বিজ্ঞাবিনোদ মহাশয় আৰু বংপুৰ সাহিত্য পৰিষদৰ ওচৰত চিৰকৃতজ্ঞ। এই ফলি বোৰৰ পৰা পূৰ্ণা কামৰূপ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধে অনেক কথা জানিব পাৰি। তলত এই ফলিবোৰৰ সময়ৰ অগা-পিচা ক্ৰমে লেখ দিয়া হল।

ফলি	সময়
১। ভাস্কৰবৰ্মাৰ তামৰ ফলি— (শ্ৰীহট্টৰ নিধানপুৰত পোৱা)	খৃঃ ৭ম শতাব্দীৰ প্ৰথমার্দ্ধত দিয়া।
২। হৰ্জৰ বৰ্মাৰ ফলি— নগাওঁৰ (হাইউংথ) (লক্ষা ষ্টেছনৰ ওচৰত পোৱা)	খৃঃ ৯ম শতাব্দীৰ প্ৰথমার্দ্ধ।
৩। বনমাল ৰজাৰ তামৰ ফলি— (তেজপুৰত পোৱা)	খৃঃ ৯ম শতাব্দীৰ শেষার্দ্ধ।
৪। বলবৰ্মা ৰজাৰ তামৰ ফলি— (নগাওঁৰ সূতাৰ গাওঁত পোৱা)	খৃঃ ১০ম শতাব্দীৰ আগছোৱা।
৫। বজ্জপাল ৰজাৰ ১ম ফলি— (তেজপুৰৰ বড়গাওঁত পোৱা)	১১শ শতাব্দী।
৬। ঐ ২য় ফলি— (শূৱালকুচিত পোৱা)	ঐ
৭। ইন্দ্ৰপালৰ ১ম ফলি— (পাটি দৰং মৌজাত পোৱা)	ঐ
৮। ঐ ২য় ফলি— (নলবাৰীৰ ওচৰত পোৱা)	ঐ
৯। ধৰ্মপালৰ ১ম ফলি—	খৃঃ ১২শ শতাব্দীৰ মাজভাগ।

- ১০। ঐ ২য় ফলি— ঐ শেষভাগ।
 (উঃ গুৱাহাটীৰ পুষ্পভদ্রাৰ ওচৰত পোৱা)
- ১১। বৈষ্ণৱদেৱৰ ফলি— ঐ
 (এওঁ বঙ্গদেশৰ কুমাৰপাল বজাৰ মন্ত্ৰী, কামৰূপৰ পশ্চিম ফালে
 এক অংশ অলপ দিনৰ নিমিত্তে দখল কৰিছিল মাত্ৰ)

শিলাঙ্কন।

- ১। ৫১০ গুপ্তাব্দৰ (৮২৯ খৃঃ) হৰ্জৰ বৰ্মাৰ লুকুম তেজপুৰৰ ওচৰত
 ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গৰাত শিলত কটা।
- ২। শিৱসংগৰ বিষ্ণুমূৰ্ত্তিৰ পিঠিফালে থকা (সময় অনিশ্চিত)।
- ৩। উত্তৰ গুৱাহাটীত 'কাণাই বৰশী বোৱা' শিলত (the Blind
 angler's rock) কটা (১২০৬ খৃঃ)।
- ৪। কামাখ্যা পৰ্ব্বতৰ গাত প্ৰমত্তসিংহ বজাৰ দিনত কটা।

তামৰ ফলি বোৰৰ ভাষা সংস্কৃত। সাহিত্য হিচাপে এই প্ৰশস্তি
 বোৰৰ ঠাই অতি ওখ। এইবোৰে বটোতাৰ সংস্কৃত ব্যাকৰণত অগাধ
 ব্যুৎপত্তি আৰু মনোমুগ্ধকৰ বচনা কৌশলত দক্ষতা নিদৰ্শায়। ওপৰত
 লেখা ১০ম ফলিৰ ৮টা শ্লোক ধৰ্মপাল বজাই নিজে বচনা কৰিছিল।
 ভাস্কৰবৰ্মাৰপৰা ধৰ্মপালৰ ১ম ফলিলৈকে বচনাৰ আৰম্ভতে শিবক বন্দনা
 কৰা হৈছে। কিন্তু ধৰ্মপালৰ ২য় ফলিৰ পোনতে ববাহ ৰূপি বিষ্ণুকহে
 বন্দনা কৰিছে। ইয়াৰ পৰা বুজিব পাৰি ১২শ শতিকালৈকে আসামত
 শৈব ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ আছিল। ক্ৰমে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ তেতিয়াৰ পৰাই জ্যোত্স্নাম
 হয়। কিন্তু ইন্দ্ৰপালৰ দিনৰ পৰাই বিষ্ণু লৈ প্ৰজাৰ ভক্তিৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়।
 ভাস্কৰবৰ্মাৰ ফলিত শিব বন্দনাৰ পাচত 'জয়তি.....পৰহিত মূৰ্ত্তি.....ধৰ্মঃ'
 লেখাৰ পৰা বুজা যায়, তেতিয়া বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱ আসামত কিছু পৰিছিল।
 পাঁচখনত. বিশেষকৈ বনমাল দেৱৰ ফলিত বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বৰ্ণনা চমৎকাৰ

আৰু নানা কাব্যালঙ্কাৰৰঞ্জিত হৈছে। এই ফলি বিলাকৰ আৰু তেজপুৰৰ শিলাঙ্কনৰ সহায়ত ৪ৰ্থ খৃষ্টাব্দৰ পৰা ১২শ খৃষ্টাব্দলৈকে বৰ্জানকলৰ নান আৰু ৰাজত্ব কাল একৰকম ঠিক হৈ গৈছে। যেনে, পুণ্ডৰিকা (৪ৰ্থ শতাব্দীৰ মাজভাগ—আনুমানিক) সমুদ্ৰ, বল, কলান, গণপতি মহেন্দ্ৰ, নাৰায়ণ, মহাভূত, চন্দ্ৰভূত, চন্দ্ৰমুগ, স্থিত, স্তম্বিত বা মুগন্ধ, ভাস্কৰ বৰ্মা (১ম খৃষ্টাব্দৰ পূৰ্বাৰ্দ্ধ—প্ৰমাণিক); এই এক বংশ। তাৰ পাচত, শালস্তম্ব, বিজয়, পালক বজ্জদেব, হৰ্ষবৰ্মা, বলবৰ্মা, চক্ৰ, অৰণি, প্ৰালম্ব, হজ্জৰ (২ম শতাব্দীৰ মাজ ভাগ, প্ৰামাণিক) বনমাল, বলবৰ্মা, ত্যাগসিংহ—এই হল দ্বিতীয় বংশ। তাৰ পাচত ৩য় বংশ ব্ৰহ্মপাল, বজ্জপাল, পুন্দৰ, ইন্দ্ৰ গোপাল, হৰ্ষপালে, ধৰ্ম্মপাল (১২ খৃঃ শেষ ভাগ—আনুমানিক)। এই তিনিওটা বংশৰ ৰজাসকলে নিজকে পৃথিবীৰ পুত্ৰ নৰক আৰু তেওঁৰ পুত্ৰ ভগদত্তৰ বংশধৰ বুলি প্ৰচাৰ কৰিছে। কিন্তু ২য় আৰু ৩য় বংশৰ ৰজাসকলে ১ম বংশৰ ৰজা ভাস্কৰবৰ্মাৰ নাম সমূলি উল্লেখ কৰা নাই। ৩য় বংশৰ ৰজাসকলে ২য় বংশ শালস্তম্বৰ নাম লৈছে কিন্তু তেওঁক স্নেহ আৰু নৰক ভগদত্তৰ বংশধৰ নহয় বুলি স্পষ্টকৈ কৈছে। ইয়াৰ পৰা এইটো বুজা যায়, কামৰূপত ভগদত্তই ৰাজ্য খোৱা কিংবদন্তিটো অতি পুৰণিকলীয়া আৰু গুৰিশক্তি। সেইদেখি আগৰ দিনত আটাইবোৰ ৰজাই বৰাহকলী নাৰায়ণৰ অংশ, এতেকে 'বৰাহী' বুলি প্ৰখ্যাত।

সংস্কৃত লেখাতে ত্ৰেতিয়া 'ই' কাৰ 'উ' কাৰৰ একো স্থিৰতা নাছিল। অসমীয়া লেখাত যে সেই সময়ত 'ঈ' কাৰ আৰু 'ঊ' কাৰৰ ব্যৱহাৰ অতি কম আছিল সেইটো সহজে অনুমান কৰিব পাৰি। কেতিয়াবা 'ঈ'ৰ ঠাইত 'খ' লেখিছে, 'ঊ'ৰ ঠাইত 'ঘ' লেখিছে, আৰু 'ঘ'ৰ ঠাইত 'জ' লেখিছে;—দুয়োটাৰে একে উচ্চৰণ স্থানা কৰিছে। 'ঈ'ৰ

ঠাইত 'জ'। শ, স, ষ, এই কেটা প্ৰায়ে সাল সলান কৰি লেখিছে। 'শ'ৰ ঘাতি দেখা যায়; অৰ্থাৎ তিনিওটাৰ উচ্চাৰণ একে আছিল। বিশেষকৈ ধৰ্মপালৰ ফলিত 'স' 'শ' 'ই' 'ষ'ক একেবাৰে তল পেলালে আৰু হ্রস্ব ইকাৰ আৰু 'উ'কাৰৰ প্ৰচলন বাঢ়িল। শব্দৰ মাজত থকা যুক্তাক্ষৰ বা দ্বিত্বাক্ষৰ পৰাপক্ষত বাদ পৰিছে। যেনে, ভটাবক (ভট্টাবক) ততো (স্ততো), প্ৰজব (প্ৰজ্বৰ), ইথ (ইথ), জ্যোতি (জ্যোতি), এঠাইত 'হস্তিব' ঠাইত 'হস্থি' আছে। আজিকালি নামনি আসামত 'হাথী' (হাতী) বোলাৰ গুৰি ইয়াতে।

শব্দৰ আগত থকা 'অ'ৰ ঠাইত 'আ' লিখা ঠায়ে ঠায়ে দেখা যায়। যেনে, আত্মাপি (অত্মাপি), অশ্বথ (অশ্বথ)। ১৫ অশত ওপৰত ১০৫ পৃ: চোৱাঁ।

এই ফলি বোৰত ব্যৱহাৰ কৰা গছৰ নাম আজিকালিতকৈ কেনে লব আছিল তলত দেখুওৱা হল।

ফলিত থকা গছৰ নাম	আজিকালিৰ নাম
ওবিঅম্ব	উবিয়াম
লোচন	...
হিজ্জল	হিজ্জল
কণ্টাবক্কৰ	কোঁটকোৰা (?)
ডুম্বৰি	ডিমক
বাৰি পাকটী	জৰি, পাকৰী
(একেজাতকে উজ্বনিত জৰী আৰু নামনিত পাকৰী বোলে)	
শাখোট	...
আখোট	...

অম্ব		আম
বহুআল		বোৱাল
কাশিন্ন
ভাটলী		জুটুলী
জিঙ্গনী	সম্ভৱতঃ এবিধ জেং থকা গছ	ওঁ অং—জেং
পাৰ'লি		পাৰ'লি
সুপ্পদাক		সোণাক
মধুবাঋথ

তেতিয়াৰ দিনৰ ব্যক্তিবাচক নাম ; যেনে—প্ৰস্থানকলস, অনিৰুদ্ধ (দুজন ফলি লেখোঁতা পণ্ডিতৰ নাম), অনি, চনি (সম্ভৱতঃ শিলাকুটীৰ নাম) ; বিনীত (আখৰ কাঁটোতা) ।

অন্যান্য শব্দ—নোক'ডেব'বিপাল, গোবাভোগ, ফেত্ৰালি (পথকৰা আলি) ; 'বক্র'='ব'কিয়া' (পথকৰা সৰু আলি) ; খগ্গালি (খাগৰি আলি ?) ; জোগল দিগুমা (নৈৰ নাম) ; 'জোলা'='জলাহ' ; জোলী (জুণী) ; থৈসাডোত্তি (ছবি) ; চাক্কোজান (সৰু নৈৰ নাম) ; বৃহ-দ্ৰবা (ববডোবা ?) ; দিজিন্না, ক'ঙ্গা, পণ্ডবা (এইবোৰ ঠাইৰ নাম) অবৰ পৰ্বত (আবৰ পৰ্বত) ; ত্ৰিশ্ৰোতা (তিস্তা নৈ) ; 'পুষ্ক'বিণী' শব্দক প্ৰায় হুলতে 'পুষ্কিবিণী' লেখিছে। অৰ্থাৎ, আধুনিক 'পুখুৰী' শব্দ এসময়ত 'পুখিৰী' আছিল। ই, উ, সলনা-সলনি হোৱাৰ দৃষ্টান্ত বহুত আছে। 'মাক্'থিয়ান বিল্ল' (এখন বিলৰ নাম) ।

অসমীয়া আখৰ :

আদিম ভাৰতীয় আখৰবোৰক (যাক ব্ৰাহ্মীলিপি বোলে) কাল অনুযায়ী ৪টা অৱস্থাত পোৱা যায় :—মৌৰ্যলিপি—(খৃঃ পূৰ্ব ৩য়

শতিকাৰ) ; গুপ্তলিপি—(খৃঃ ৫ম শতিকা) ; কুটিল—(১০ম শতাব্দীৰ) ; দেৱনাগৰী ।

আজিকালি অসমীয়া লেখাত যিবোৰ আখৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তাক বঙালী আখৰ বোলে। ইহঁত একেগঢ়ী ; অৰ্থাৎ এটা আখৰক সদাই একেদৰে লেখা যায়। কিন্তু ইংৰাজী যুগৰ আগত যিবোৰ অসমীয়া পুথি লেখা হৈছিল, সেইবোৰ একেগঢ়ী নাছিল। একেটা আখৰক এজনে এক বকমে আৰু আন এজনে ইয়তে অইন বকমে লেখিছিল। মোটৰ ওপৰত দেখা যায়, আসামত অন্ততঃ দুবিধ আখৰ চলিছিল। এবিধ 'কুটিল' আৰু আন বিধ 'দেৱনাগৰী'। যি বোৰক এতিয়া বঙালী আখৰ বোলে, তাৰে কিছুমান আখৰ পুৰণি ফলি বিলাকত সাধাৰণতে একে আকৃতিতে পোৱা যায়।

অ—কুটিল ৭ম শতাব্দীতো ভাস্কৰ বৰ্মাৰ ফলিত প্ৰায় এনেকুৱাই আছিল।

কিন্তু অসমীয়া পুথিত দেৱনাগৰীৰ দৰে।

ই—৩য় খৃঃ পূঃ শতাব্দীৰ পৰা ইন্দ্ৰপালৰ দিনলৈকে 'কুটিল'ৰ দৰে তিনিটা ফুট '∴' স্বৰূপে আছিল পাচলৈ তলৰ ফুটটোৰ ঠাইত এডাল সৰু ধনুভিবীয়া জাঁচ মাৰিছিল। তাক ওপৰৰ দুই ফুটৰ লগত লগ লগাই মূৰত টিকনি দিলে বৰ্তমান 'কাইথী' আকৃতি ধৰিছে।

উ—ওপৰৰ টিকনি দালৰ বংদে বাকী ডোখৰ ১০ম শতাব্দীৰ পৰা আছে—'কুটীলা'।

এ—৩য় পূঃ খৃষ্টাব্দত 'ব'—এনেকুৱা আছিল ; 'কুটীলা'। তাৰ পাচত 'ত' টোৰ দৰে আছিল। বৈষ্ণৱ যুগত 'এ'ৰ পাৰি বহা নেজডাল বাওঁহাতে ওপৰলৈ উঠা আছিল।

ক—দেৱনাগৰী আৰু কুটীলা—দুয়ো একে। অসমীয়া পুথিত 'কু' যি

দৰে লেখে তাৰপৰা বৃদ্ধি, আসামত আগয়ে মৌৰ্য্য আখৰৰ দৰে
(dagger shaped) 'ক' চলিছিল।

খ—কুটিলা। দেৱনাগৰী 'গ'টোৰ ভিতৰতে 'ব' এটা দিয়া আছিল।
তাৰ পৰাই উৎপত্তি। গ—দেৱনাগৰী।

ঘ—খৃঃ পূঃ ৩য় শতিকাৰ পৰা মৌ বিহনীৰ দৰে তললৈ ওলোমাই দিয়া—
বৈষ্ণৱ যুগলৈকে আছিল। আজিকালি দেৱনাগৰী দৰে হল।

ঙ—দেৱনাগৰী। চ—দেৱনাগৰীৰ দৰে টোপোলাটো ঠিয় অঁচ দালৰ
বাওঁ হাতে (মৌৰ্য্য কালৰ পৰা) বৈষ্ণৱ যুগলৈকে আছিল। এতিয়া
সোঁহাতে হ'ল। কোনো কোনো অসমীয়া পুথিত কেৱল এটা
ঘূৰীয়া শূন্য দিয়াও দেখা যায়। ছ—দেৱনাগৰী।

জ—মৌৰ্য্য কালৰপৰা ভাস্কৰবৰ্মাৰ দিনলৈকে ইংৰাজী বৰফলা E
টোৰ দৰে আছিল। পাচৰ তামৰ ফলিত আজিকালিৰ দৰে।

ট—ভাস্কৰবৰ্মাৰ দিনলৈকে কেৱল এটা 'ে' একাৰ স্বৰূপে আছিল।
পাচলৈ বৈষ্ণৱ যুগত একাৰৰ ওপৰ ভাগ বাওঁহাতলৈ যোৱা
হ'ল, আৰু মূৰত এডাল টিকনি গজিল।

ঠ—বনবৰ্মাৰ দিনলৈকে কেৱল এটা ঘূৰীয়া শূন্য (O) মৌৰ্য্যৰ দৰে
আছিল। বৈষ্ণৱ যুগত পুনৰি 'চ'ত এডাল নেজ লগাই দিলেই 'ঠ'
গৈছিল।

ড—দেৱনাগৰী। ঢ—দেৱনাগৰী।

ণ—কুটিলা—১০ম শতাব্দীলৈকে 'ল' টোৰ দৰে আছিল।

ত—৩০০ খৃঃ পূৰ্বাব্দত 'λ' দৰে আছিল। পাচলৈ তলৰ ভাগ চুক
লগা গুচি গোলাকাৰ হল (১০ম শতাব্দীলৈকে)। ১৩শ শতাব্দীৰ
'কাথাই বৰশি বোৰ' শিলত দেৱনাগৰীৰ দৰে হল। বৈষ্ণৱ যুগত
সেয়ে প্ৰভোতা অৰ্থাৎ বাওঁভাগ সোঁফাললৈ আৰু সোঁভাগ বাওঁ
ফাললৈ গ'ল।

—ভাস্কৰ বৰ্মাৰ দিনত সম্পূৰ্ণ বেলেগ আছিল। বৈষ্ণৱ যুগত দেৱনাগৰীৰ অনুকৰণত লেখা হ'ল।

দ—ভাস্কৰ বৰ্মাৰ দিনত এটা 'r' দৰে আছিল। ১০ম শতাব্দীৰ পৰা কুটলাৰ দৰে হ'ল। বৈষ্ণৱ যুগতো তাদৃশ, এতিয়া বাঙলাতে পিঠিটো পোন হ'ল, বৈষ্ণৱ যুগত সোঁফালে হেঁচাখোৱা আছিল।

ধ—দেৱনাগৰী। ন—দেৱনাগৰী।

প—প্ৰাপ্ত আখৰৰ পৰা হোৱা ১২শ খৃঃ 'য' টোৰ আৰ্হিৰে আৰু বৈষ্ণৱ যুগত 'দ'ৰ দৰে আছিল।

ফ—দেৱনাগৰীৰ দৰে; কিন্তু তাৰ সোঁফালে ওলমি থকা হাতখন ভাস্কৰ বৰ্মাৰ দিনত বাওঁফালে ঘোৰখোৱা।

ব—দেৱনাগৰীৰ পৰা হোৱা। ভ—কুটলাৰ দৰে কেইবাটাও ভাঁজ লোৱা আছিল; বৈষ্ণৱ যুগতহে বাওঁফালে নেজ মোকোটাইছে।

ম—দেৱনাগৰী। ১২শ শতাব্দীতে আধুনিক আকৃতি ললে।

য—দেৱনাগৰী। য়—কাইথী।

ৰ—মূলত দেৱনাগৰী। বাওঁফালে থকা মেৰুটো ডান্ধৰকৈ দি কুটলা 'ব' ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ১৩শ খৃষ্টাব্দত মাজত এটা ফুট দিয়া 'ব'টোৰ দৰে আছিল। ১৫০০ খৃষ্টাব্দৰ আগত পেটকটা 'ব'ৰ ব্যৱহাৰ থকা দেখা দেখায়।*

ল—কুটলা আৰু দেৱনাগৰী দুইয়ো একে।

ৱ—দেৱনাগৰী। তামৰ ফলিত 'ব, ৰ' একেদৰে লেখিছে। কিন্তু পুথিত 'কাইথী'ৰ দৰে 'ব'ৰ তলত এটা ফুট 'r' দিবলৈ ধৰিলে।

*শ্ৰীকৃষ্ণ মীৰ্ত্তনত পেট কটা 'ব' আছে। প্ৰাপ্ত পুথিবু কাল ১৫০০ খৃষ্টাব্দতকৈ আগ বুলি ভাবিবলৈ একো কাৰণ নাই।

শ—আধুনিক আকৃতিৰে ভাস্কৰ বৰ্মাৰ ফলিতো দেখা যায়। পাচলৈ দেৱনাগৰীৰ দৰে হল। ১৩শ শতাব্দীত তালু চেপেটা 'গ'ৰ দৰে আছিল। বৈষ্ণৱ যুগৰ কোনো কোনো পুথিত তেনেকুৱা আৰু কোনো কোনো পুথিত 'খ'ৰ দৰে আছিল। ইয়াৰ ব্যৱহাৰ পাচলৈ খুব কমিছিল।

ষ—দেৱনাগৰী। বৈষ্ণৱ যুগত পেট কটা 'ঘ'ৰ দৰে আছিল। কিন্তু 'কাণাই বৰশী বোৱা' শিলত আধুনিক আকৃতিৰে আছিল।

স—কুটীলা—১০ম শতাব্দীৰে পৰা আজিলৈকে প্ৰায় একেদৰে আছে। অসমীয়া 'অগ্নিপুৰাণ' নামৰ পুথিখনত সং—'ম'ৰ দৰে (গুপ্ত আখৰৰ দৰে) দেখা গৈছিল।

হ—কুটিল—পাচলৈ দেখিবলৈ তললৈকে হাত ওলমি পৰা 'ফ'ৰ দৰে হৈছিল। বৈষ্ণৱ যুগৰ শেষলৈ আধুনিক আকৃতি ধৰিলে।

আখৰৰ গঢ়ৰ পৰা কোনো লেখাৰ তাৰিখ নিৰ্ণয় কৰা বৰ টান। অনেক সময়ত ভ্ৰমত পৰাৰ সম্ভাৱনা সবহ। কাৰণ আগৰ কালত একেখন লেখতে একেটা আখৰকে কেইবা বকমে লেখা দেখা যায়। (যেনে, ধৰ্মপালৰ ফলিত 'ব' আৰু 'ৰ')। তদুপৰি একে দেশত একে সময়ত দুজন লেখকৰ এজনে অতি প্ৰাচীন আৰু আন এজনে নতুন আখৰ ব্যৱহাৰ কৰে। এই গ্ৰন্থকৰ্তাৰ হাতত থকা অগ্নিপুৰাণ এখনৰ কোনোটোহঁত আখৰ অতি প্ৰাচীন।

অন্তঃ